

Astronomia

Grzegorz Pojmański

Obserwatorium Astronomiczne UW

tel. 22-553-05-07

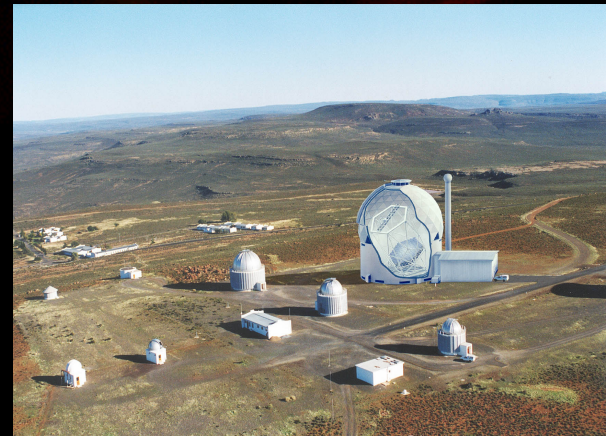
gp@astrouw.edu.pl

www.astrouw.edu.pl/~gp/nkf.html

Astronomia

1. Źródła danych astrofizycznych

- Promieniowanie elektromagnetyczne, kosmiczne, neutrinowe, grawitacyjne
- Przyrządy i detektory
- Obserwacje astronomiczne, metody i możliwości

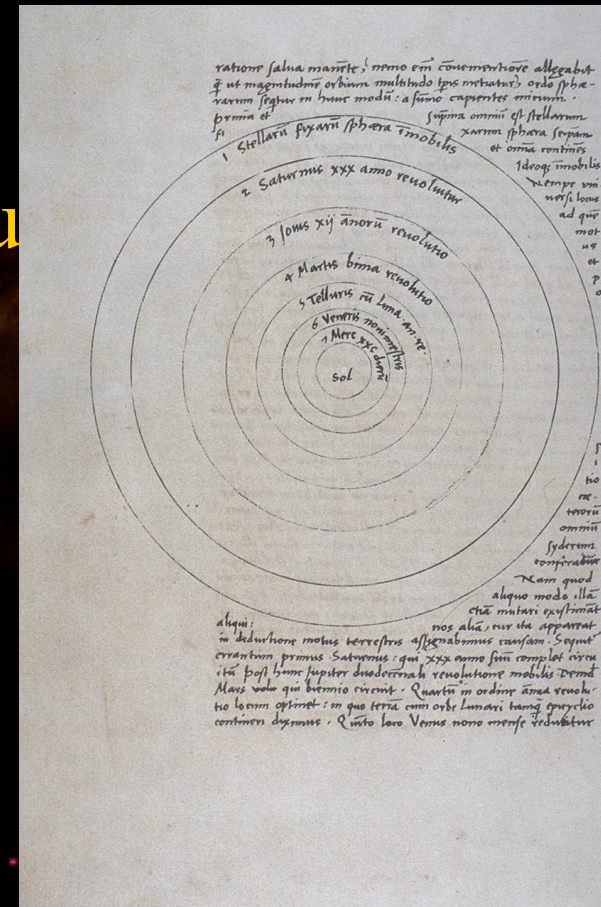
SALT - RPA

Astronomia

2. Astronomia sferyczna

- Współrzędne astronomiczne
- Trygonometria sferyczna
- Czas, kalendarz, służba czasu

Astronomia

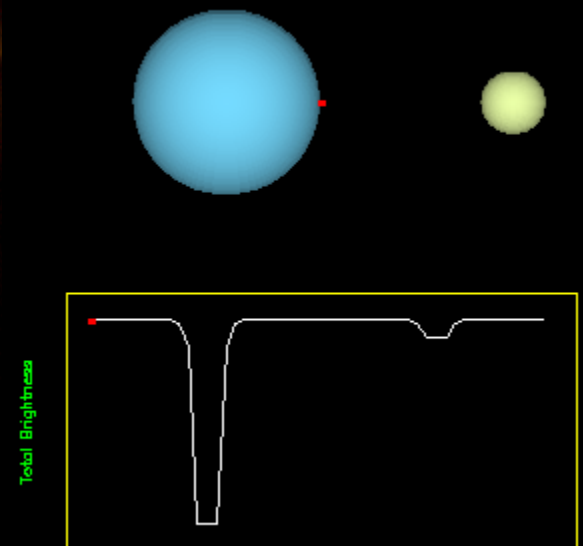
3. Układ Słoneczny

- Ruch Słońca, Księżyca i planet
- Zaćmienia Słońca i Księżyca
- Prawa Keplera
- Budowa fizyczna Słońca i planet
- Księżyce planet
- Materia międzyplanetarna
- Wiatr słoneczny

Astronomia

4. Astronomia gwiazdowa

- Parametry fizyczne gwiazd
  - odległości, masy, jasności, rozmiary
- Budowa i ewolucja gwiazd
- Gwiazdowe ZOO
- Gromady gwiazd
- Galaktyka

Astronomia

5. Kosmologia

- Inne galaktyki, hierarchia
- Poczzerwienienie, prawo Hubble'a
- ekspansja Wszechświata

Astronomia - ogólna

- Literatura
  - Frank Shu: Galaktyki, Gwiazdy, Życie
  - Astronomia Ogólna. Hannu Karttunen i in.
  - Eugeniusz Rybka: Astronomia Ogólna
  - Marcin Kubiak: Gwiazdy i Materia Międzygwiazdowa
  - Ludwig Oster: Astronomia Współczesna
  - Wiedza i Życie, Świat Nauki, Sky & Telescope

Astronomia w Internecie

- Obserwatorium Astronomiczne UW

<http://www.astro.uw.edu.pl/>

- Astronomy Picture of the Day

<http://antrwp.gsfc.nasa.gov/apod/astropix.html>

<http://apod.oa.uj.edu.pl/apod/astropix.html>

Astronomia w Internecie

SKY
& TELESCOPE

Sky & Telescope

<http://www.skyandtelescope.com>

Świat Nauki

<http://www.swiatnauki.pl>

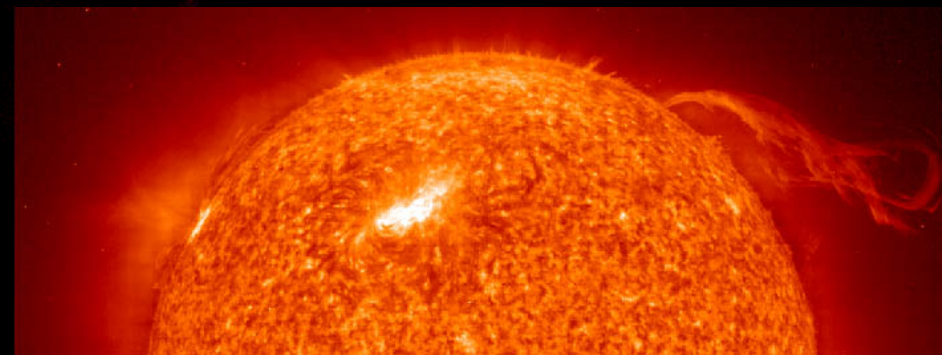
ASTRONOMIA.PL
Pod patronatem Polskiego Towarzystwa Miłośników Astronomii

Portal astronomiczny

<http://www.astronomia.pl>

Układ Słoneczny w Internecie

- Jet Propulsion Laboratory (JPL)
<http://photojournal.jpl.nasa.gov/index.html>
- The Nine Planets
<http://www.nineplanets.org/>
- Views of the Solar System
<http://www.planetscapes.com/>

Astronomia - wykład

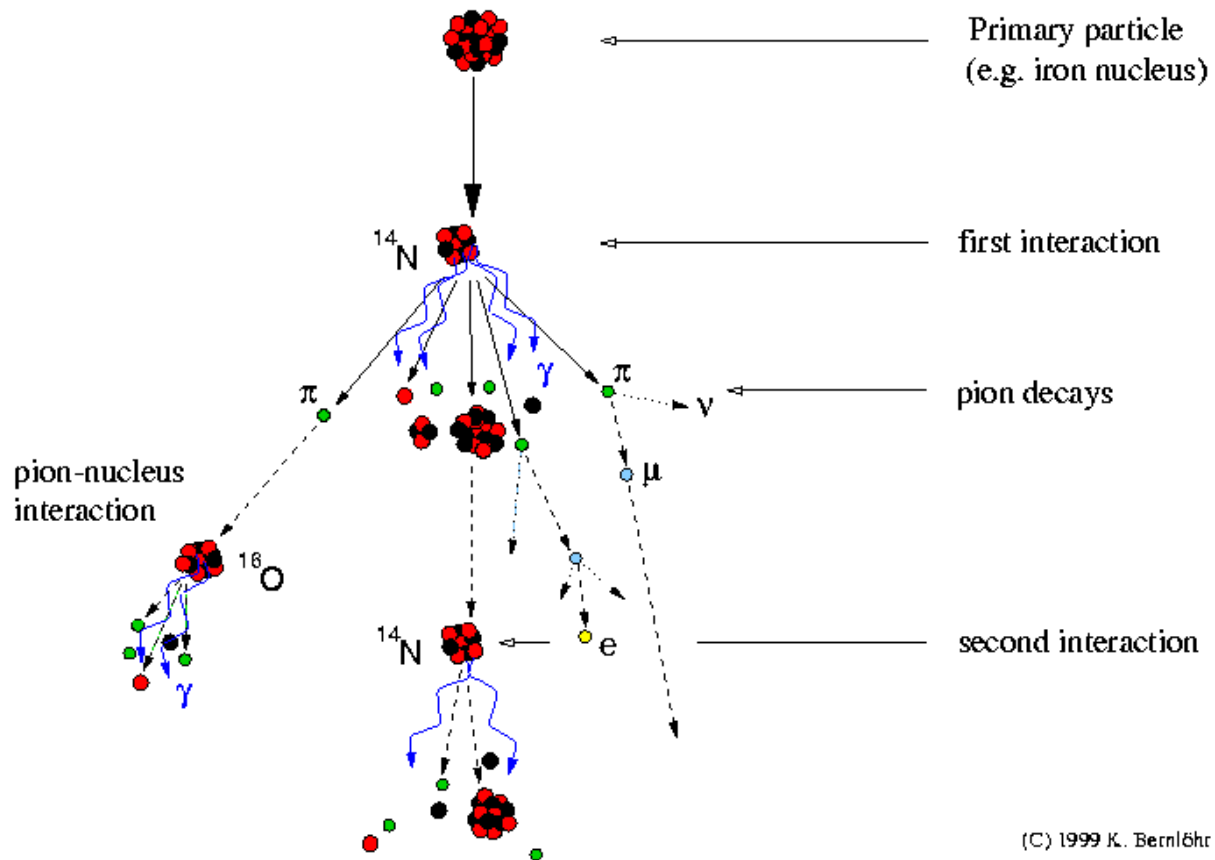
- Wymagania
  - Egzamin końcowy

Źródła danych astrofizycznych

- Promieniowanie elektromagnetyczne
- Promieniowanie kosmiczne
- Neutrino
- Fale grawitacyjne
- Badania bezpośrednie: meteory, próbki kosmiczne

Przemiany cząstek kosmicznych

Development of cosmic-ray air showers

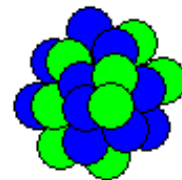

- głównie na satelitach

Promieniowanie neutrinowe

- towarzyszy przemianom jądrowym
- niezwykle przenikliwe
- dociera bezpośrednio z wnętrza Słońca
- Supernowe; np. SN1987A
- detektory:
  - promieniowanie Czerenkowa
  - $^{37}\text{Cl} + \nu \rightarrow ^{37}\text{Ar} + e$
  - $^{71}\text{Ga} + \nu \rightarrow ^{71}\text{Ge} + e$

JĄDRO GALU

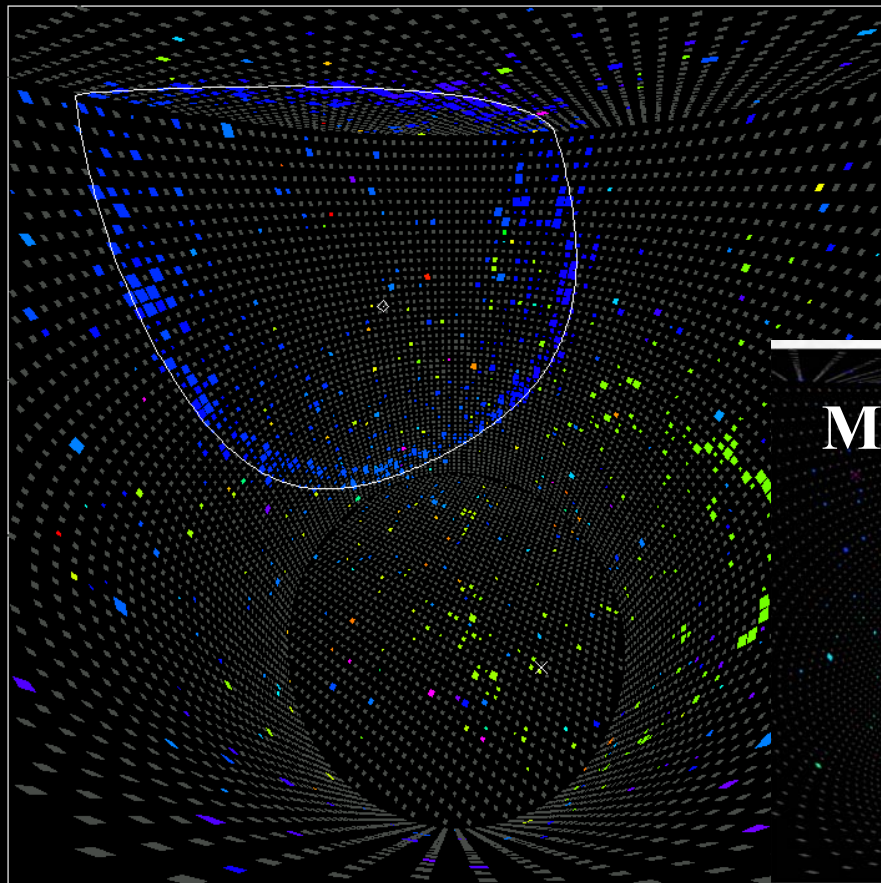
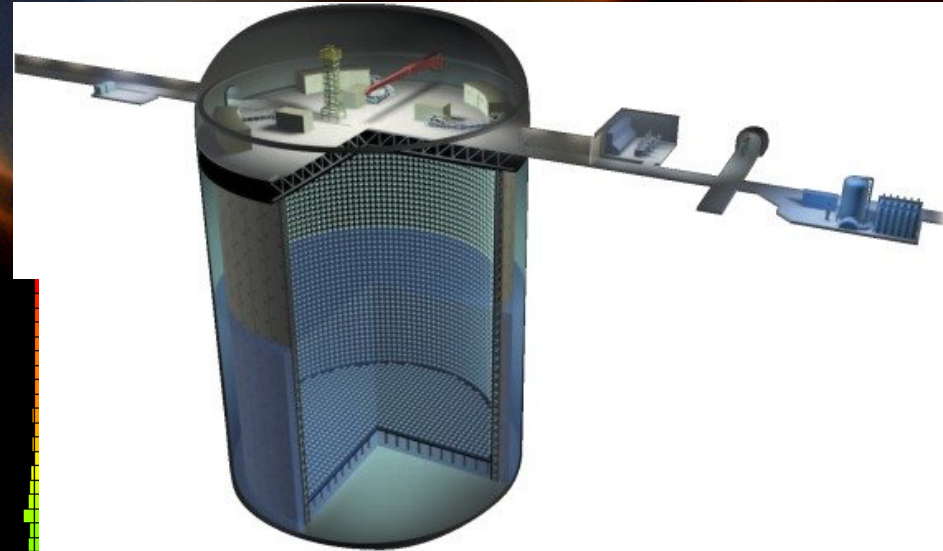

Super-Kamiokande

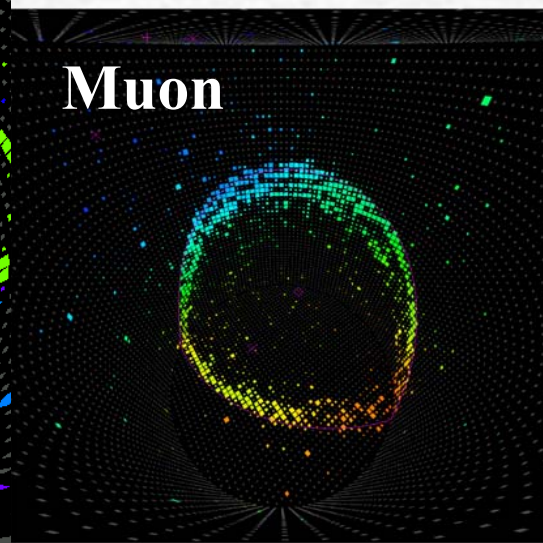
– walec 40x40m z H₂O

$$\nu + e^- \rightarrow \nu + e^-$$

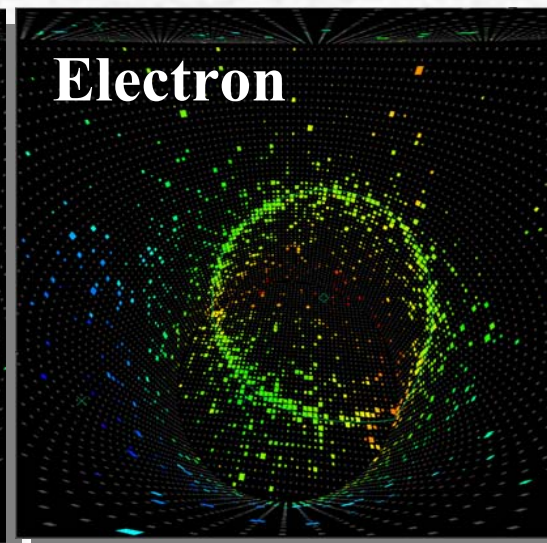

Cerenkov radiation

Muon

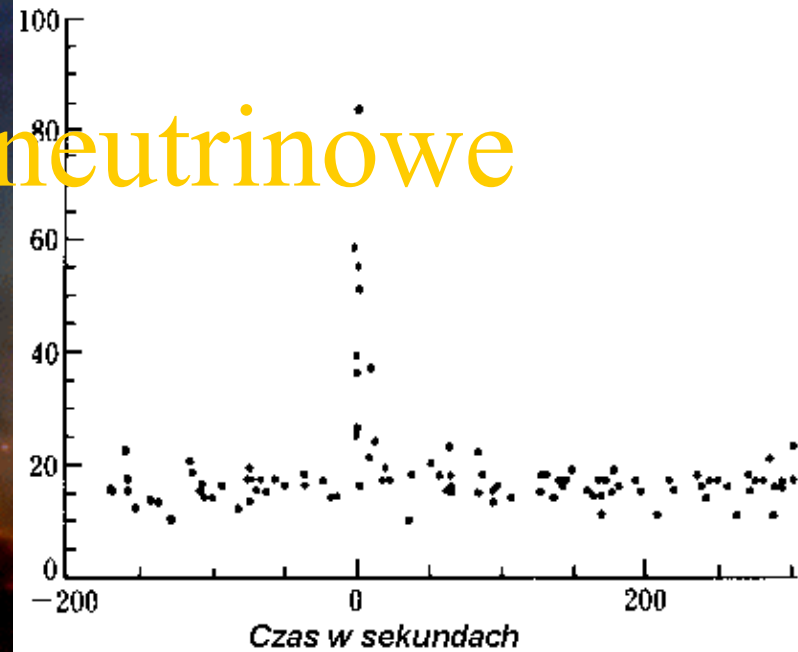

Electron

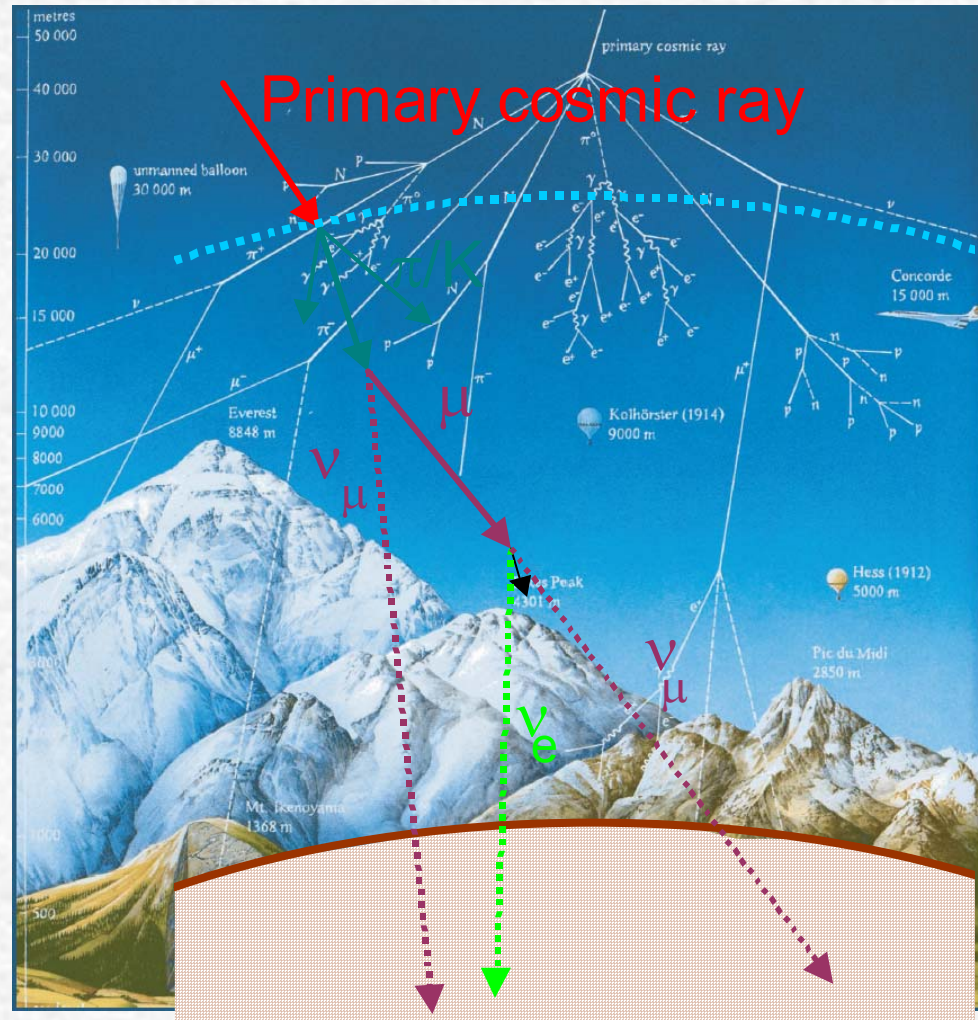
Promieniowanie neutrinowe

- towarzyszy przemianom jądrowym
- niezwykle przenikliwe
- dociera bezpośrednio z wnętrza Słońca
- Supernowe; np. SN1987A
- detektory:
  - promieniowanie Czerenkowa
  - $^{37}\text{Cl} + \nu \rightarrow ^{37}\text{Ar} + e$
  - $^{71}\text{Ga} + \nu \rightarrow ^{71}\text{Ge} + e$

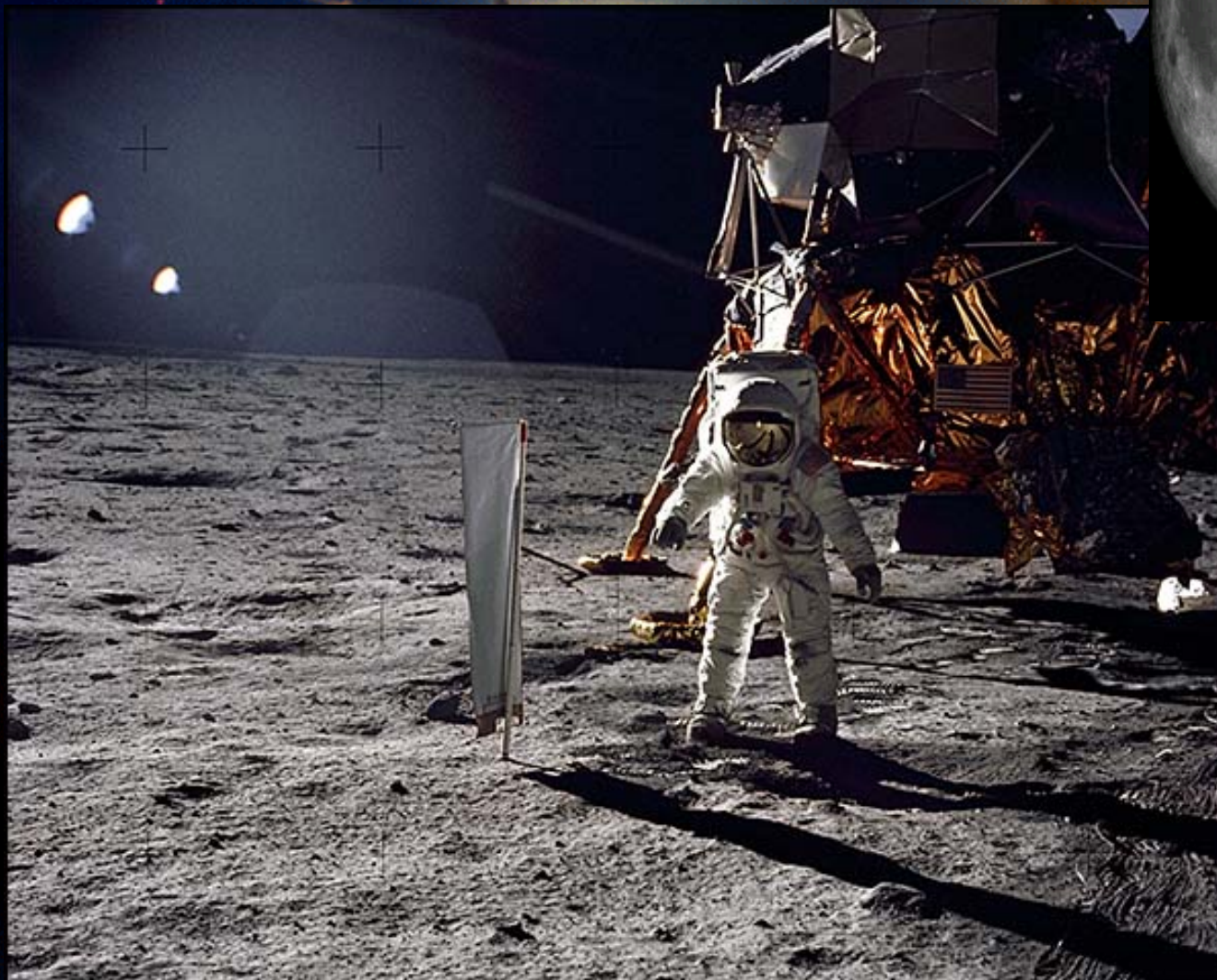

Atmospheric Neutrinos

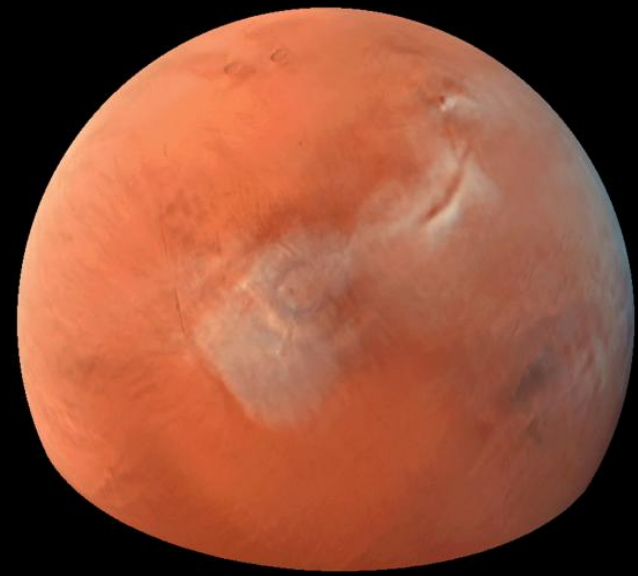
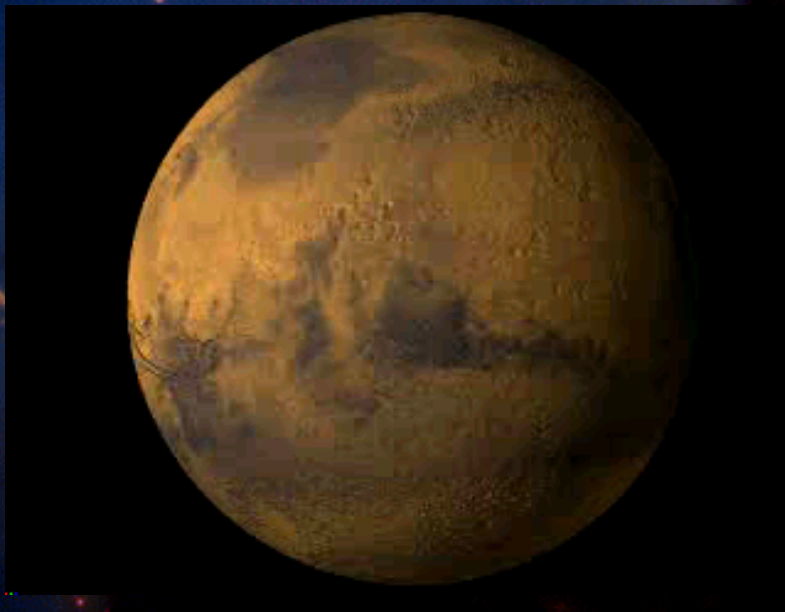
- Produced by cosmic-ray proton collisions with the upper atmosphere
  - Power-law ($\sim E^{-2.7}$) energy spectrum
    - Mean energy ~ 1 GeV
  - Neutrinos arrive from all directions
  - Contains muon and electron neutrinos in $\sim 2:1$ ratio
  - Absolute flux is uncertain to 10-20%

Badania bezpośrednie - Księżyc

Mars

Spirit, Opportunity

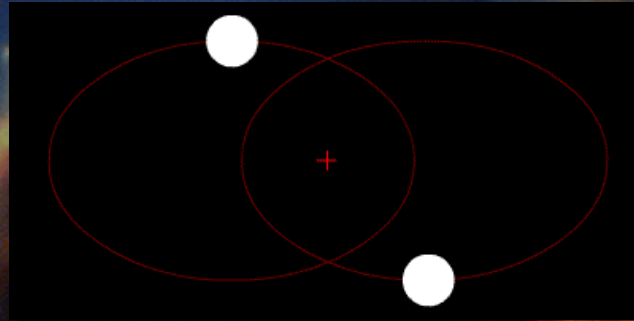

Kometa Halleya - 1986

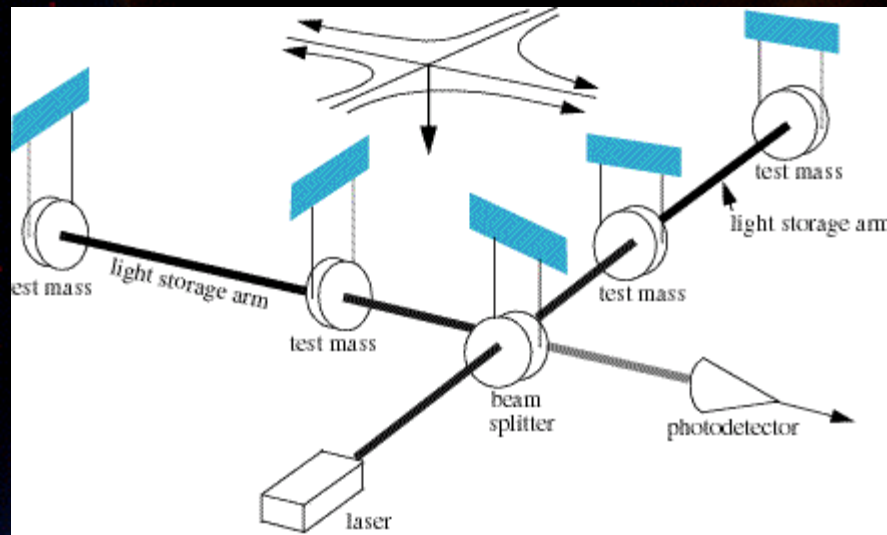
- Spotkanie z Giotto

Promieniowanie grawitacyjne

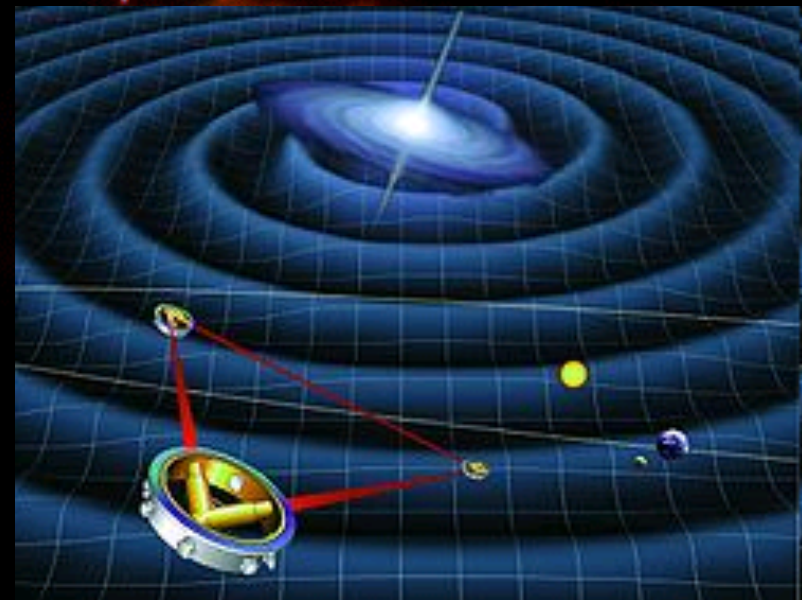

- $P = dE/dt = -32/5 G^4/c^5 (m_1 m_2)^2 (m_1 + m_2) / r^5$
- dla układu Ziemia Słońce = 200 W
- detekcja – obecnie interferometria

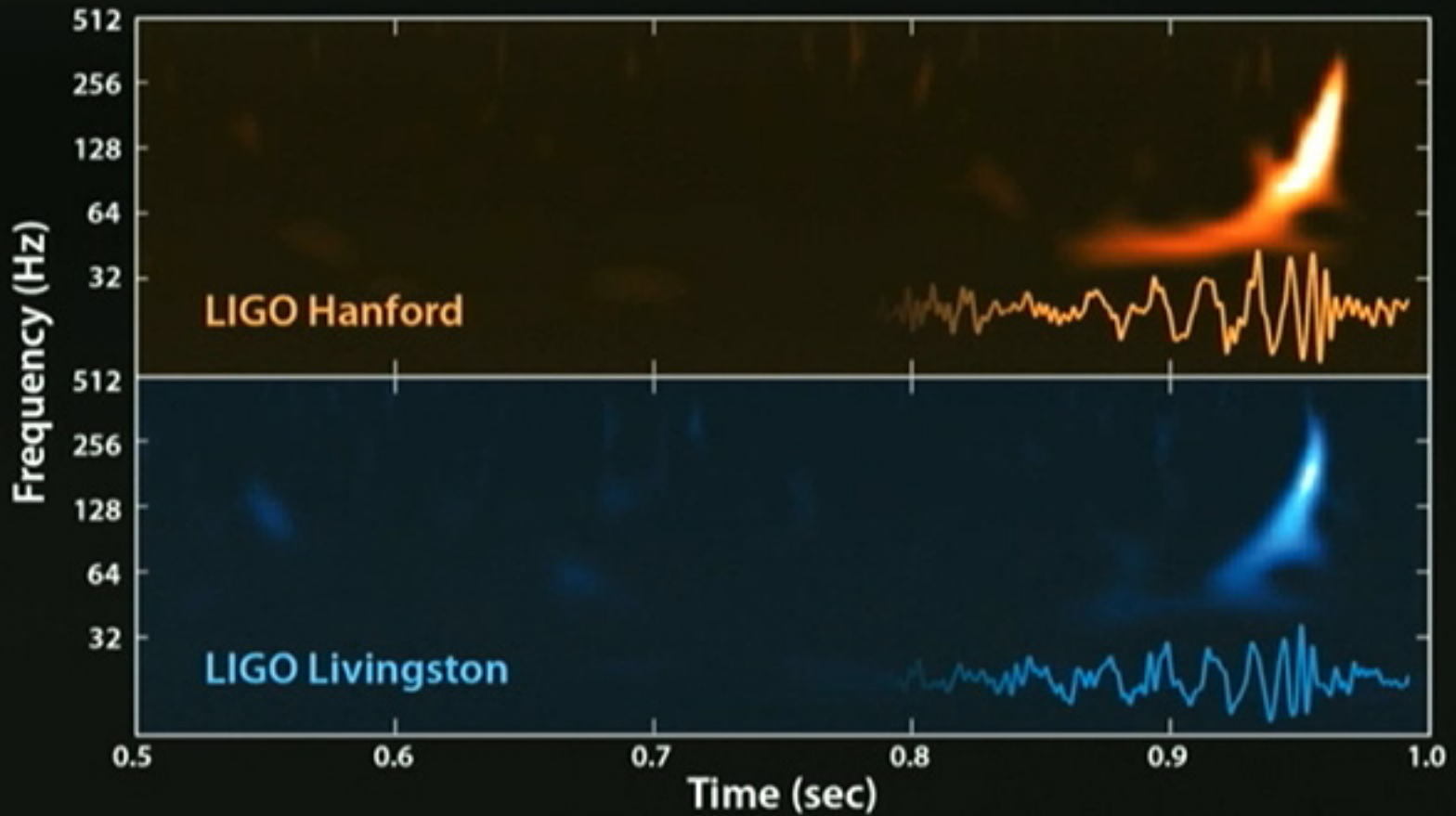
Promieniowanie grawitacyjne

- LIGO - Laser Interferometer Gravitational-Wave Observatory
  - 4 km, 10^{-18} m
  - brak detekcji GRB070201
  - 09/2015 – detekcja zderzenia czarnych dziur
- VIRGO – we Włoszech
- LISA -Laser Interferometer Space Antenna (ESA+NASA)

LIGO Update on the Search for Gravitational Waves

Promieniowanie ciała doskonale czarnego

- Prawo przesunięć

Wiena $\lambda_{\max} = 2897/T$

- Rozkład

– Wiena

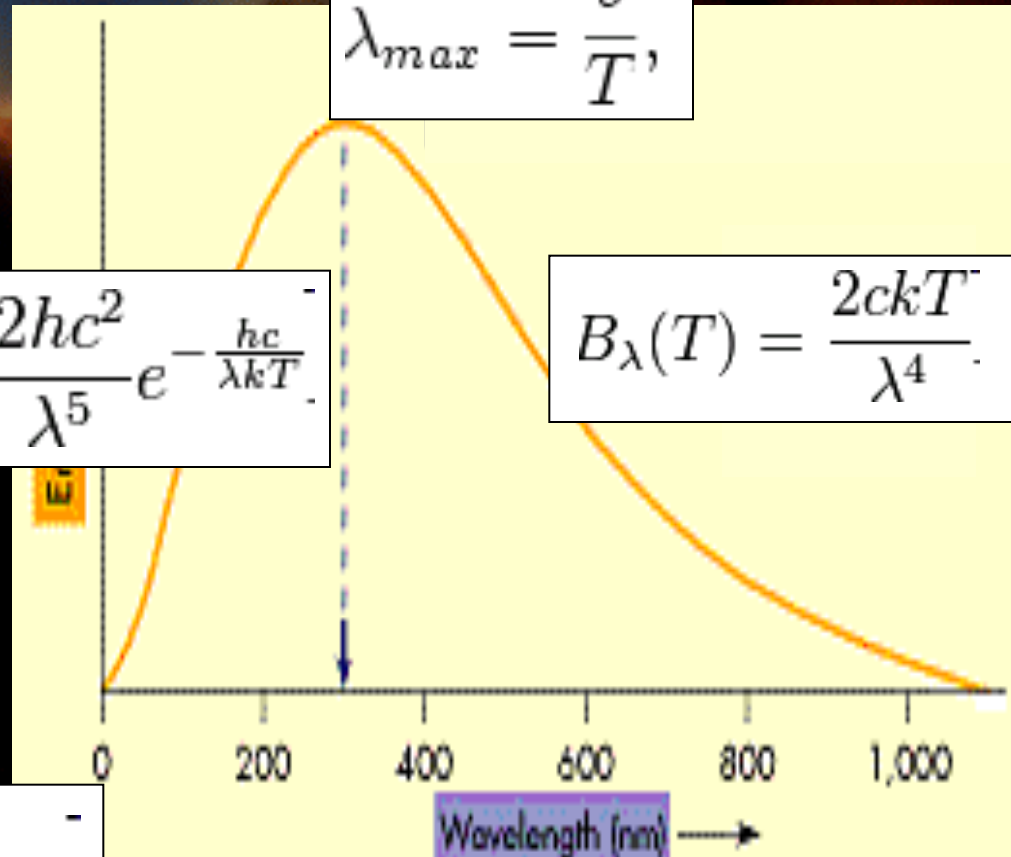
– Rayleigha-Jeansa

– Plancka

$$I(\lambda, T) = \frac{2hc^2}{\lambda^5} e^{-\frac{hc}{\lambda kT}}$$

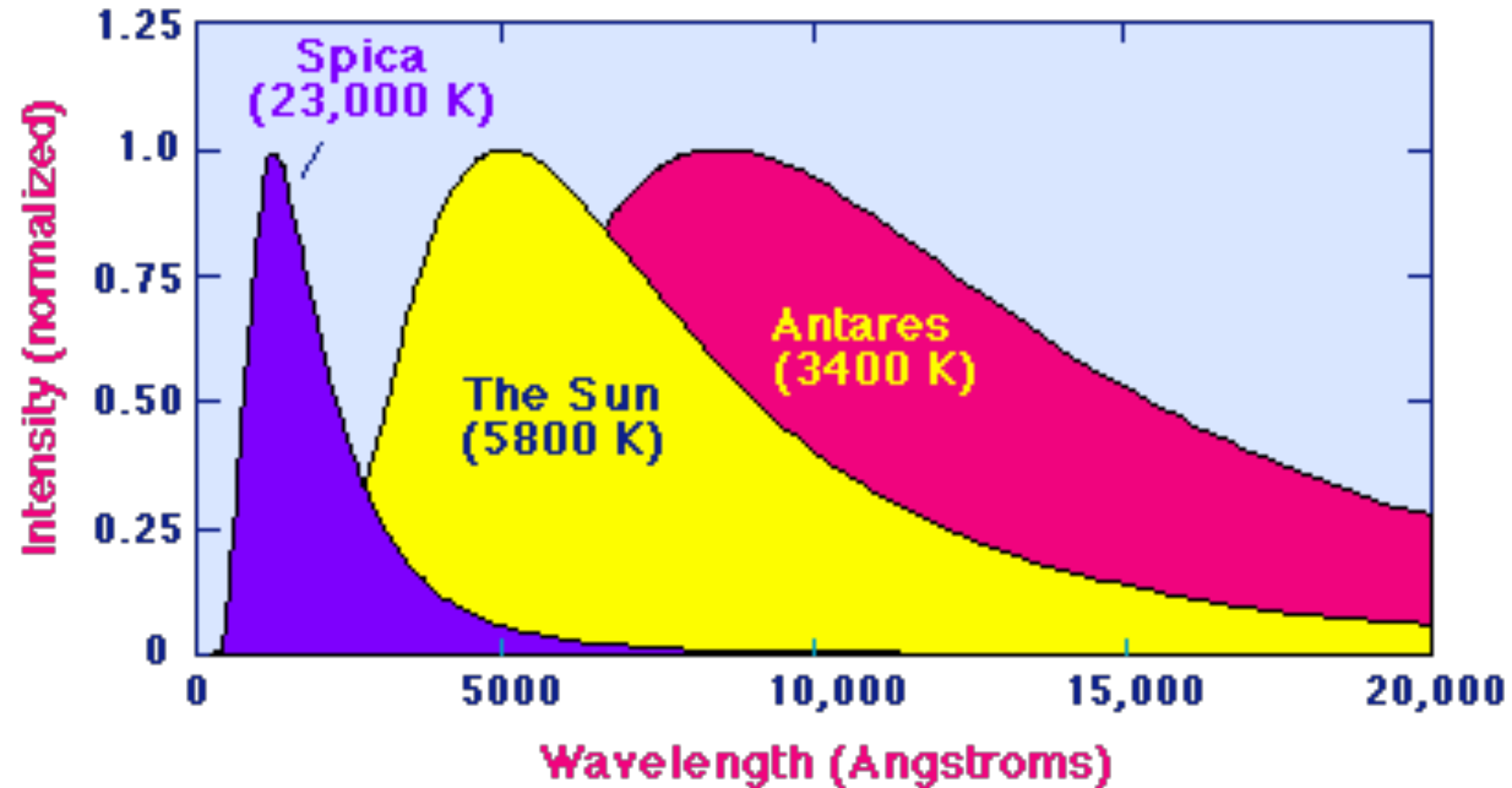
$$B_\lambda(T) = \frac{2ckT}{\lambda^4}$$

$$\lambda_{\max} = \frac{b}{T}$$

$$B_\lambda(T) = \frac{2c^2}{\lambda^5} \frac{h}{e^{\frac{hc}{\lambda kT}} - 1}$$

Temperatura barwna

gwiazda czerwona

gwiazda żółta

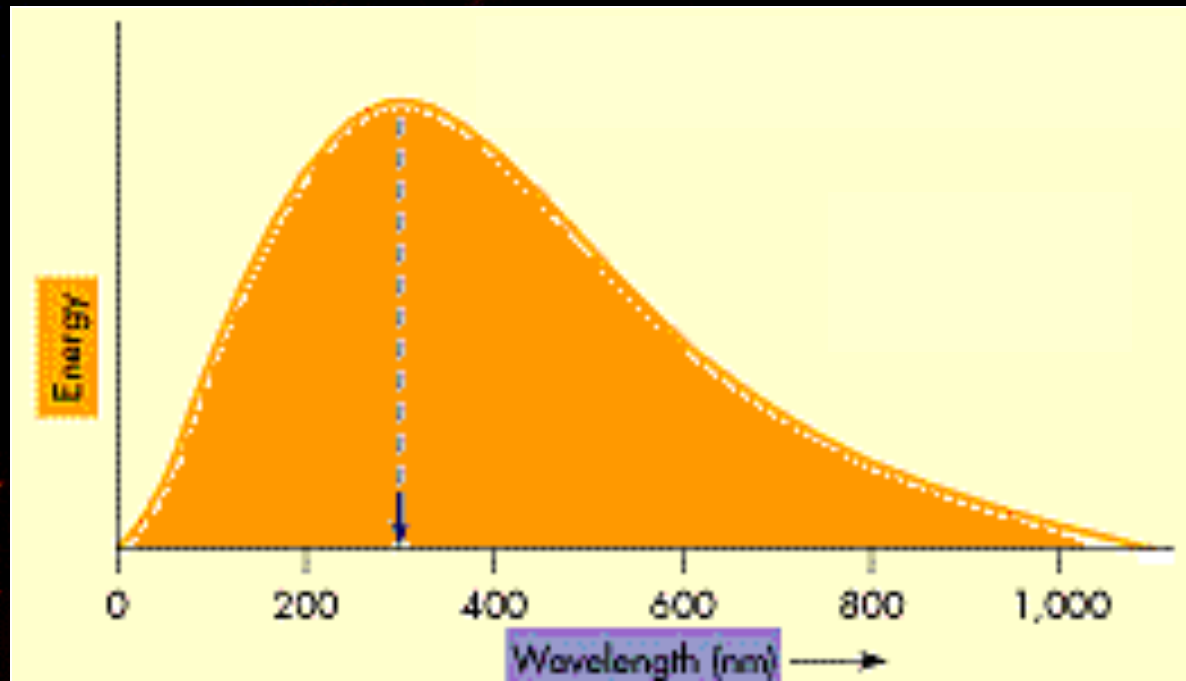
gwiazda niebieska

Temperatura efektywna

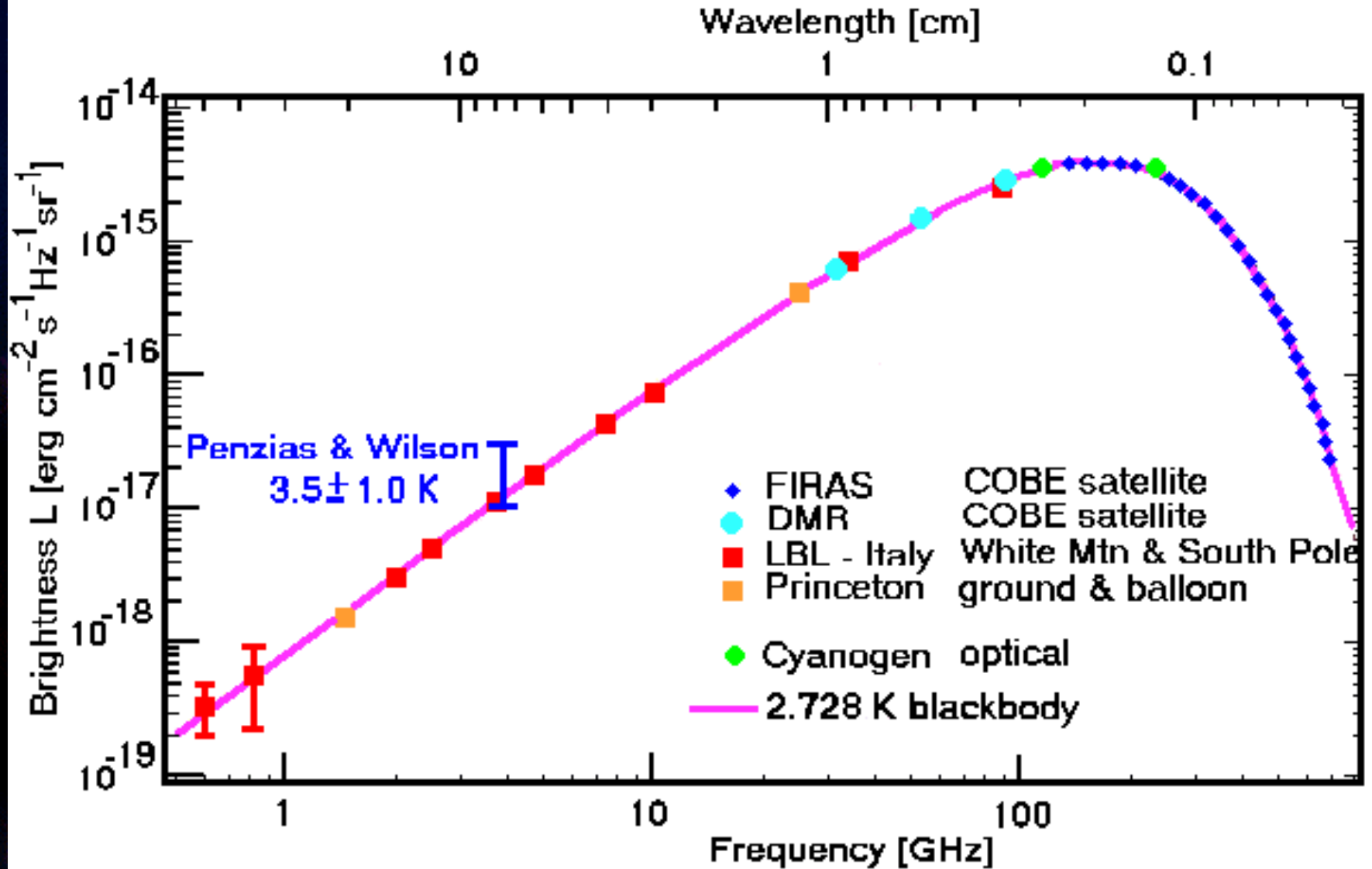
- *prawo Stefana-Boltzmana*

$$f = \sigma T_{\text{eff}}^4$$

$$L = 4\pi R^2 \sigma T_{\text{eff}}^4$$

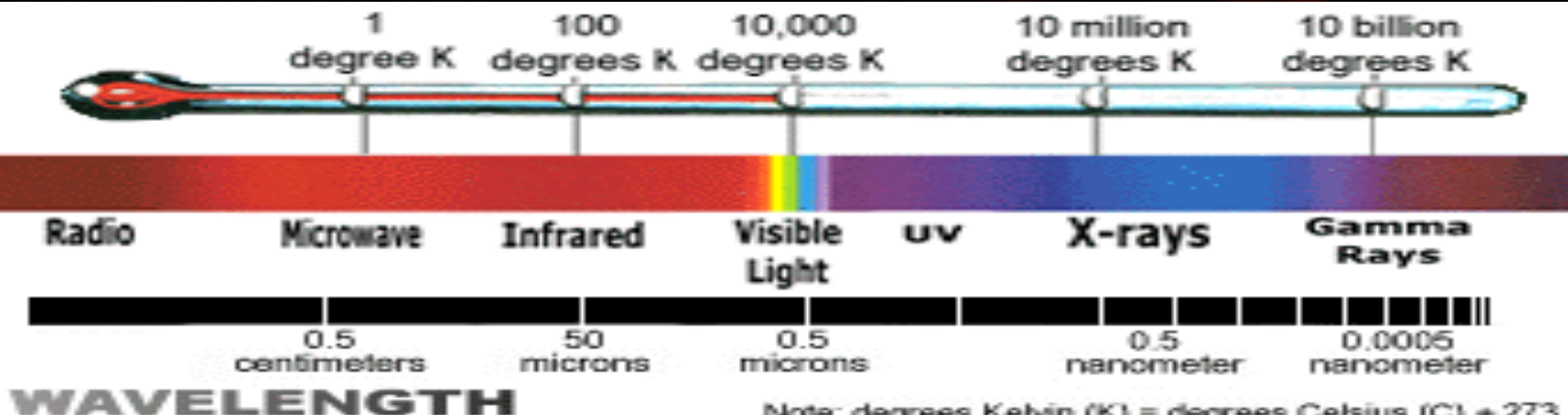

Promieniowanie reliktowe

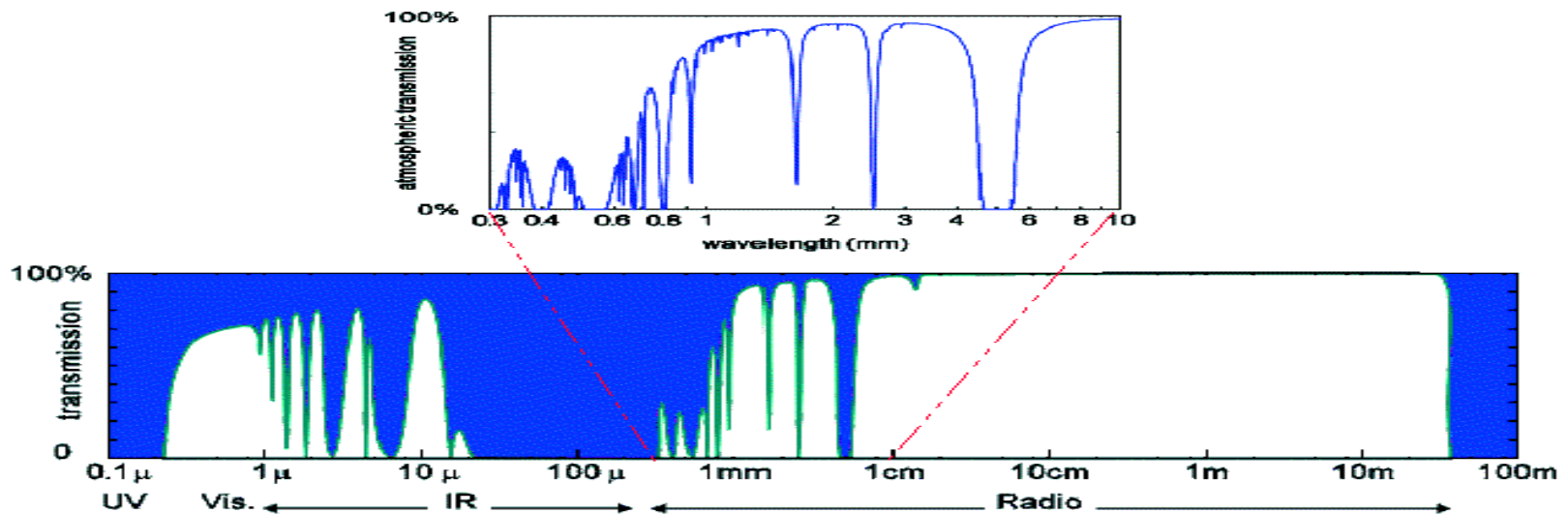
Promieniowanie elektromagnetyczne

- Zakresy promieniowania:
  - radiowe
  - mikrofalowe
  - podczerwień (IR)
  - optyczne (vis, opt)
  - ultrafioletowe (UV)
  - rentgenowskie (X)
  - gamma (γ)

Promieniowanie elektromagnetyczne

- Zakresy promieniowania: przepuszczalność atmosfery
  - radiowe
  - mikrofalowe
  - podczerwień (IR)
  - optyczne (vis, opt)
  - ultrafioletowe (UV)
  - rentgenowskie (X)
  - gamma (γ)

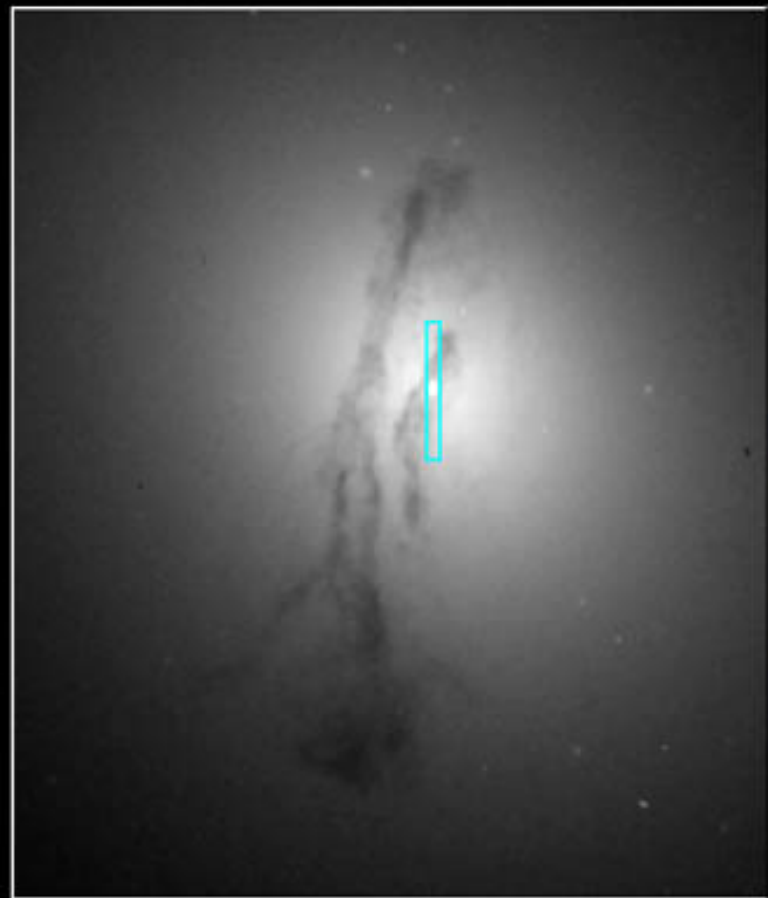

• Koniec 01/03/2021

Promieniowanie elektromagnetyczne

Galaxy M84 Nucleus

WFPC2

Hubble Space Telescope

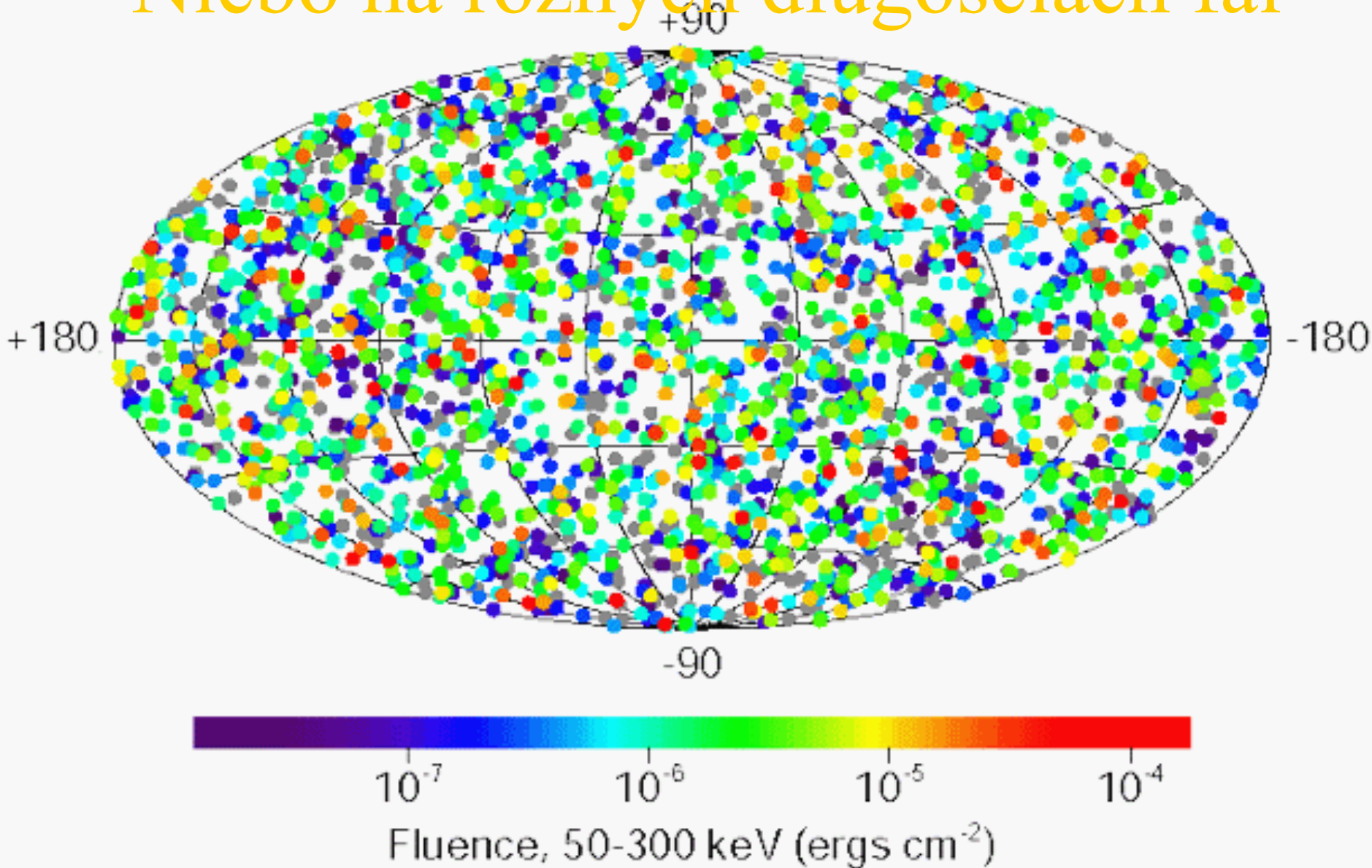
STIS

PRC97-12 • ST Sci OPO • May 12, 1997 • B. Woodgate (GSFC), G. Bower (NOAO) and NASA

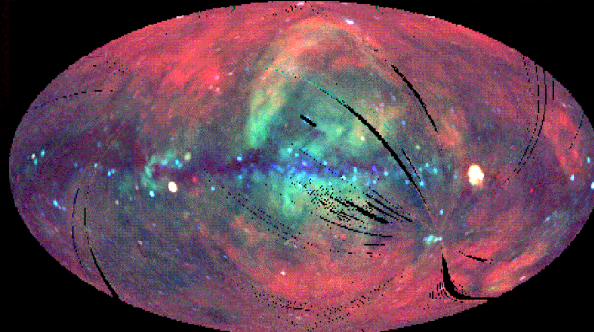
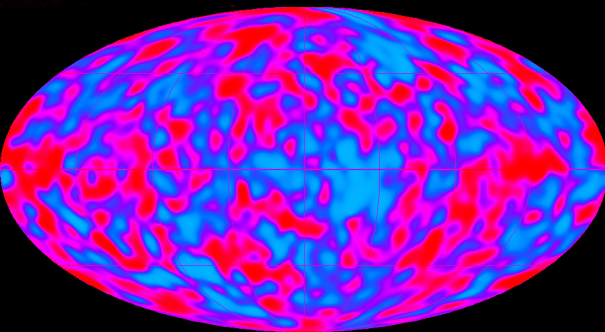
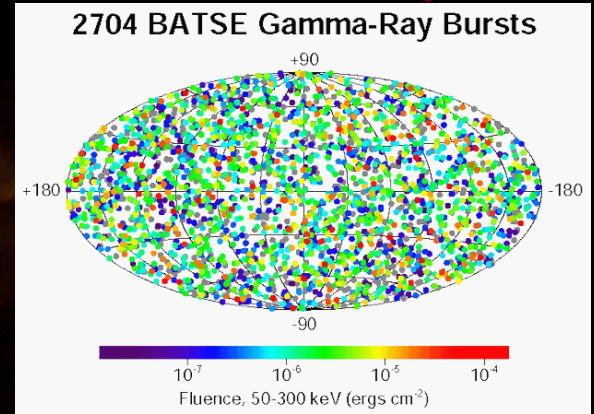
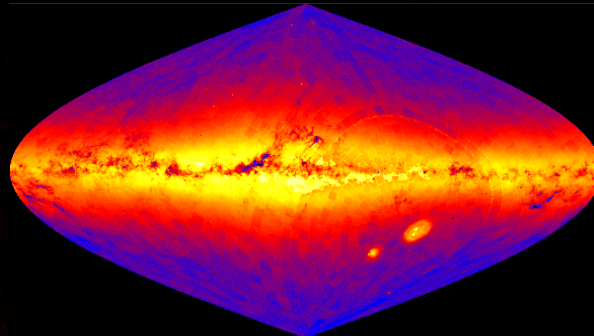
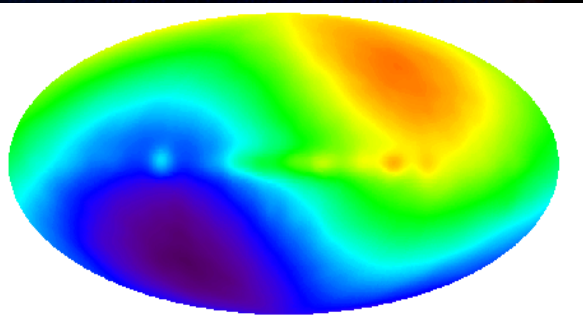
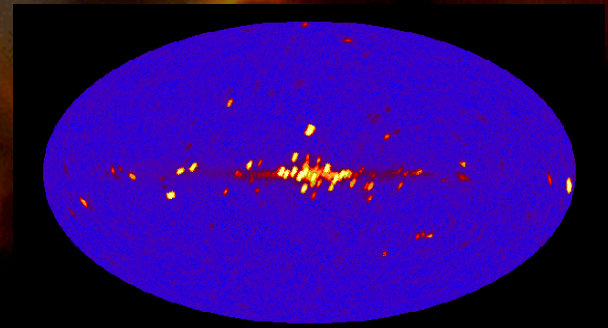
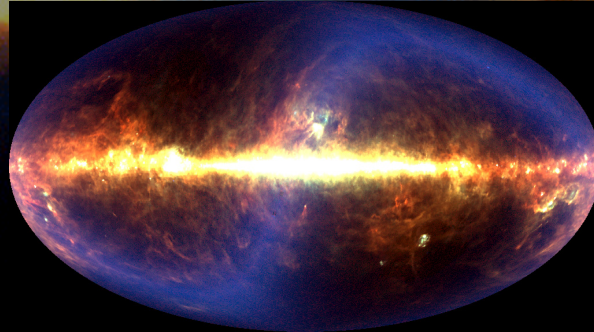
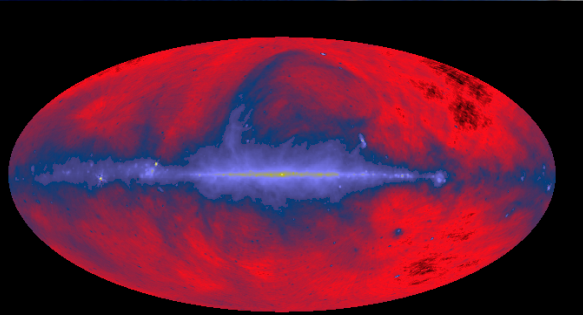

2704 BATSE Gamma-Ray Bursts

Niebo na różnych długościach fal

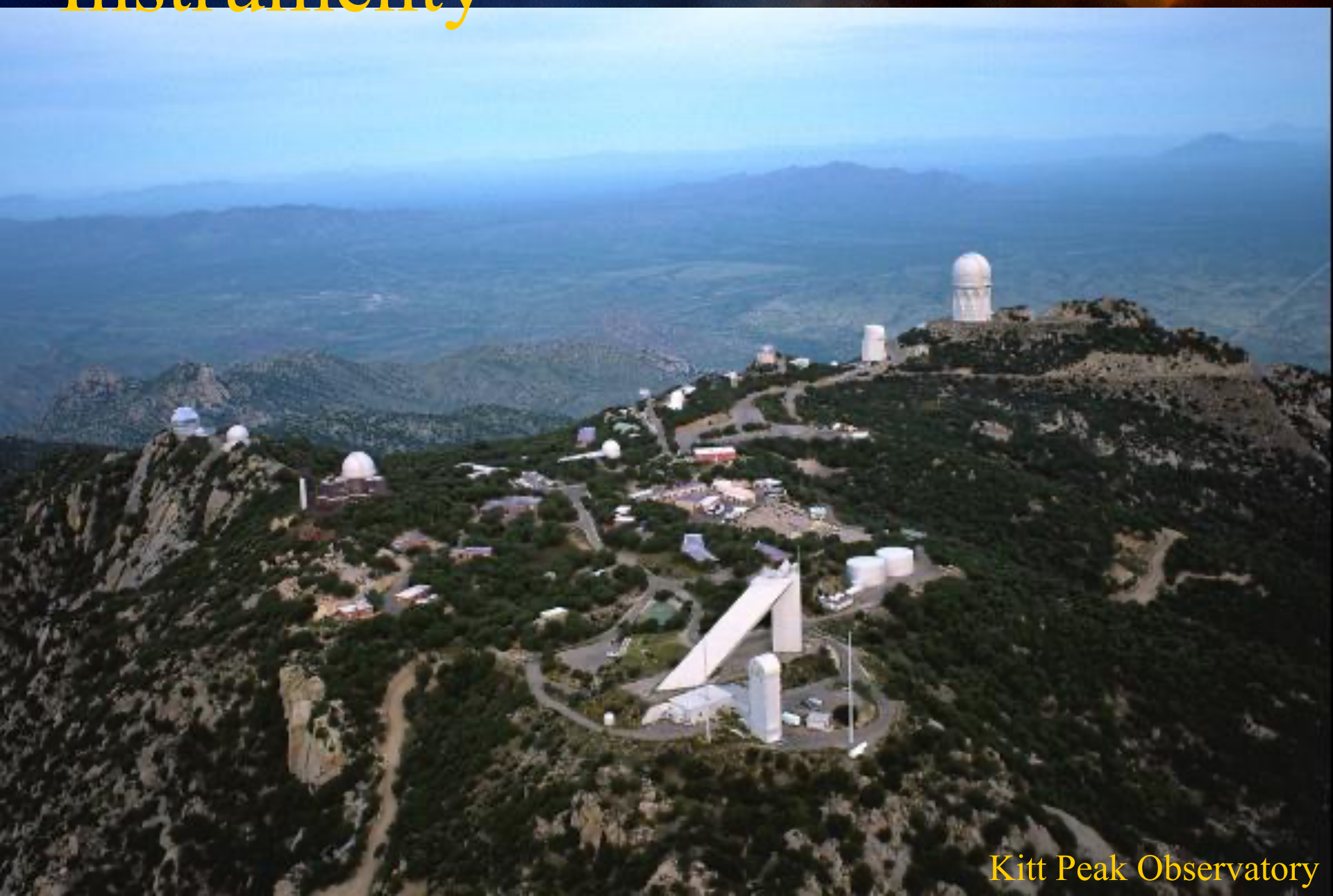
Niebo na różnych długościach fal

Przyrządy i detektory

- Teleskopy, radioteleskopy, kolimatory
- Detektory
  - Klisza fotograficzna
  - Matryce CCD i inne
  - Detektory rentgenowskie i gamma

Instrumenty

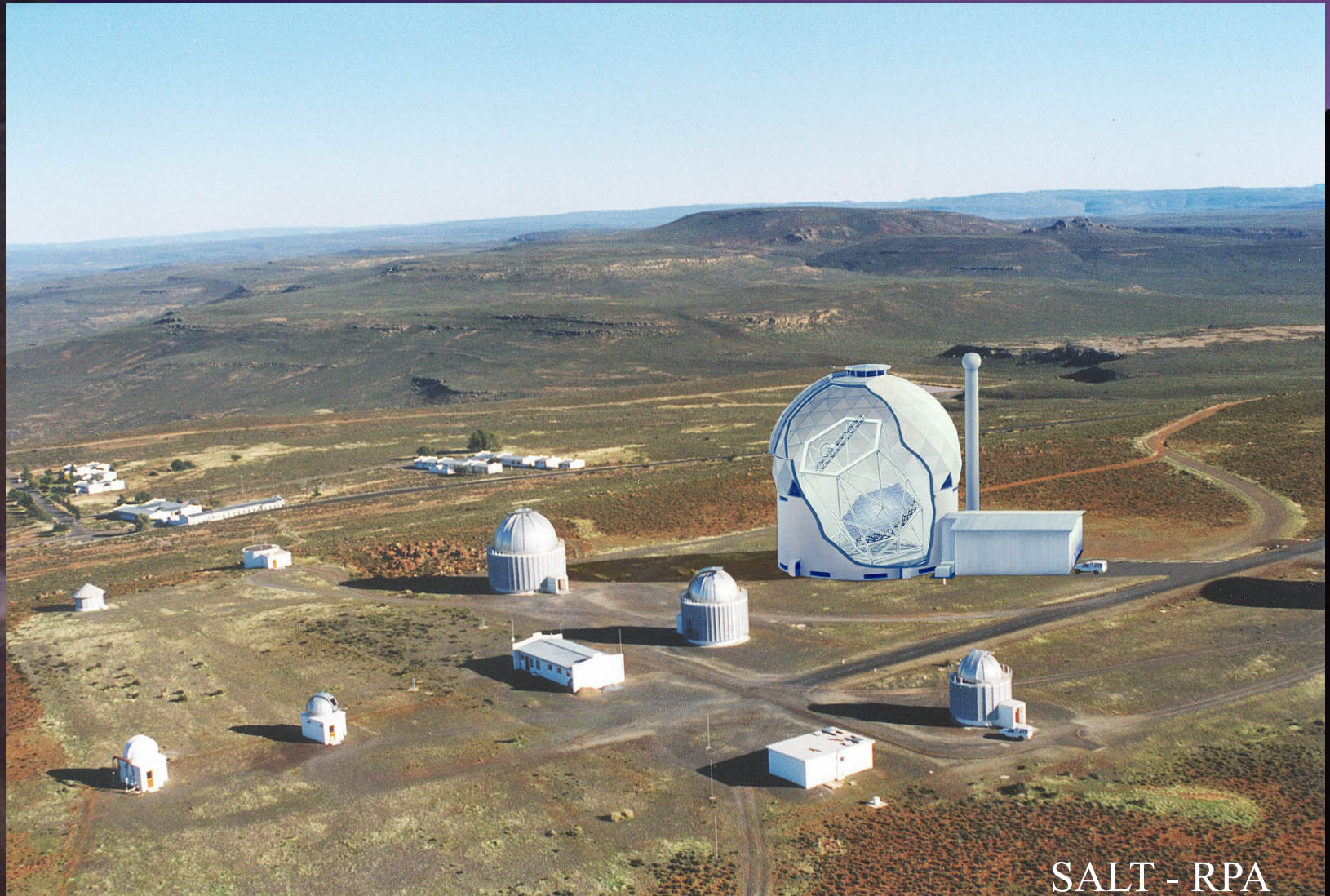
Kitt Peak Observatory

Instrumenty

VLA

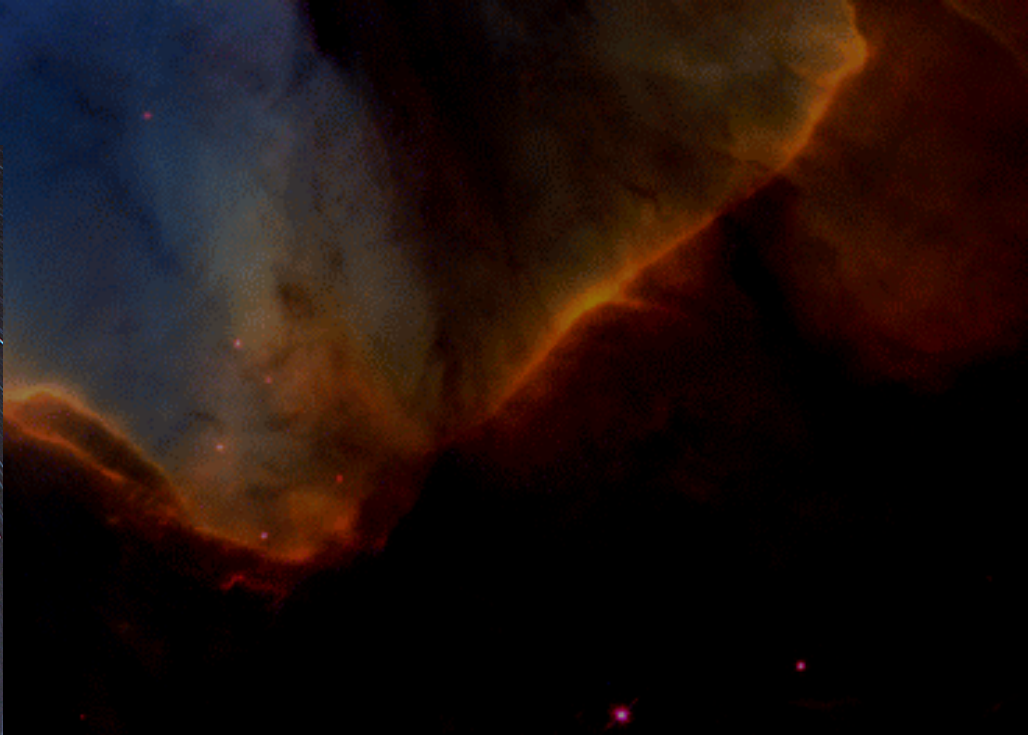
Obserwatoria - optyczne

SALT - RPA

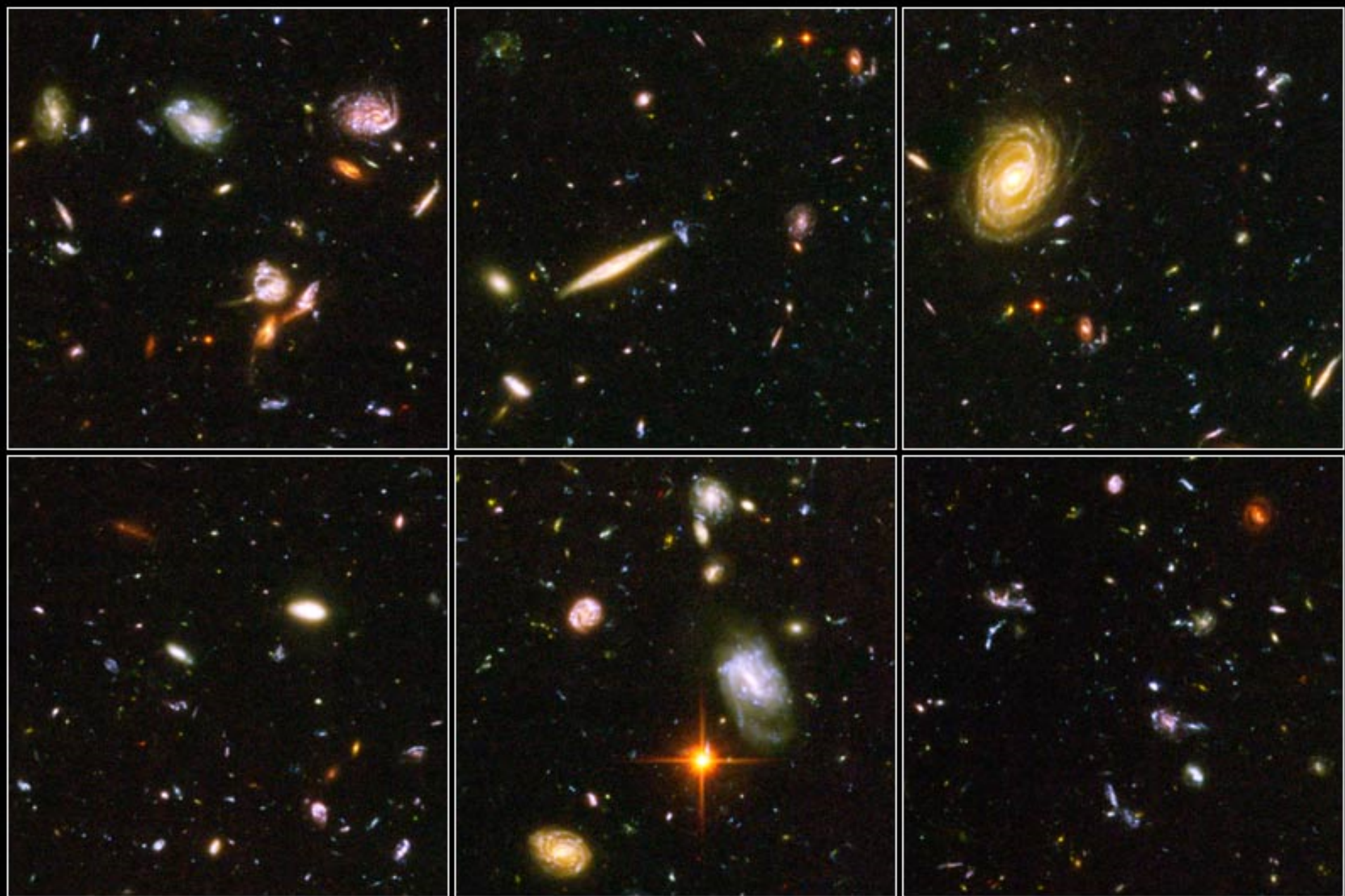

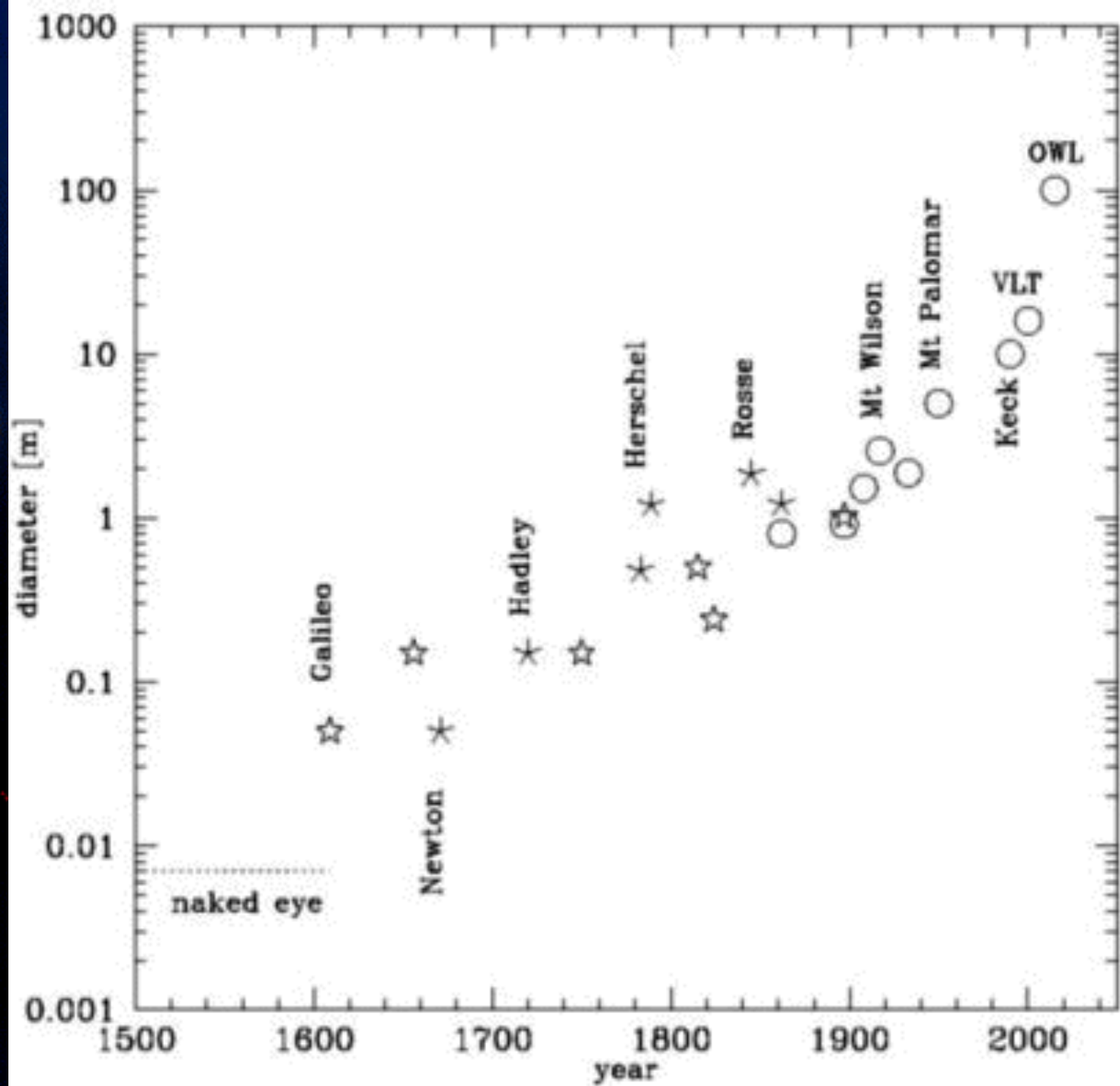

Hubble Ultra Deep Field Details

HST ■ ACS

SAO, Zelenchuskaya, BTA - 6m

SAO, Zelenchuskaya BTA - 6m

- masa zwierciadła 42 t
- masa teleskopu 850 t
- kłopoty z proporcjami
  - technologia
  - klimat
  - polityka

Teleskopy nowej generacji

Teleskop	D[m]	Lokalizacja
Keck I,II	2x10	Mauna Kea, Hawaje
Hobby-Eberly T.	9.2	Mt. Fowlkes, Teksas
Subaru	8.3	Mauna Kea, Hawaje
VLT Antu, Kueyen, Melipal, Yepun	4x8.2	Cerro Paranal, Chile
Gemini N,S	2x8.0	Mauna Kea, Cerro Pachon
Magellan I i II	6.5	Las Campanas, Chile
MMT	6.5	Mt. Hopkins, Arizona

Teleskopy nowej generacji

Teleskop	D[m]	Loakalizacja
Magellan – II (2002)	6.5	Las Campanas, Chile
Large Binocular T. (2003)	2x8.4	Mt. Graham, Arizona
Gran Telescopio Canarias (>2003)	10.4	Wyspy Kanaryjskie
Southern African Large Telescope (>2005)	~10	RPA

Potrzeba

- Geometria Wszechświata
- Historia Wszechświata
- Ewolucja galaktyk
- Ciemna materia
- Powstawanie gwiazd i układów planetarnych

Koszt

VLT	4 *8.2 m	500 M\$
Keck	2*10 m	150 M\$
Gemini	2*8 m	170 M\$
HET	9.2 m	13.5 M\$
SALT	10 m	16 M\$
LBT	2*8 m	85 M\$
GTC	10.4 m	100 M\$

Kosmiczne czy naziemne

KOSMICZNE

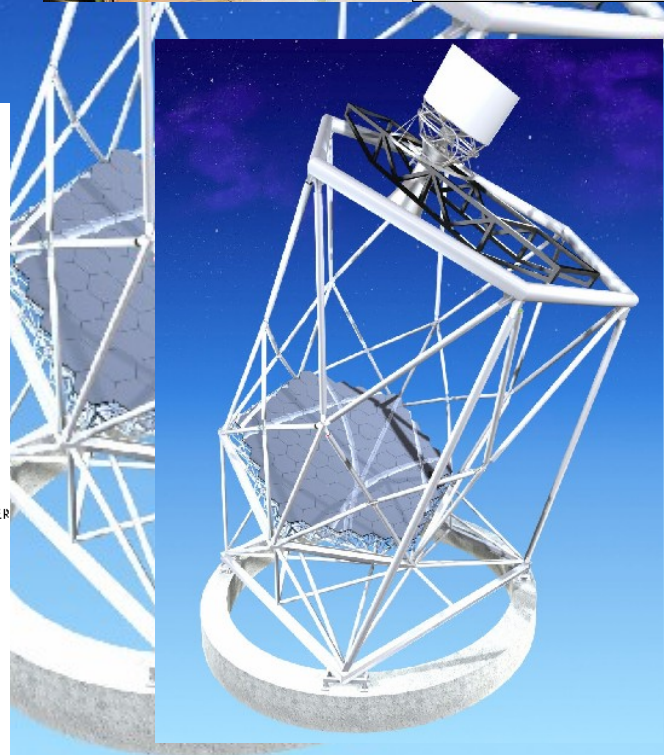
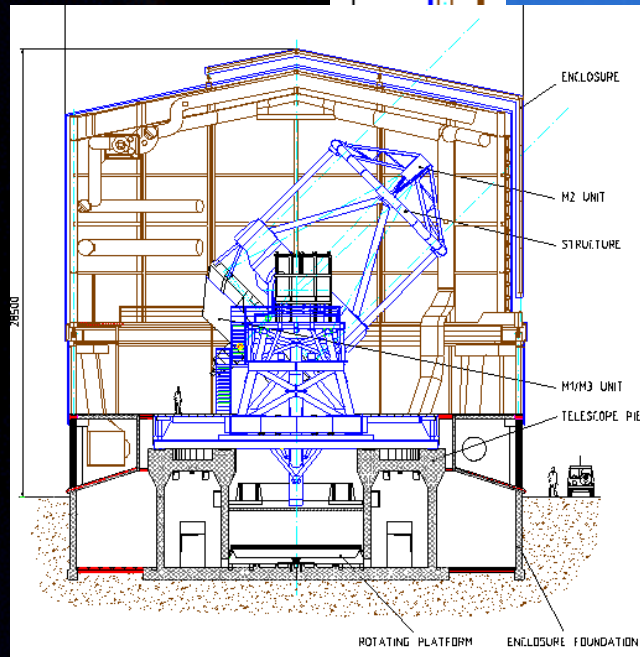
- Brak atmosfery
- Brak grawitacji
- Noc bez przerwy!

NAZIEMNE

- Mniejszy koszt
- Większe rozmiary
- Dane na miejscu

Montaż

- paralaktyczny
- azymutalny
- ograniczony

ENCLOSURE

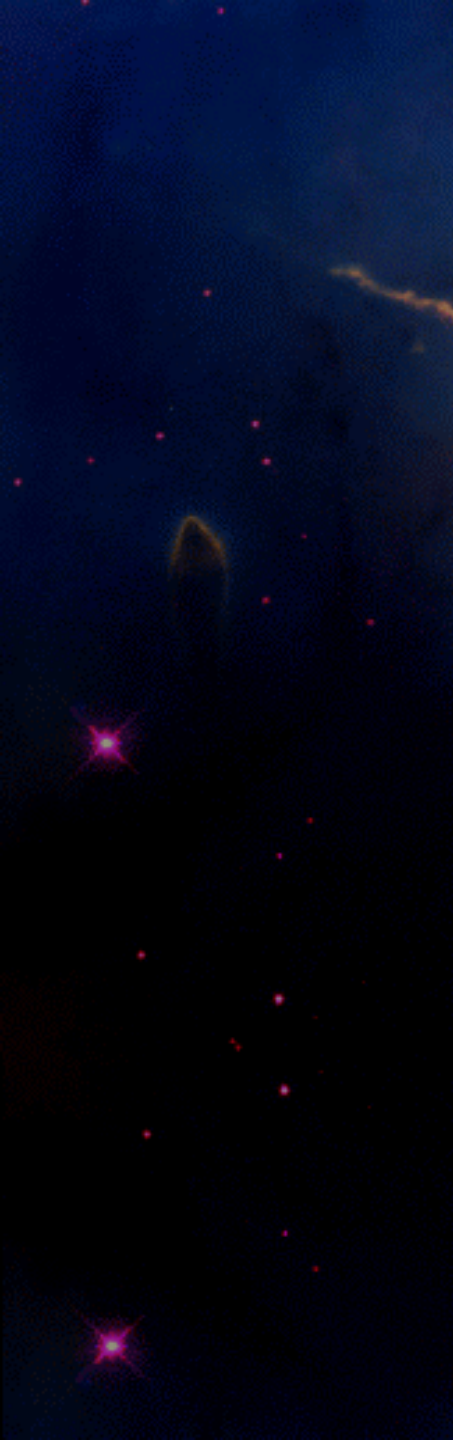
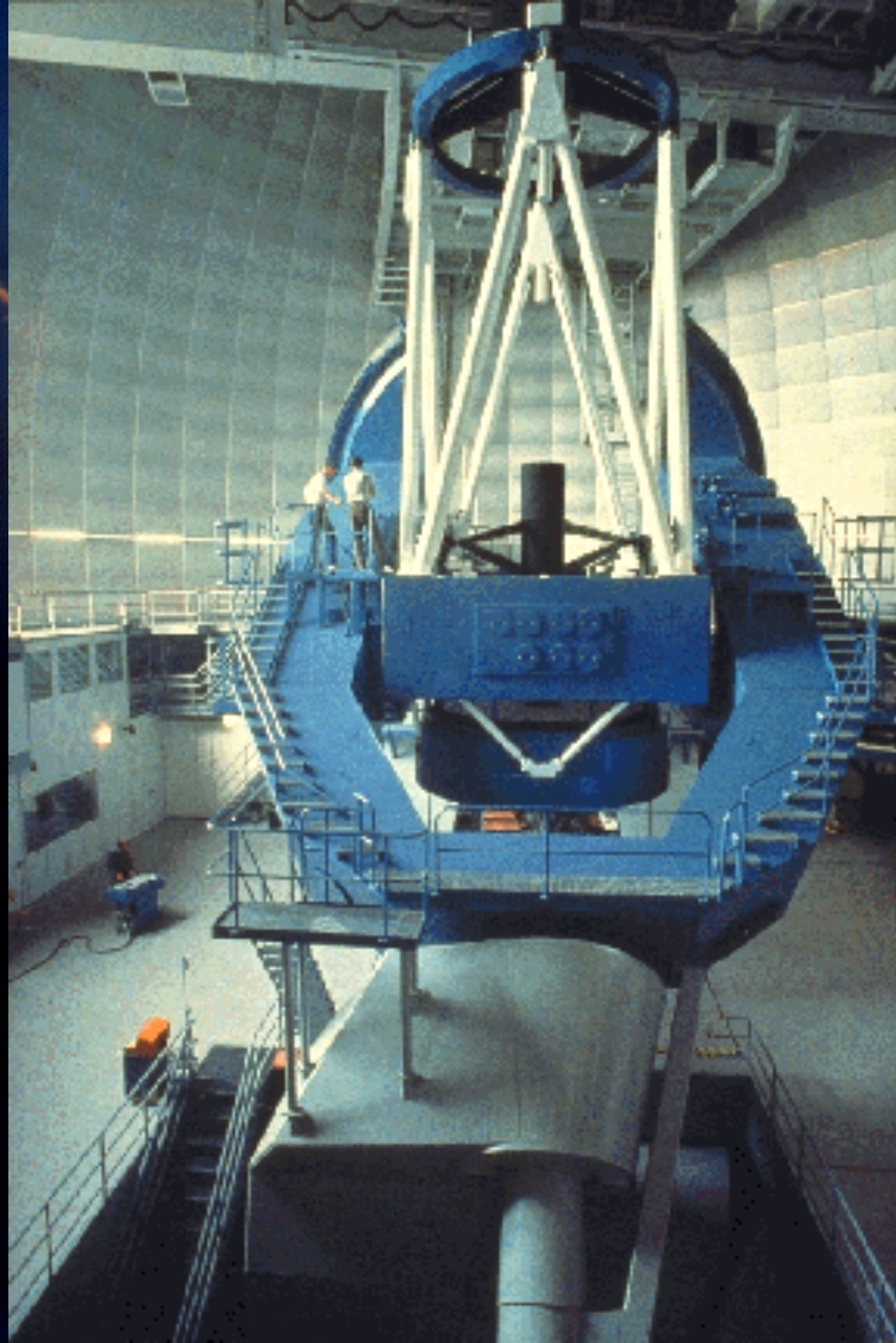
M2 UNIT

STRUCTURE

M1/M3 UNIT

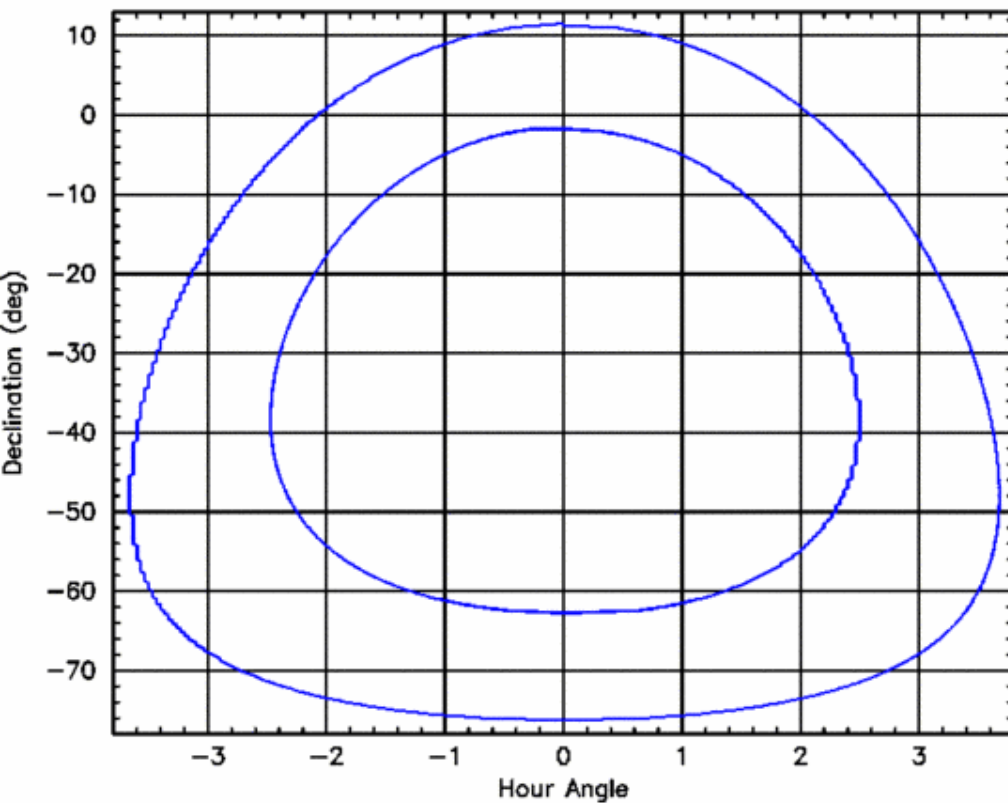
TELESCOPE PIER

ROTATING PLATFORM
ENCLOSURE FOUNDATION

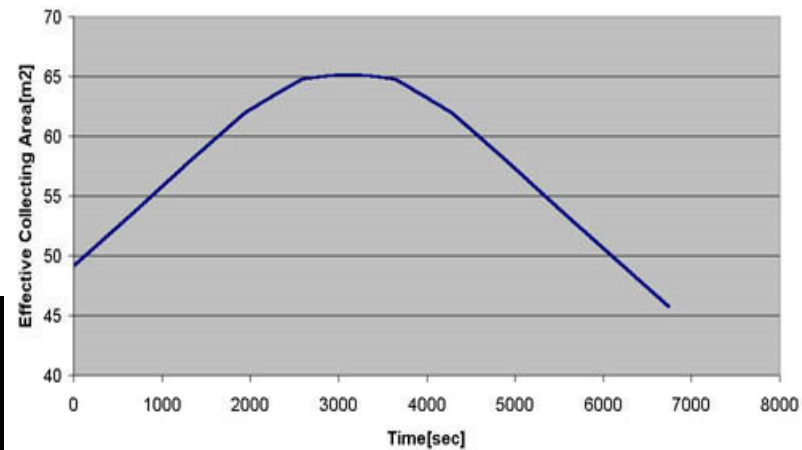

Montaż ograniczony (SALT)

Pole widzenia

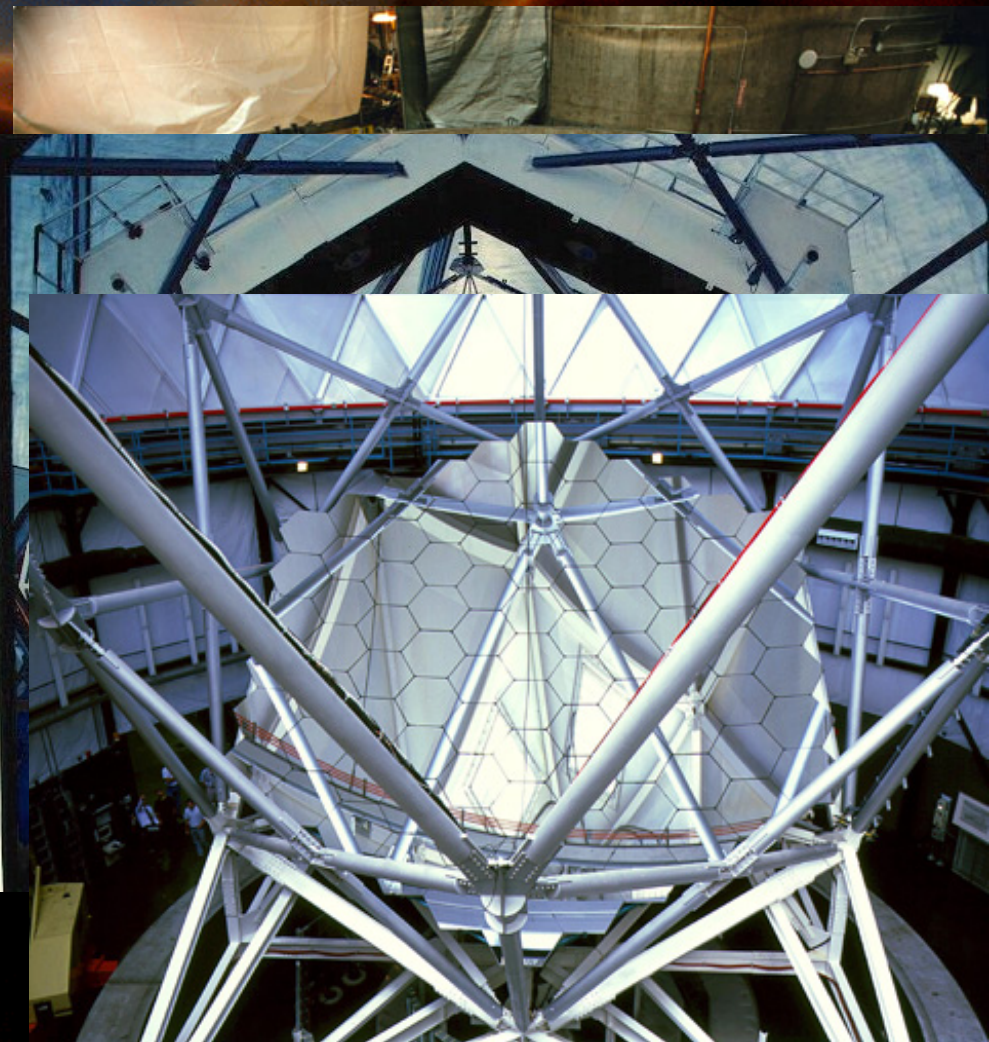

Eefektywna powierzchnia
zwierciadła

Zwierciadła

- pełne
  - Zelenchuskaya – 6 m
- typu plaster miodu
  - Palomar – 5 m
- meniskowe
  - VLT – 18 cm/ 8.2 m
- segmentowe
  - Keck – 10 m
- sferyczne
  - HET 9.2 m

Piec obrotowy

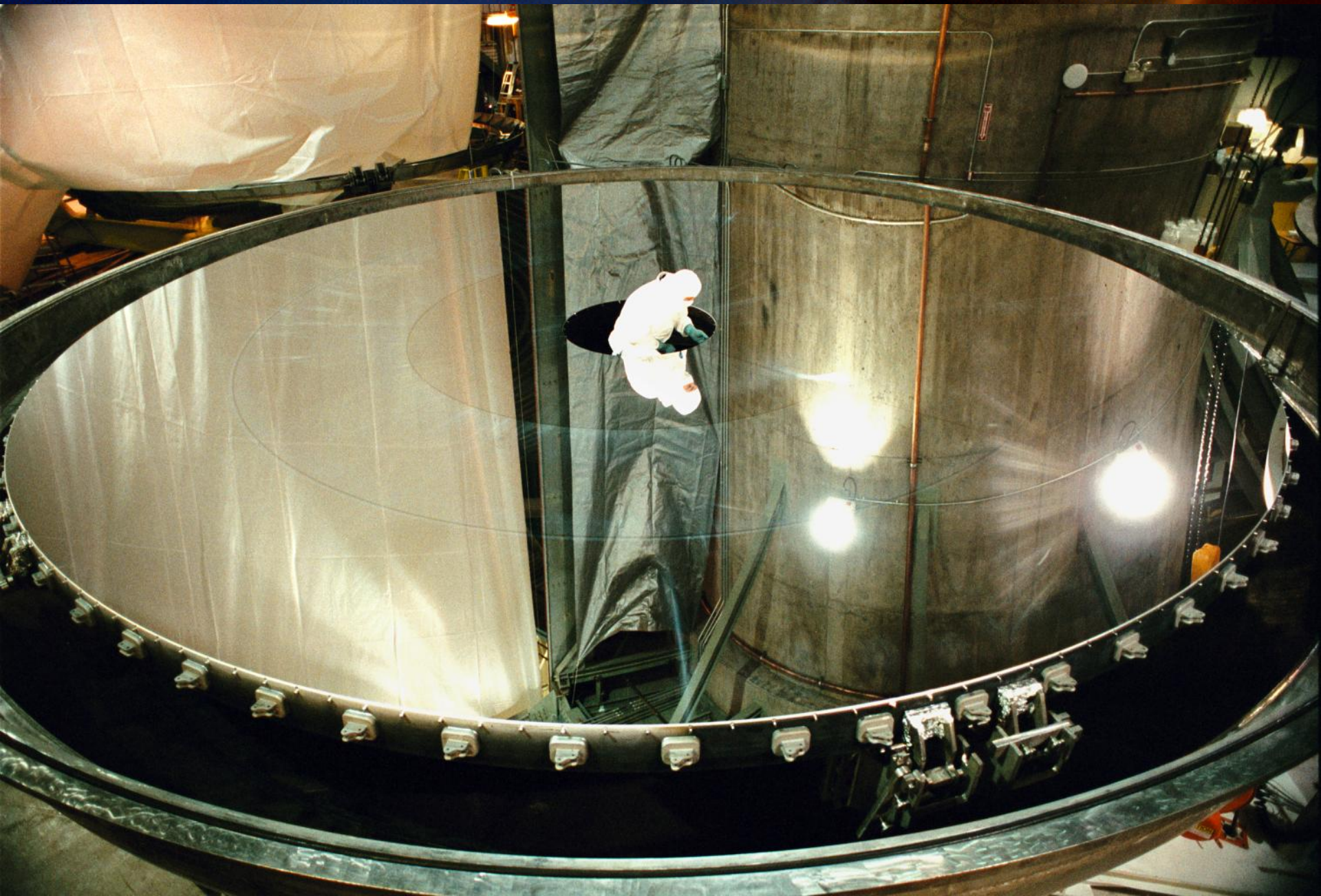
Piec obrotowy – 1150 C

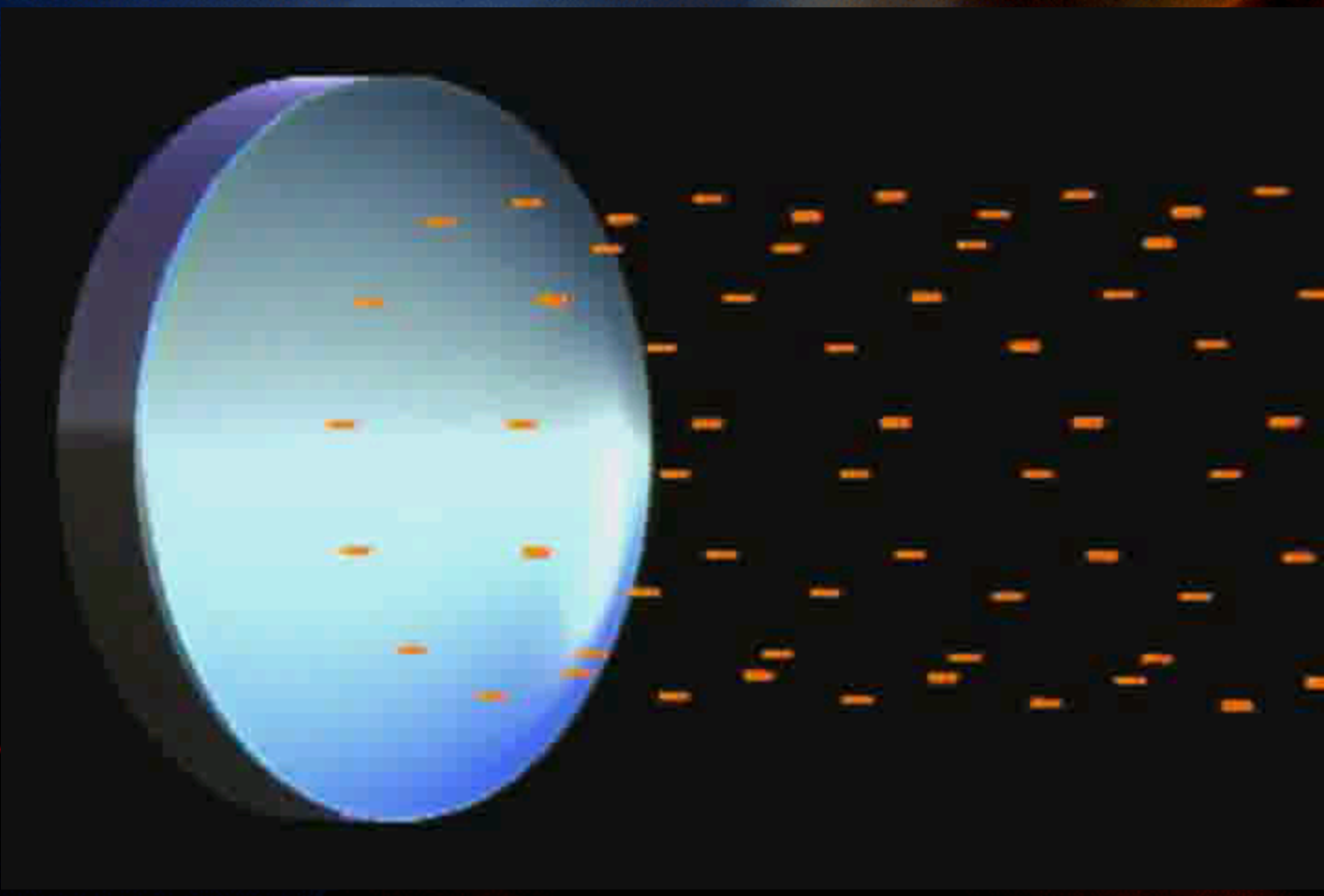

Piec obrotowy – 1150 C

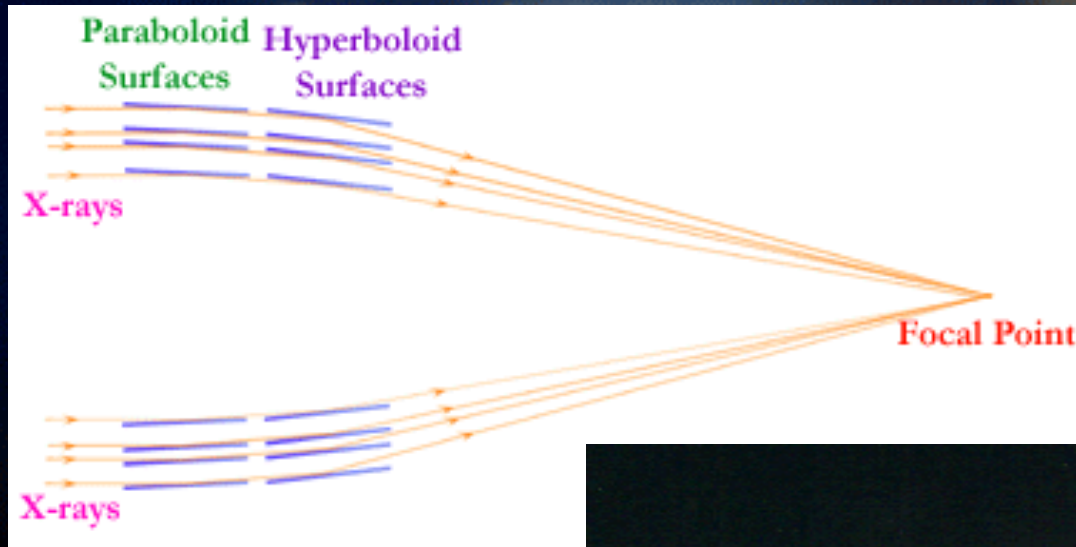

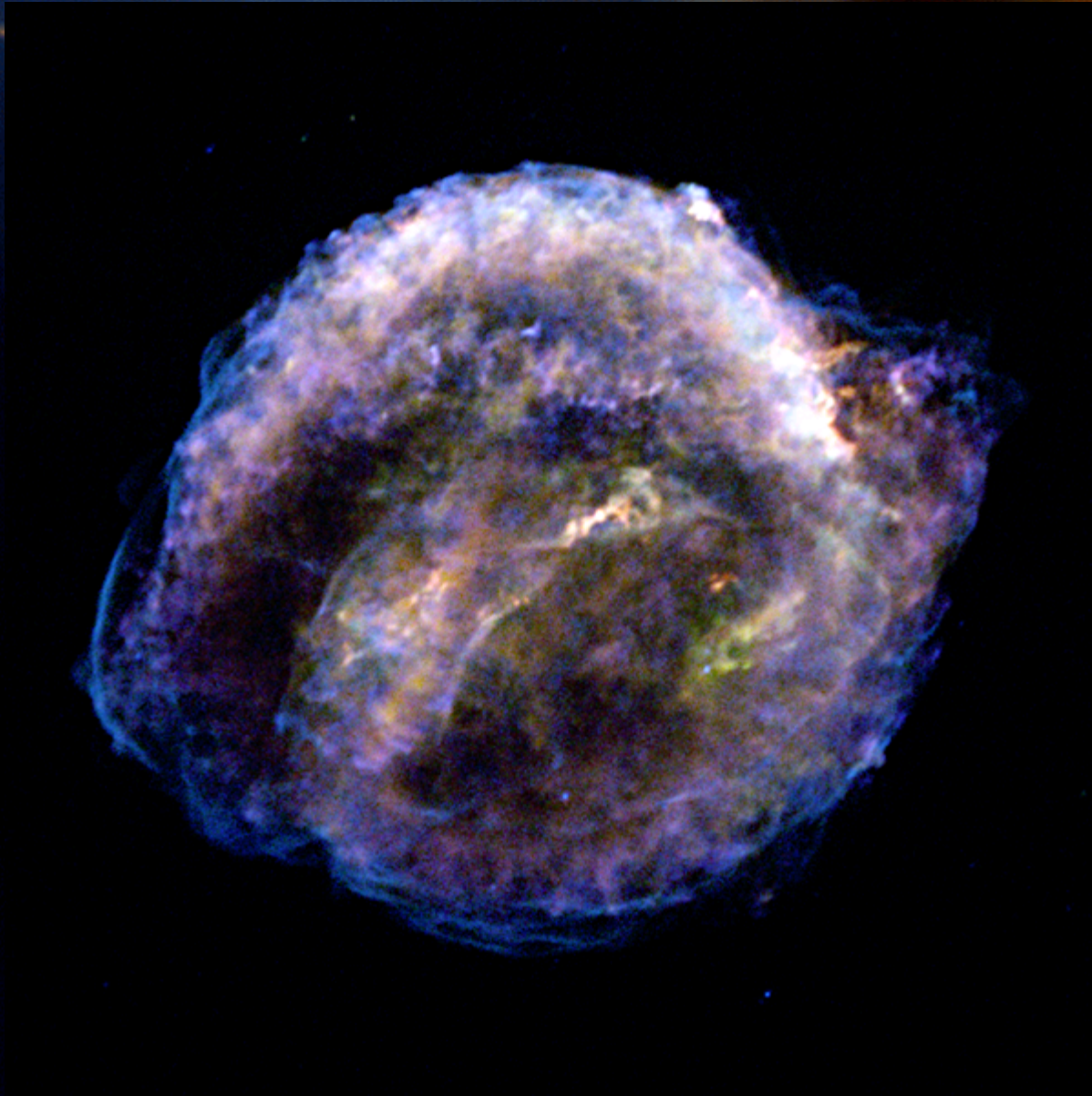
teleskopy rentgenowskie

teleskopy rentgenowskie

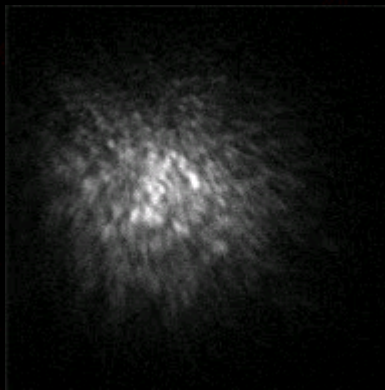

teleskopy rentgenowskie

Jakość obrazu – „Seeing”

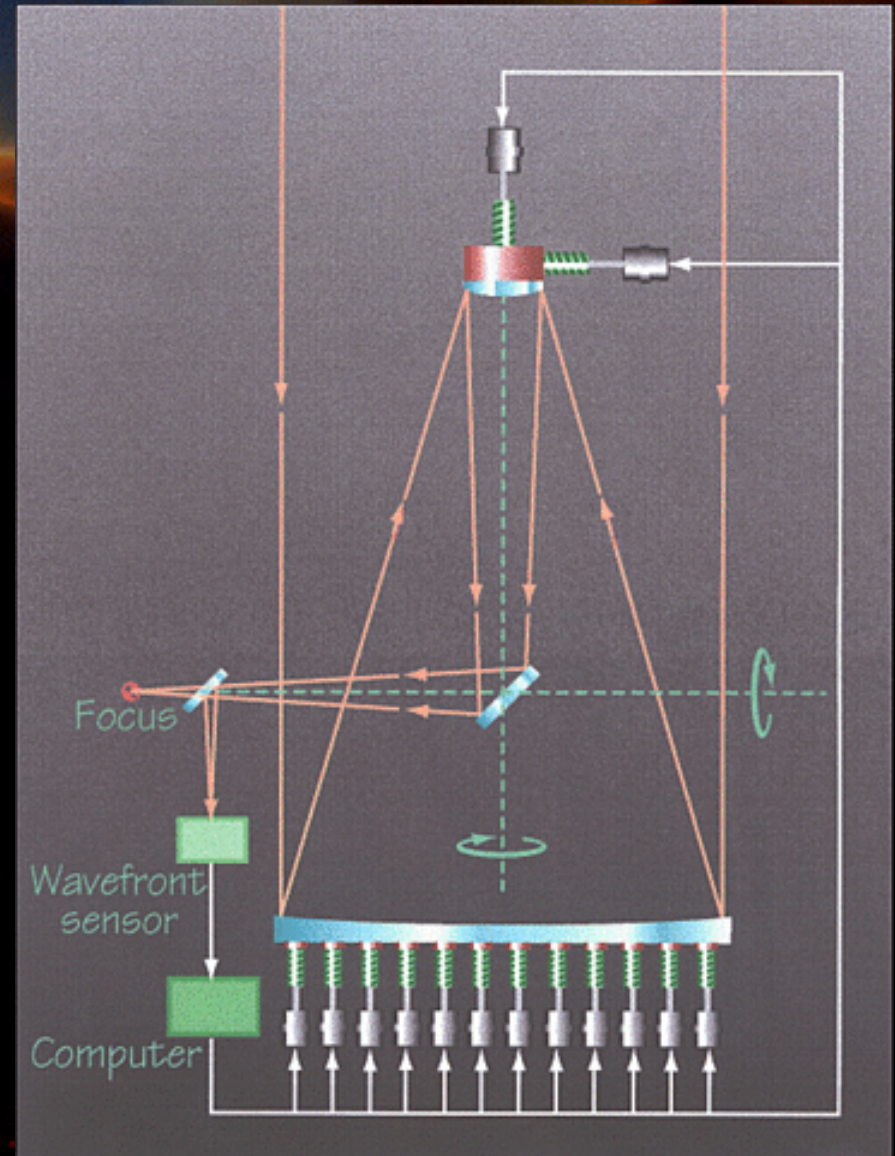
- Turbulencje powietrza
- Korekcja możliwa :
  - Optyka adaptacyjna

Teleskop
4.2 m. na La Palma
gw. podwójna γ Per
 $d = 0.2$ arcsec
 $t_{exp} = 25$ ms

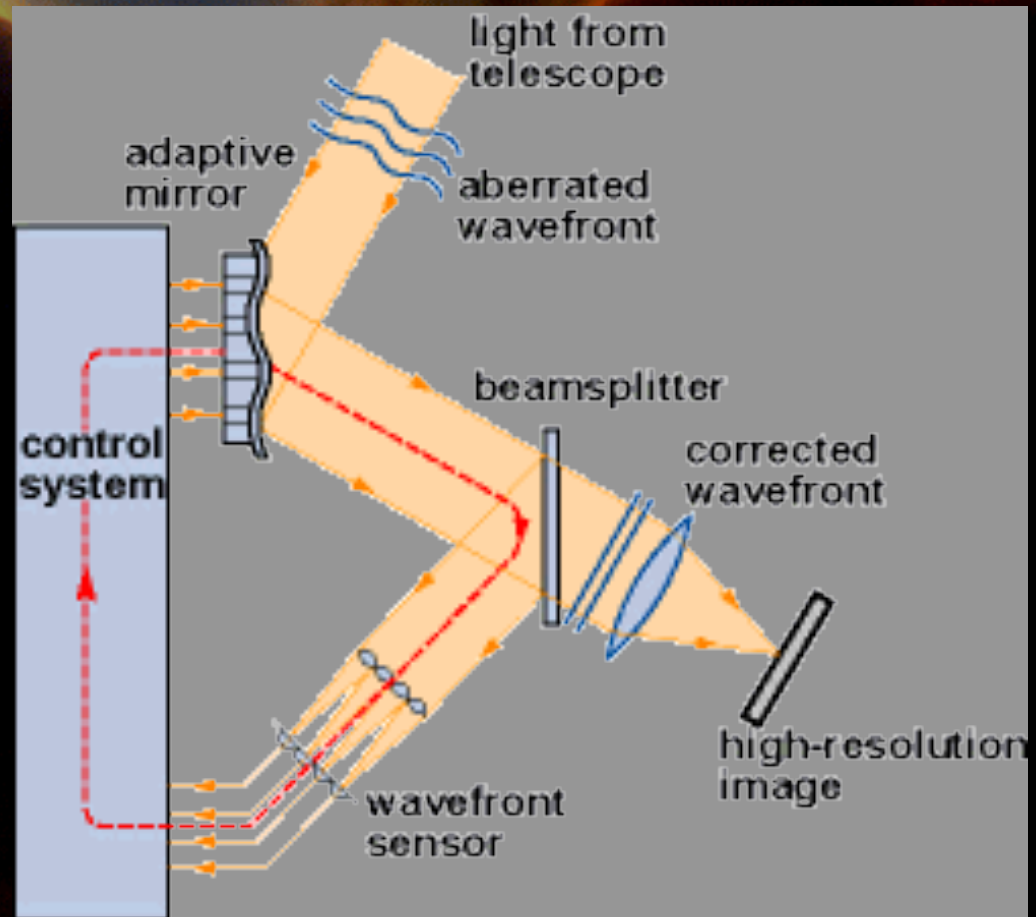
Optyka aktywna

- Detektor frontu falowego
  - *Shack-Hartmann*
  - *CCD*
  - *odczyt co 1 ms*
- Komputer do rekonstrukcji frontu falowego.
- Element aktywny
  - *zwierciadło tip-tilt*
  - *zwierciadło deformowalne*

Optyka adaptacyjna

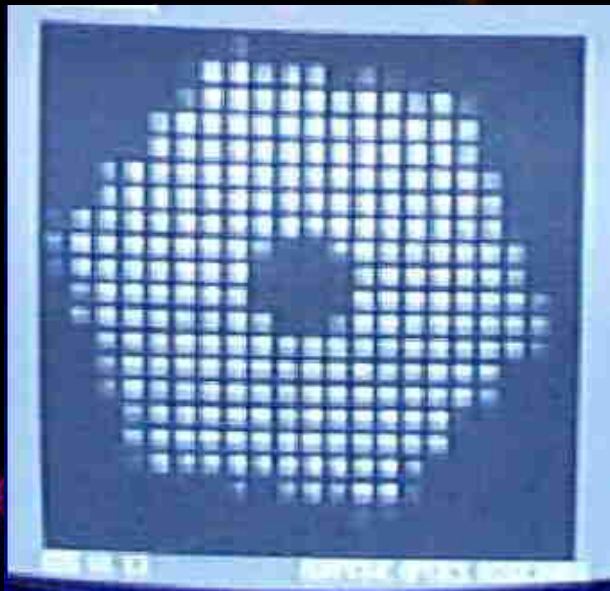
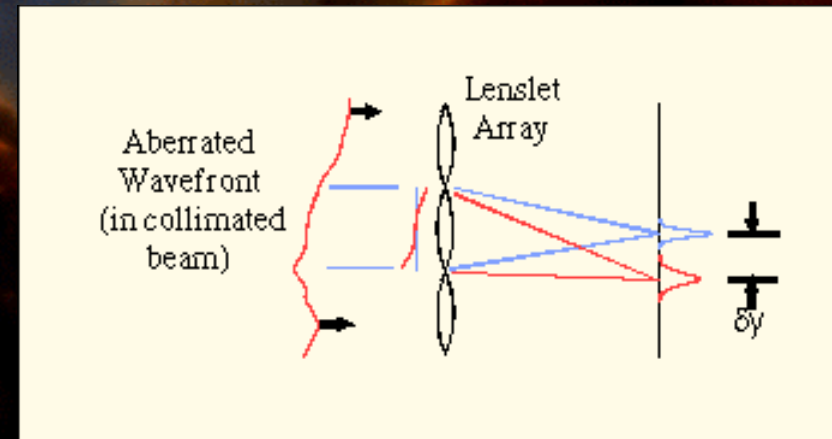
- Detektor frontu falowego
  - *Shack-Hartmann*
  - *CCD*
  - *odczyt co 1 ms*
- Komputer do rekonstrukcji frontu falowego.
- Element aktywny
  - *zwierciadło tip-tilt*
  - *zwierciadło deformowalne*

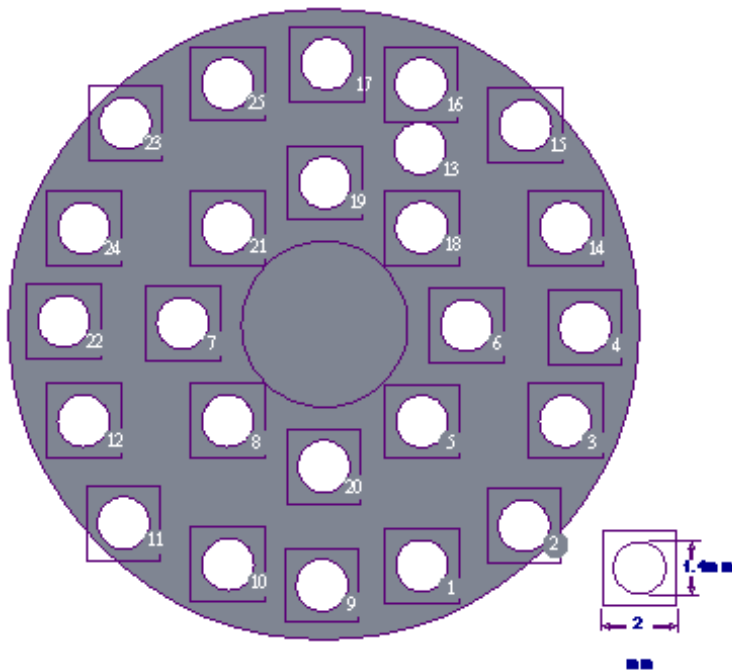
Korektor frontu falowego (fazy)

- Detektor Shack-Hartmanna
- Zwierciadło deformowalne (349 siłowników)

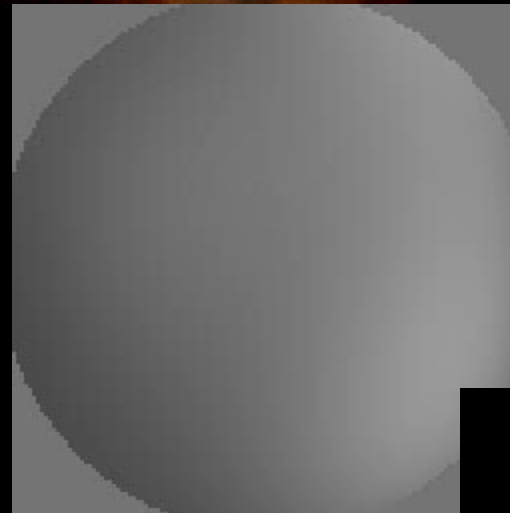
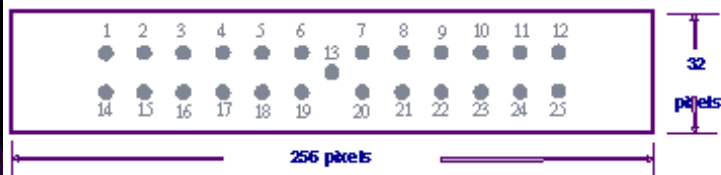

Optyka adaptacyjna w działaniu

PUPIL PLANE

DETECTOR PLANE

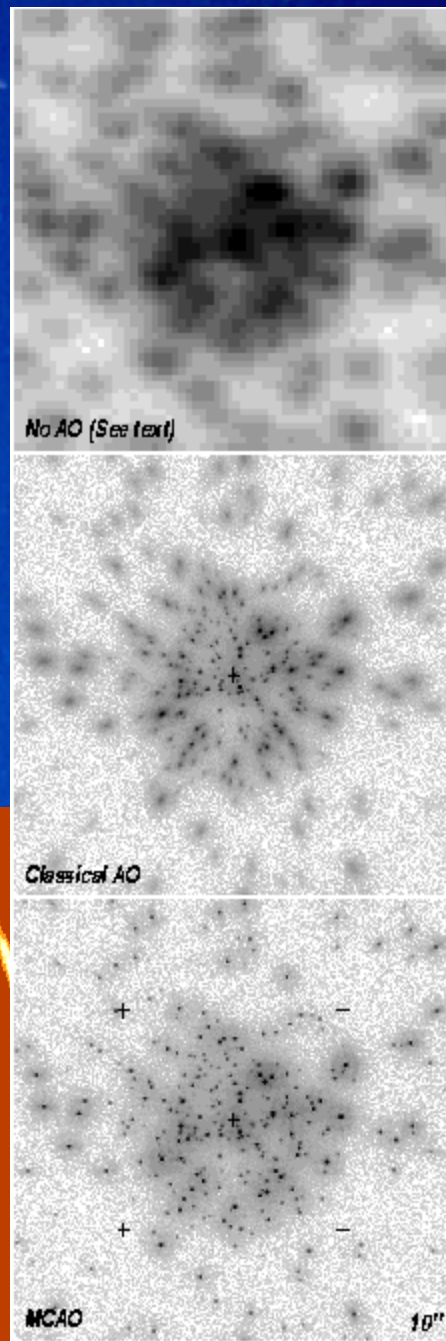
ALFA Performance:
open loop

Trudności

- Płaszczyzna izoplanatyczna
  - $< 5''$ dla $0.6 \mu\text{m}$
  - $< 20''$ dla $2 \mu\text{m}$
- Gwiazda prowadzenia
  - $m < 12^{\text{m}}$ (dla Kecka)
- Dostępna powierzchnia nieba
  - mała ($< 1\%$)
- Przede wszystkim podczerwień

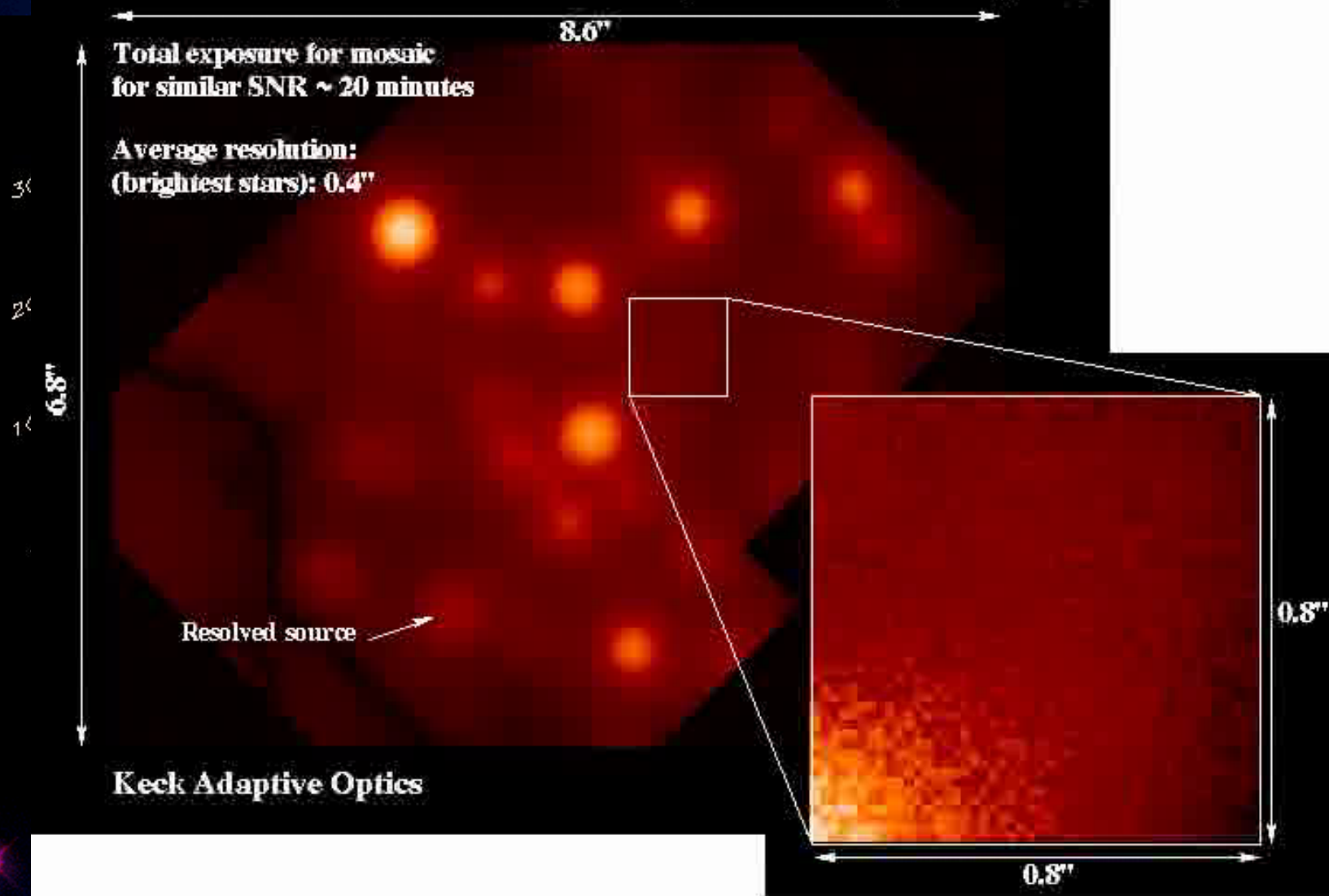
Sztuczne gwiazdy

- *Laser Guide Star*
- Laser Ar-Ion, wzbudzający atomy sodu w mezosferze (80-100 km)

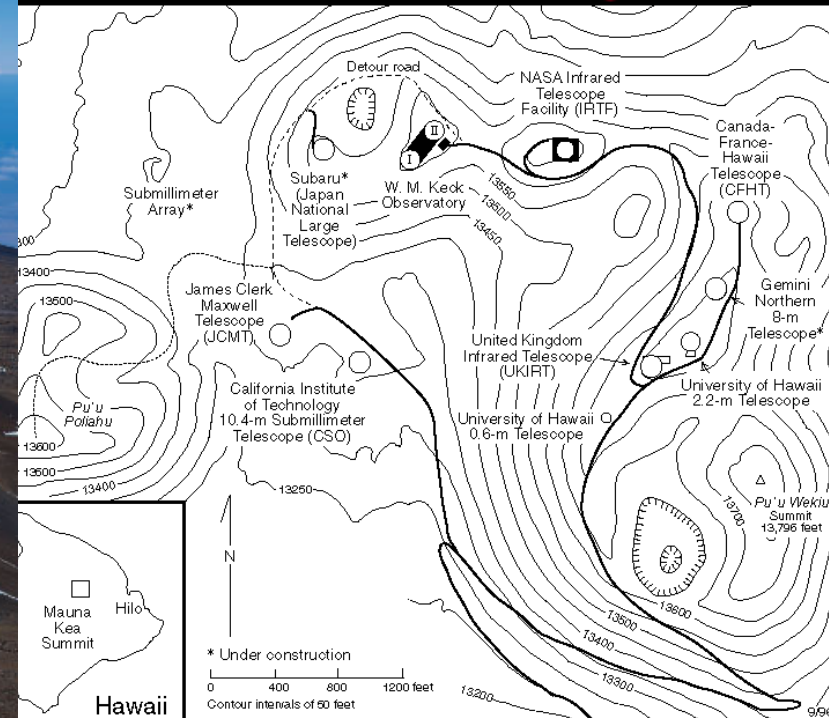
Jądro Galaktyki

The Galactic Center at 2.2 microns (without adaptive optics)

Observatoria Mauna Kea

- Mauna Kea, Hawaje, 4205 npm
- Seeing ~ 0.55 arcsec (0.25 arcsec)

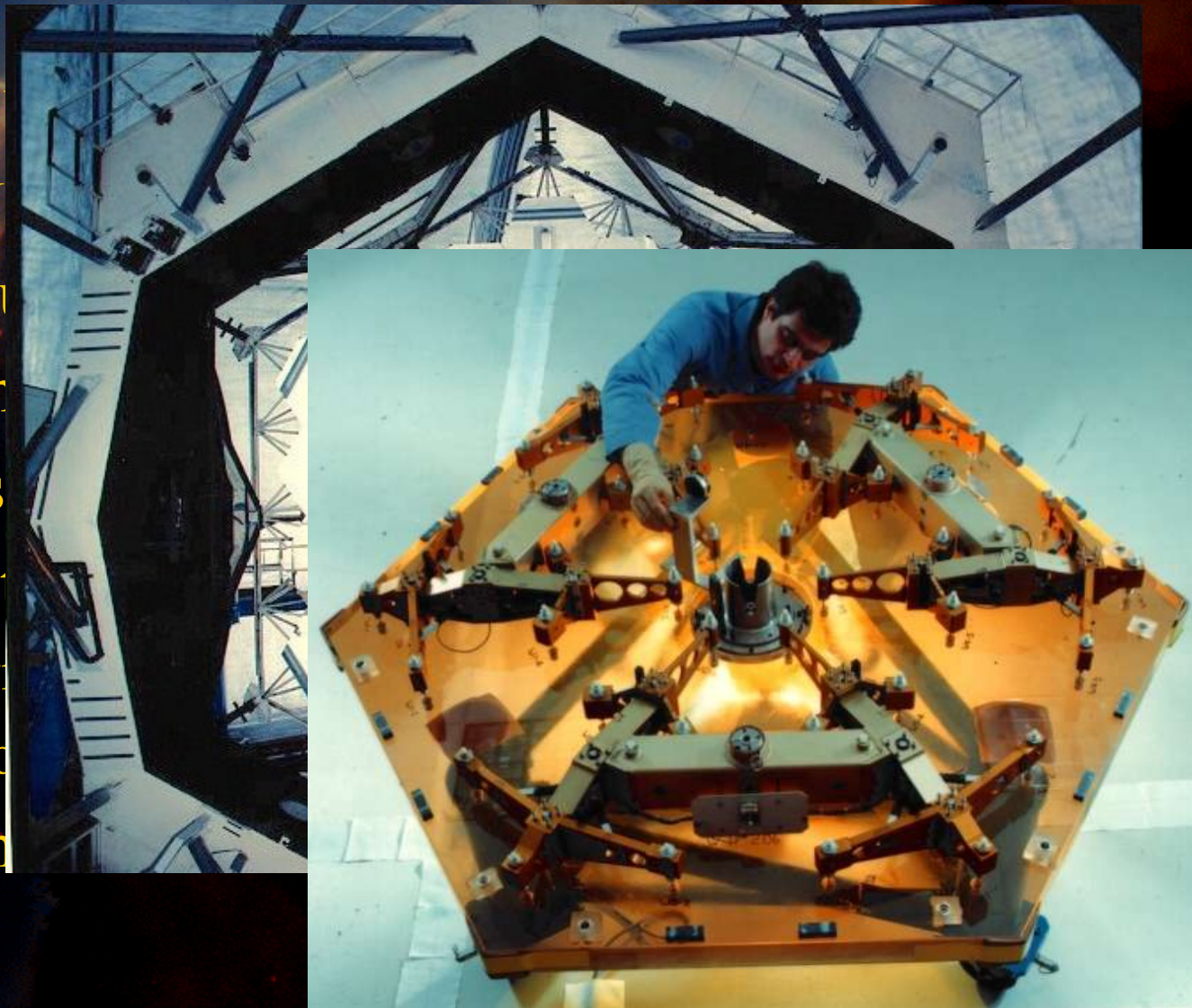

Instrumenty - Mauna Kea

Teleskop Kecka

- Caltech +
+ NASA, J
- Średnica 10 m
- 36 segmen
- Średnica s
- Instrumenty
  - spektrog
  - układ ko
- Interferom

VLT- Very Large Telescope

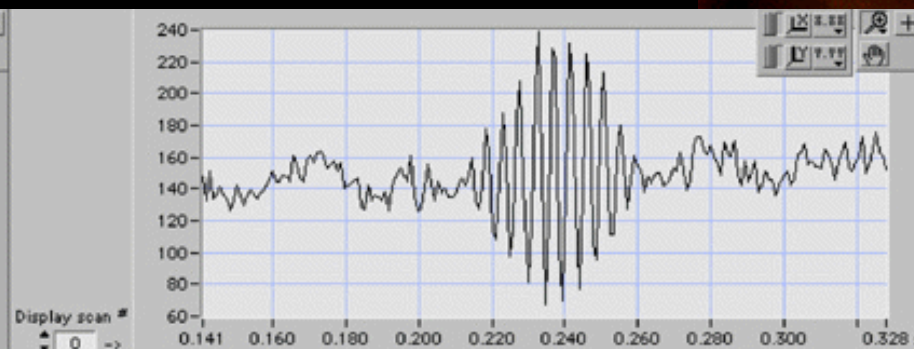
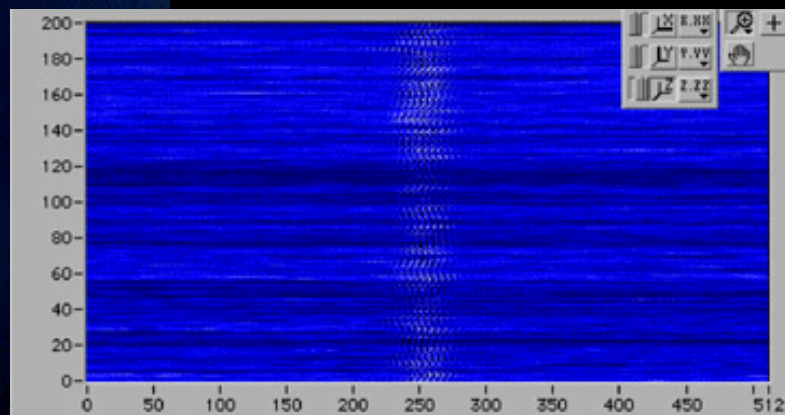
- ESO – European Southern Observatory
- 4 teleskopy 8.2 m każdy
- Zwierciadła meniskowe
- Wspólne ognisko interferometryczne

Paranal Observing Platform with AT1 and AT2

VLT Interferometer

SAVE Scans to remove: **DONT SAVE**

Dump to ASCII files **Remove scans**

Comments

Sirius-089

SNR

I1	I2
21.7	17.8
PA	PB
13.50	13.61

Plot statistics

Average: 0.7252
Median: 0.7234
Skew: 0.5 Bias: 0.4

Standard deviation

Absolute	Relative
0.0575	7.9 %

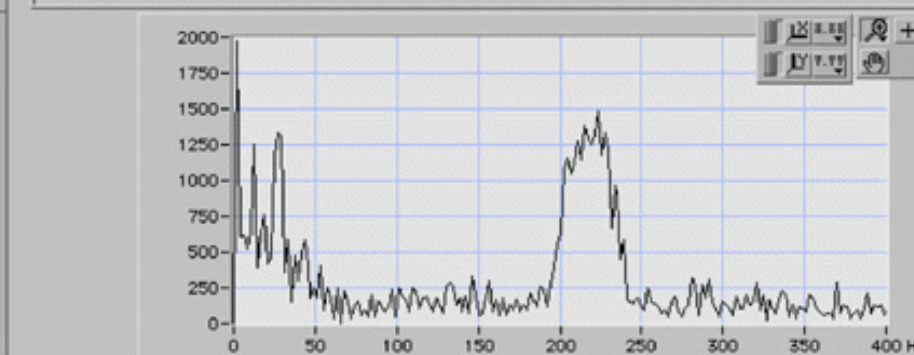
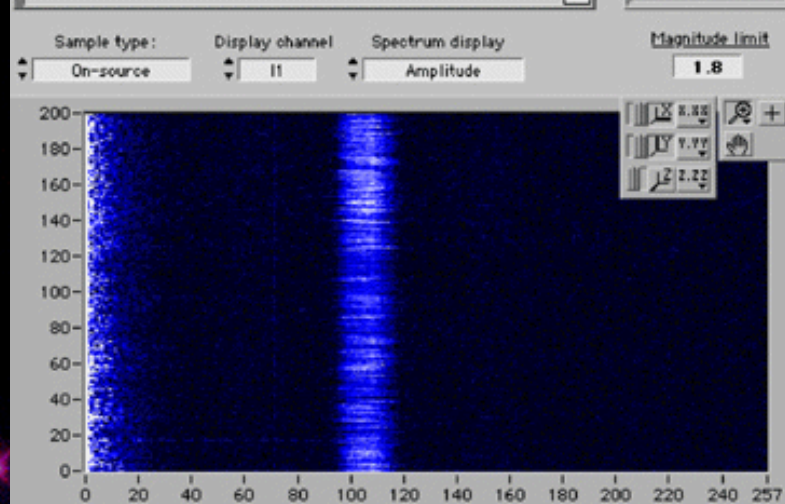
Standard error

Absolute	Relative
0.0041	0.6 %

Piston noise / total noise: 0.124

Correlated magnitude: -1.2

Plot vs. Relative time 200 points

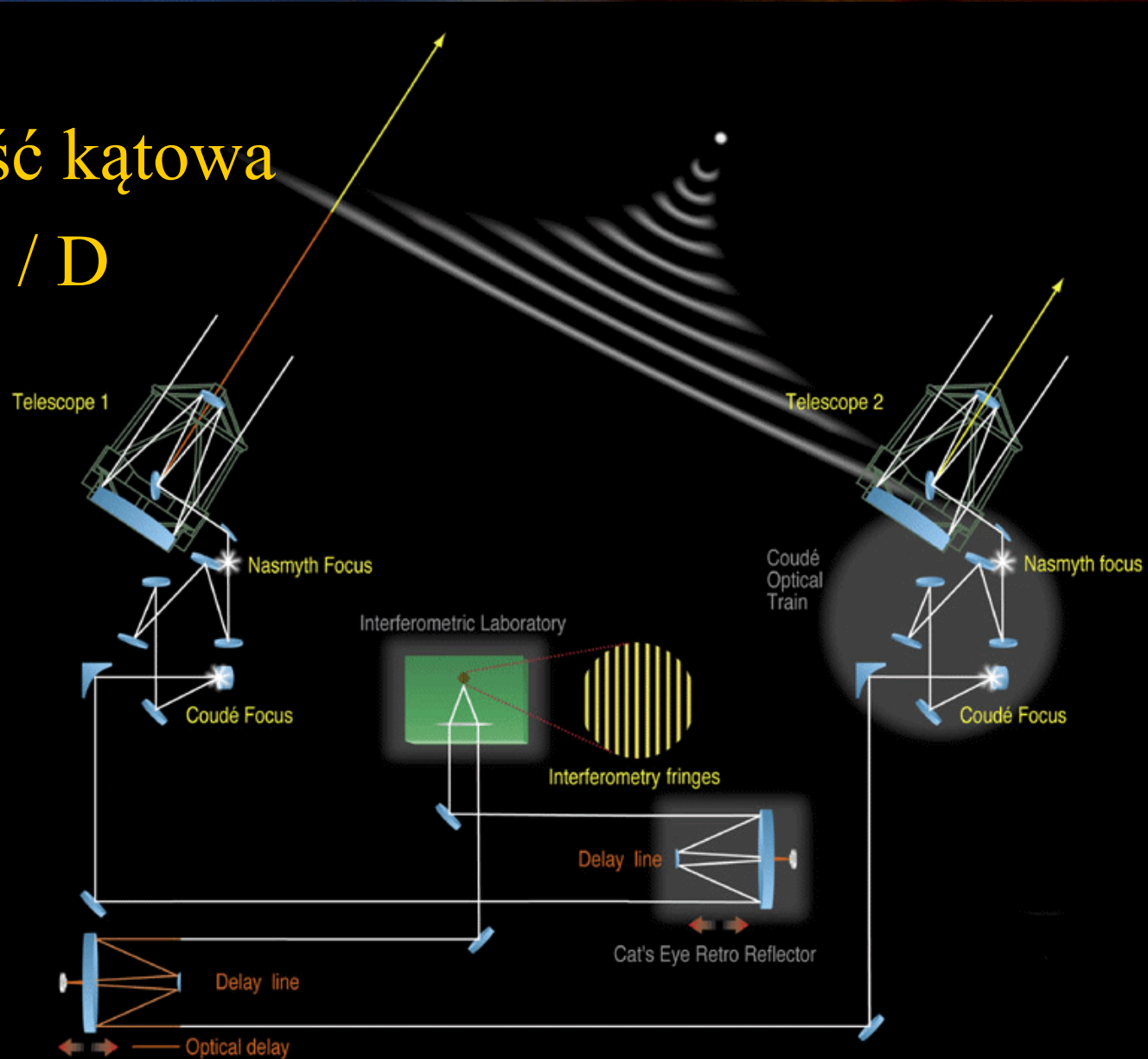

← → — Optical delay

VLT Interferometr

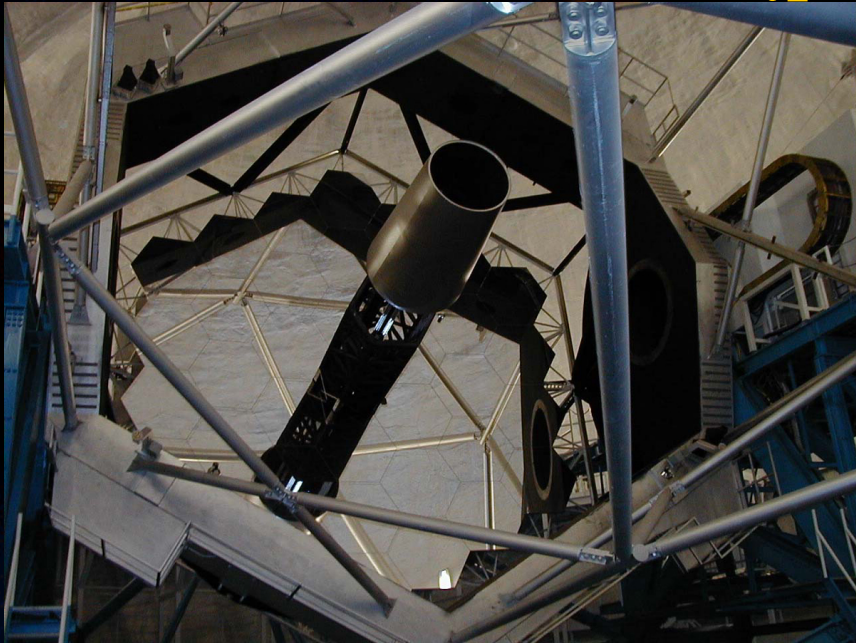
rozdzielczość kąтова

$$\Theta \sim 1.22 \lambda / D$$

HET – Hobby-Eberly Telescope

- Segmentowe zwierciadło sferyczne 10 m
- Stałe nachylenie (55 deg) do horyzontu
- Obrót tylko wokół osi pionowej
- 72 % nieba dostępne dla obserwacji

HET – Hobby-Eberly Telescope

- 10 m segmentowe zwierciadło sferyczne
- Stałe nachylenie (55 deg) do horyzontu
- Obrót tylko wokół osi pionowej
- 72 % nieba dostępne dla obserwacji
- Koszt – 13.5 mln \$
- SALT – instrument bliźniaczy

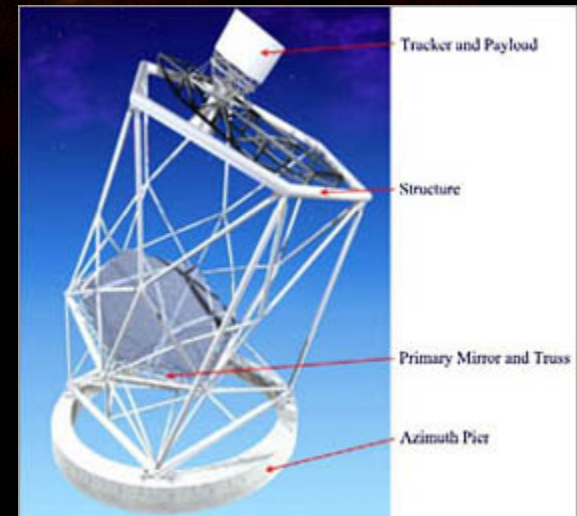
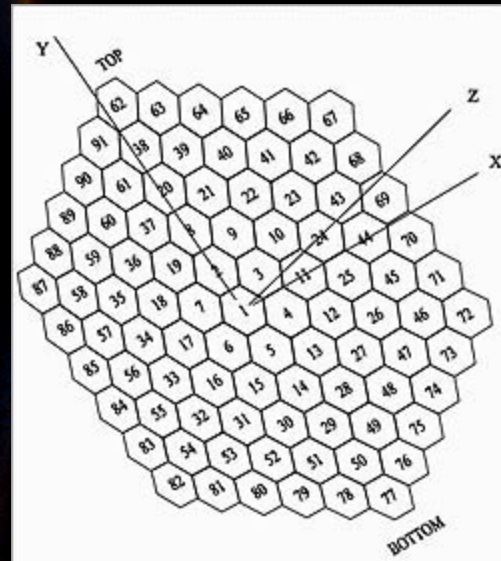
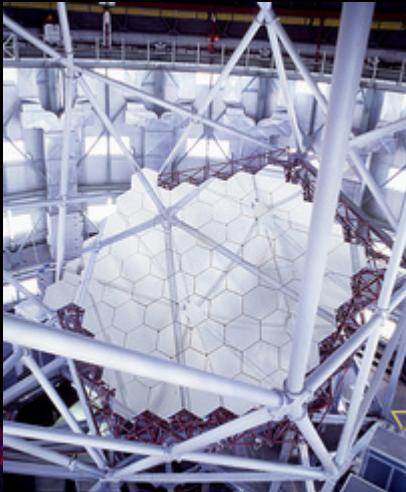
SALT – Southern African Large Telescope

- Segmentowe zwierciadło sferyczne 11x10 m
- Stałe nachylenie (37 deg) do horyzontu

Teleskop SALT

- 11.1 x 9.8
- R=26 m
- 91 segmentów
- instrumenty SALTICAM, PFIS, HRS

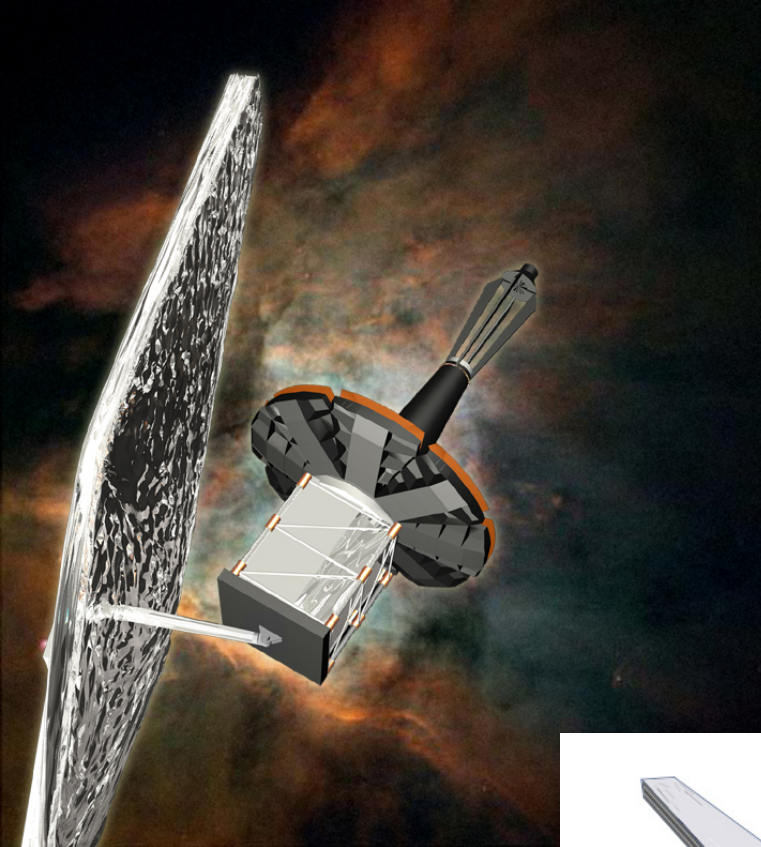

SALT

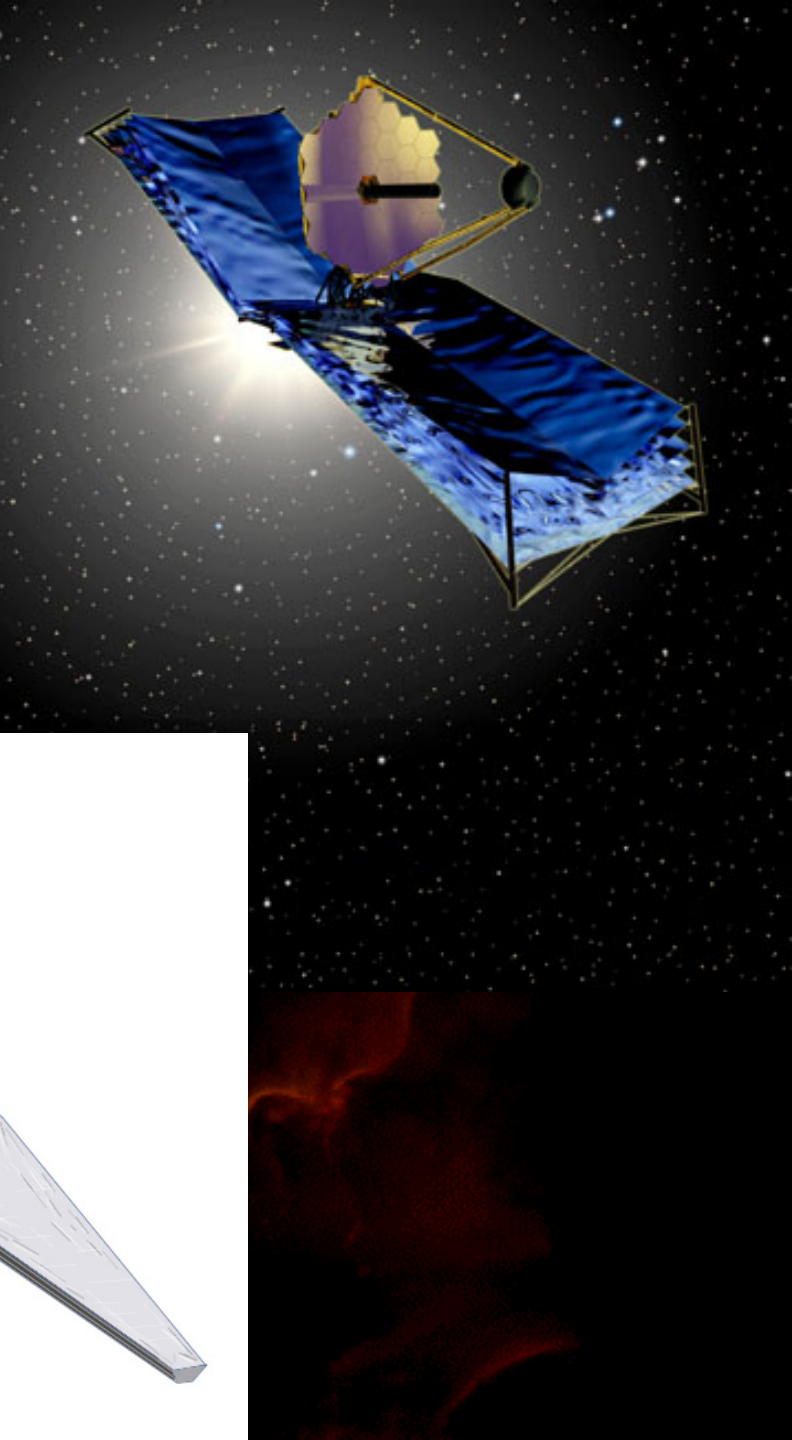

Generational

erzenie pro

kładane $\geq$

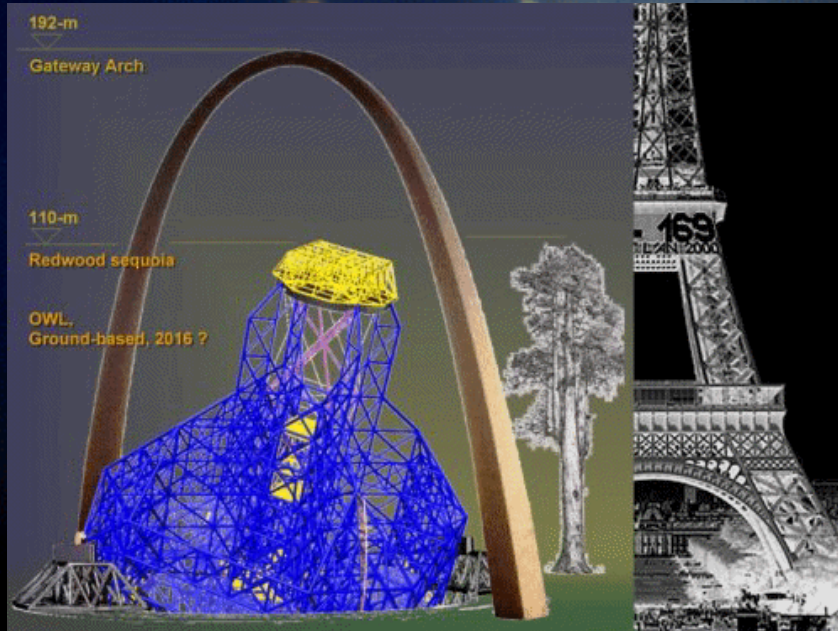
- 3 konsorcja
- Lockheed
- TRW/B
- GSFC

OWL - OverWhelmingly Large

OWL

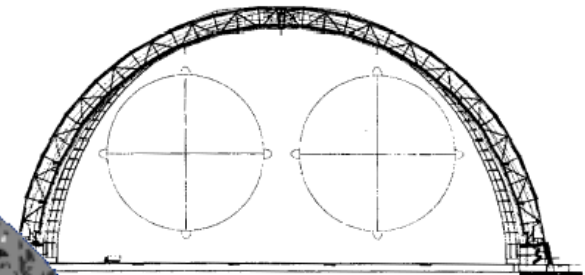
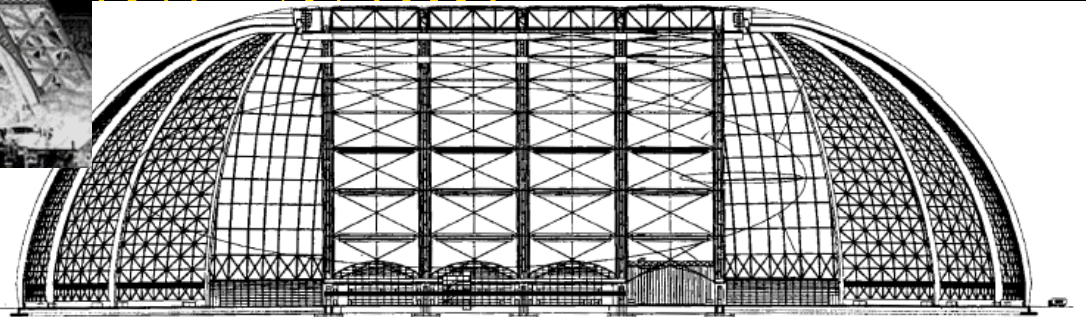

1.6

”

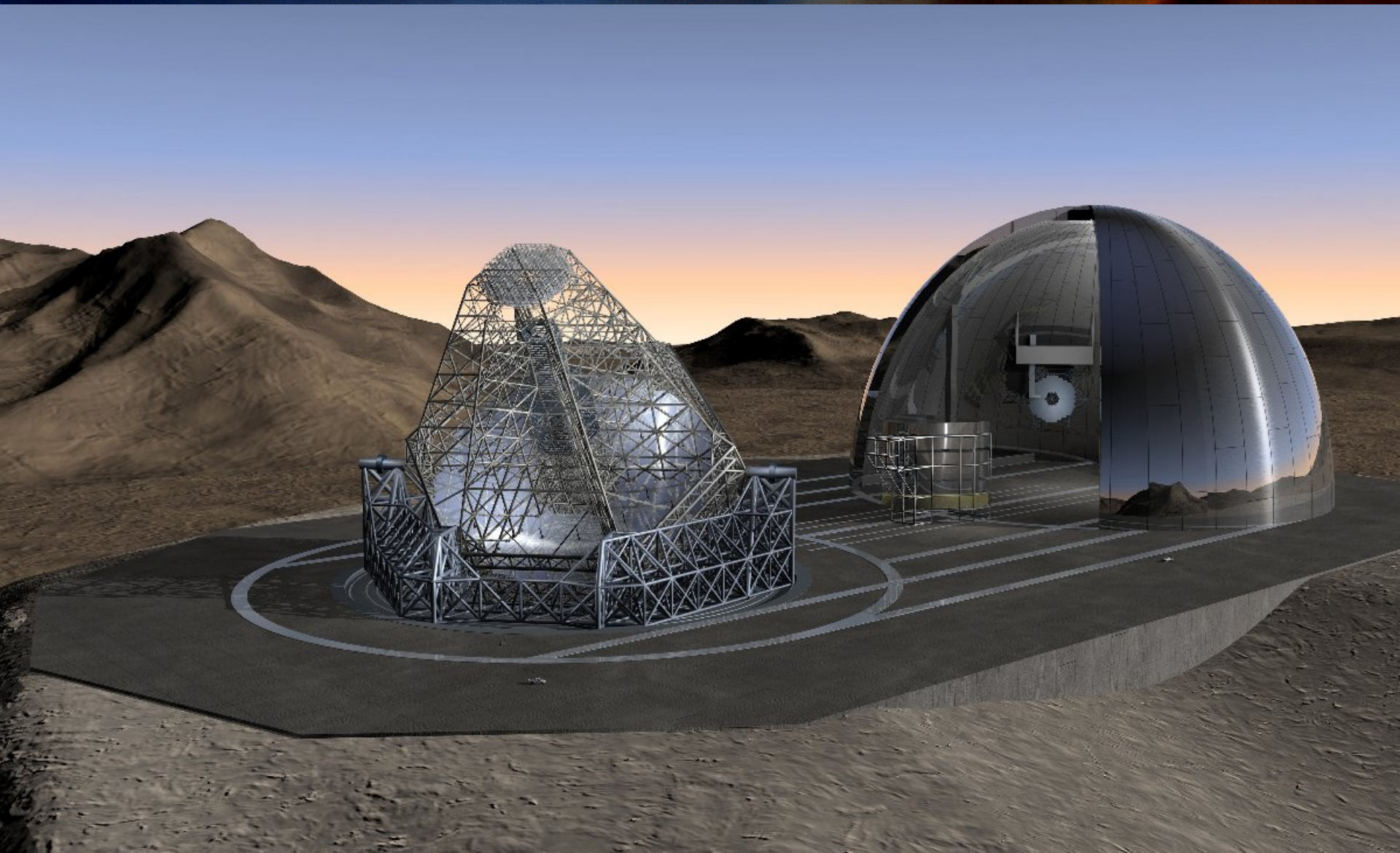

(X) (Y) (Z)

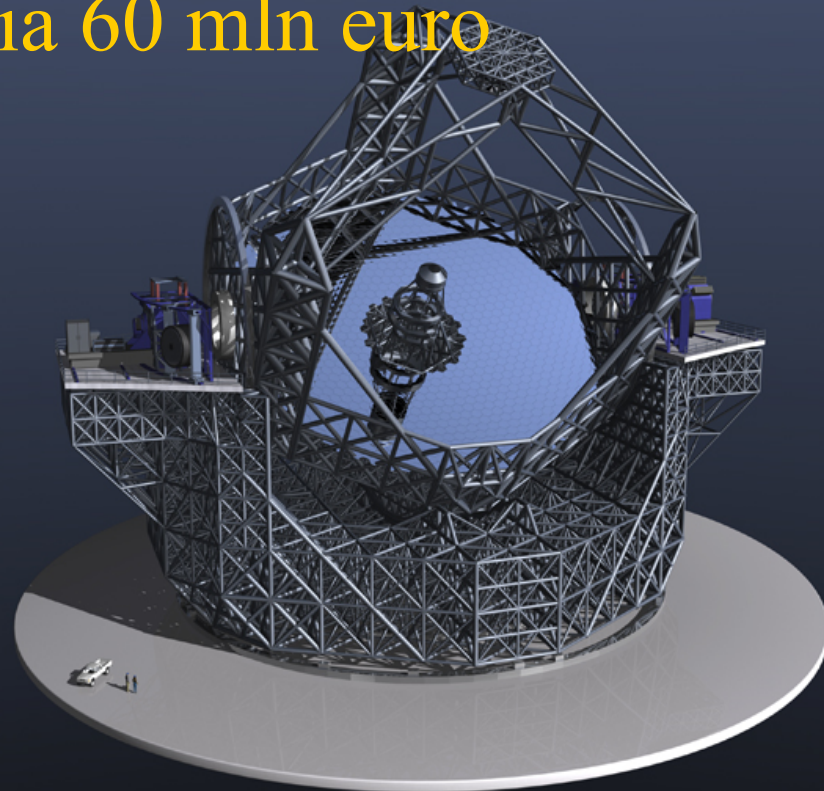
- segmentowa, sf
- optyka adaptyw
- Cana: 1000 M\$

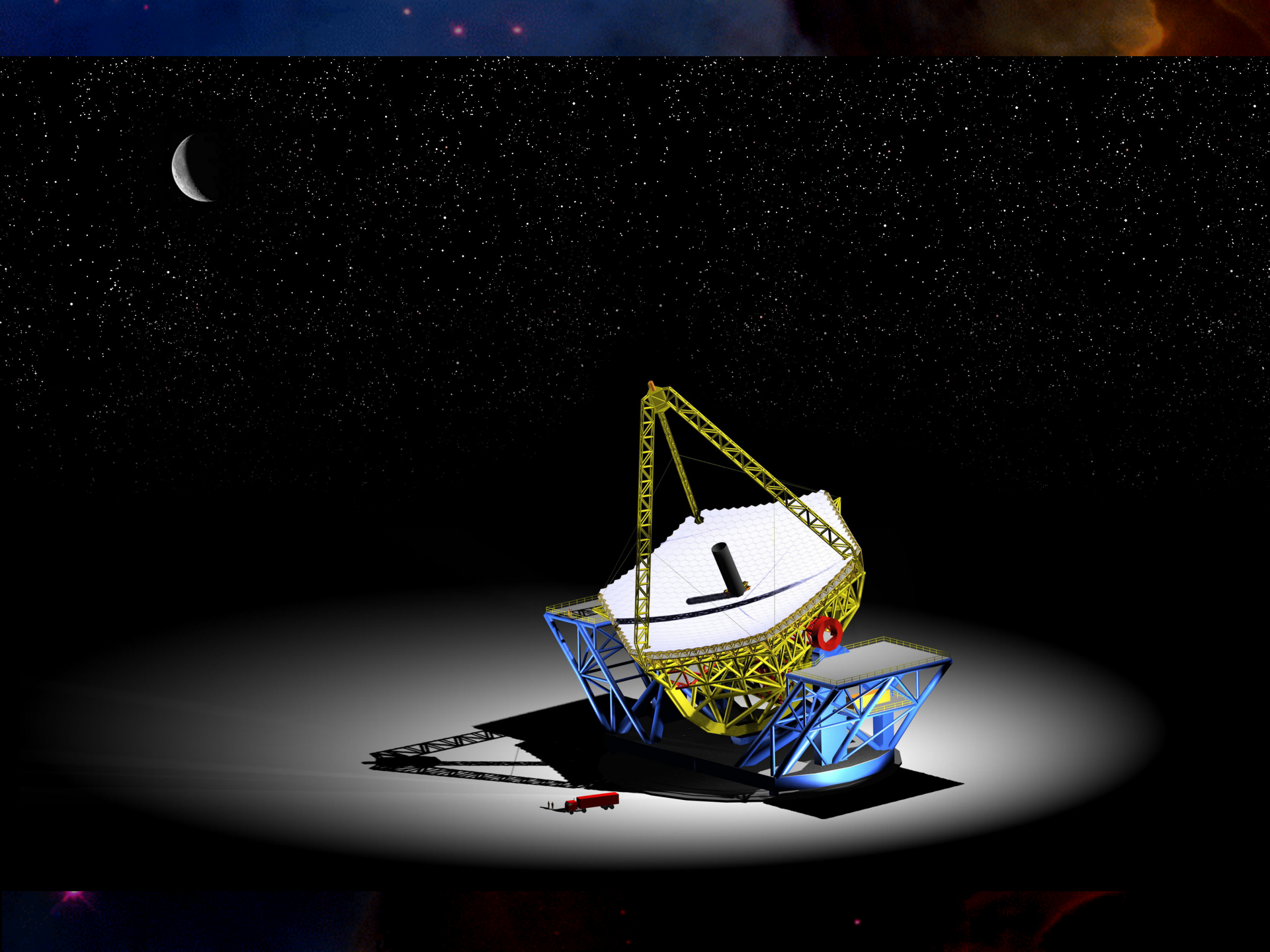
EELT – European Extra Large T.

European Extremely Large Telescope

- średnica 42 m
- 2020 (?)
- budżet na badania 60 mln euro

Koszt

VLT	4 *8.2 m	500 M\$
Keck	2*10 m	150 M\$
Gemini	2*8.1 m	170 M\$
HET	9.2 m	13.5 M\$
SALT	10 m	16 M\$
SUBARU	8.3 m	
LBT	2*8.4 m	85 M\$
GTC	10.4 m	100 M\$
GMT	24 m	500 M\$
E-ELT	42 m	1100 M\$
OWL	100 m	1600 M\$

Giant Magellan Telescope

Carnegie Institution of Washington

University of Michigan

Harvard University

Massachusetts Institute of Technology

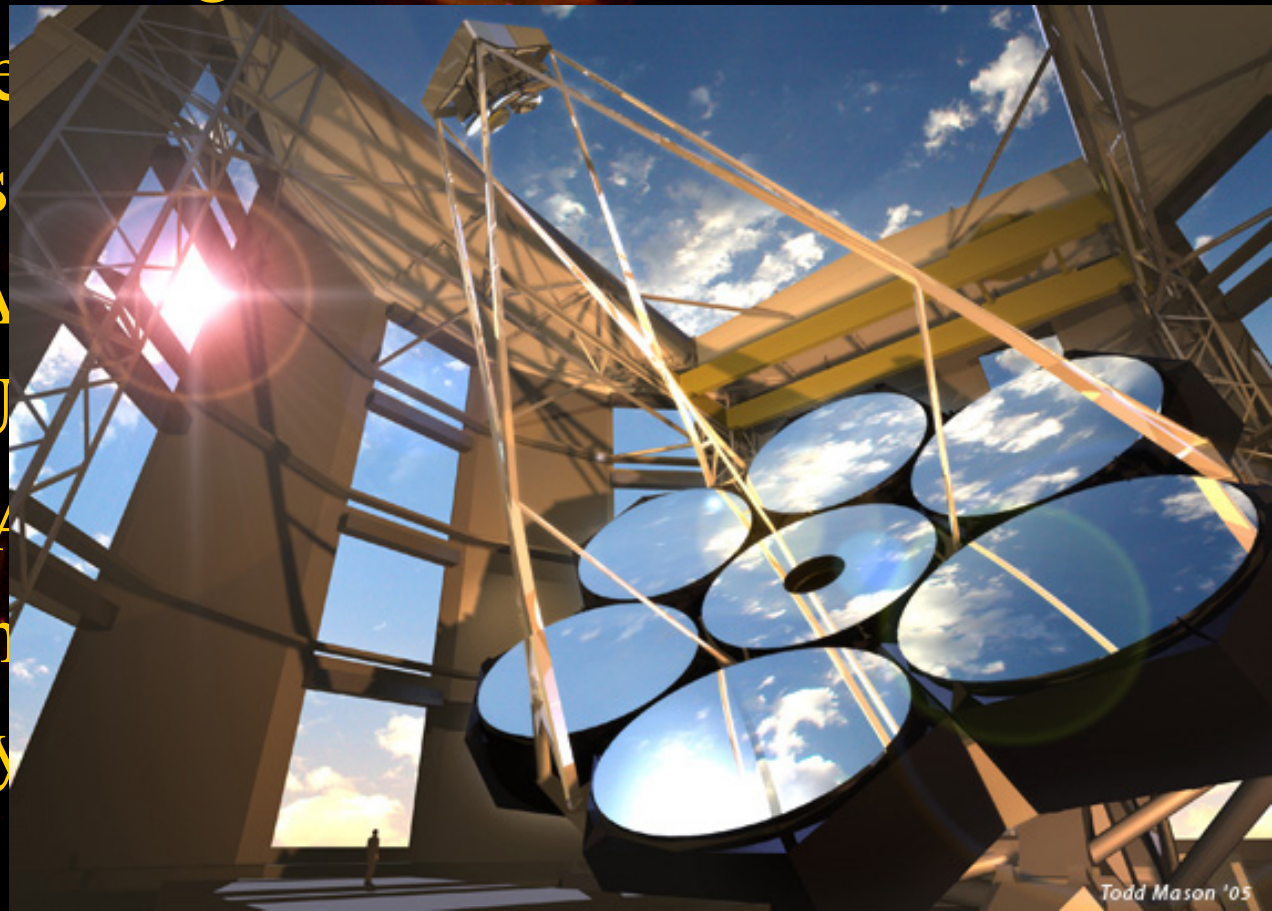
Smithsonian Astrophysical Observatory

Texas A&M University

University of Arizona

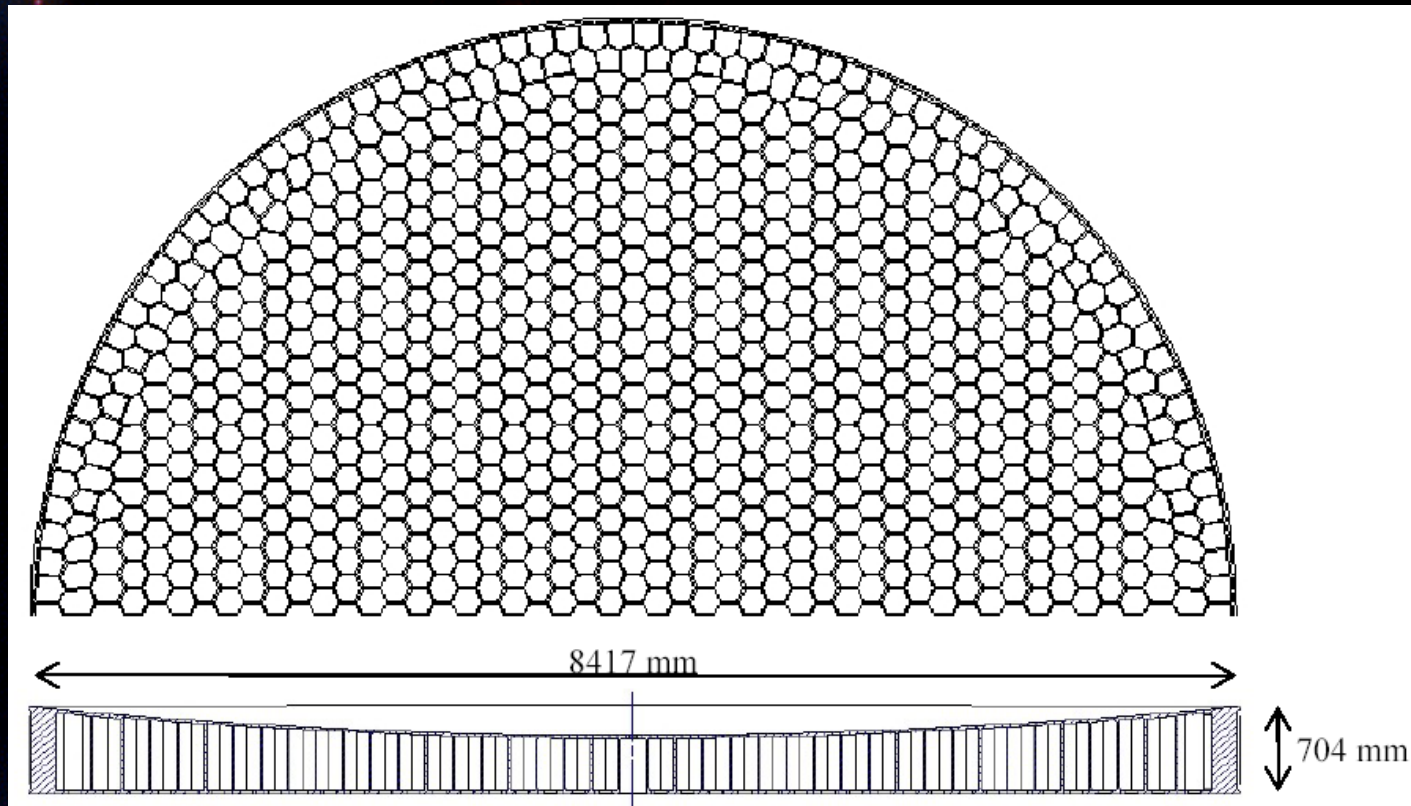
The Australian National University

The University of Chile

Giant Magellan Telescope

- średnica 24.5 m
- 7 segmentów o 8.4 m, każdy 16.2 t

Giant Magellan Telescope

- Las Campanas (?)
- 2016 r

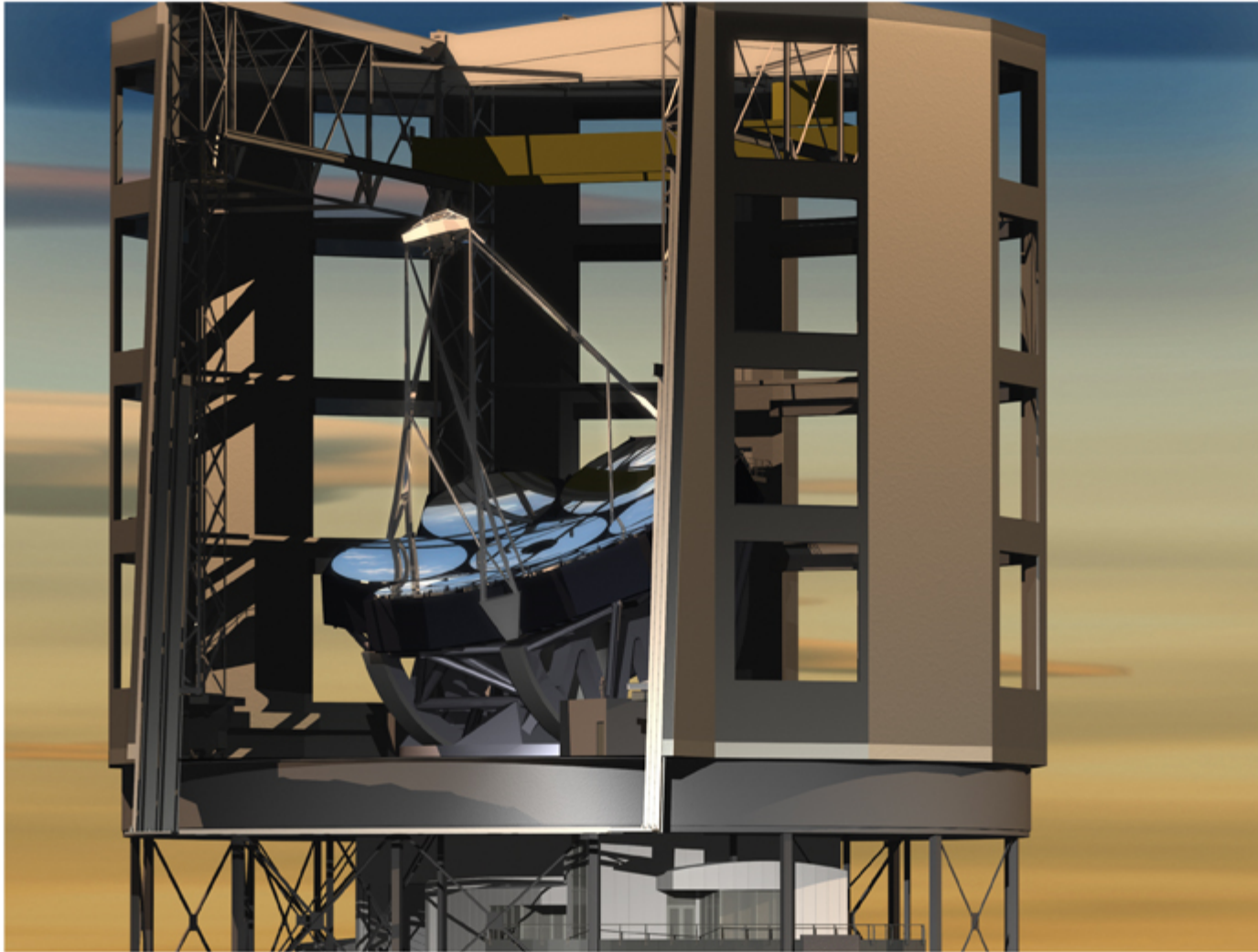

Giant Magellan Telescope

- Las Campanas (?)
- 2016 r

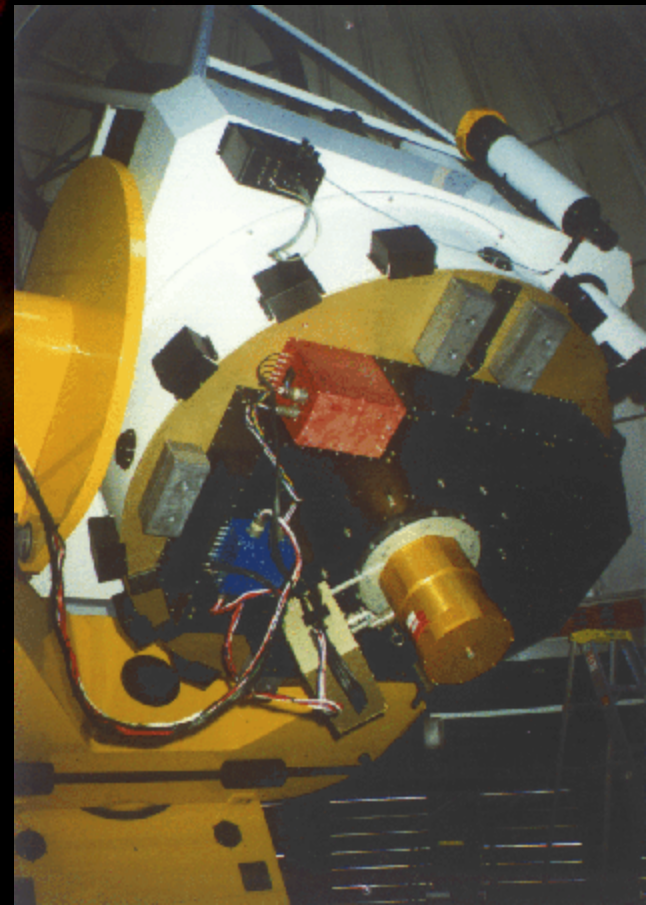
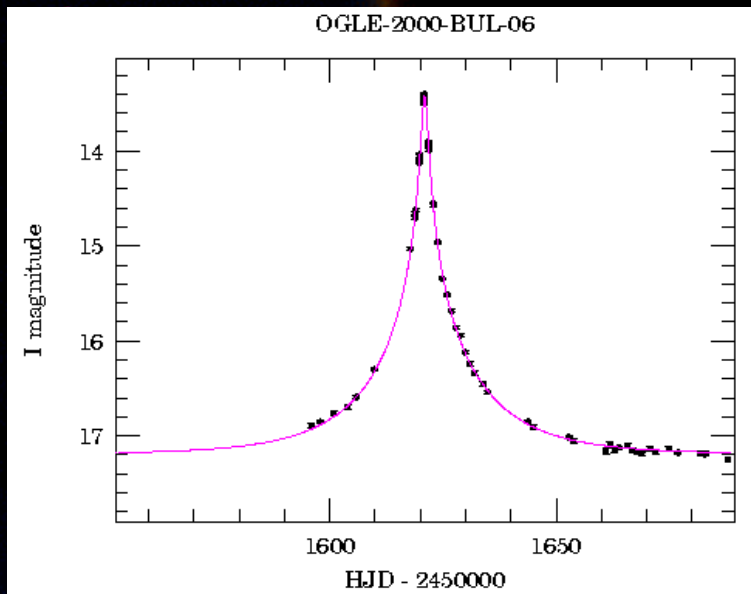

Giant Magellan Telescope

OGLE – Optical Gravitational Lensing Experiment

- Teleskop 1.3 m - Las Campanas
- mikrosoczewkowanie
- planety (tranzyty)
- gwiazdy zmienne (> 300.000)

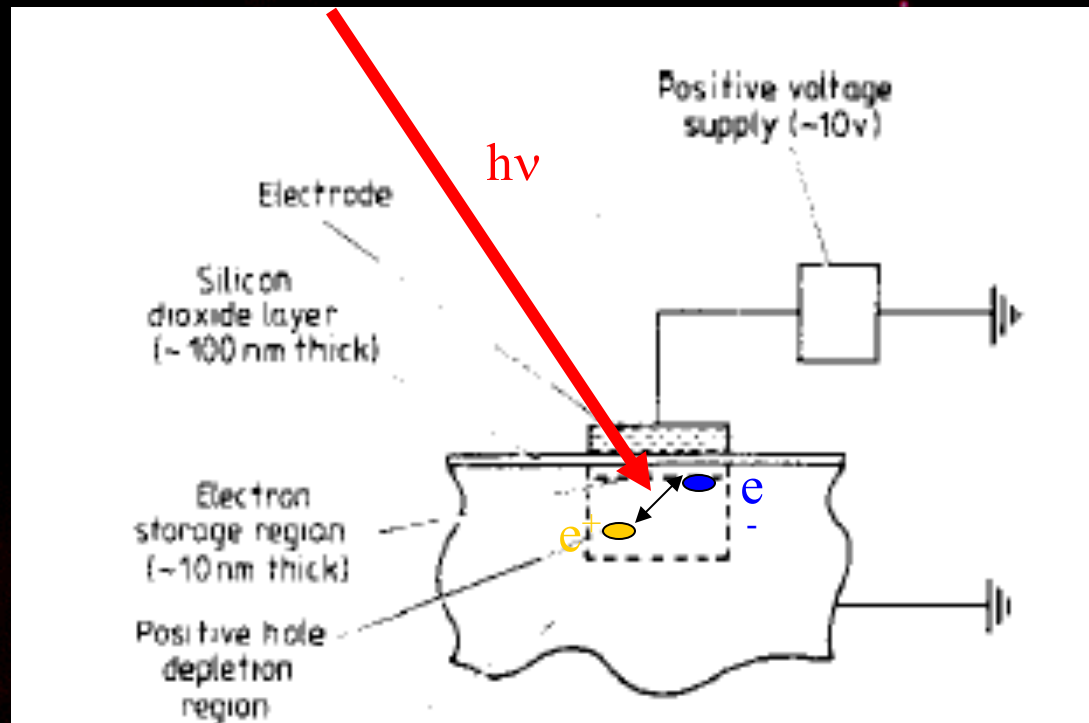
Rejestracja promieniowania

- Promieniowanie widzialne + UV
  - Oko w ~ 3%
  - Klisza fotograficzna w ~ 1%
    - zalety: rozmiary, łatwe przechowywanie
  - Fotopowielacz
  - CCD w ~ 40-90%
    - typowy: 2000 x 2000 ; 32 mm
    - do 2000x4000 pikseli
    - mozaiki 10 000 x 10 000 pikseli

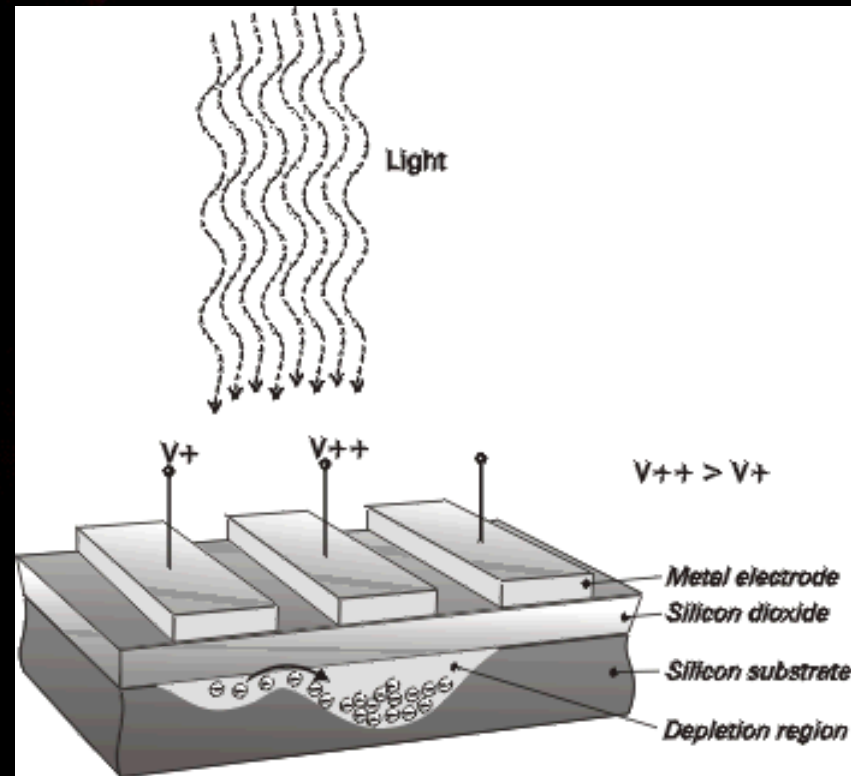
CCD

- Charge Coupled Device
- Piksel - komórka półprzewodnikowa otoczona warstwą izolatora z elektrodą

CCD

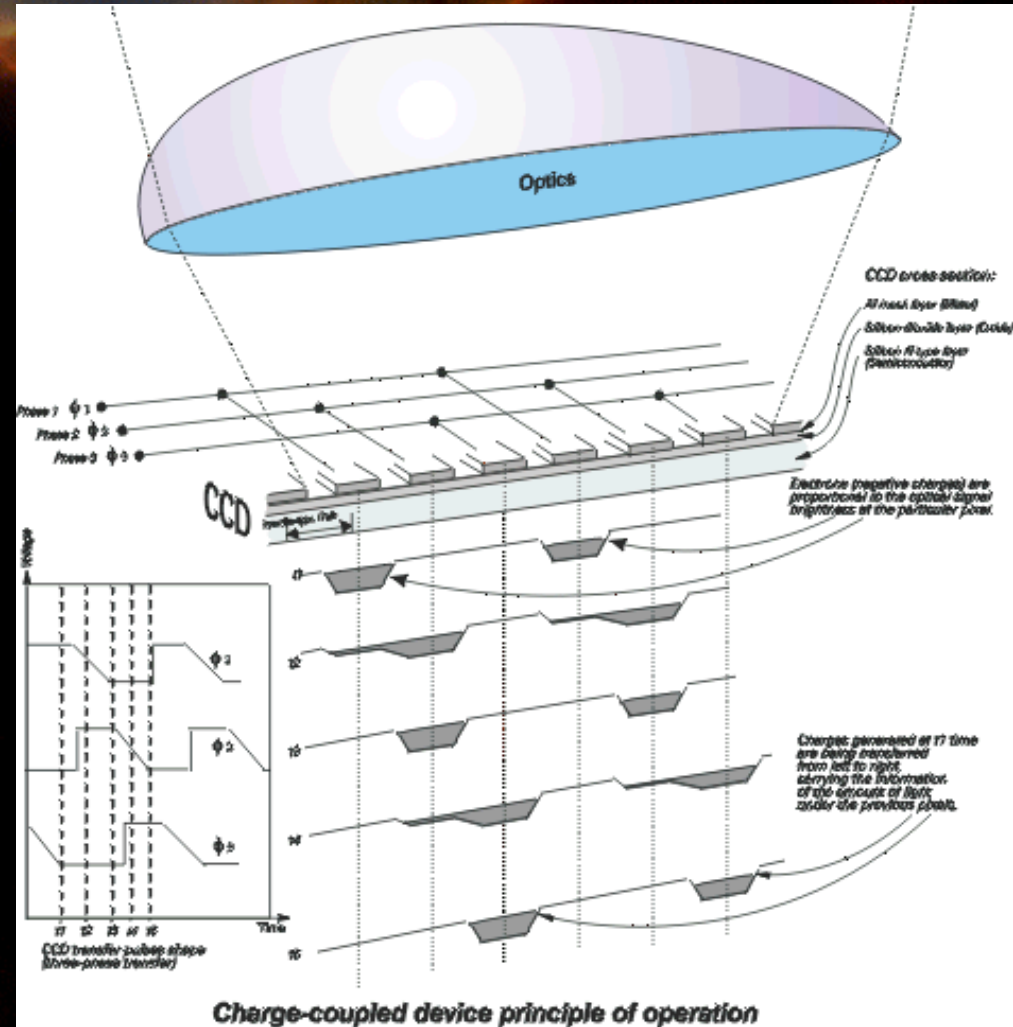
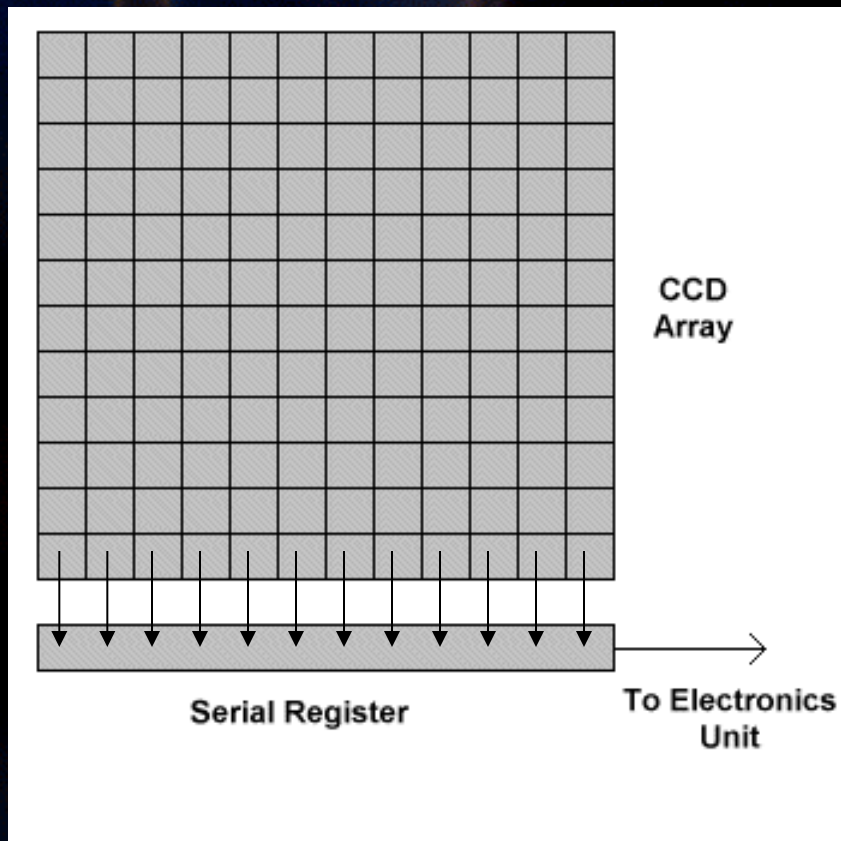
- Studnia potencjału – utworzona przez dodatnio spolaryzowaną elektrodę

A CCD picture element

Odczyt CCD

- Transfer ładunku

- Koniec 08/03/2021

Rejestracja promieniowania

- Podczerwień
  - bolometry (np. termopary)
  - detektory półprzewodnikowe
  - matryce IR (arrays) 1024 x 1024 pikseli
  - zakres 1 – 100 μm

Rejestracja promieniowania

- Zakres rentgenowski
  - liczniki proporcjonalne
  - przetworniki obrazu + CCD
    - płyty mikrokanałowe
- Zakres gamma
  - typowe detektory laboratoryjne
  - fotopowielacze do detekcji błysków Czerenkowa

Rejestracja promieniowania

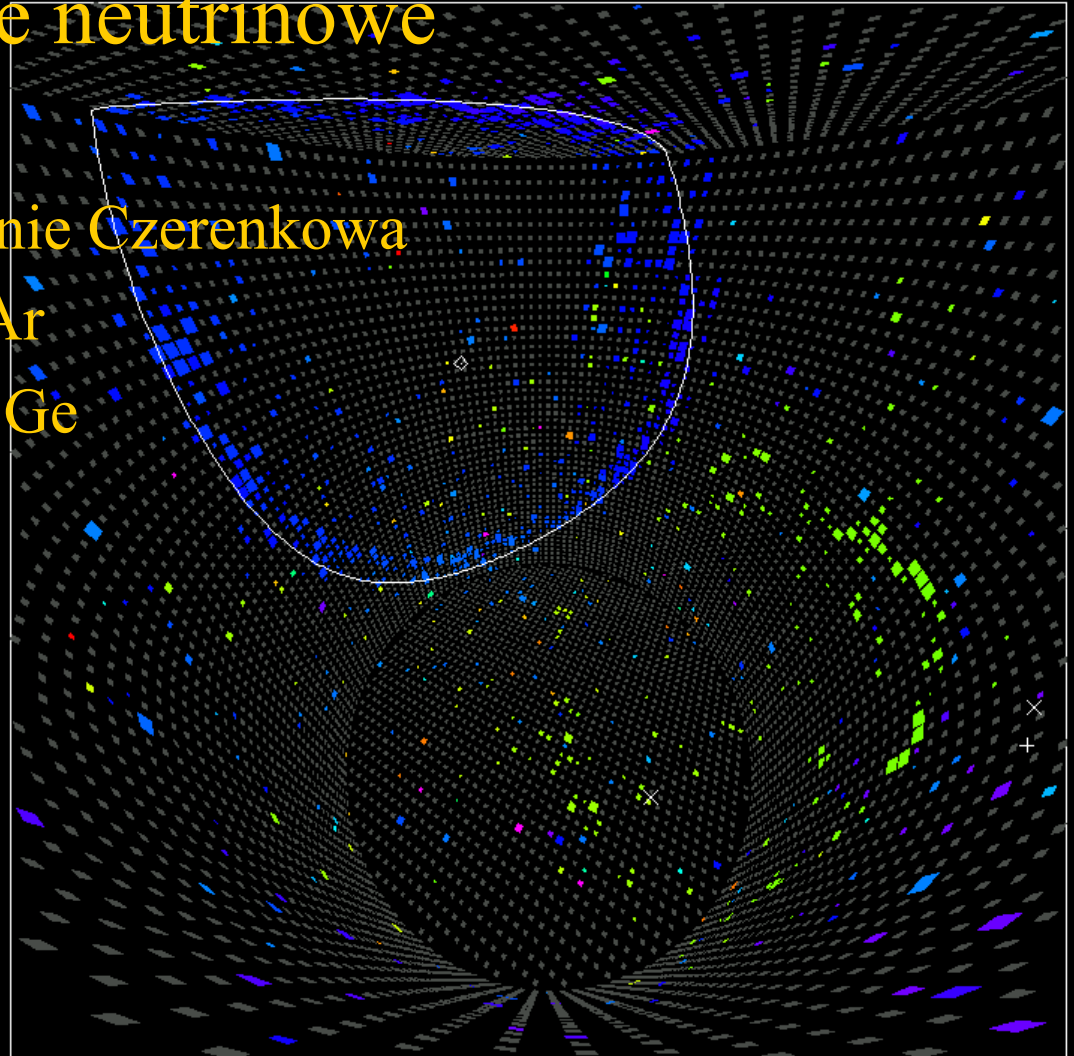
- Promieniowanie neutrinowe

- detektory:

- promieniowanie Czerenkowa

- $^{37}\text{Cl} + \nu \rightarrow ^{37}\text{Ar}$

- $^{71}\text{Ga} + \nu \rightarrow ^{71}\text{Ge}$

Obserwacje astronomiczne

- Astrometria, astronomia pozycyjna
  - określanie dokładnego położenia gwiazd
  - pomiary paralaksy – odległości do gwiazd
  - pomiary ruchów własnych
    - dynamika układów gwiazdowych – galaktyki, gromad
    - „szerokie” układy podwójne – określanie orbit

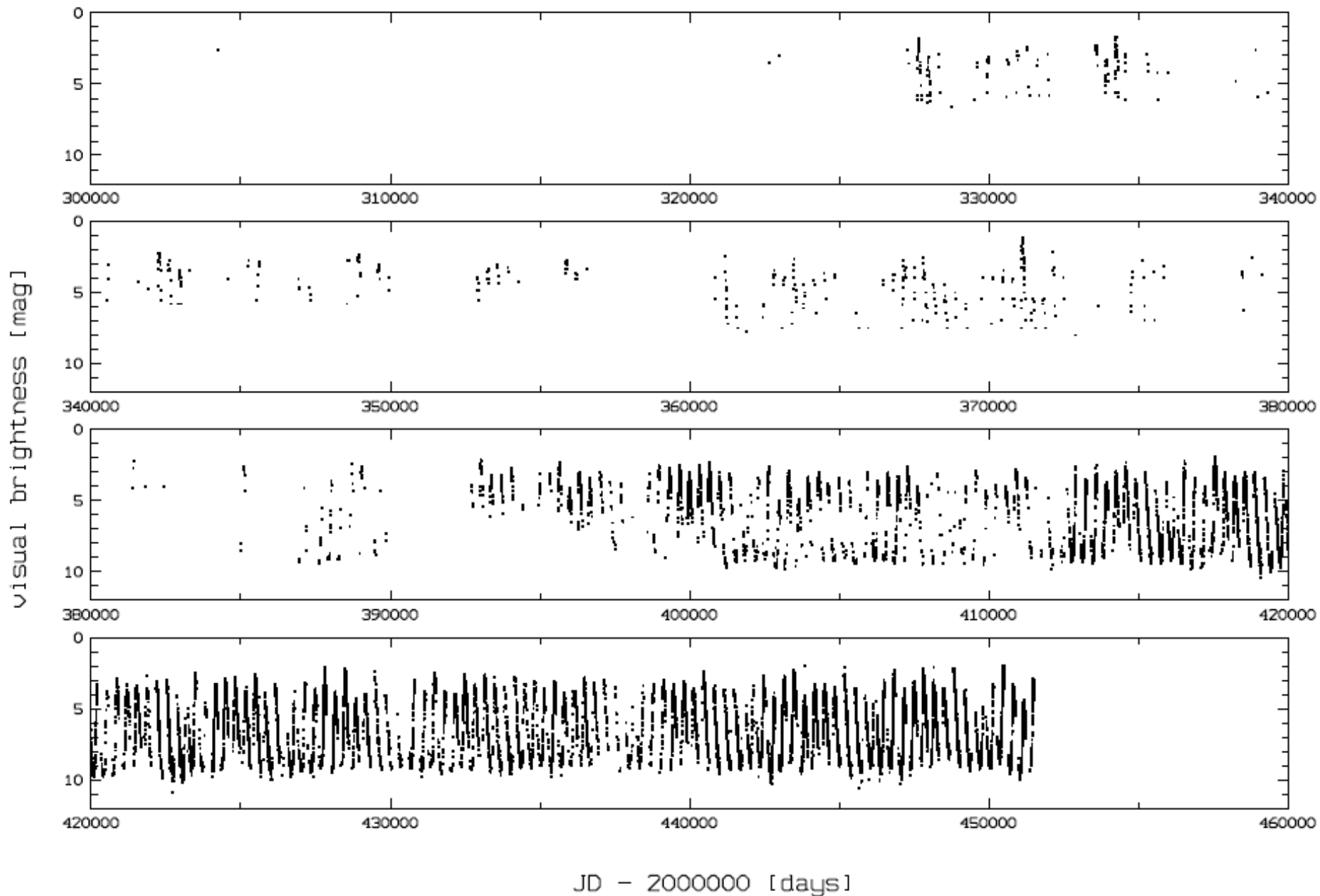
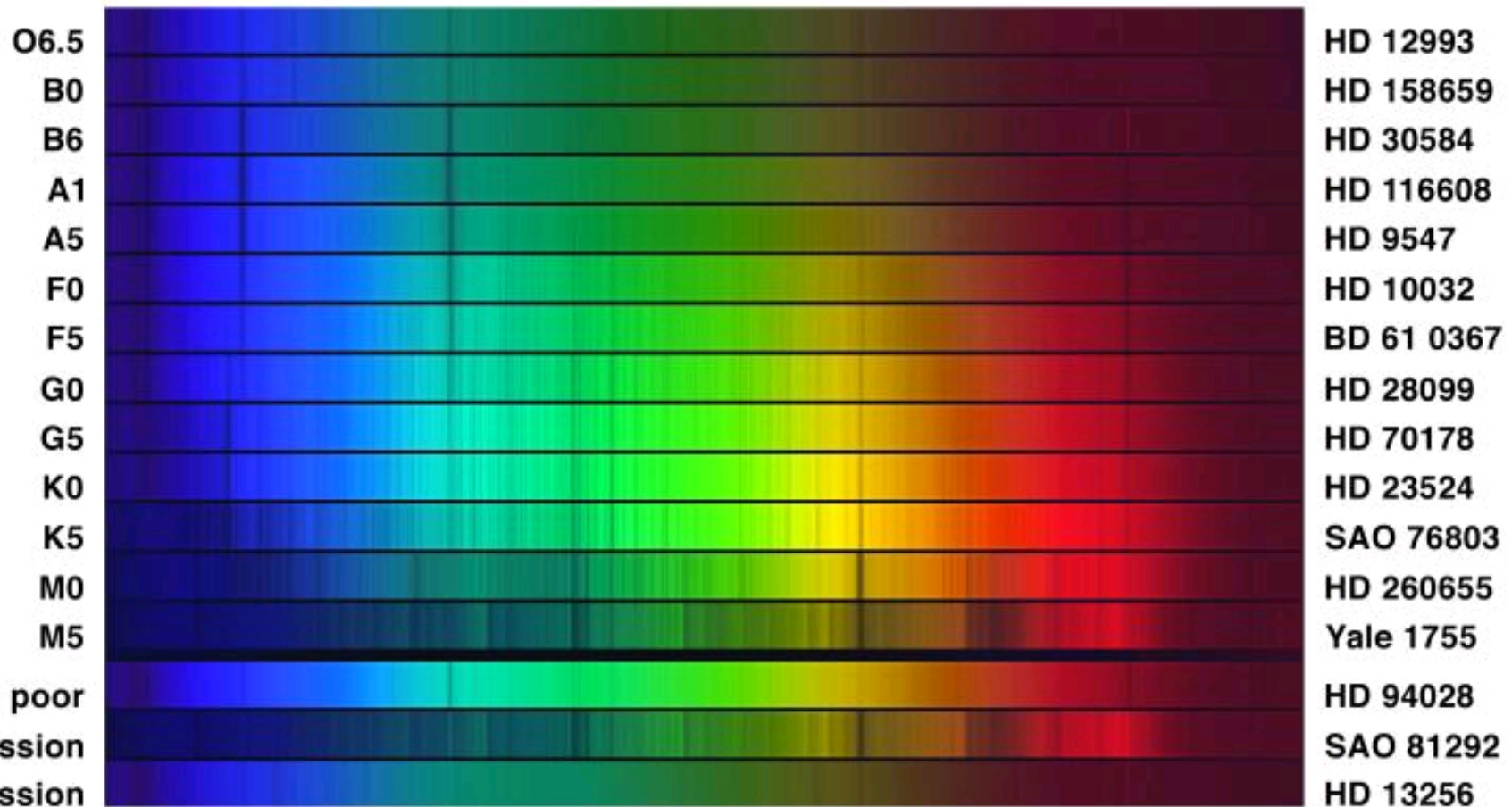

Figure 1: The complete light curve of Mira between 1596 and 2000.

Obserwacje astronomiczne

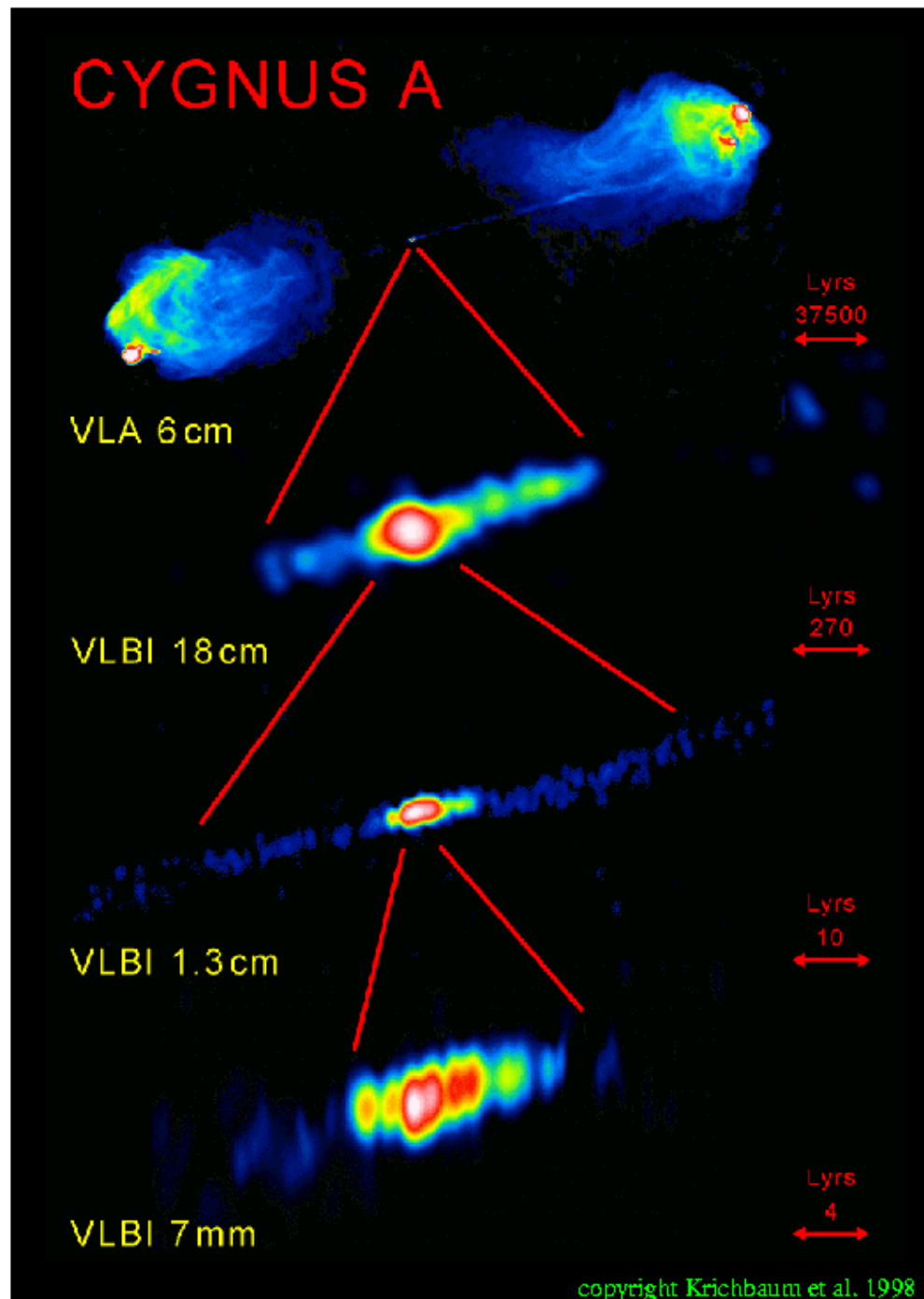
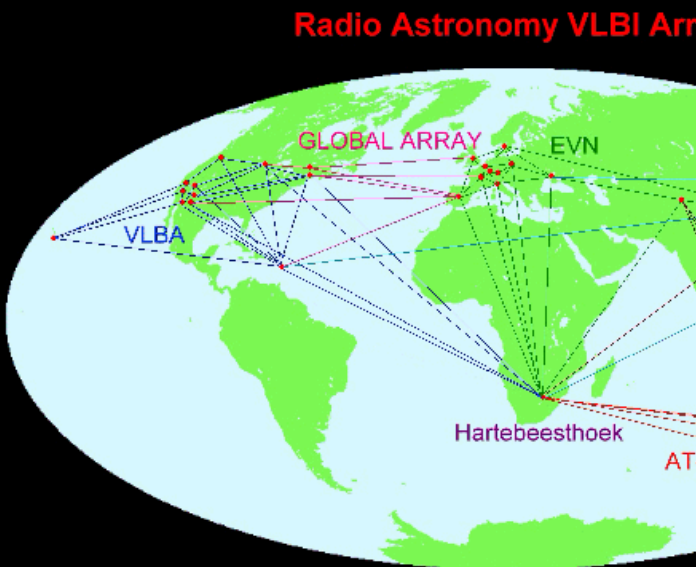
- Spektroskopia

natężenie promieniowania w funkcji długości

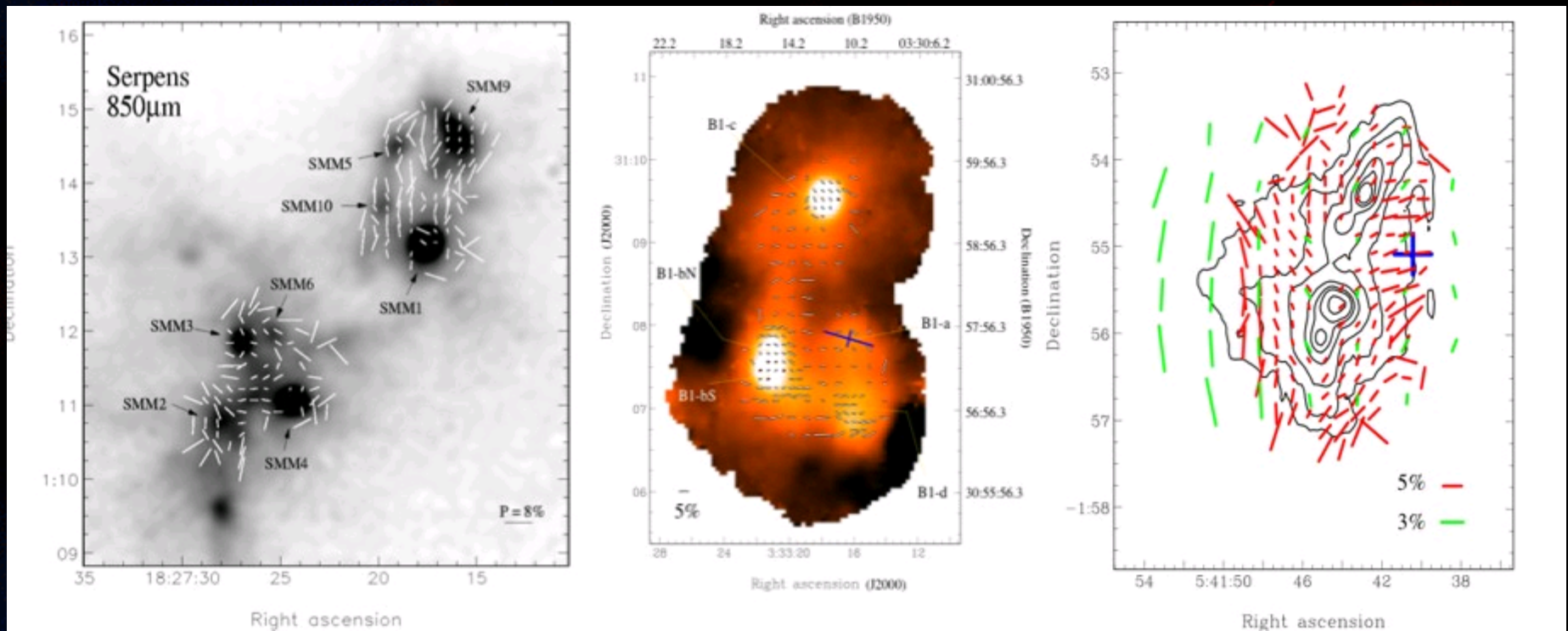
Obserwacje

- Interferometria
  - duża rozdzielczość
  - szczegóły budowy
  - tarcze gwiazd, plan

Obserwacje astronomiczne

- Polarymetria
  - pola magnetyczne w ośrodku międzygwiazdowym

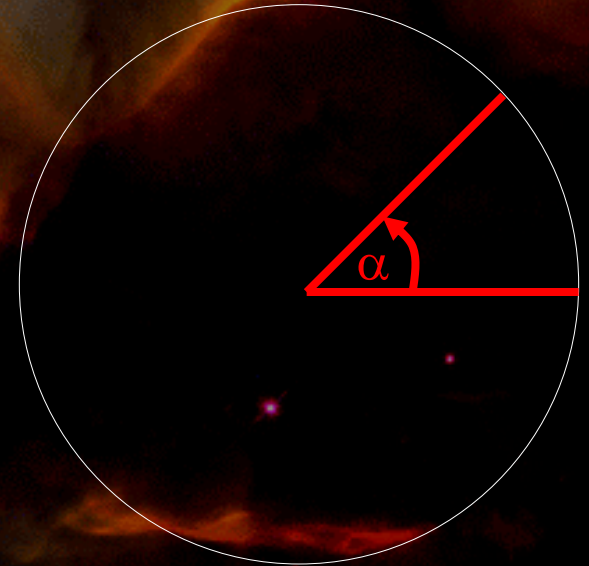
Astronomia sferyczna

1. Sfera niebieska

- miara kątowna
- koło wielkie, koło małe
- oś, bieguny, koło podstawowe
- trójkąt sferyczny, boki, kąty
- horyzont, pion, południk, koła wertykalne
- zenit, nadir, punkty kardynalne
- szerokość geograficzna
- równik niebieski, oś świata, koła godzinne
- ekliptyka

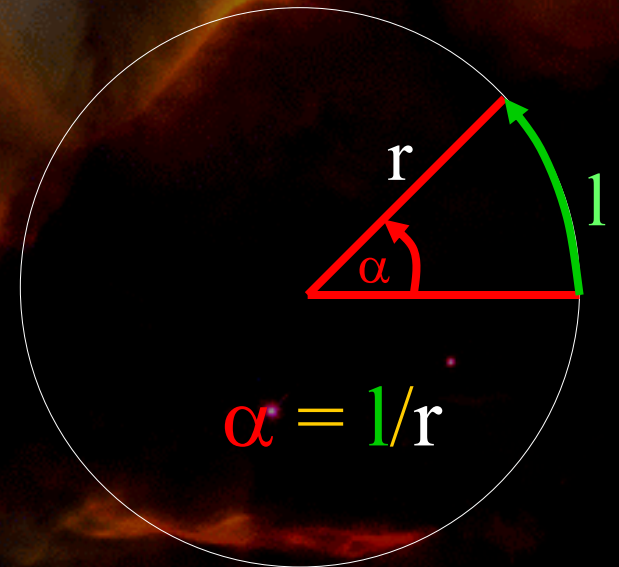
Kąt płaski

- Miara kąta
- Miara stopniowa
  - kąt pełny = 360° [stopni]
  - $1^\circ = 60'$ [minut łuku]
  - $1' = 60''$ [sekund łuku]
- Miara łukowa
  - $\alpha = l/r$
  - kąt pełny = 2π rad [radianów] = 360 stopni
  - 1 rad = 206265''
- Miara godzinowa (obrót Ziemi – 24 h)
  - kąt pełny = $360^\circ = 24^h$ [godziny]
  - $15^\circ = 1^h = 60^m \rightarrow 1^\circ = 4^m$
  - $1^m = 60^s$

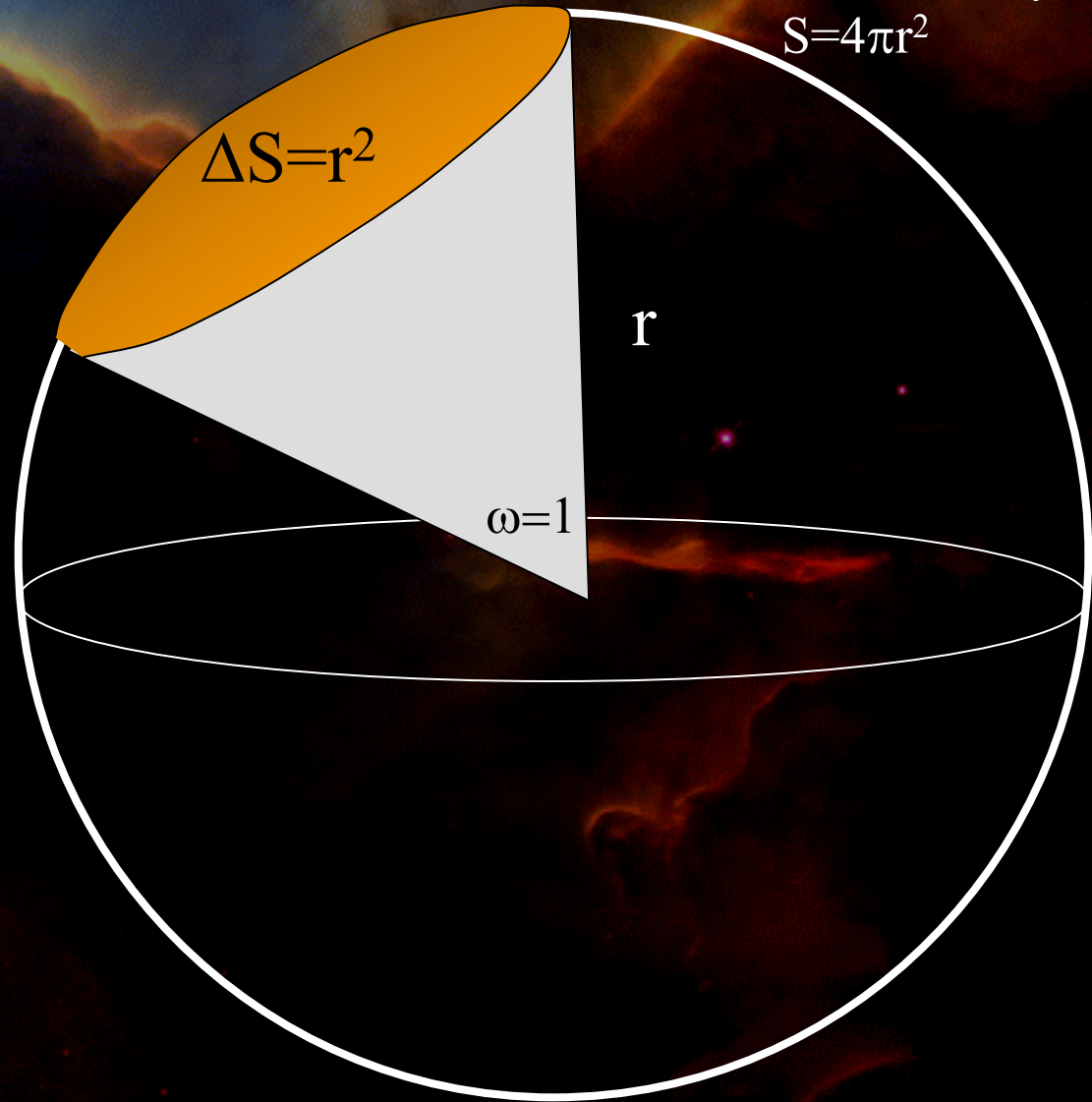
Kąt płaski

- Miara kąta
- Miara stopniowa
  - kąt pełny = 360° [stopni]
  - $1^\circ = 60'$ [minut łuku]
  - $1' = 60''$ [sekund łuku]
- Miara łukowa
  - $\alpha = l/r$
  - kąt pełny = 2π rad [radianów] = 360 stopni
  - 1 rad = 206265''
- Miara godzinowa (obrót Ziemi – 24 h)
  - kąt pełny = $360^\circ = 24^h$ [godziny]
  - $15^\circ = 1^h = 60^m \rightarrow 1^\circ = 4^m$
  - $1^m = 60^s$

Kąt bryłowy

Powierzchnia sfery
 $S=4\pi r^2$

- Kąt bryłowy:

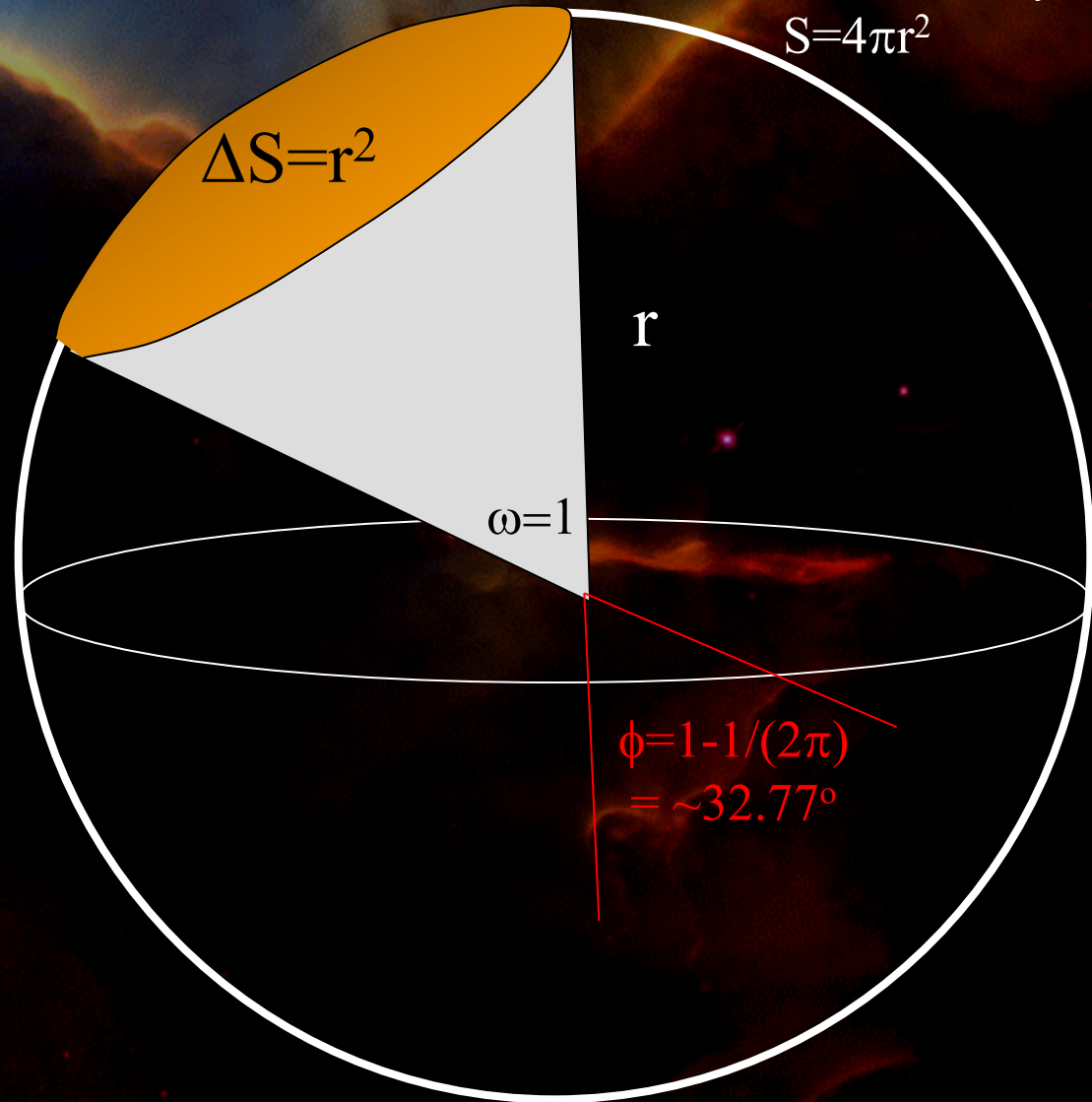
$$\omega = \Delta S / r^2$$

$$\Delta S=r^2 \rightarrow \omega=1$$

Kąt bryłowy

Powierzchnia sfery
 $S=4\pi r^2$

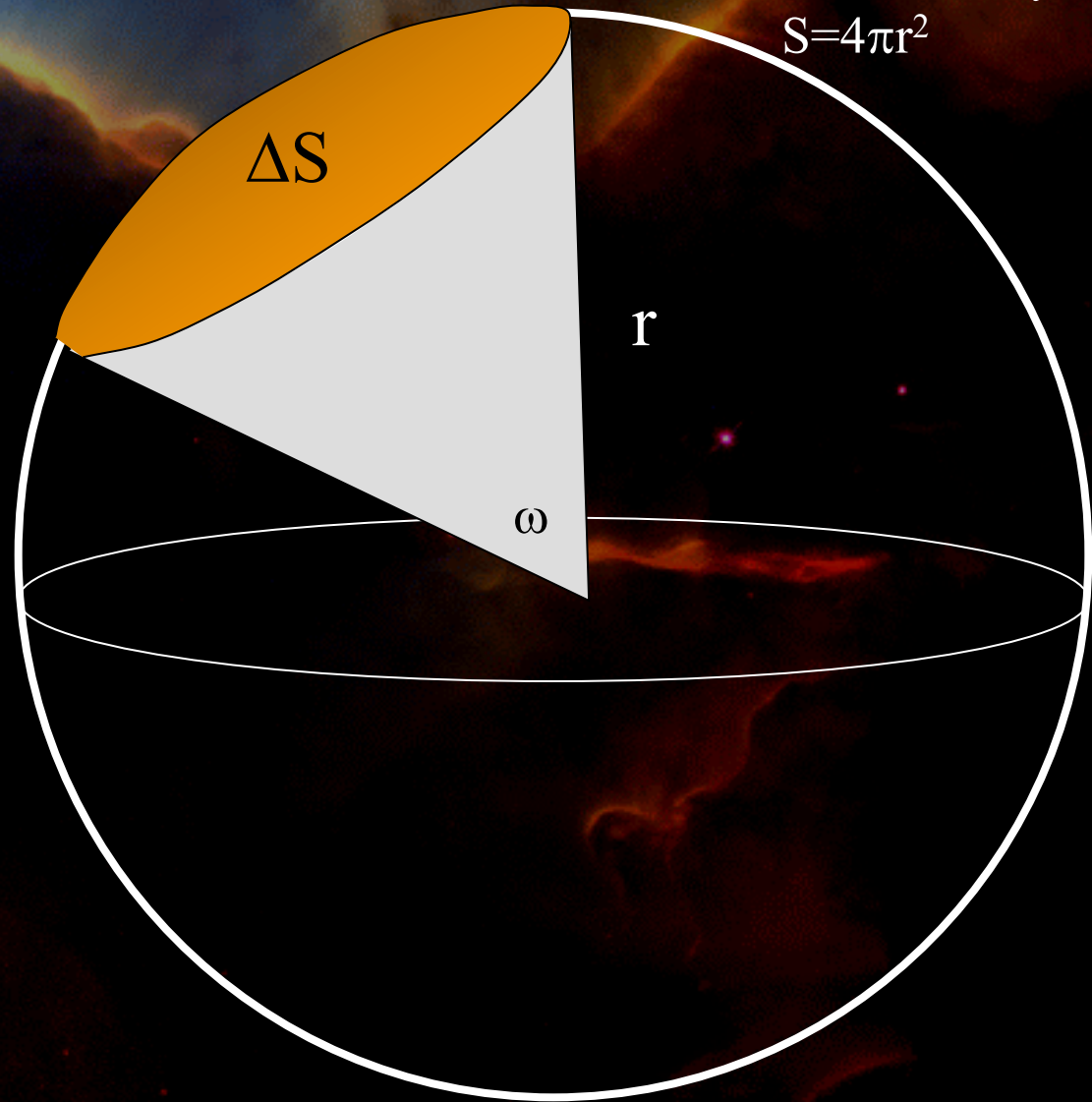
- Kąt bryłowy:

$$\omega = \Delta S / r^2$$

$$\Delta S=r^2 \rightarrow \omega=1$$

Kąt bryłowy

Powierzchnia sfery
 $S=4\pi r^2$

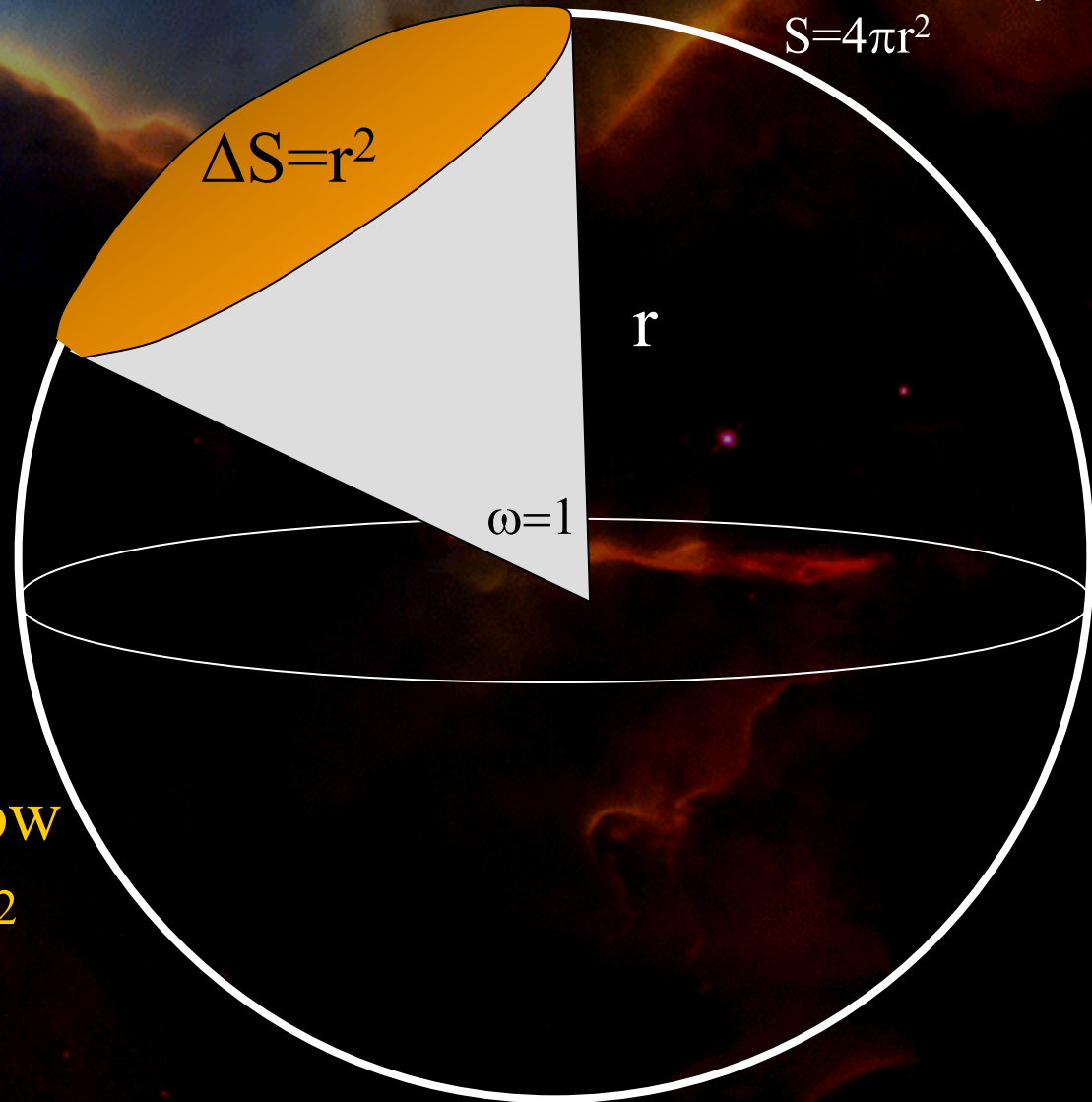

- Kąt bryłowy:

$$\omega = \Delta S / r^2$$

Kąt bryłowy

Powierzchnia sfery
 $S=4\pi r^2$

- Kąt bryłowy:

$$\omega = \Delta S / r^2$$

$$\Delta S = r^2 \rightarrow \omega = 1$$

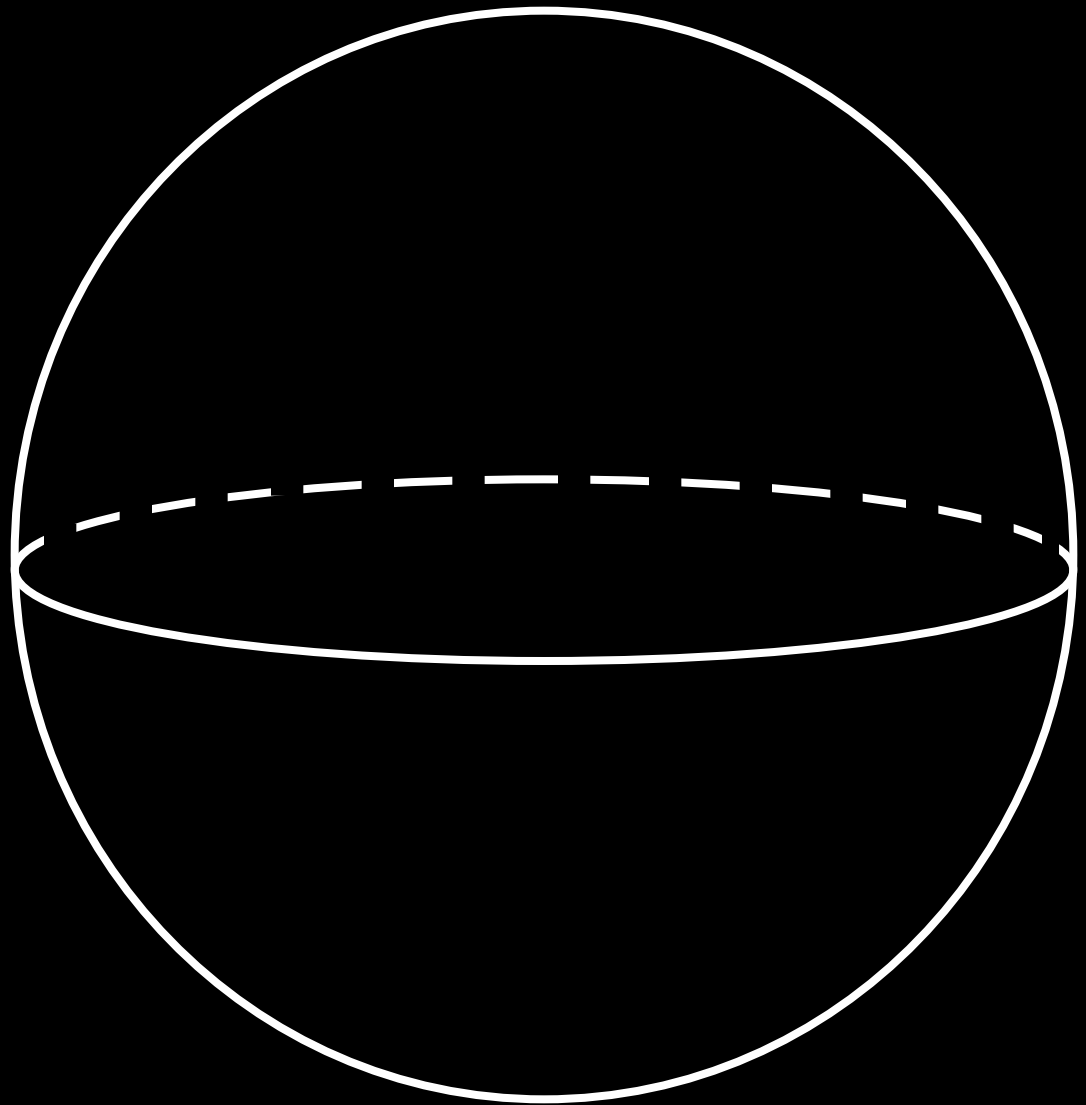
- Cała sfera

$$S = 4\pi \text{ steradianów}$$

$$S = 41253 \text{ stopni}^2$$

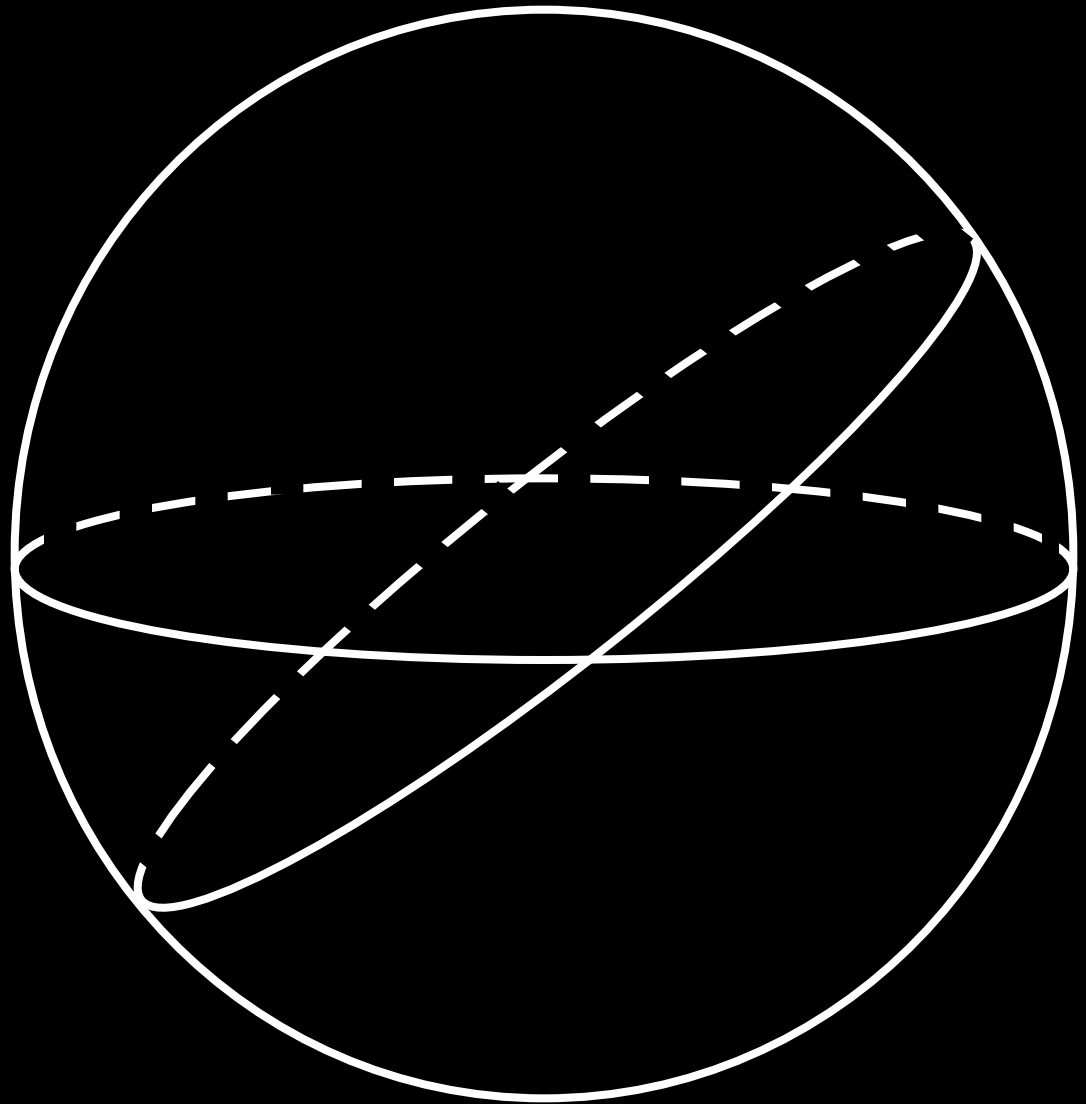
Sfera Niebieska

- sfera
- koło wielkie

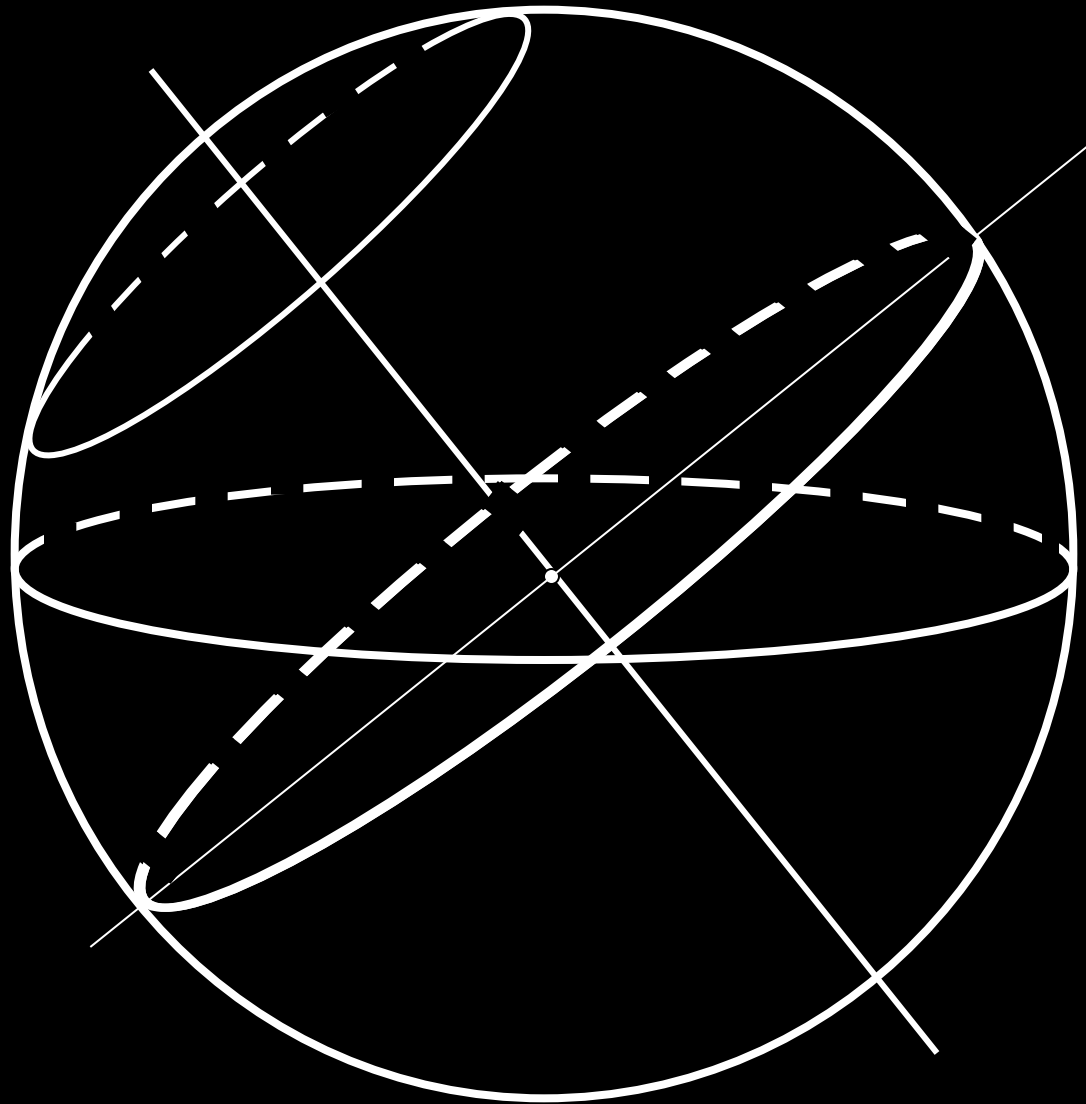
Sfera Niebieska

- sfera
- koło wielkie

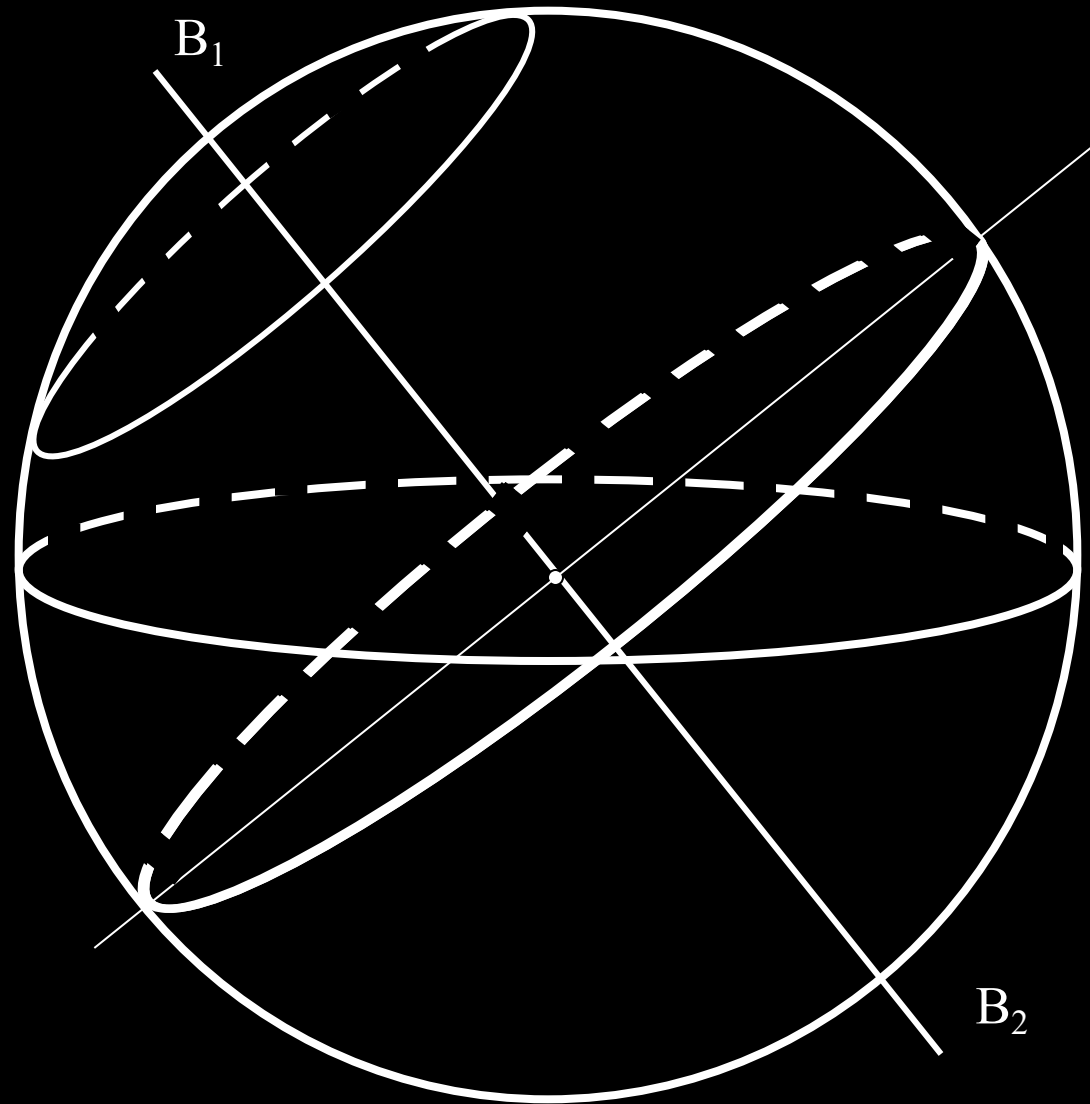
Sfera Niebieska

- sfera
- koło wielkie
- koło małe
- oś

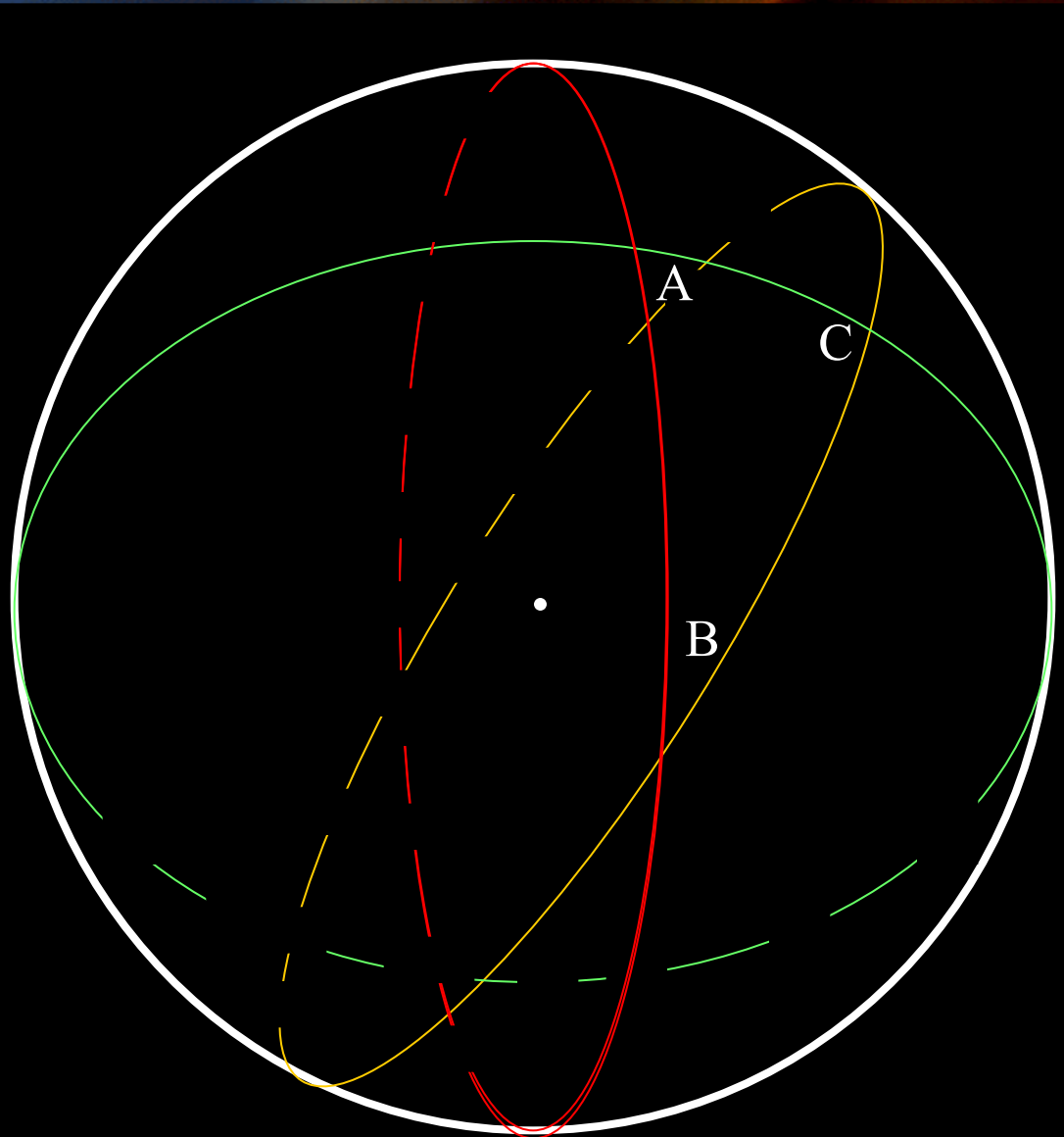
Sfera Niebieska

- sfera
- koło wielkie
- koło małe
- oś
- bieguny

Sfera Niebieska

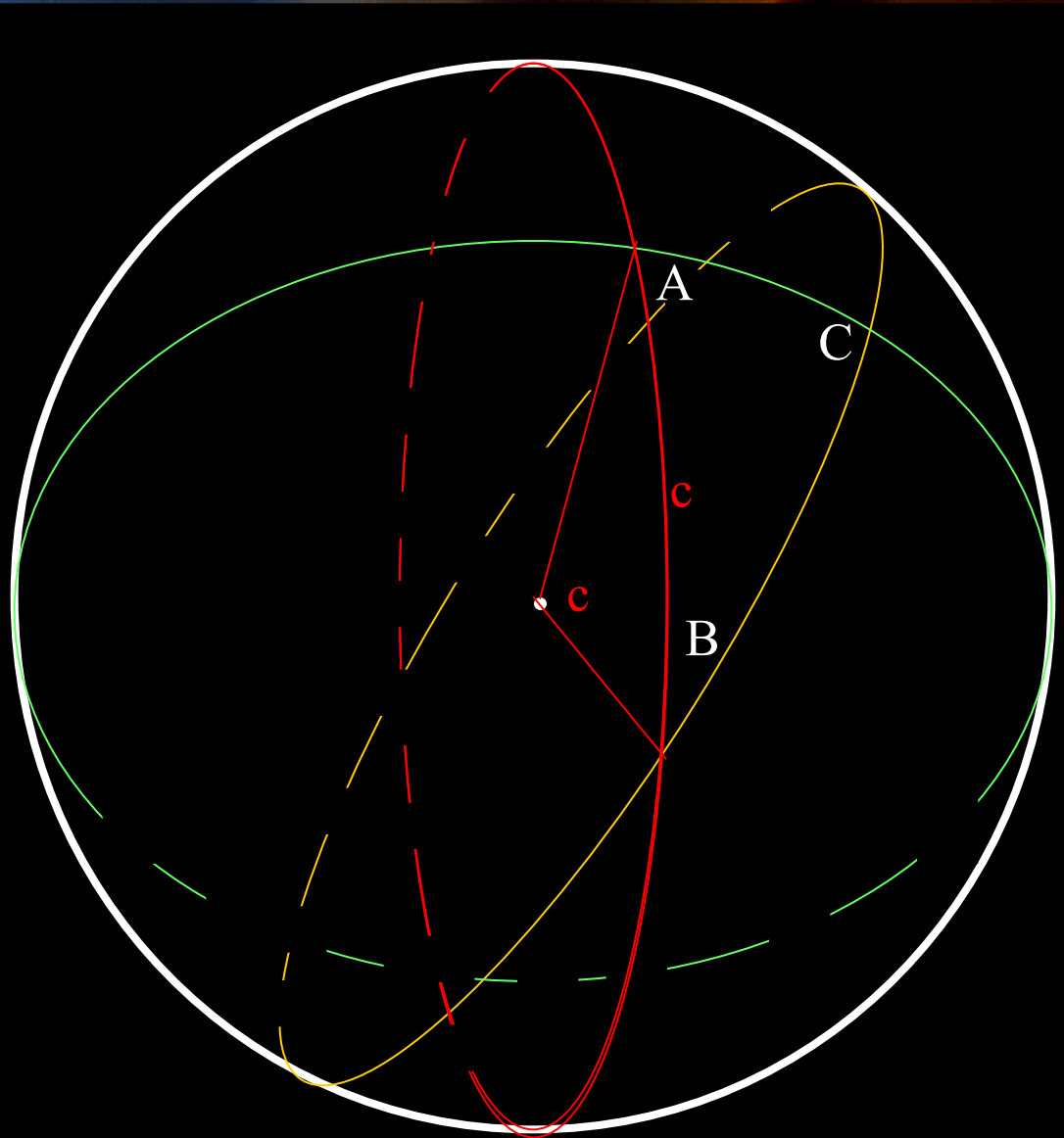
- sfera
- koło wielkie
- koło małe
- oś
- bieguny
- trójkąt sferyczny

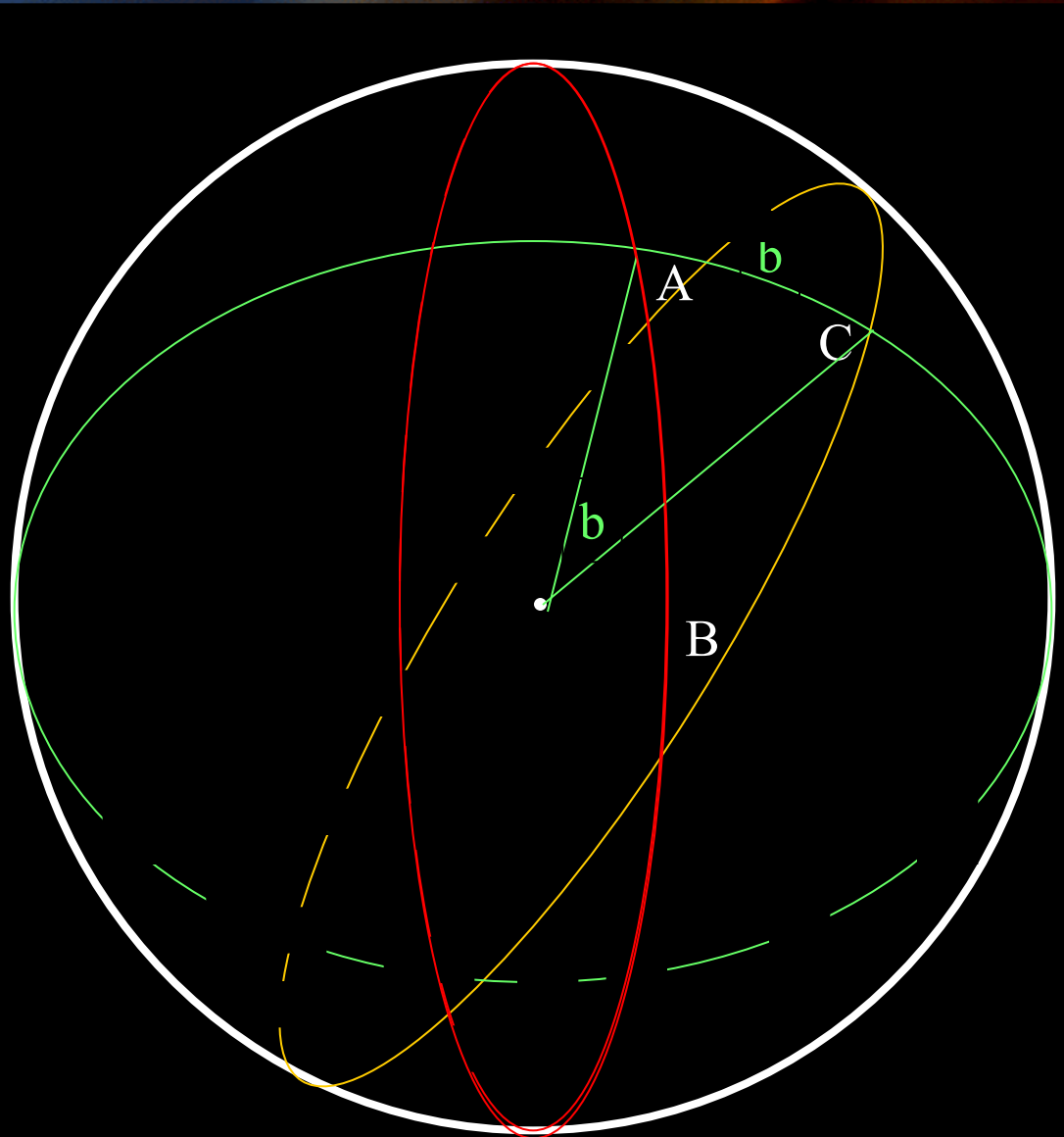
Sfera Niebieska

- sfera
- koło wielkie
- koło małe
- oś
- bieguny
- trójkąt sferyczny
- kąty

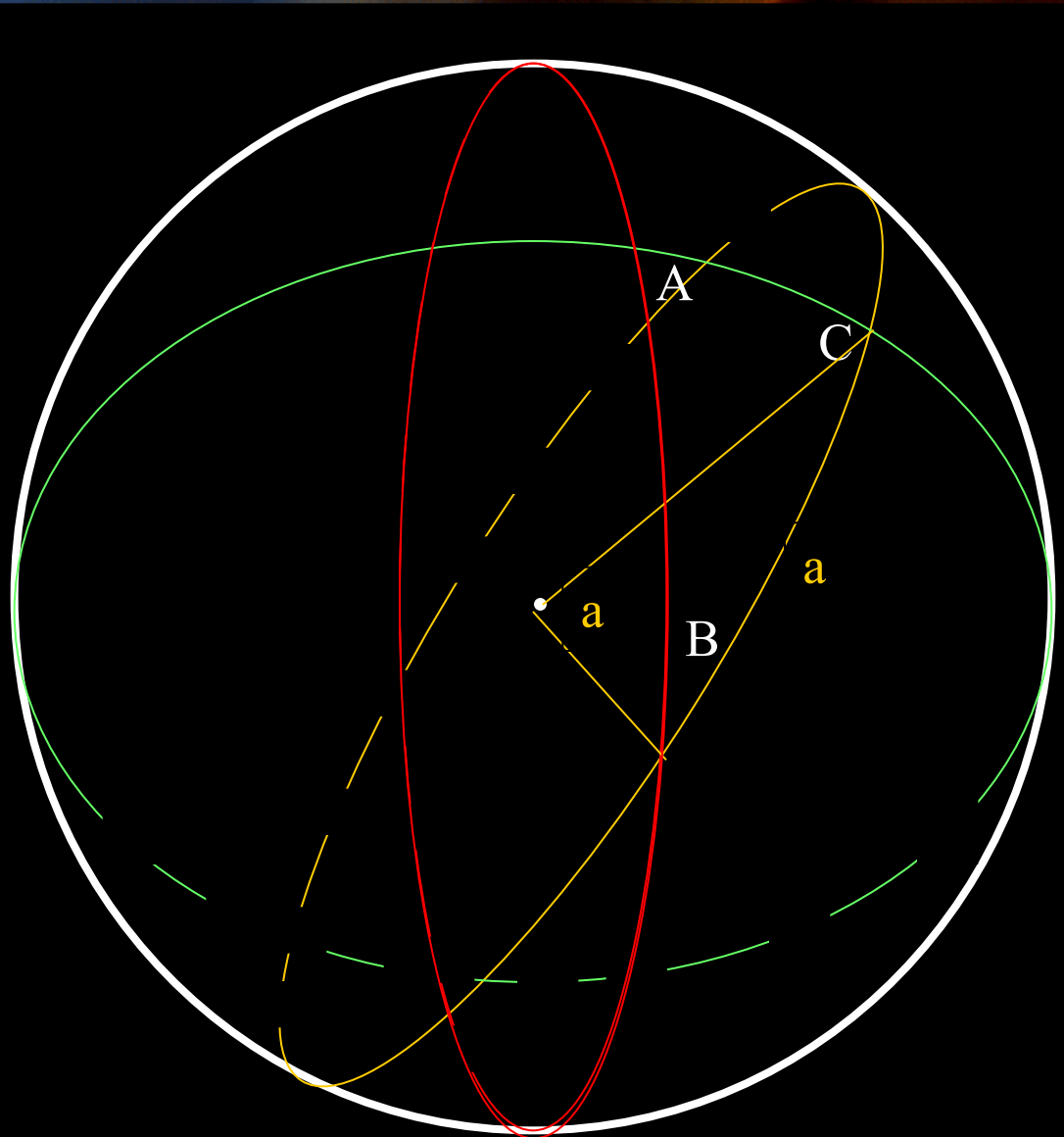
Sfera Niebieska

- sfera
- koło wielkie
- koło małe
- oś
- bieguny
- trójkąt sferyczny
- kąty

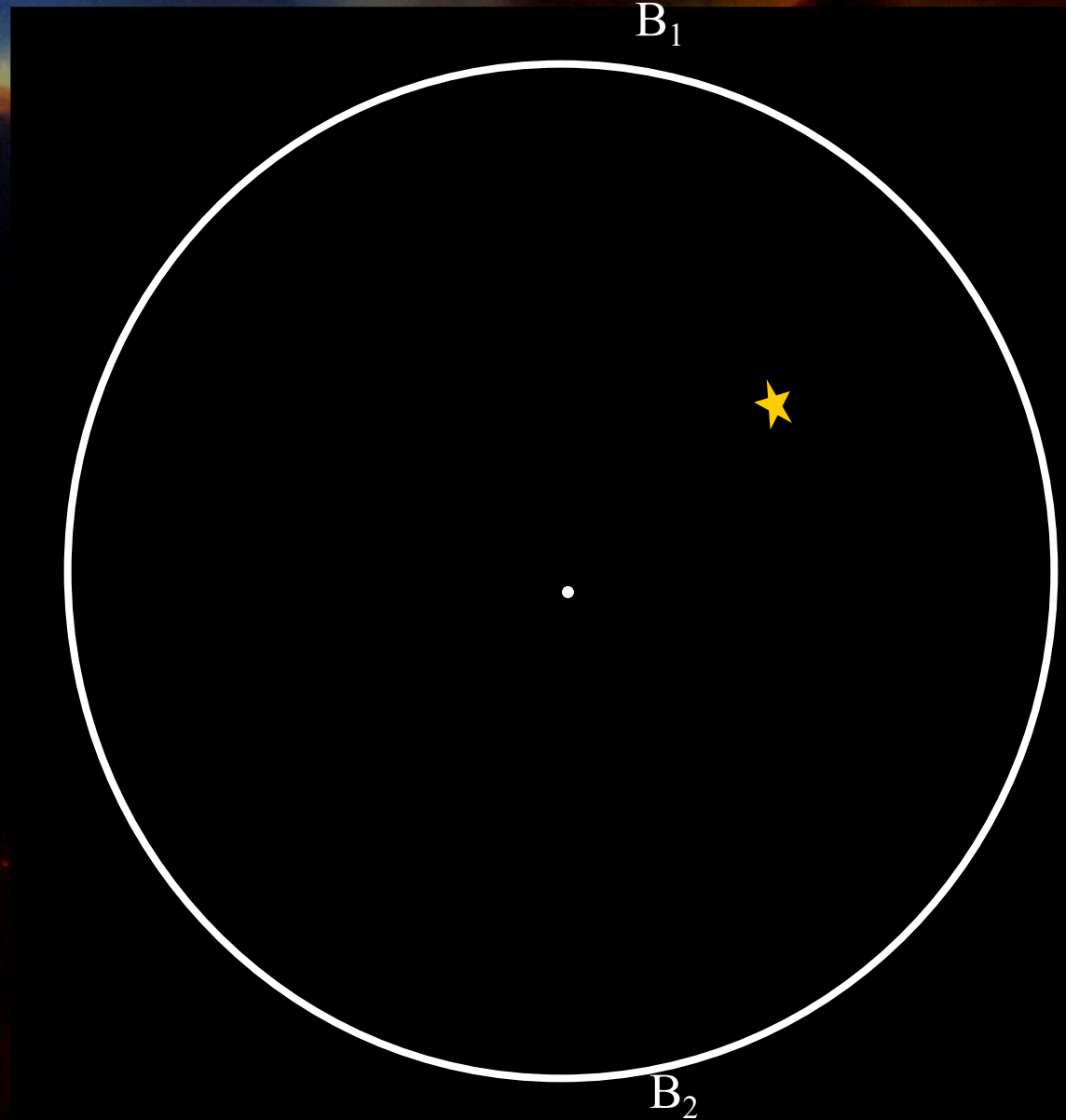

Sfera Niebieska

- sfera
- koło wielkie
- koło małe
- oś
- bieguny
- trójkąt sferyczny
- kąty

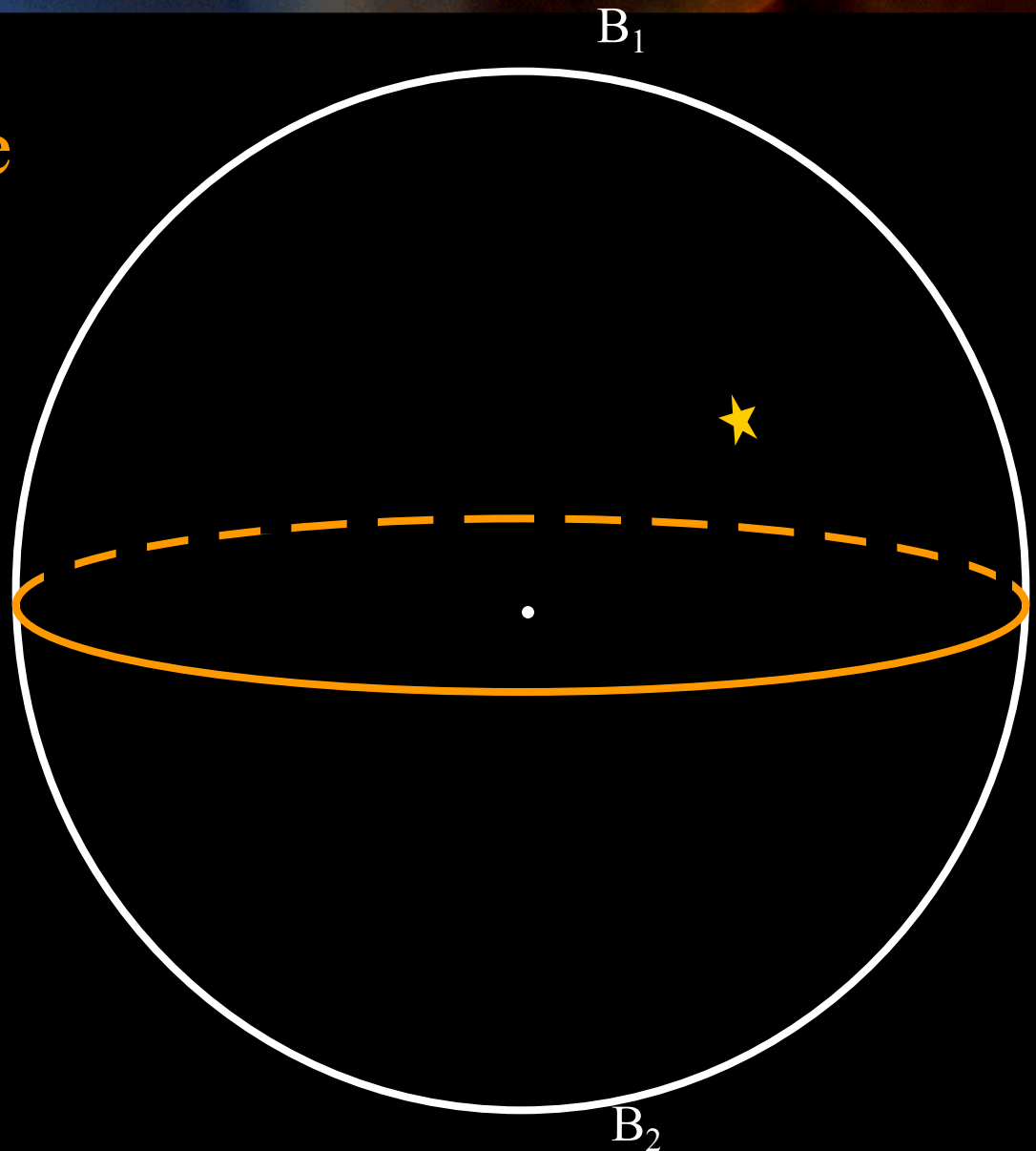

Współrzędne na sferze

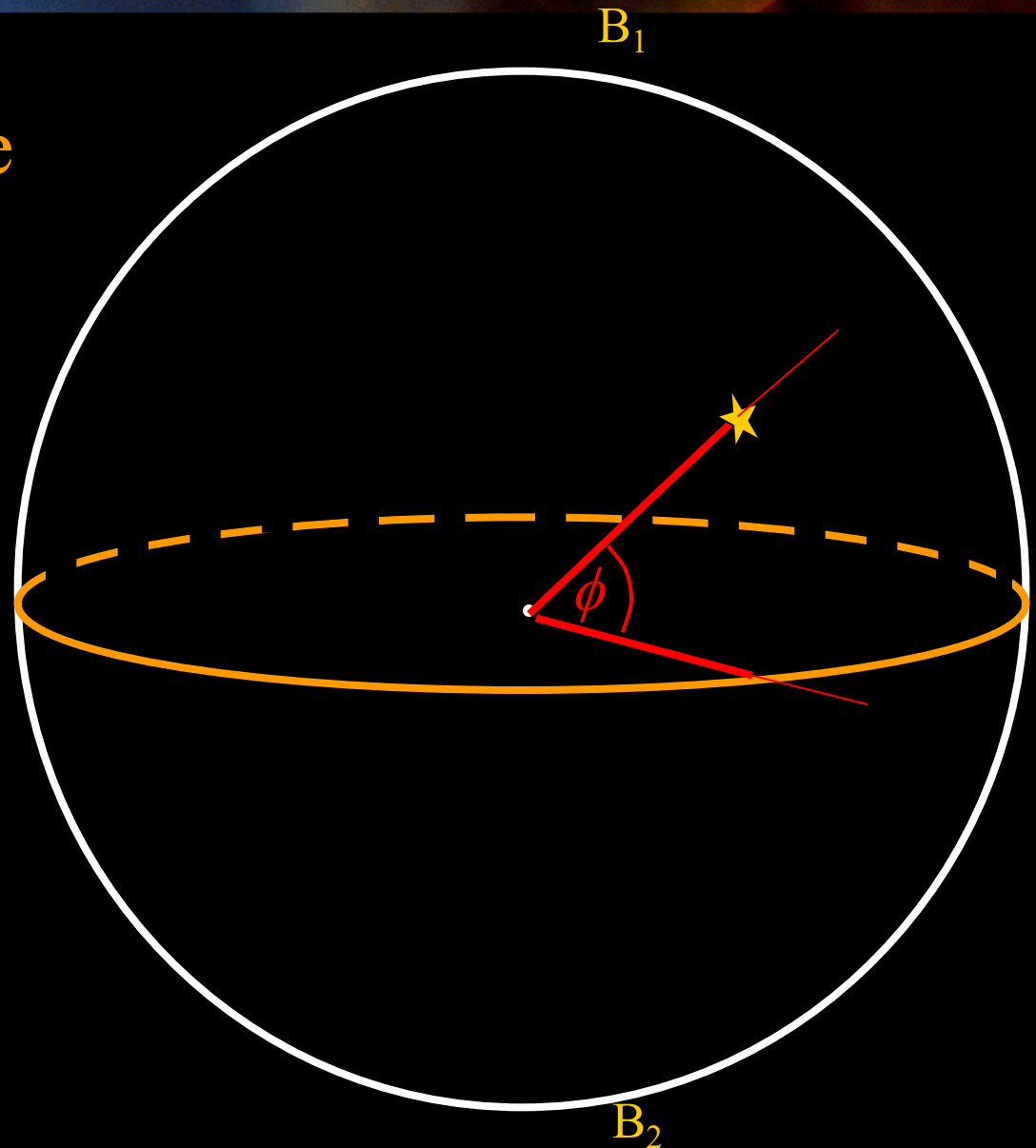
Współrzędne na sferze

- koło podstawowe

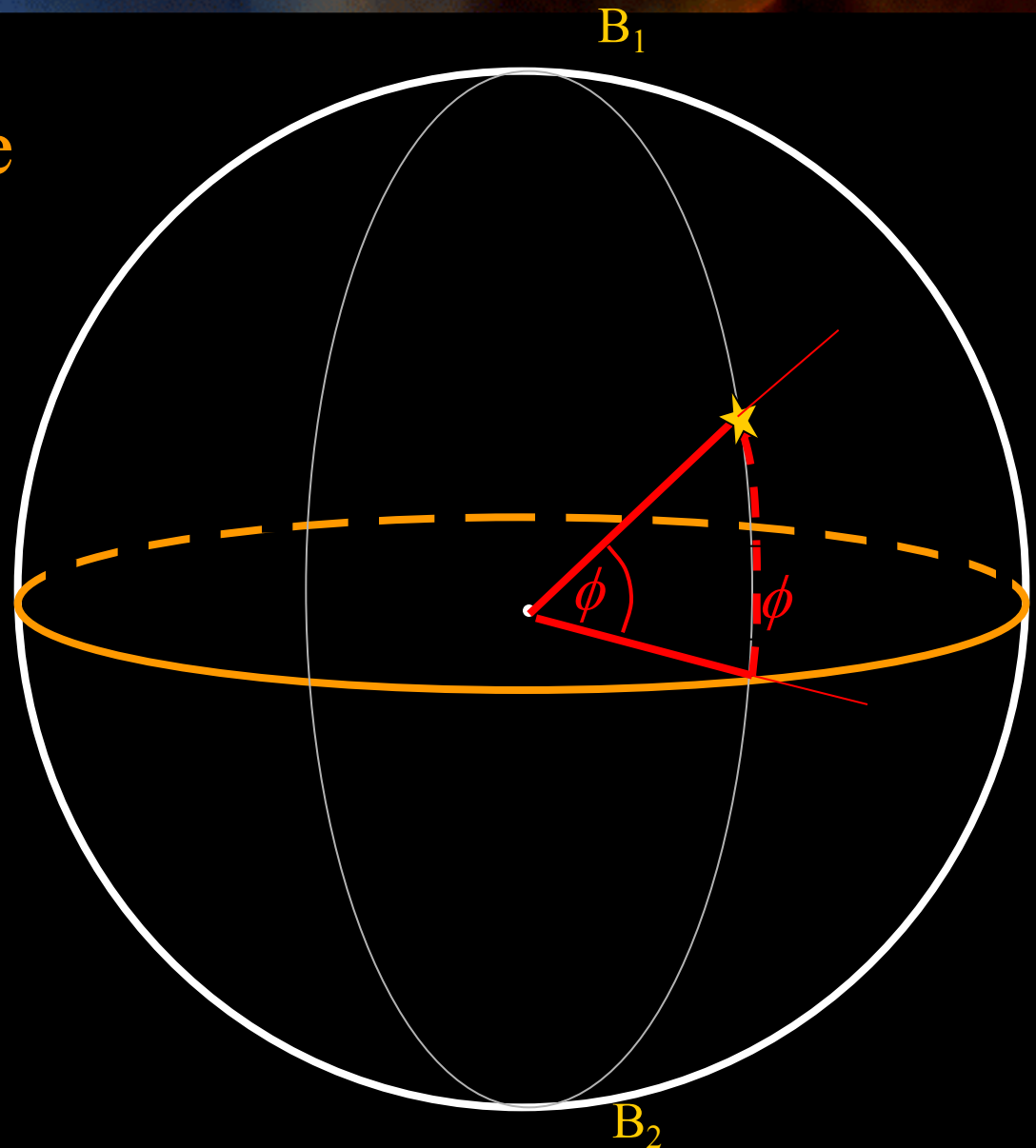
Współrzędne na sferze

- koło podstawowe
– szerokość ϕ

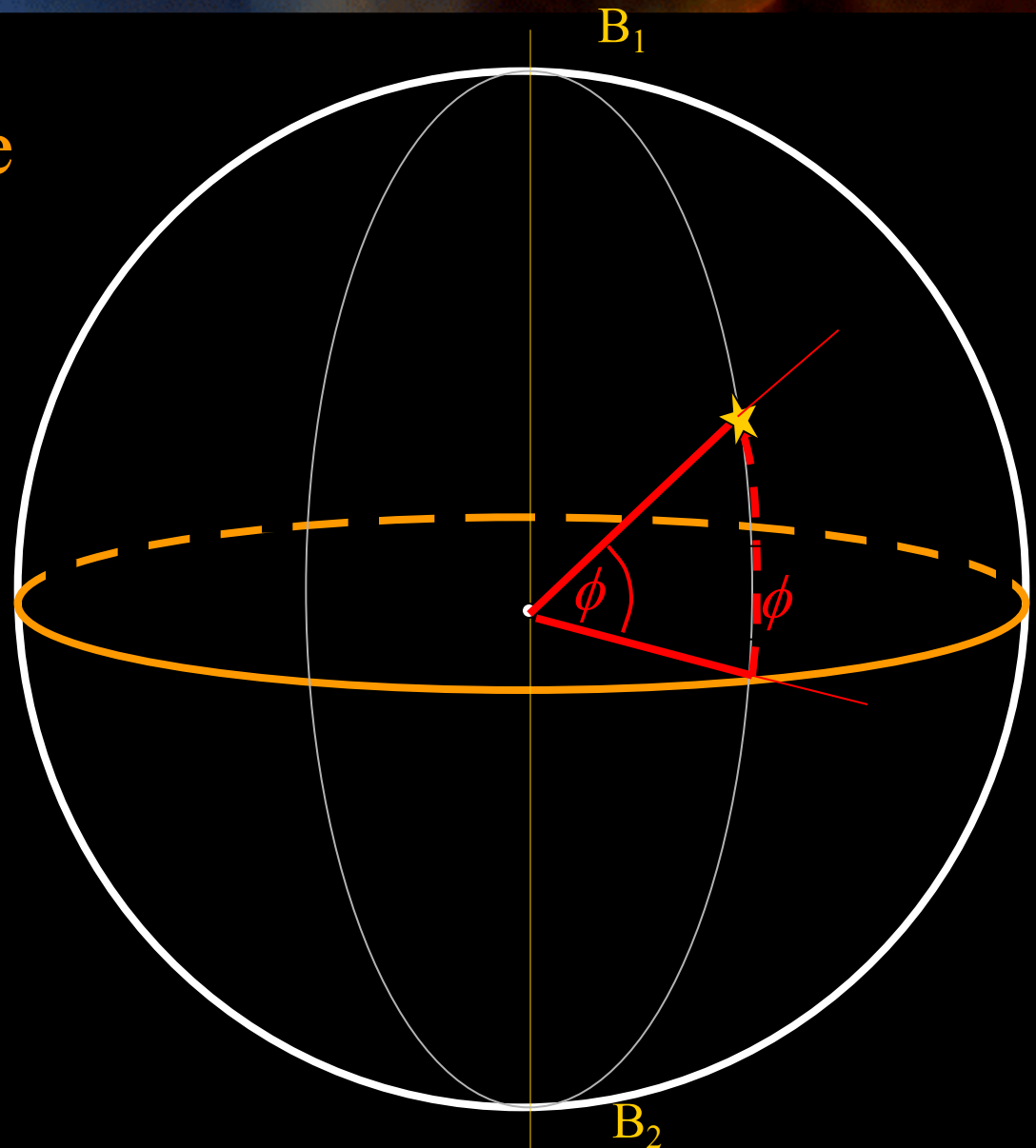
Współrzędne na sferze

- koło podstawowe
– szerokość ϕ

Współrzędne na sferze

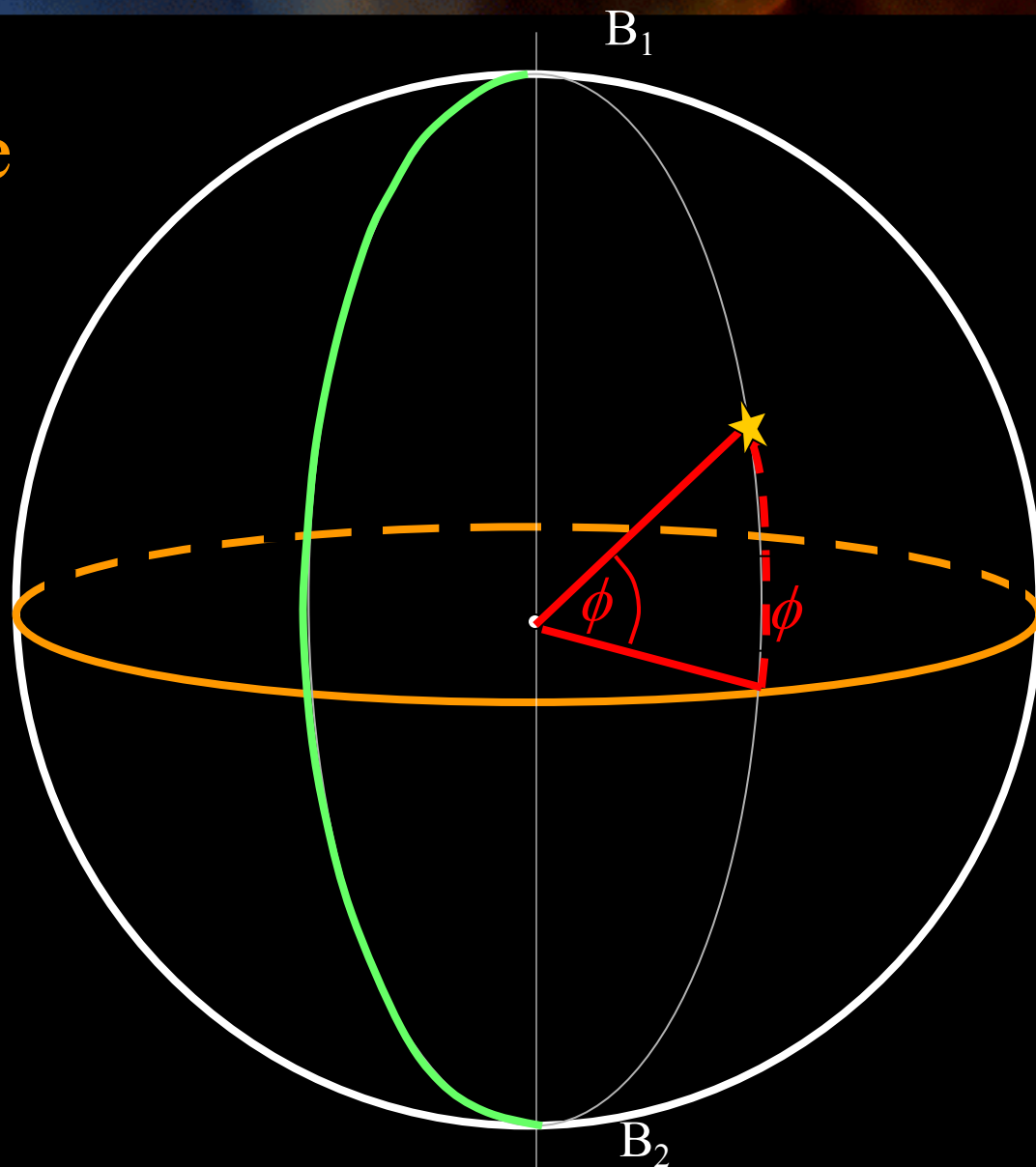
- koło podstawowe
– szerokość ϕ
- oś, bieguny

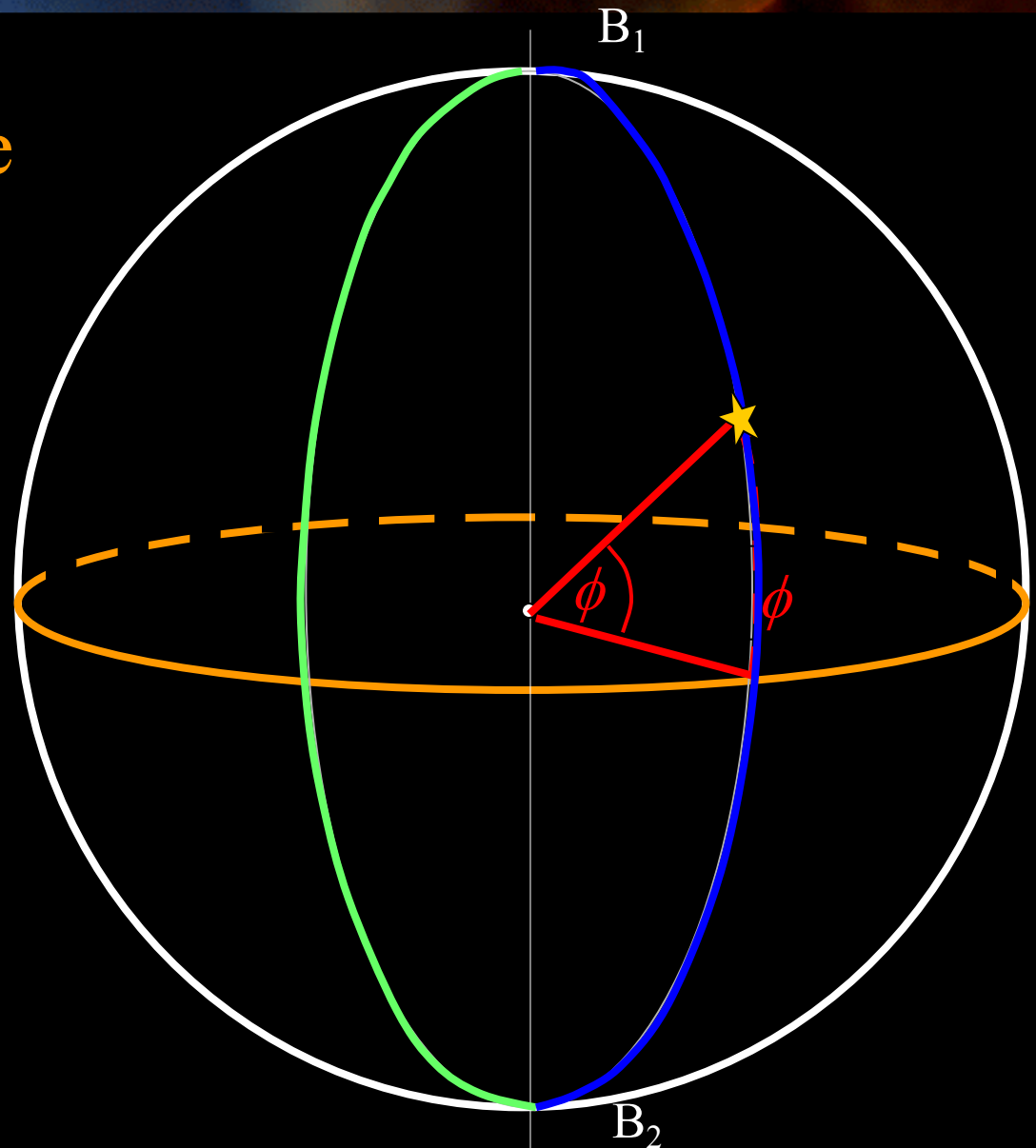
Współrzędne na sferze

- koło podstawowe
– szerokość ϕ
- oś, bieguny
- półkole
początkowe

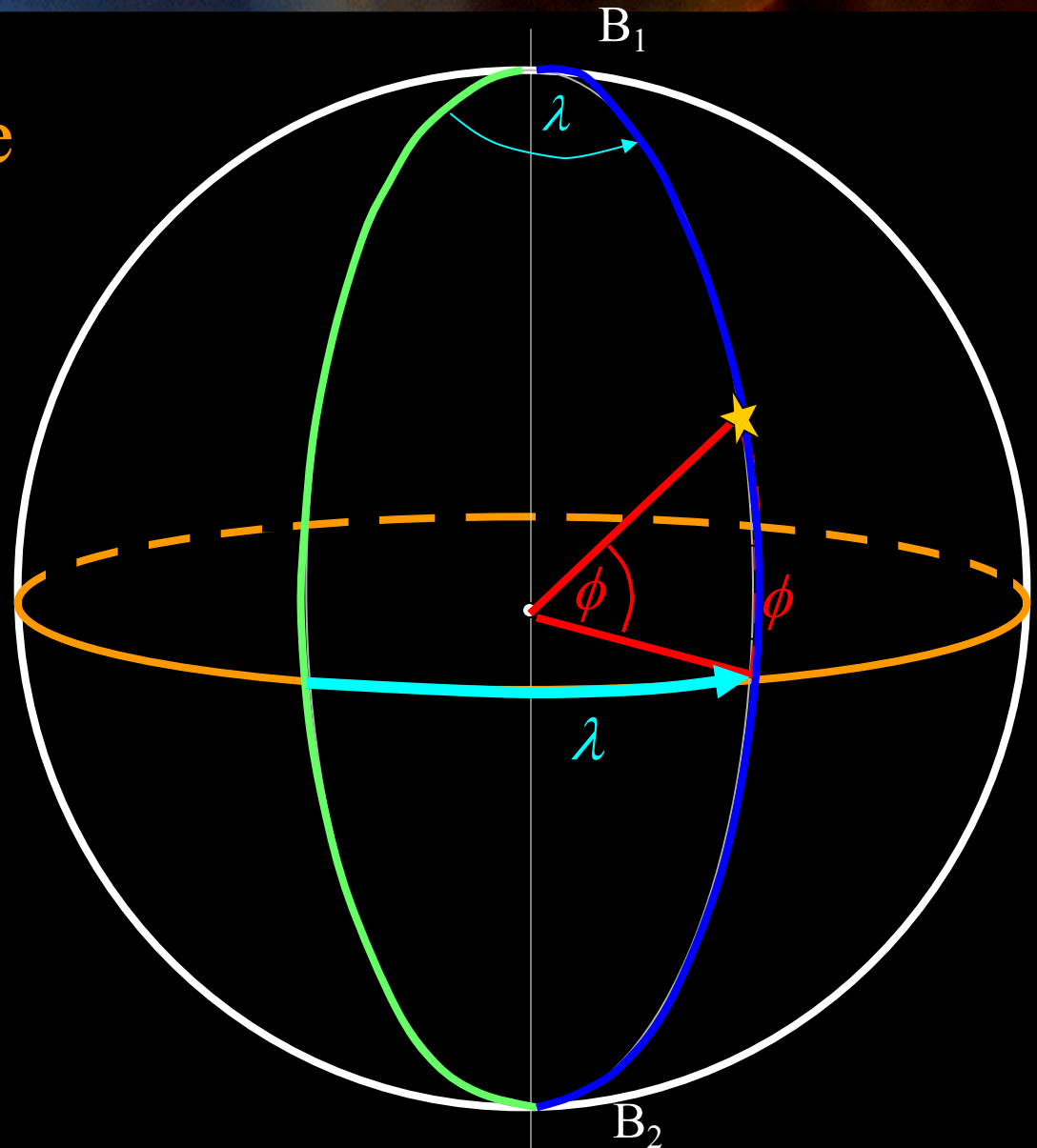
Współrzędne na sferze

- koło podstawowe
– szerokość ϕ
- oś, bieguny
- półkole
początkowe
- półkole
przechodzące
przez punkt

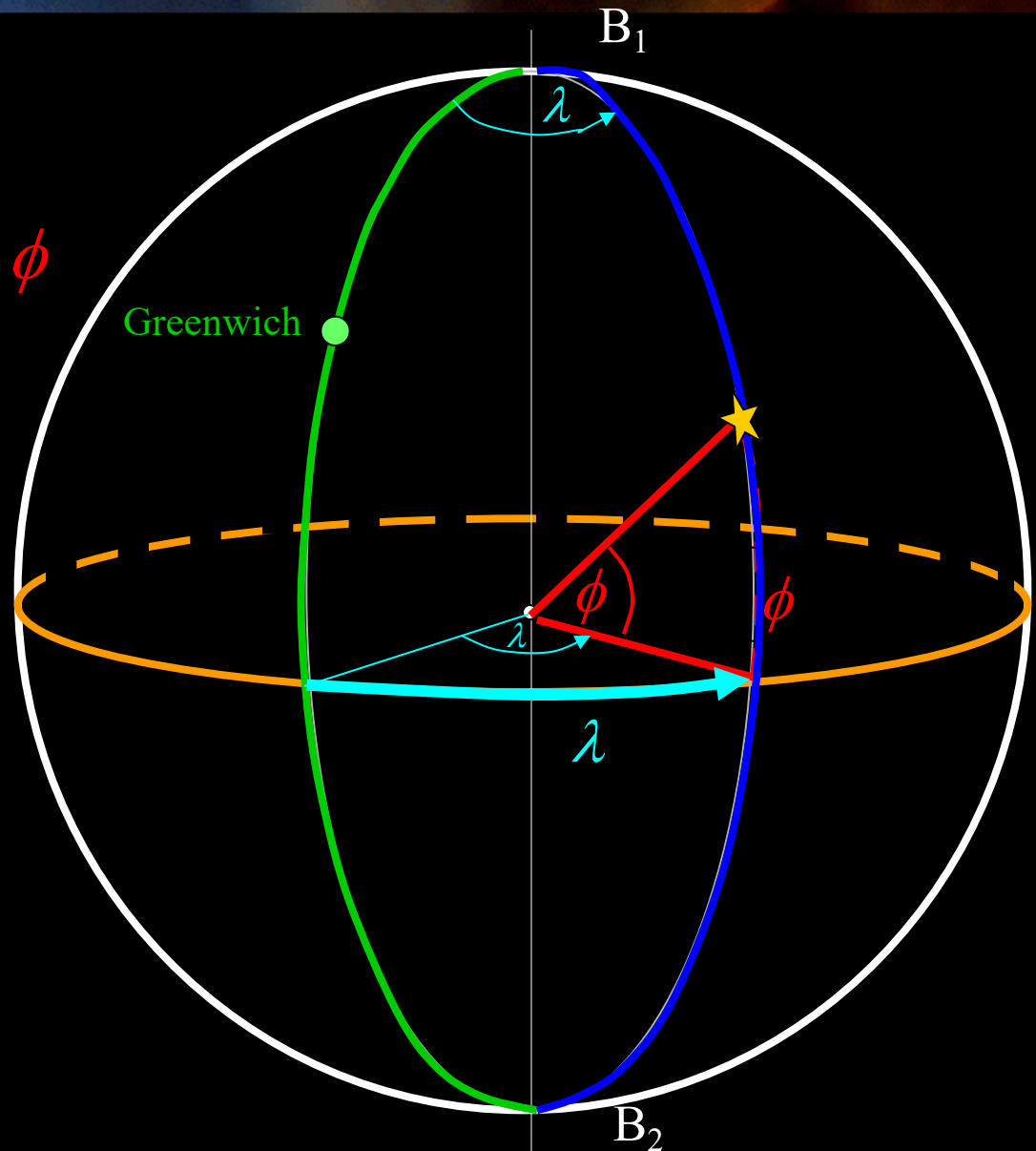
Współrzędne na sferze

- koło podstawowe
  - „szerokość” ϕ
- oś, bieguny
- półkole początkowe
- półkole przechodzące przez punkt
  - „długość” λ

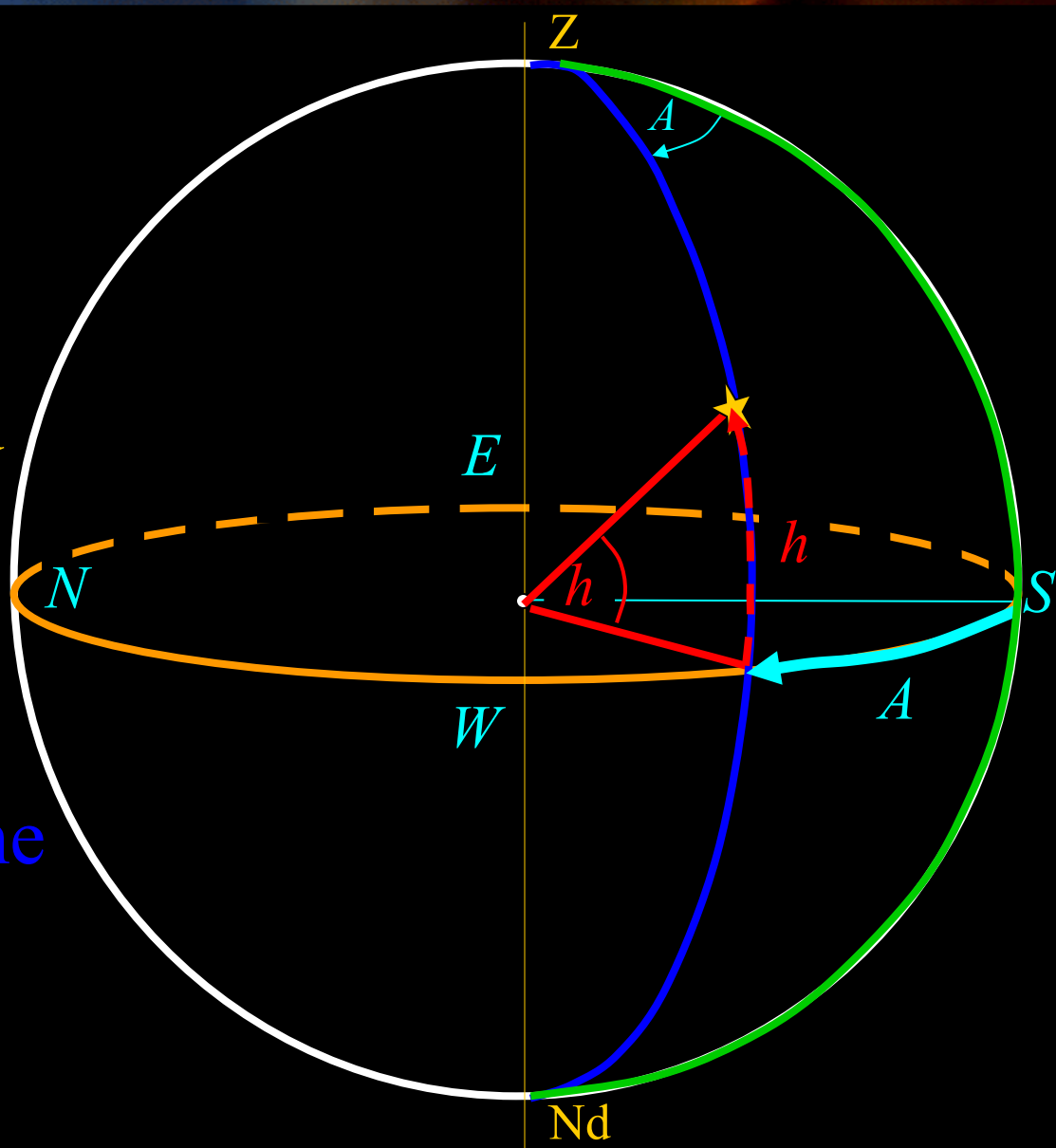
Współrzędne geograficzne

- równik Ziemi
  - szerokość geogr. ϕ
- oś, bieguny
- południk zerowy
  - Greenwich
- południk lokalny
  - długość geogr. λ

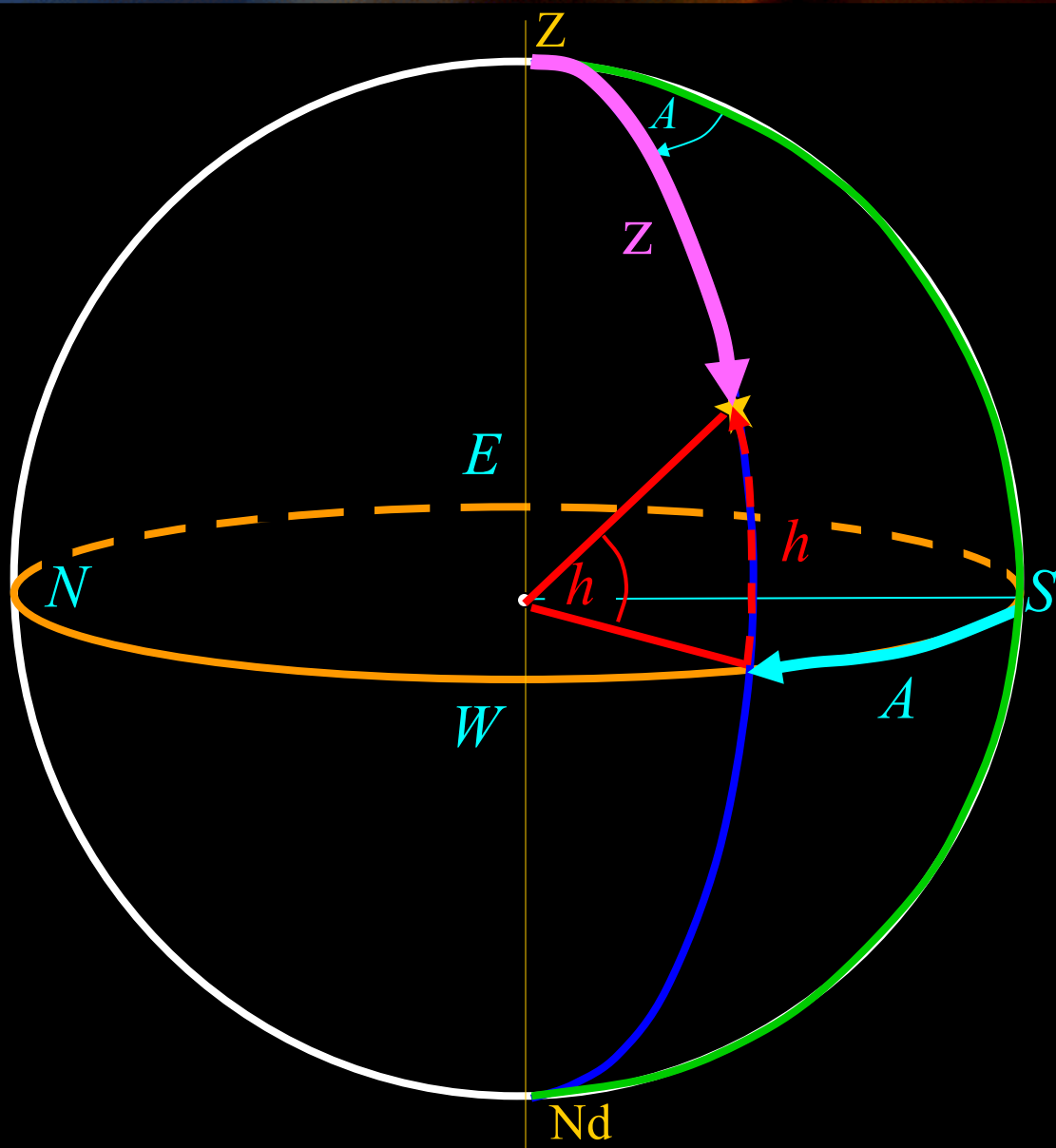
Współrzędne horyzontalne

- horyzont
  - wysokość h
- pion
  - zenit Z , nadir Nd
- południk lokalny
- koło wertykalne
  - azymut A
- punkty kardynalne
  - N, S, W, E

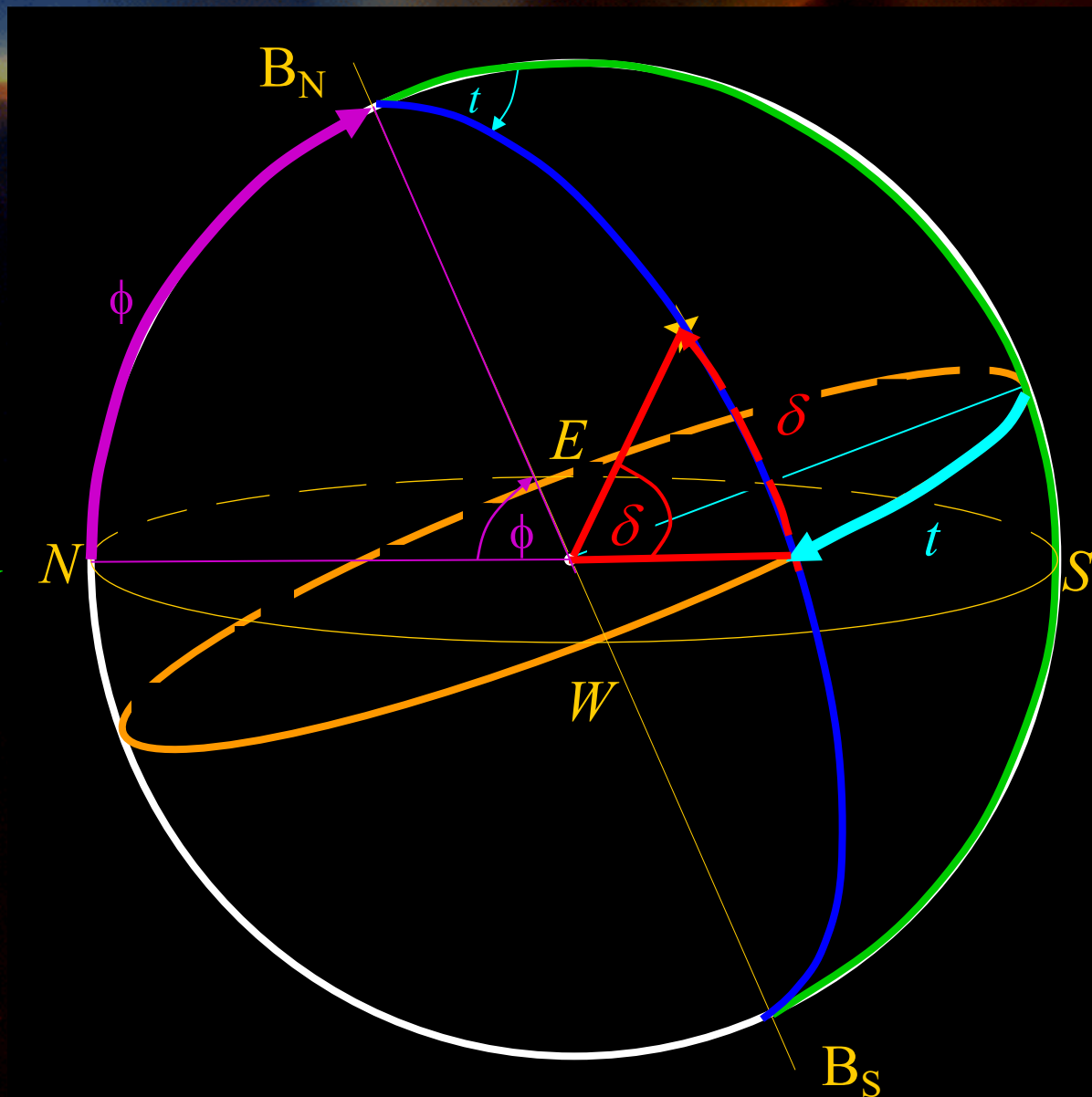
Współrzędne horyzontalne

- horyzont
  - wysokość h
- pion
  - zenit Z , nadir Nd
- południk lokalny
- koło wertykalne
  - azymut A
- punkty kardynalne
  - N, S, W, E
- odległość zenitalna
  - $z = 90 - h$

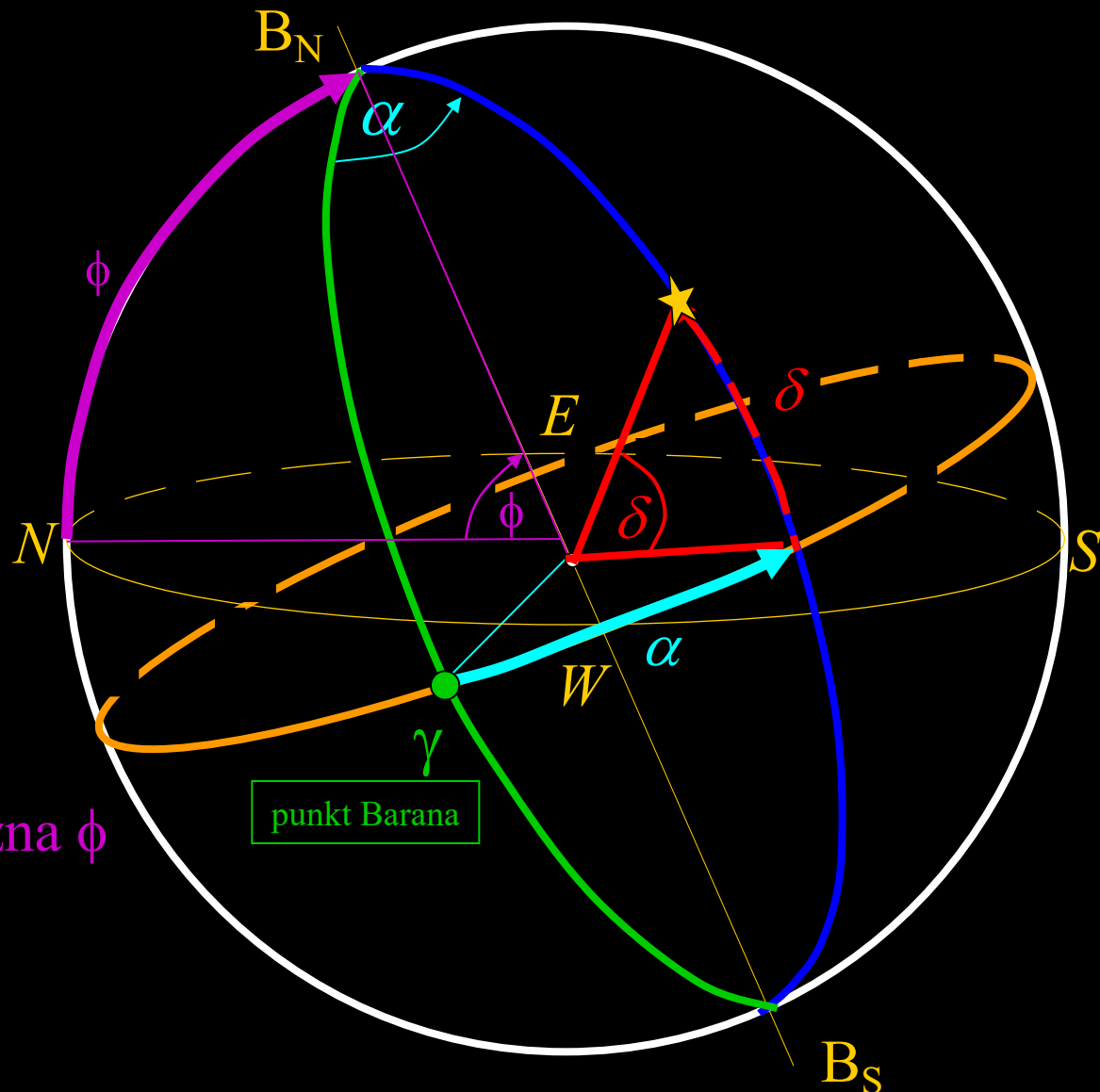
Współrzędne równikowe I

- horyzont
- równik
  - deklinacja δ
- oś świata
  - bieguny niebieskie:
    - północny - B_N
    - południowy - B_S
- południk lokalny
- koło godzinne
  - kąt godzinny t
- szerokość geograficzna ϕ

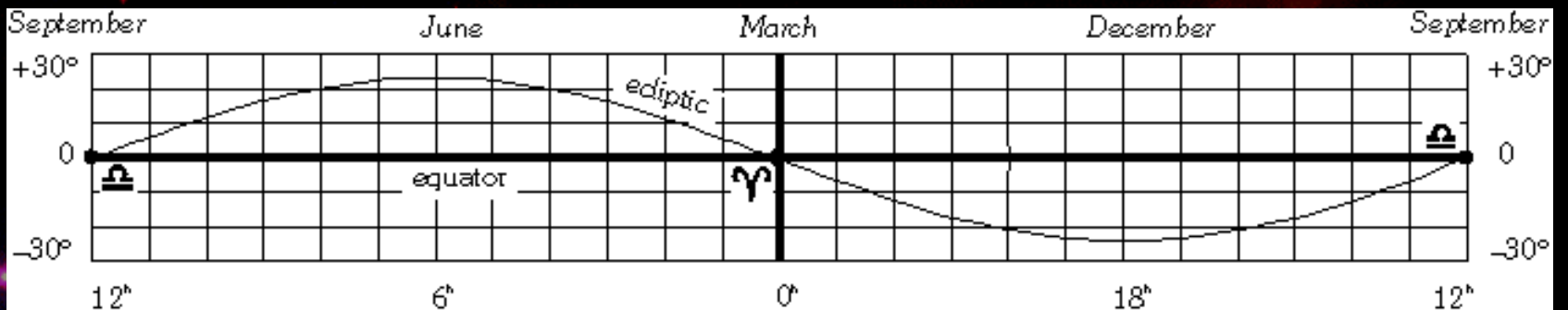
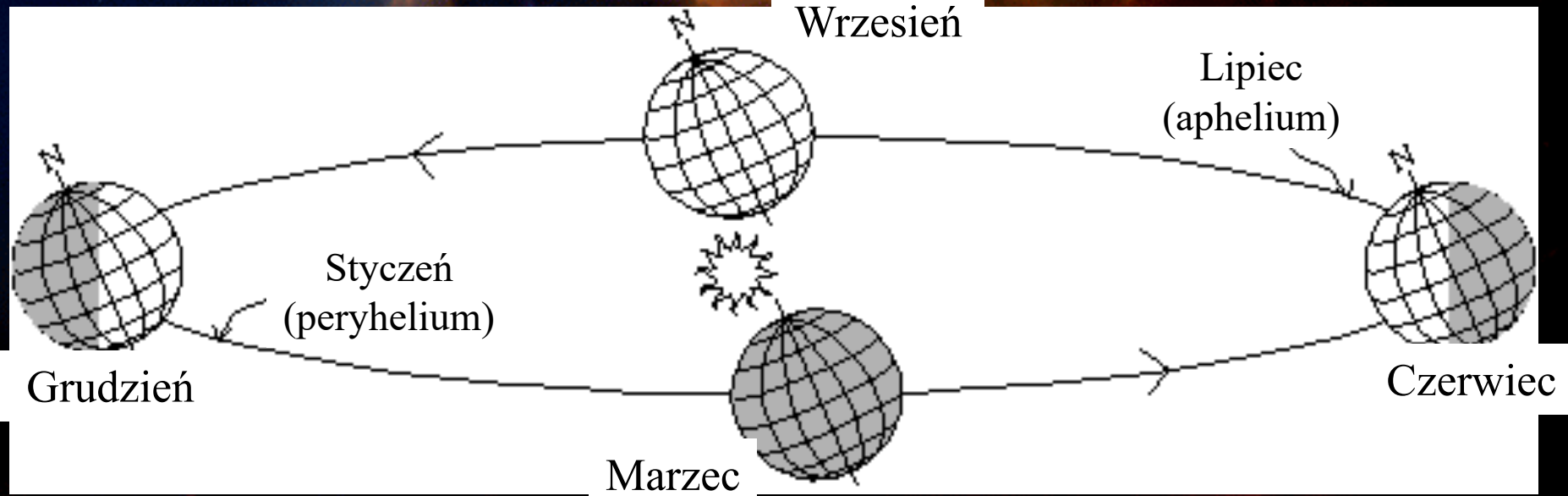
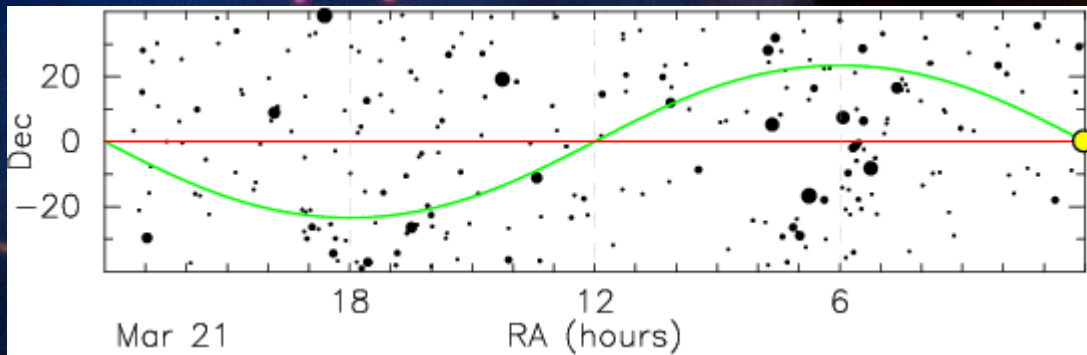

Współrzędne równikowe II (równonocne)

- horyzont
- równik
  - deklinacja δ
- oś świata
  - bieguny niebieskie:
    - północny - B_N
    - południowy - B_S
- koło godzinne
  - punkt Barana γ
- koło godzinne
  - rektascensja α
- szerokość geograficzna ϕ

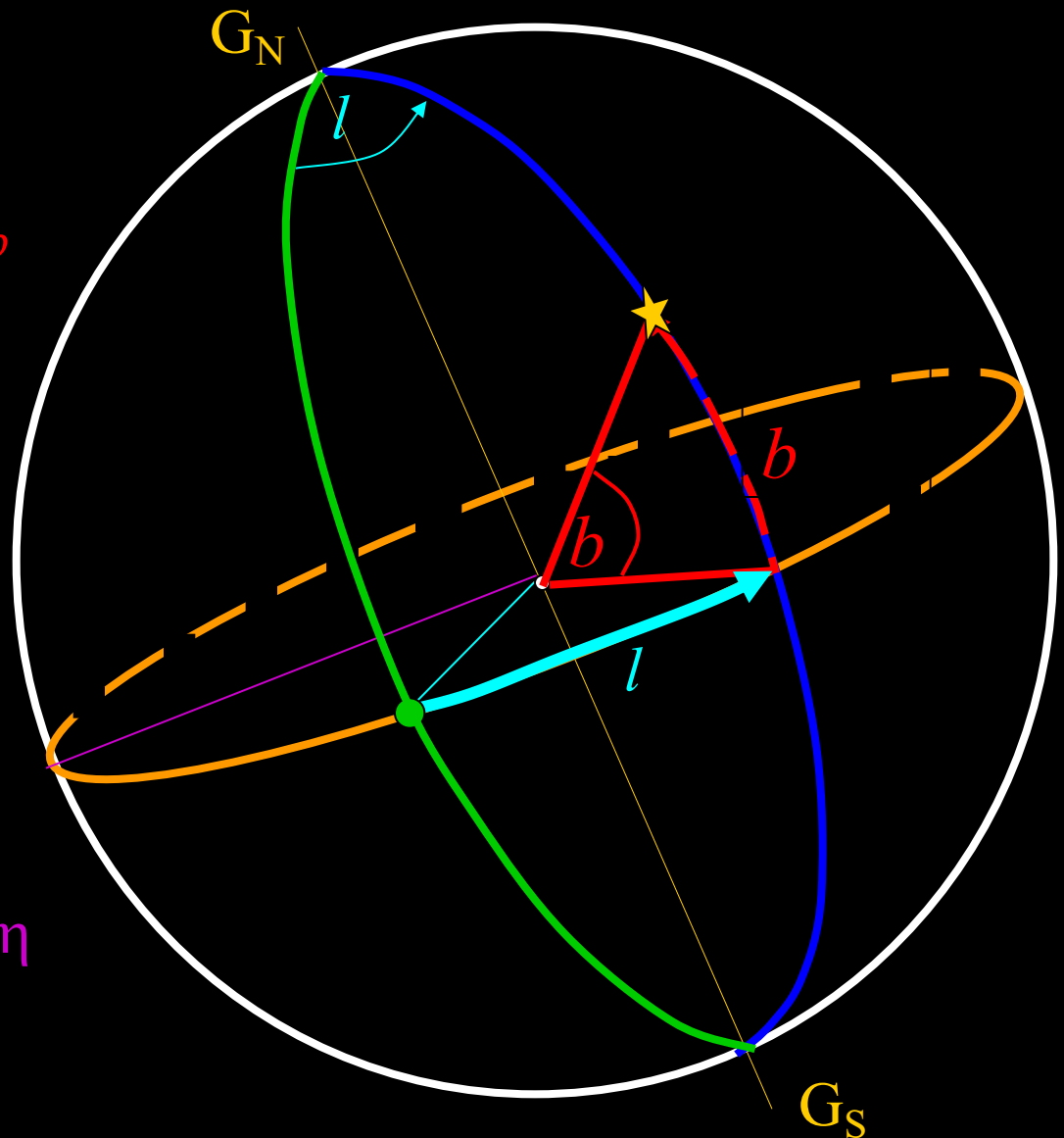

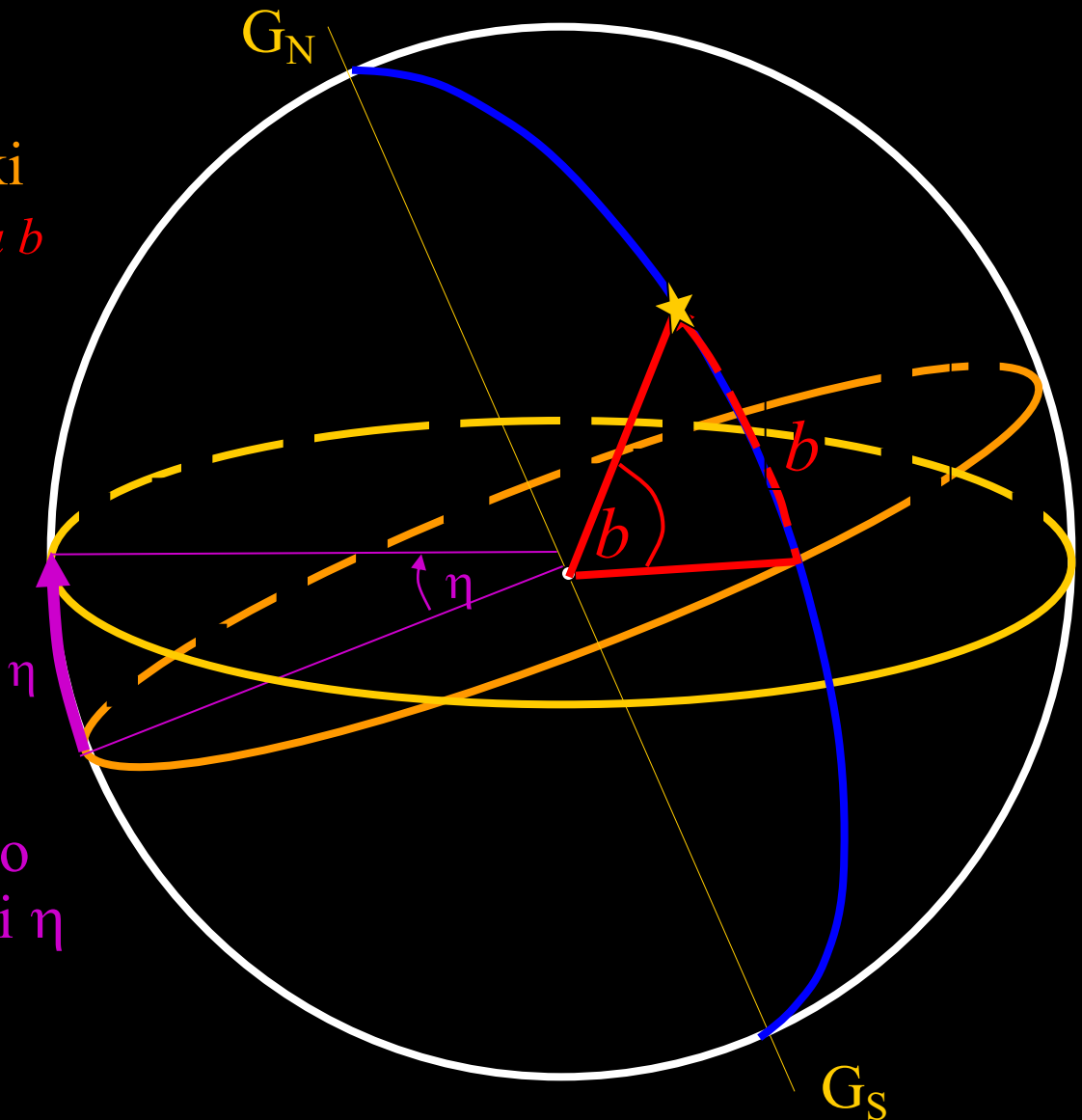
Współrzędne galaktyczne

- równik
- płaszczyzna Galaktyki
  - szerokość galaktyczna b
- oś galaktyki
  - bieguny galaktyki:
    - północny - G_N
    - południowy - G_S
- półkole początkowe
  - centrum Galaktyki
- półkole końcowe
  - długość galaktyczna l
- nachylenie równika do płaszczyzny galaktyki η ($=62^\circ.6$)

Współrzędne galaktyczne

- równik
- płaszczyzna Galaktyki
  - szerokość galaktyczna b
- oś galaktyki
  - bieguny galaktyki:
    - północny - G_N
    - południowy - G_S
- półkole początkowe
  - centrum Galaktyki
- półkole końcowe
  - długość galaktyczna l
- nachylenie równika do płaszczyzny galaktyki η ($=62^\circ.6$)

• koniec 27/03/2016

Trygonometria sferyczna

Tójką sferyczny ABC . Wybieramy XYZ tak, że A leży na osi Z , B w płaszczyźnie XZ .

Współrzędne punktu C :

$$x = \sin(b) \cos(A)$$

$$y = \sin(b) \sin(A)$$

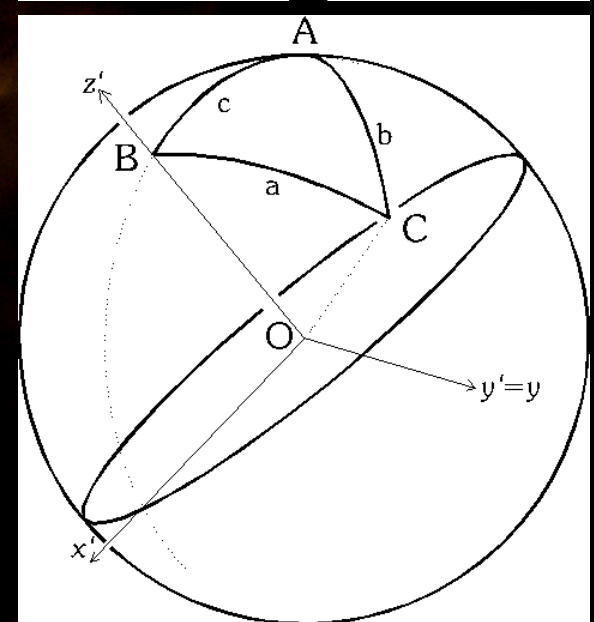
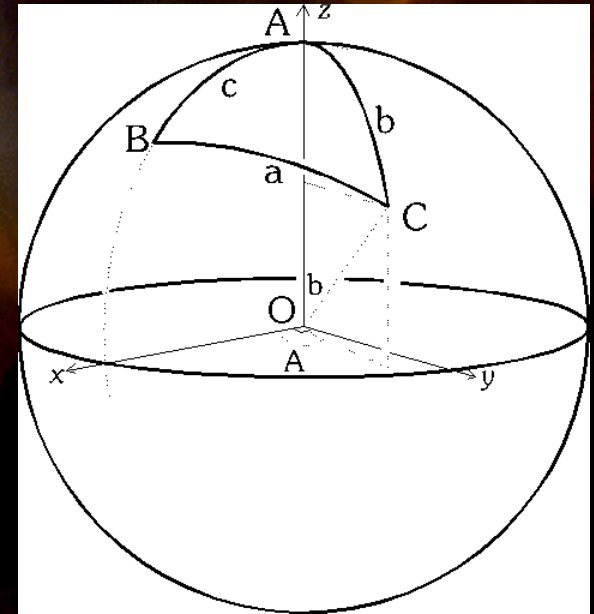
$$z = \cos(b)$$

obracamy układ współrzędnych wokół osi $y=y'$

$$x' = \sin(a) \cos(180-B) = -\sin(a) \cos(B)$$

$$y' = \sin(a) \sin(180-B) = \sin(a) \sin(B)$$

$$z' = \cos(a)$$

Trygonometria sferyczna

Związek między współrzędnymi układu XYZ i $X'Y'Z'$ to obrót o kąt c :

$$x' = x \cos(c) - z \sin(c)$$

$$y' = y$$

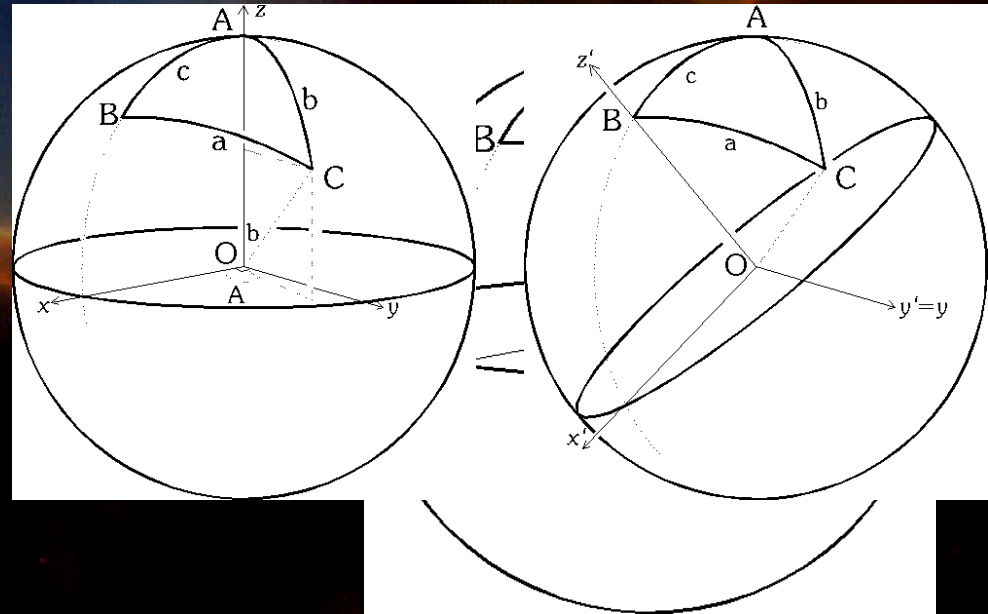
$$z' = x \sin(c) + z \cos(c)$$

po podstawieniu:

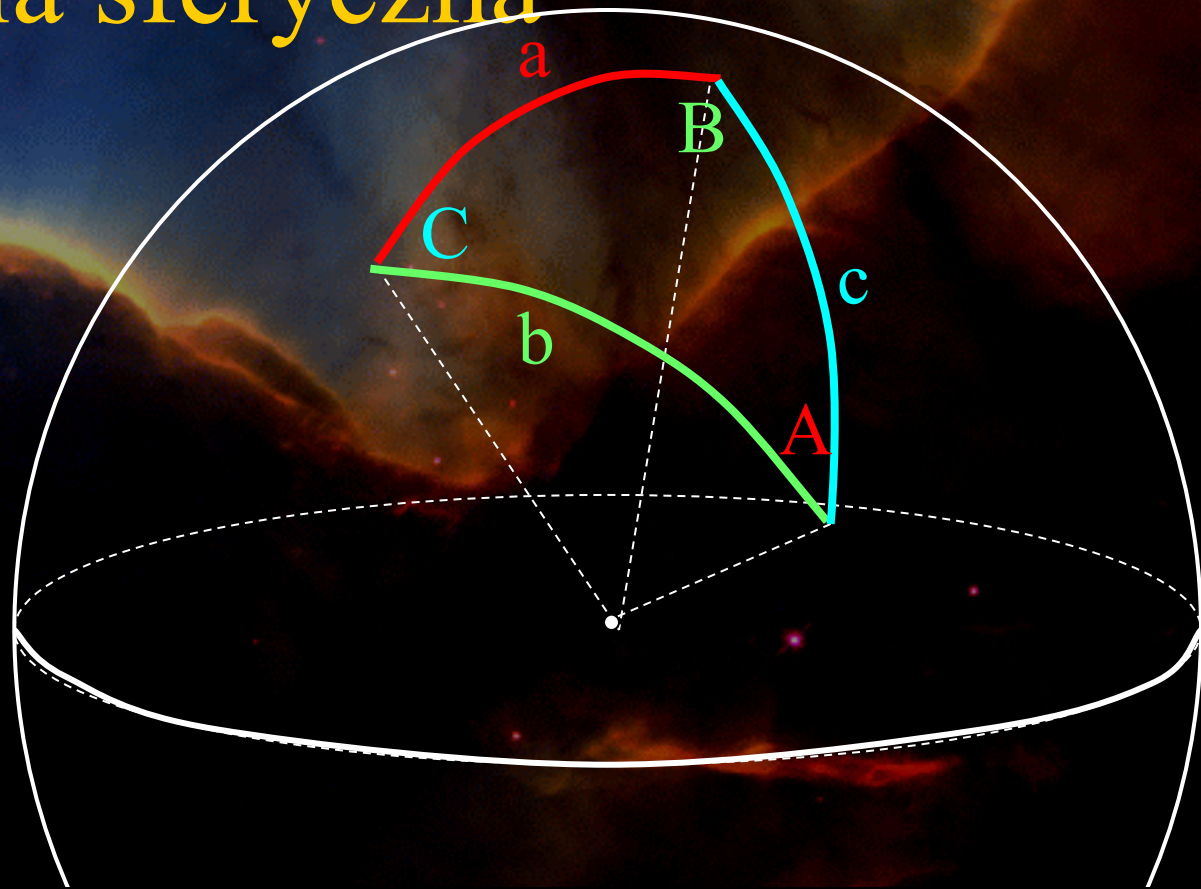
$$-\sin(a) \cos(B) = \sin(b) \cos(A) \cos(c) - \cos(b) \sin(c)$$

$$\sin(a) \sin(B) = \sin(b) \sin(A)$$

$$\cos(a) = \sin(b) \cos(A) \sin(c) + \cos(b) \cos(c)$$

Trygonometria sferyczna

$$\sin a \sin B = \sin b \sin A$$

$$\cos a = \cos b \cos c + \sin b \sin c \cos A$$

$$\sin a \cos B = \cos b \sin c - \sin b \cos c \cos A$$

wzór sinusów

cosinusów

mieszany

Trygonometria sferyczna

kąty i boki można cyklicznie zamieniać:

$a > b > c > a$ oraz $A > B > C > A$

$$\sin a \sin B = \sin b \sin A$$

$$\sin b \sin C = \sin c \sin B$$

$$\sin c \sin A = \sin a \sin C$$

wolno też tak :

$$a = 180 - A \quad A = 180 - a$$

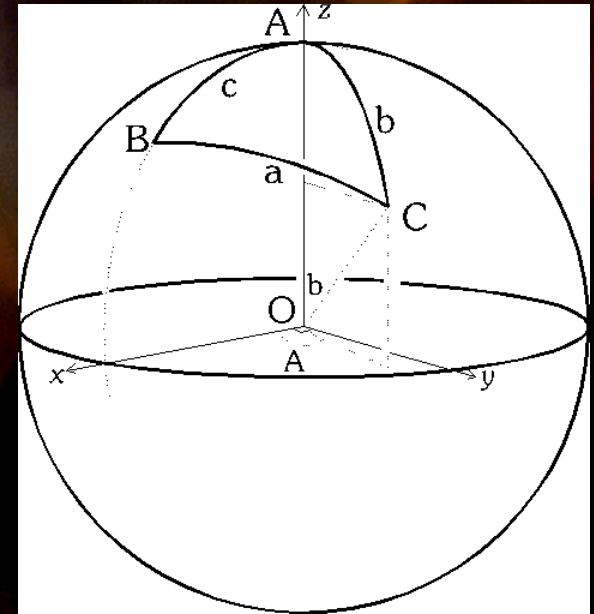
$$b = 180 - B \quad B = 180 - b$$

$$c = 180 - C \quad C = 180 - c, \text{ np:}$$

$$\cos a = \cos b \cos c + \sin b \sin c \cos A$$

$$\cos(180 - A) = \cos(180 - B)\cos(180 - C) + \sin(180 - B)\sin(180 - C)\cos(180 - a)$$

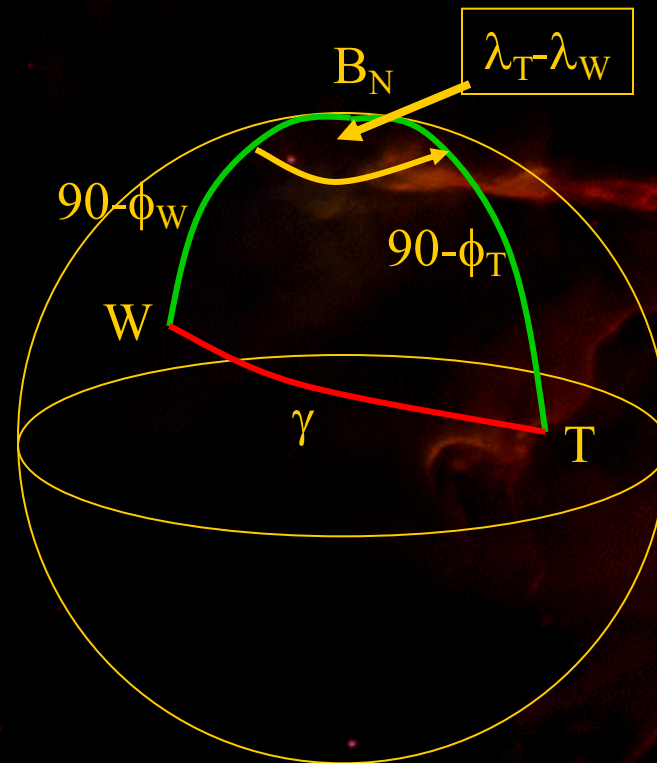
$$-\cos A = \cos B \cos C - \sin B \sin C \cos a$$

Zadanie

Jaka jest odległość pomiędzy
Warszawą ($\phi_W=52^\circ00' \text{ N}$, $\lambda_W=21^\circ00' \text{ E}$)
a Tokio ($\phi_T=35^\circ40' \text{ N}$, $\lambda_T=136^\circ30' \text{ E}$) ?

Przyjąć promień Ziemi
równy 6371 km.

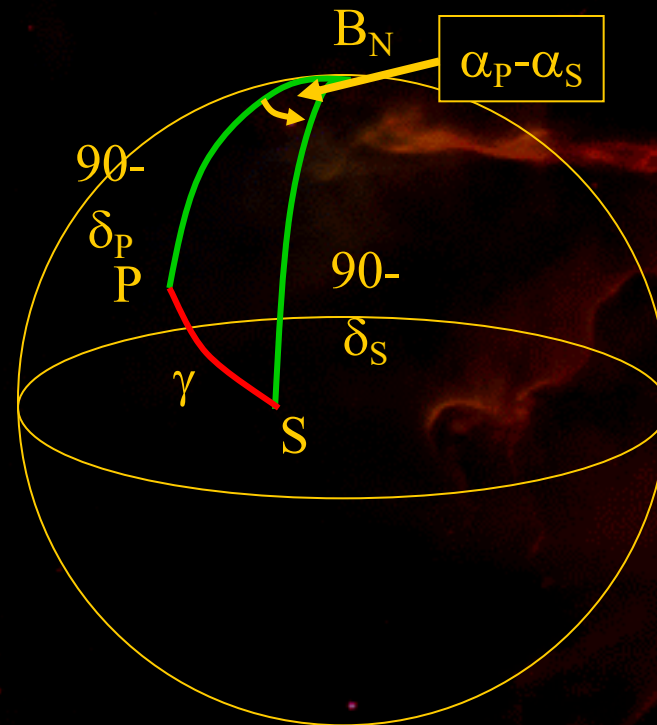
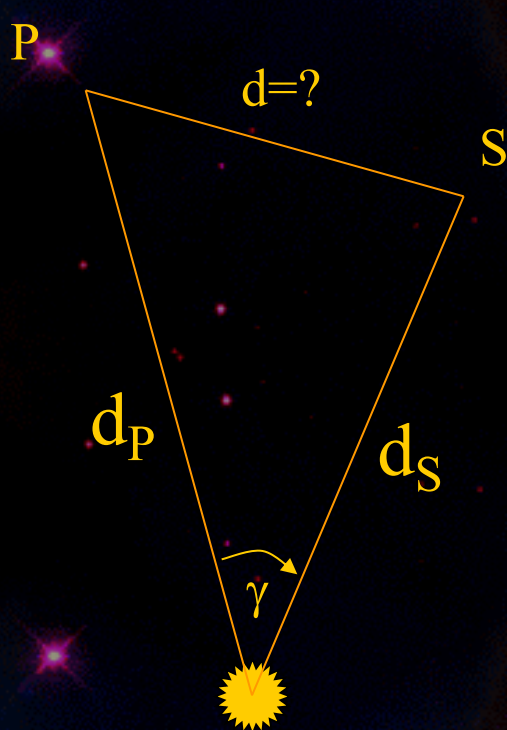

Zadanie

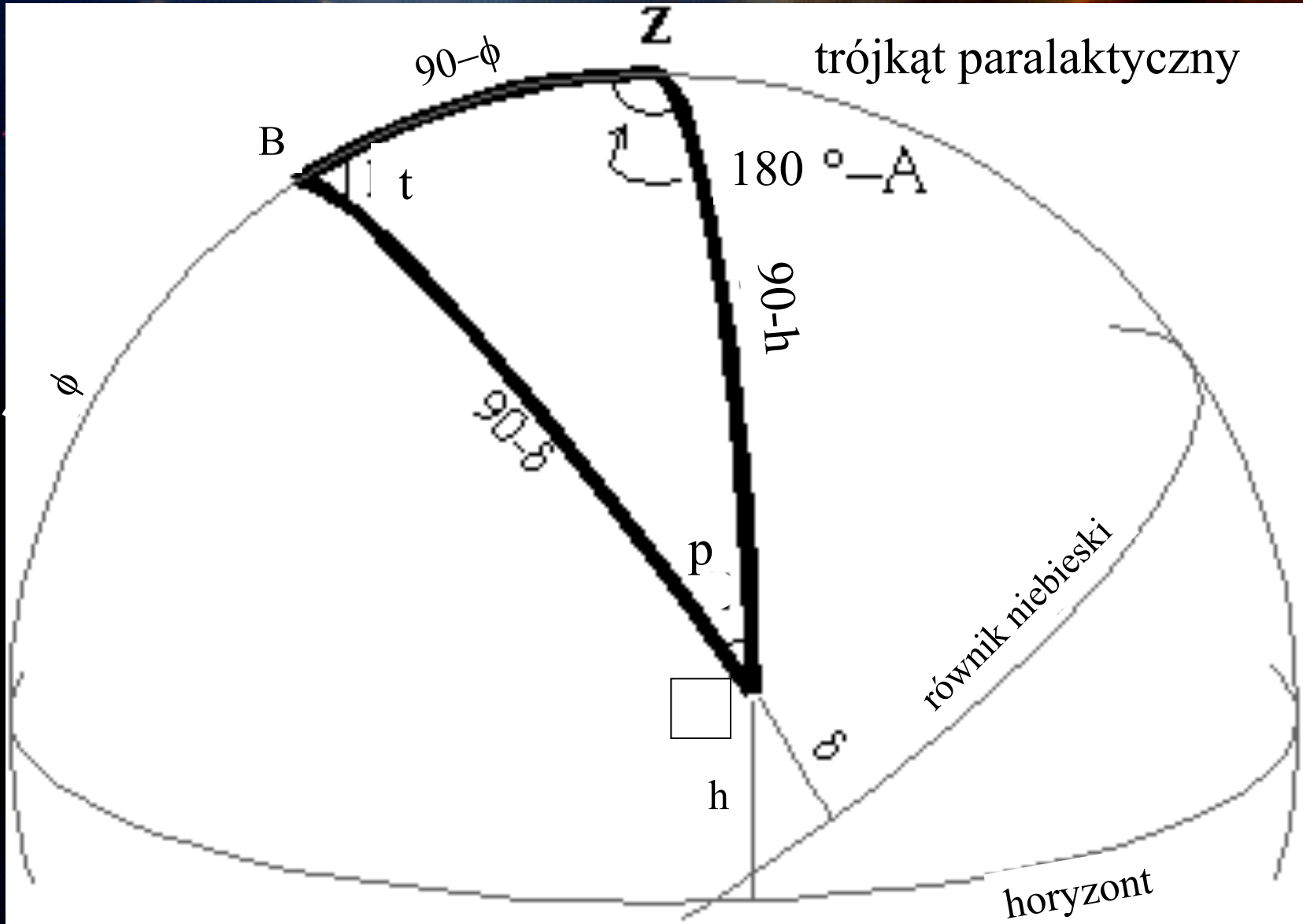
Jaka jest odległość pomiędzy

Syriuszem ($\alpha_S=6^h45^m$, $\delta_S=16^\circ43'$, $d_S=8.7$ l.św.)

a Procyonem ($\alpha_P=7^h39^m$, $\delta_P=5^\circ14'$, $d_P=11.3$ l.św.) ?

Zamiana współrzędnych równikowe $\leftrightarrow$ horyzontalne

Zamiana współrzędnych równikowe $\leftrightarrow$ horyzontalne

$$\cos h \cos A = -\sin \delta \cos \phi + \cos \delta \sin \phi \cos t$$

$$\cos h \sin A = \cos \delta \sin t$$

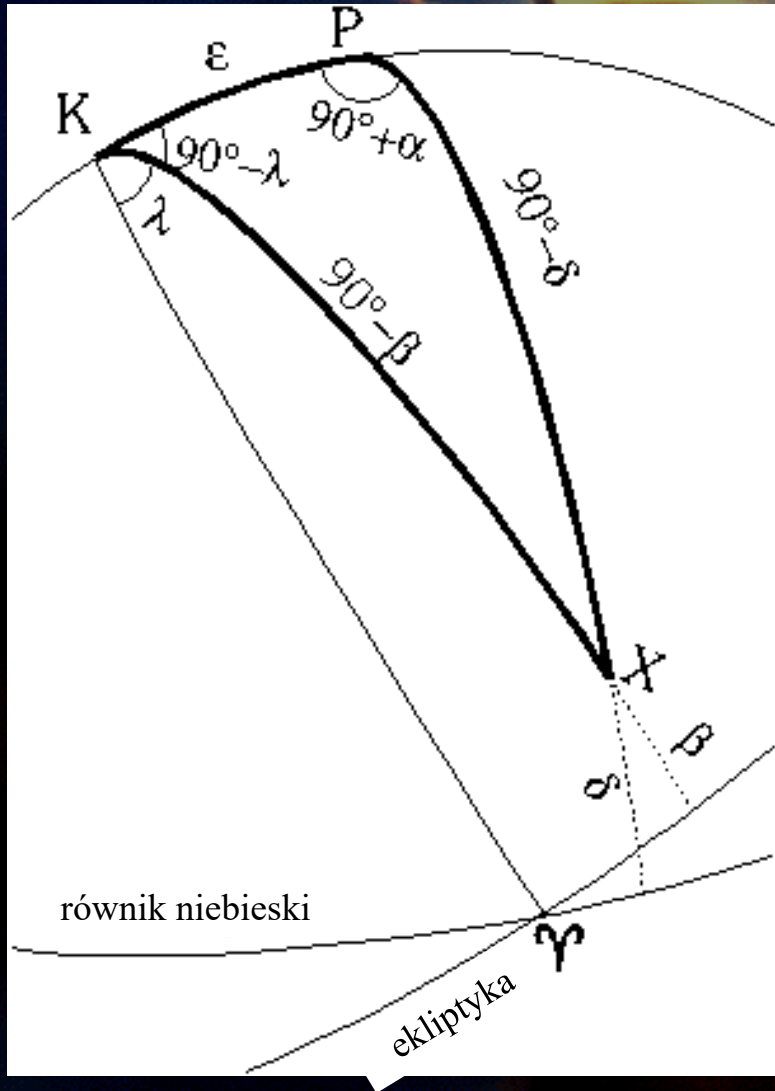
$$\sin h = \sin \delta \sin \phi + \cos \delta \cos \phi \cos t$$

$$\cos \delta \cos t = \sin h \cos \phi + \cos h \sin \phi \cos A$$

$$\cos \delta \sin t = \cos h \sin A$$

$$\sin \delta = \sin h \sin \phi - \cos h \cos \phi \cos A$$

Zamiana współrzędnych równikowe $\leftrightarrow$ ekliptyczne

Zamiana współrzędnych równikowe $\leftrightarrow$ ekliptyczne

$$\cos \beta \sin \lambda = \sin \delta \sin \varepsilon + \cos \delta \cos \varepsilon \sin \alpha$$

$$\cos \beta \cos \lambda = \cos \delta \cos \alpha$$

$$\sin \beta = \sin \delta \cos \varepsilon - \cos \delta \sin \varepsilon \sin \alpha$$

$$\cos \delta \sin \alpha = -\sin \beta \sin \varepsilon + \cos \beta \cos \varepsilon \sin \lambda$$

$$\cos \delta \cos \alpha = \cos \beta \cos \lambda$$

$$\sin \delta = \sin \beta \cos \varepsilon + \cos \beta \sin \varepsilon \sin \lambda$$

Refrakcja

prawo Snella (Sneliusa)

$$n_0 \sin(i_1) = n_1 \sin(r_1)$$

$$n_i / n_0 = v_0 / v_i$$

- atmosfera płasko-równoległa:

$$\sin(i_1) = (v_0/v_1) \sin(r_1)$$

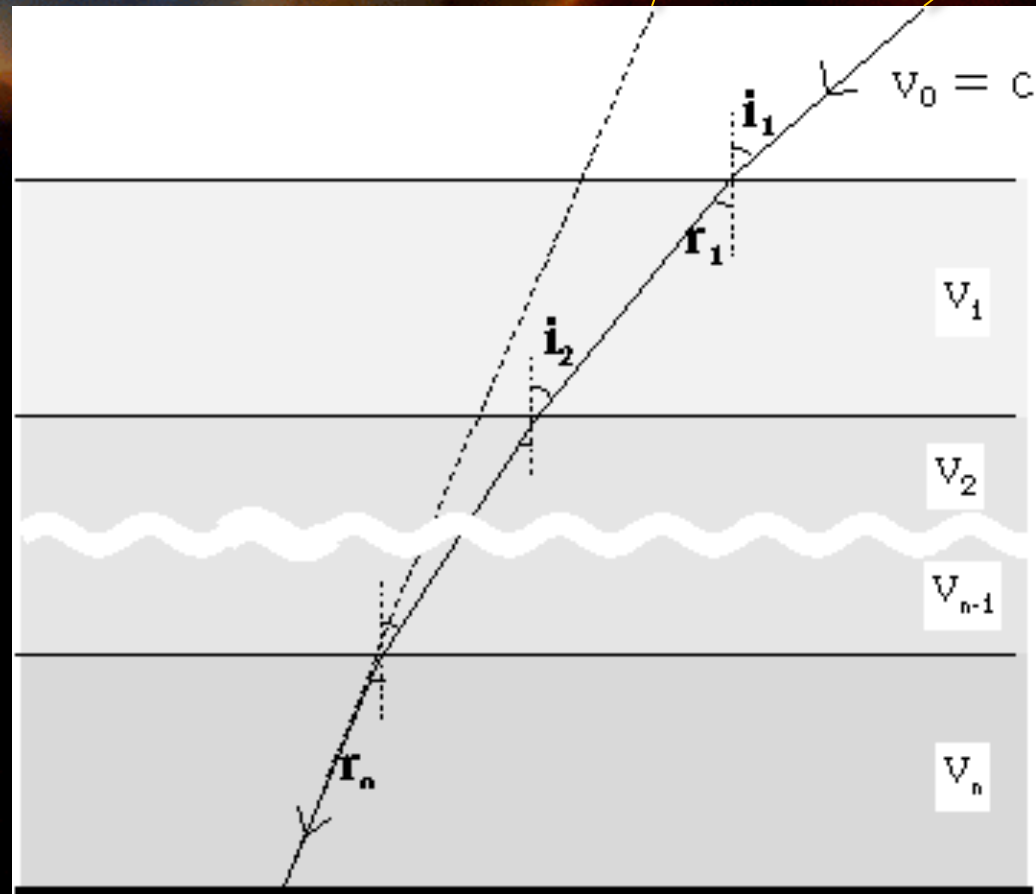
$$= (v_0/v_1) \sin(i_2)$$

$$= (v_0/v_1) (v_1/v_2) \sin(r_2)$$

$$= (v_0/v_2) \sin(r_2)$$

$$= \dots\dots\dots$$

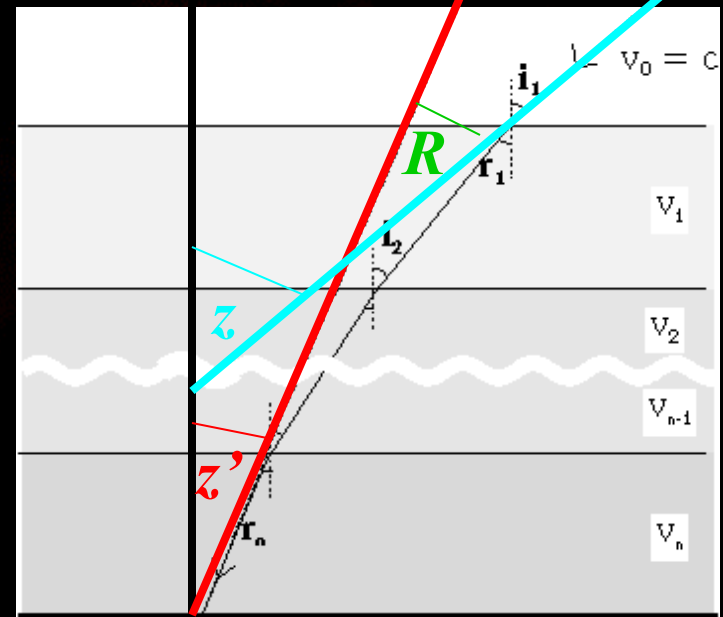
$$= (v_0/v_n) \sin(r_n)$$

Refrakcja

- z – prawdziwa odległość zenitalna
- z' – pozorna odległość zenitalna
- $R = z - z'$ – kąt refrakcji (mały)
- $\sin(R) = R, \cos(R) = 1$
- $\sin(z) = \sin(z') + R \cos(z')$
/ $\sin(z')$
- $\sin(z) / \sin(z') = 1 + R / \operatorname{tg}(z')$
- $v_0/v_n = 1 + R / \operatorname{tg}(z')$
- $R = k \operatorname{tg}(z')$
- $k = v_0/v_n - 1 = 59.6''$

Refrakcja

- Refrakcja i horyzontie
  - $z = 90$
  - $\text{tg}(z) = \text{in}$

... ..

Bill Arnet

- "green flas

Paralaksa

- Geocentryczna (dzienna)

- kąt paralaksy: $p = z' - z$.

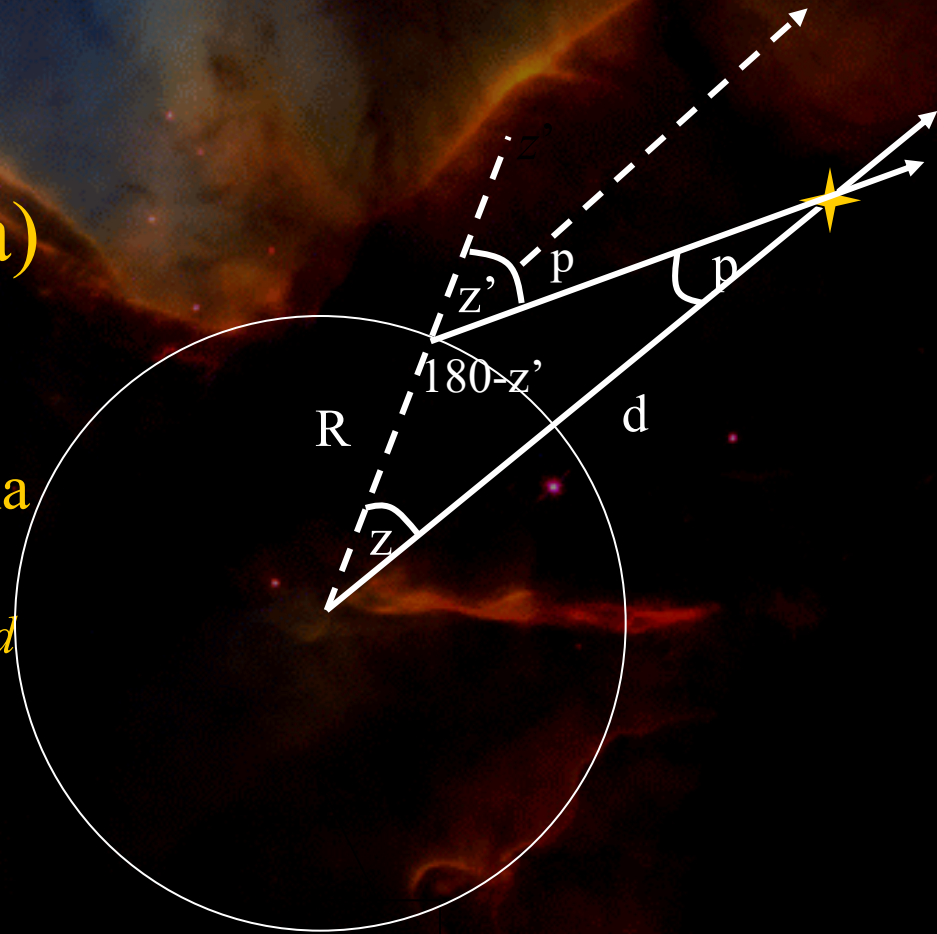
- R promień Ziemi
- d odległość geocentryczna
-

$$\sin(p) / R = \sin(180^\circ - z') / d = \sin(z') / d$$

$$\sin(p) = R / d \sin(z')$$

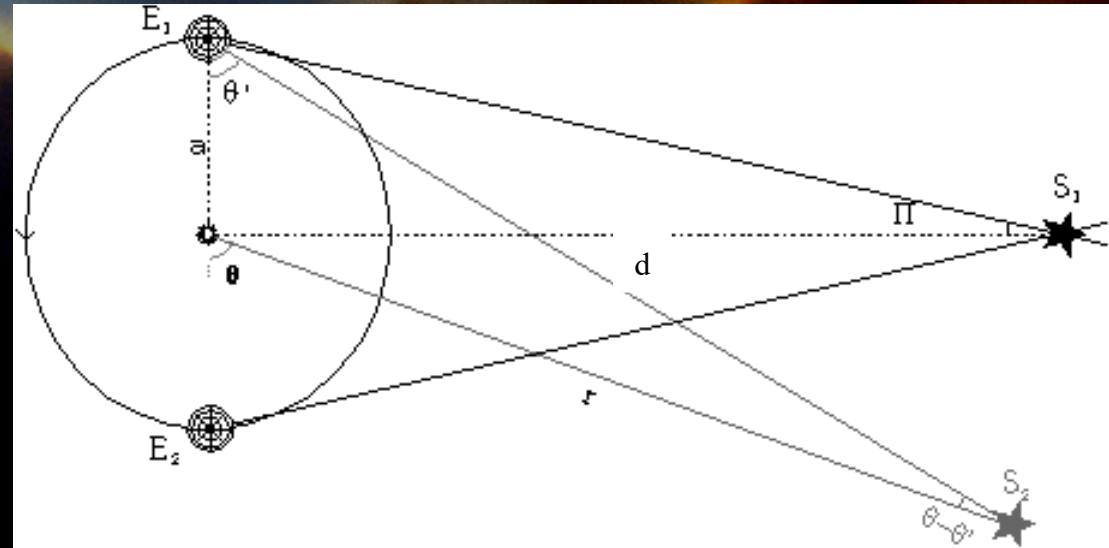
- paralaksa horyzontalna:

- $p = 90^\circ - z$, gdzie
- $\sin(p) = R/d$.

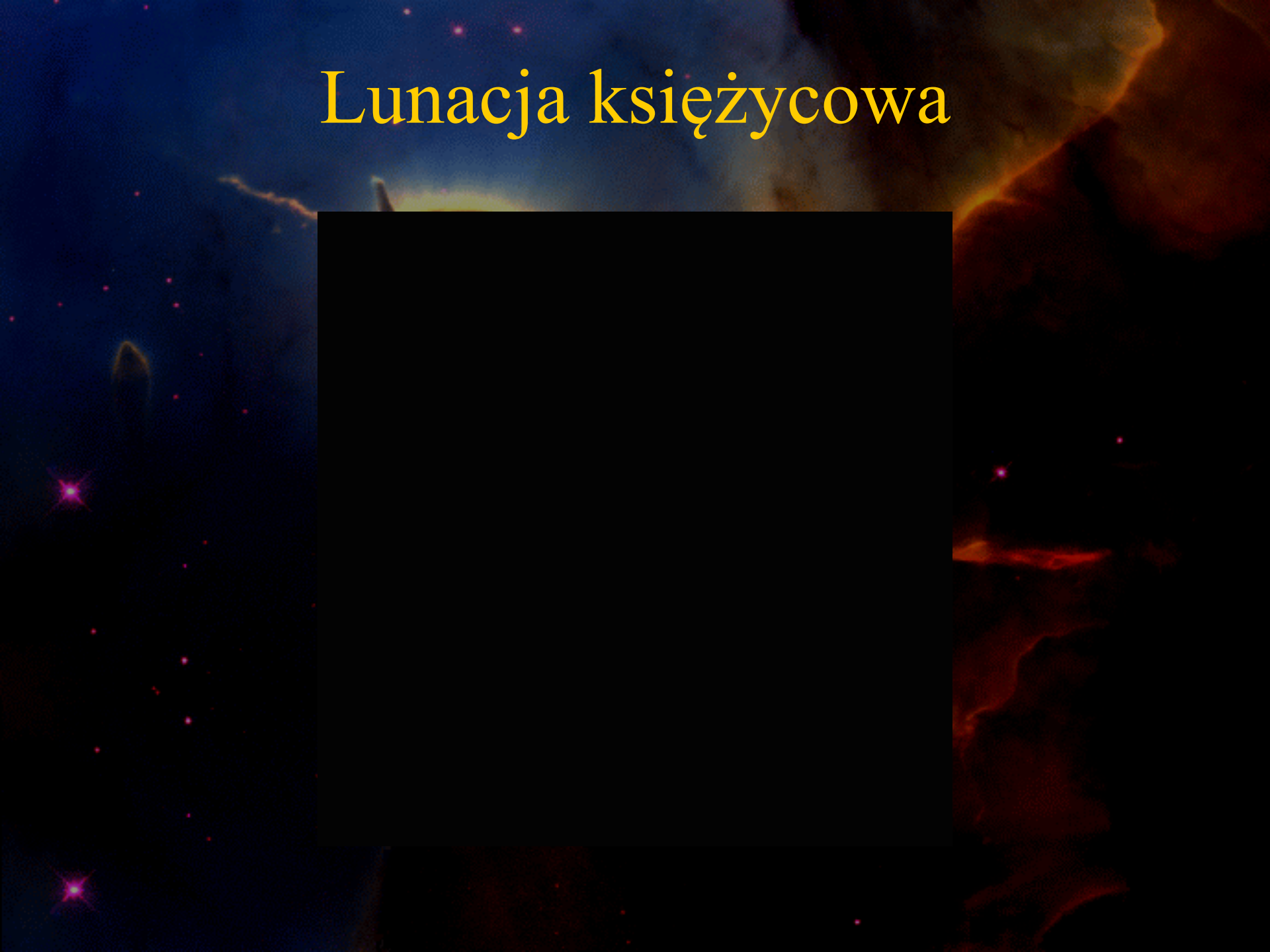
Paralaksa

- Heliocentryczna (roczna)

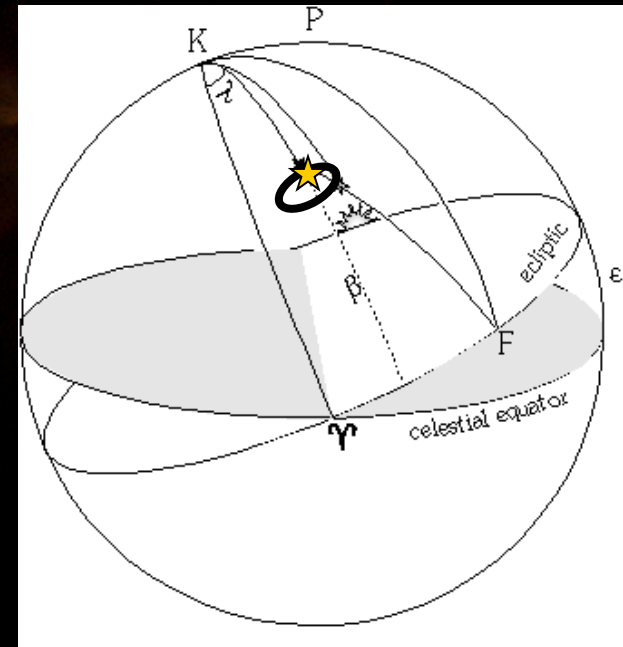
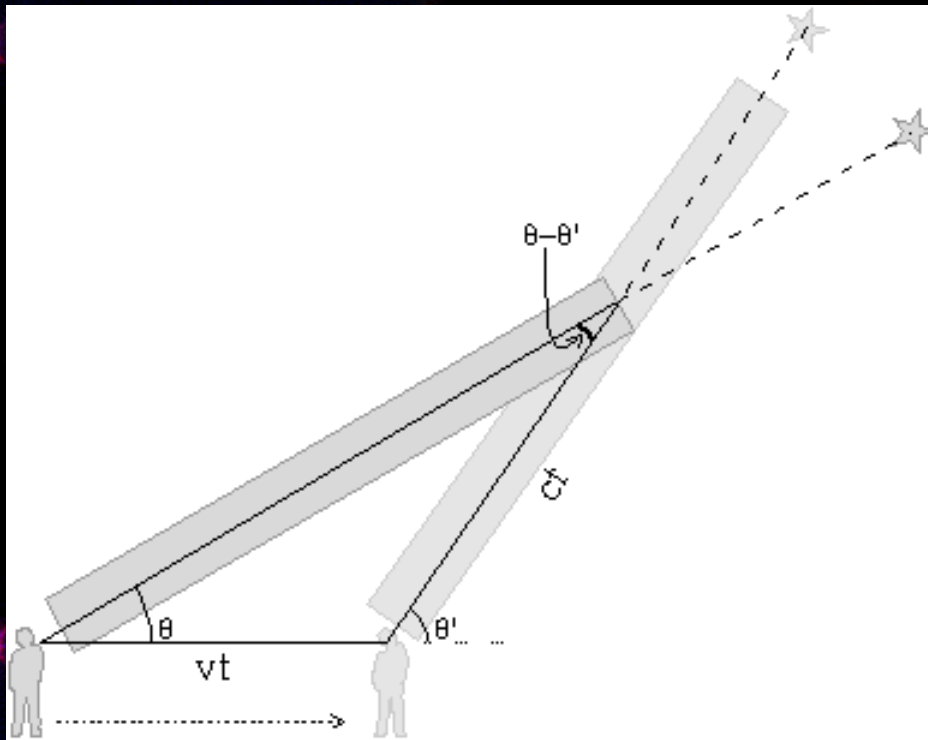
- kąt paralaksy π
- a promień orbity Ziemi (1 j.a.)
- d odległość do gwiazdy.
- $\sin(\pi) = a / d$.
- $d = 1 / \pi$ (π w arcsec, d w parsekach (ps))

Lunacja księżycowa

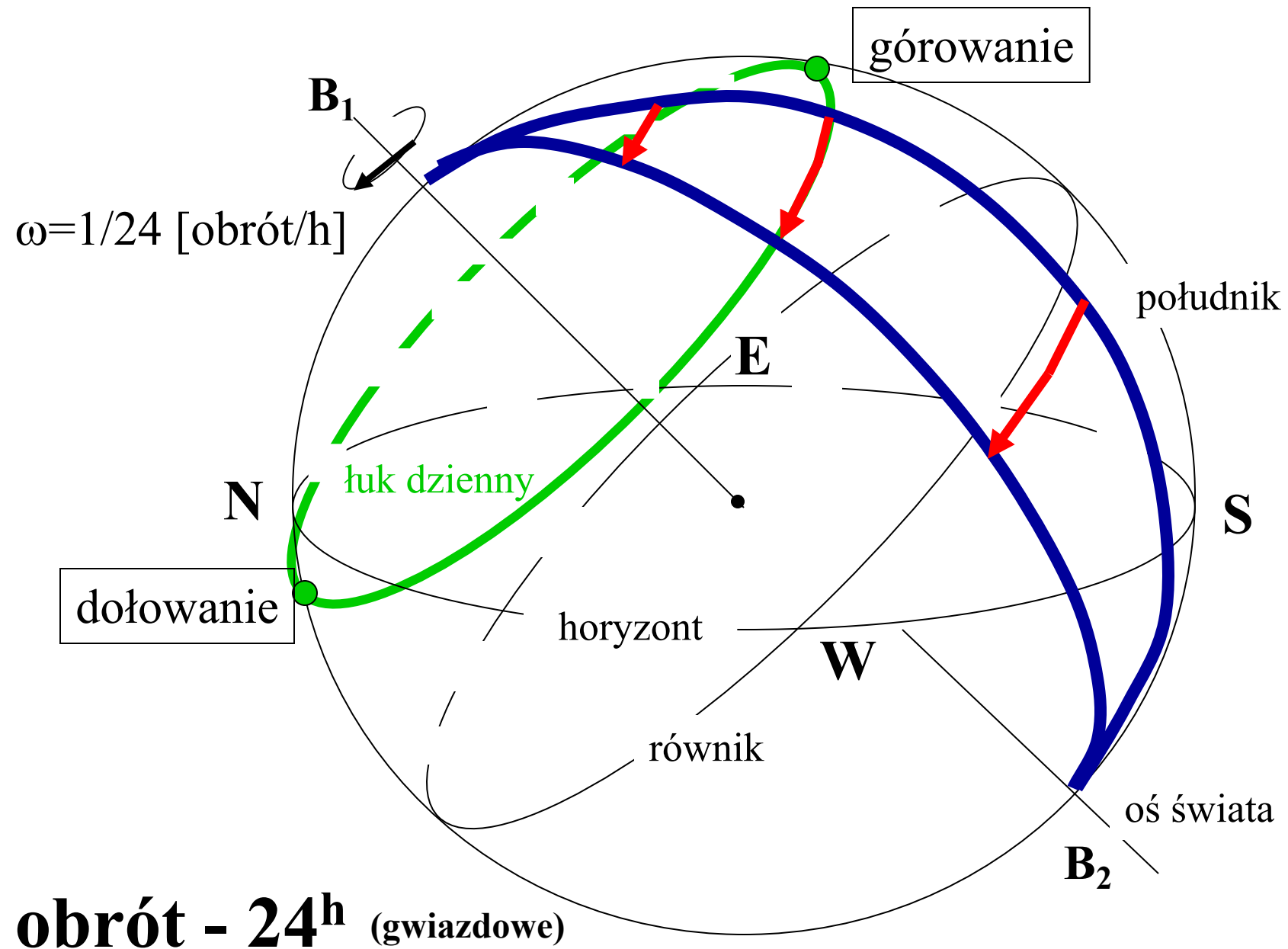

Aberracja światła

- $\sin(\Theta - \Theta') / \sin(\Theta) = vt/ct$
- $\Theta - \Theta' = \sin(\Theta) v/c = k \sin(\Theta)$
- k – stała aberracji, $k = 20.5''$

Ruch dzienny sfery niebieskiej

kiej

$\omega=1/24$ [obrót]

południk

N

S

dołowanie

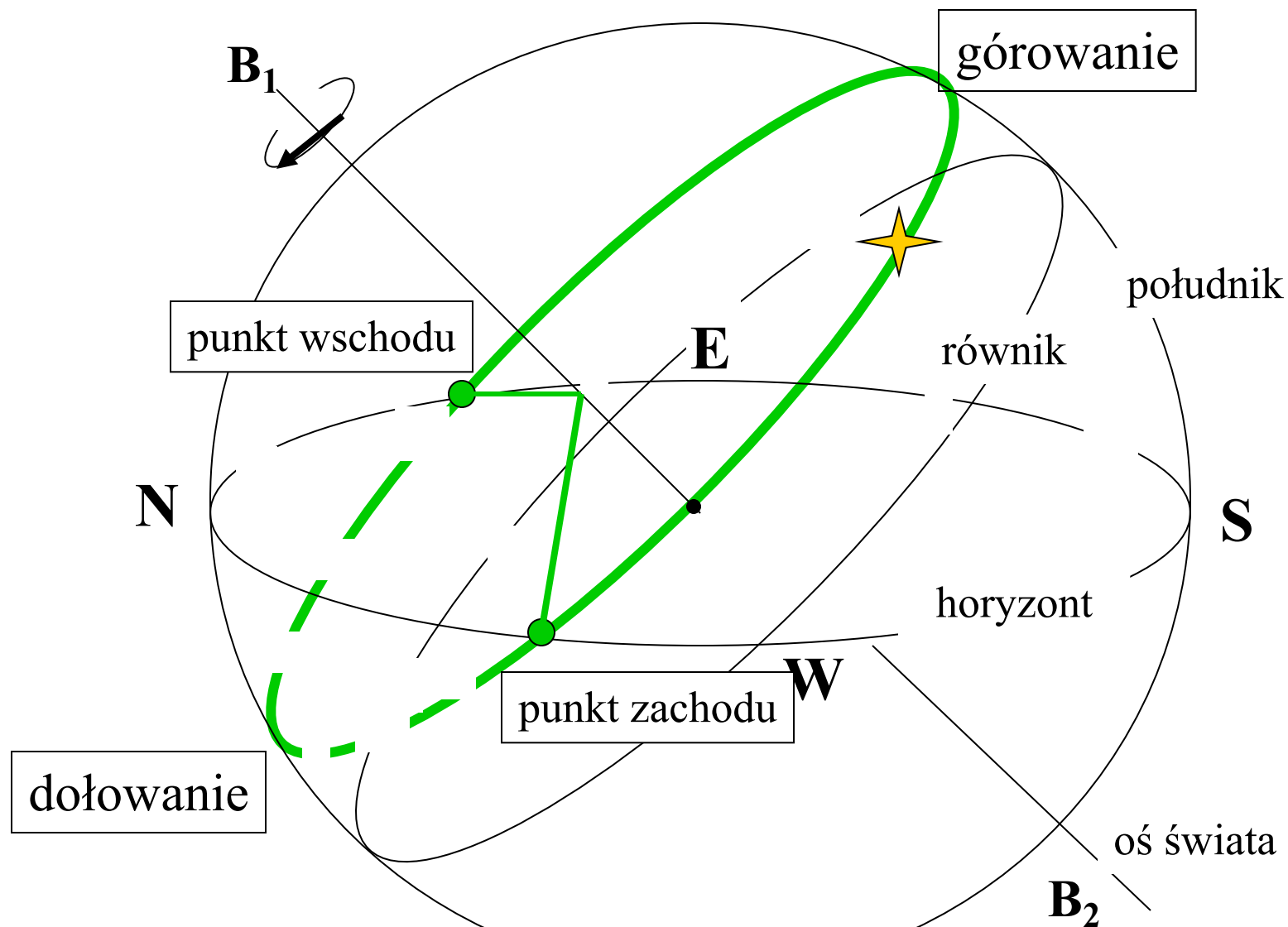
oś świata

B_2

obrót - 24^h (gwiazdowe)

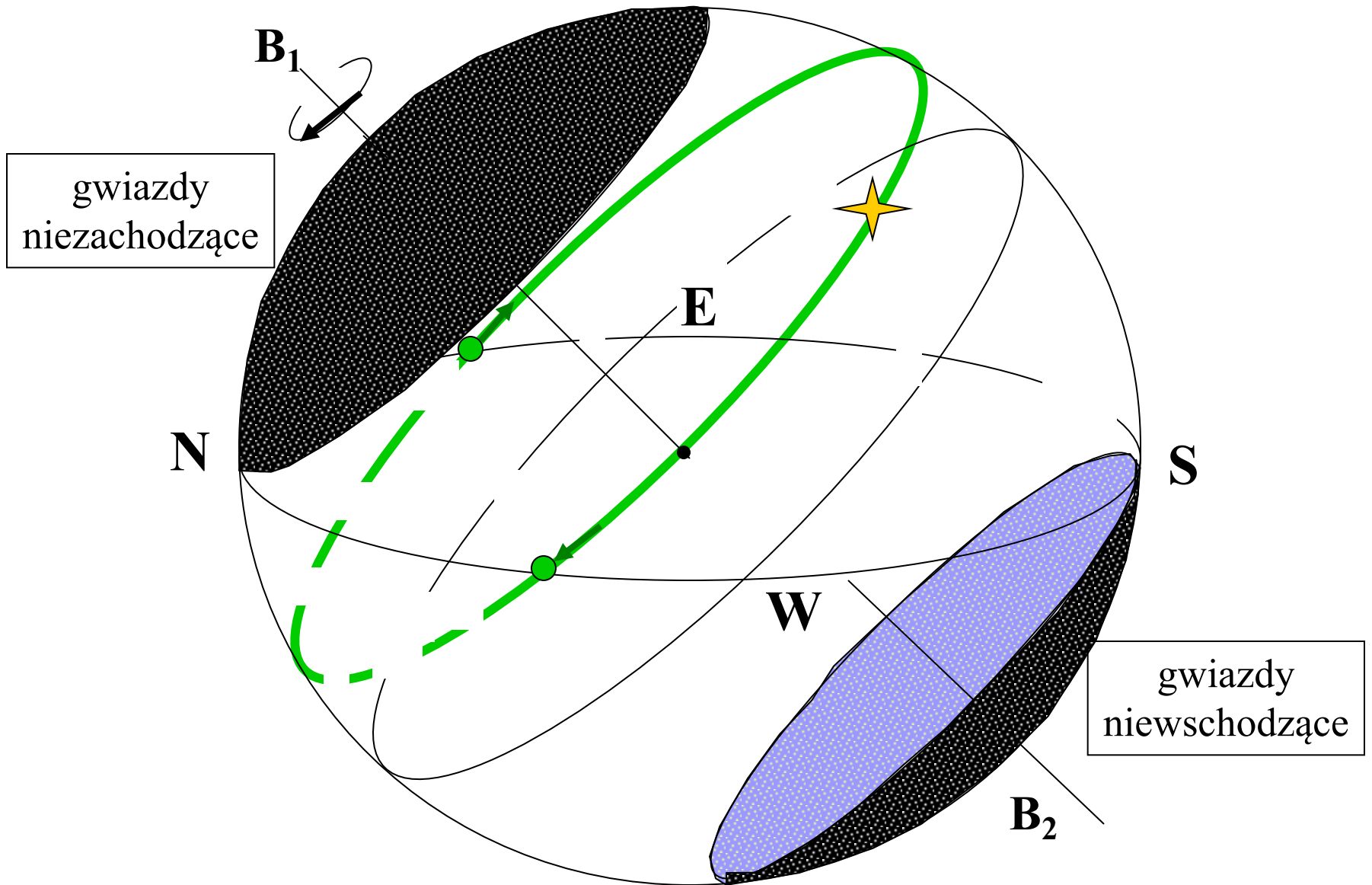

Wschody i zachody

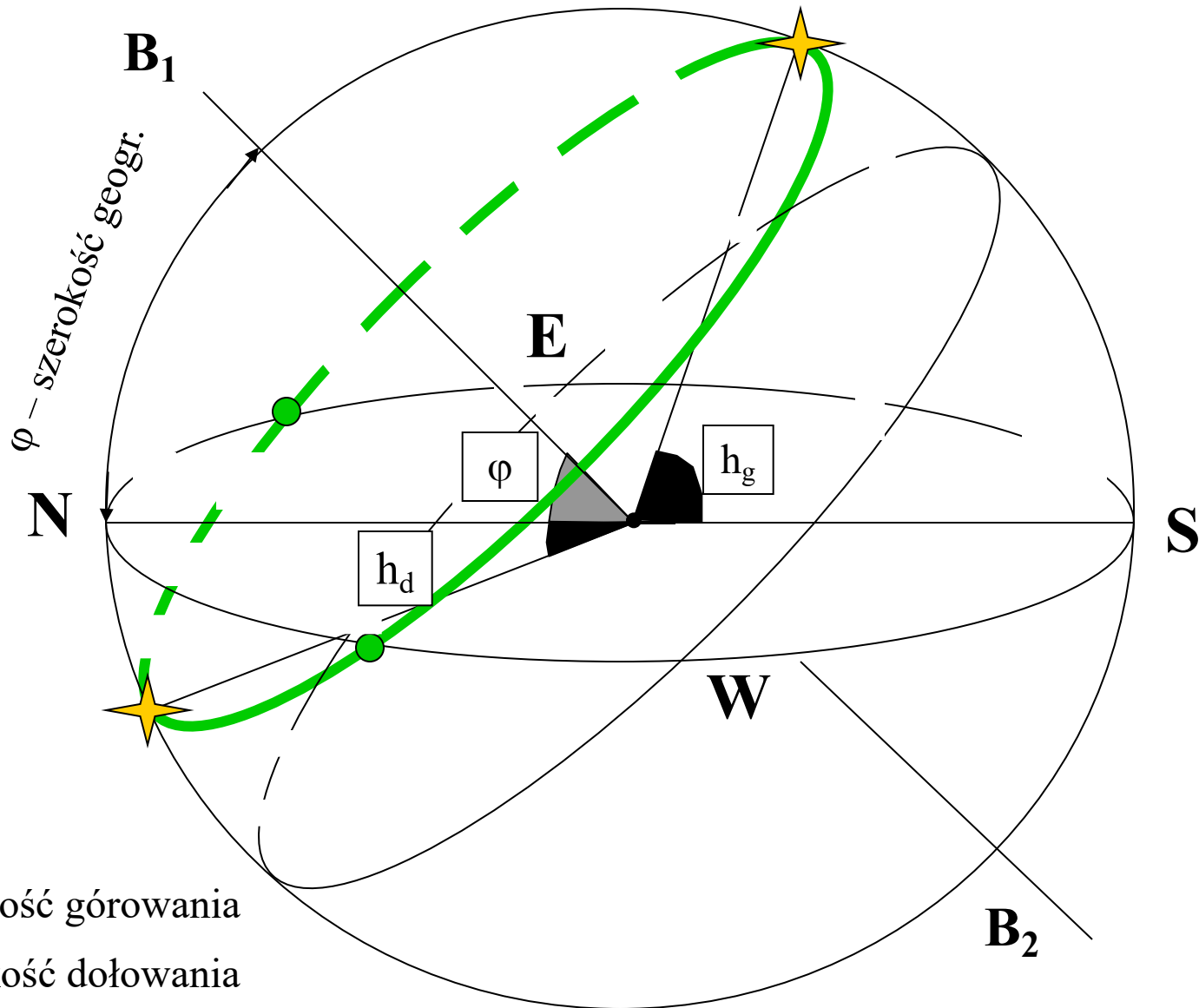

obrót - 24^h (gwiazdowe)

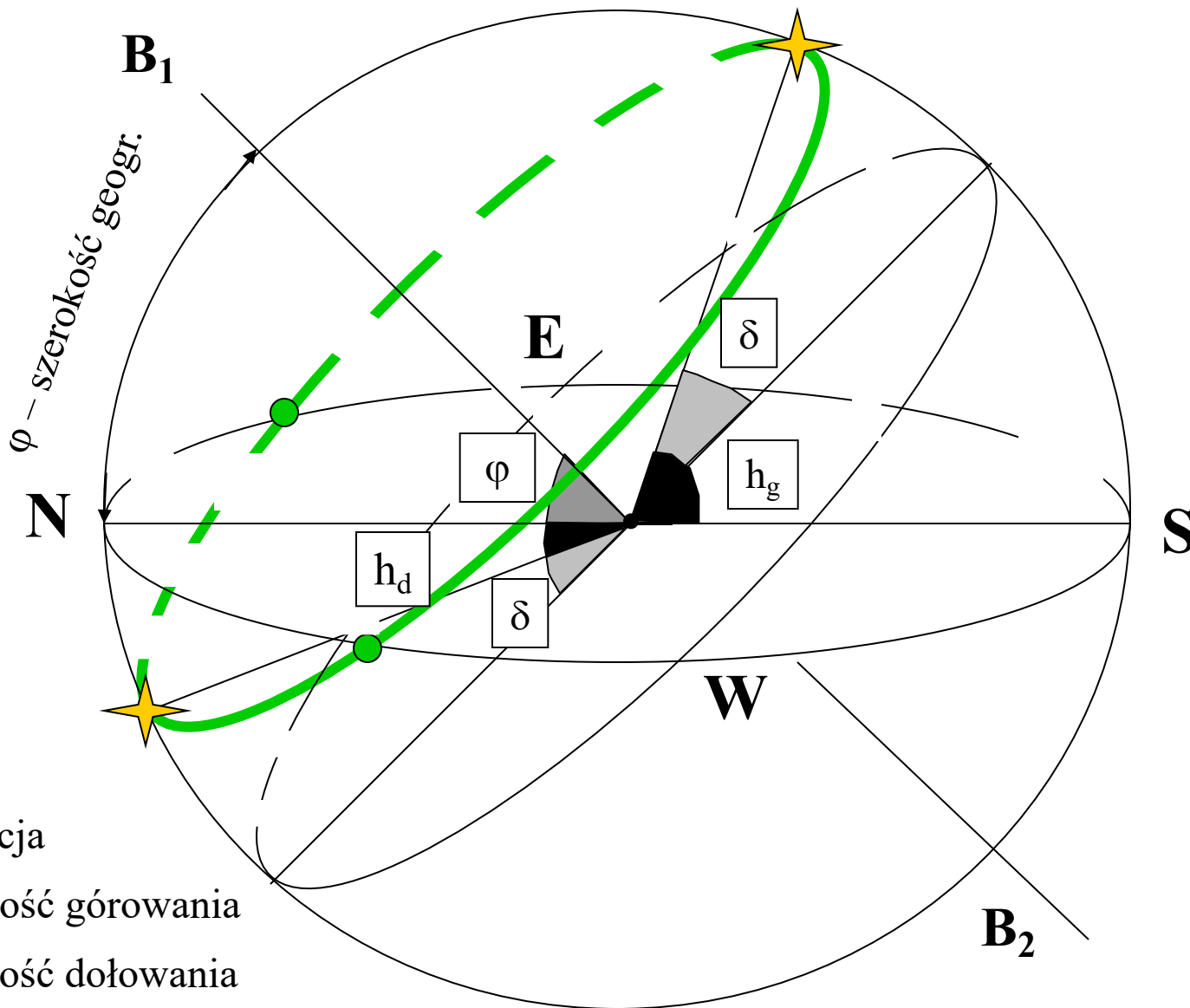
Widoczność gwiazd

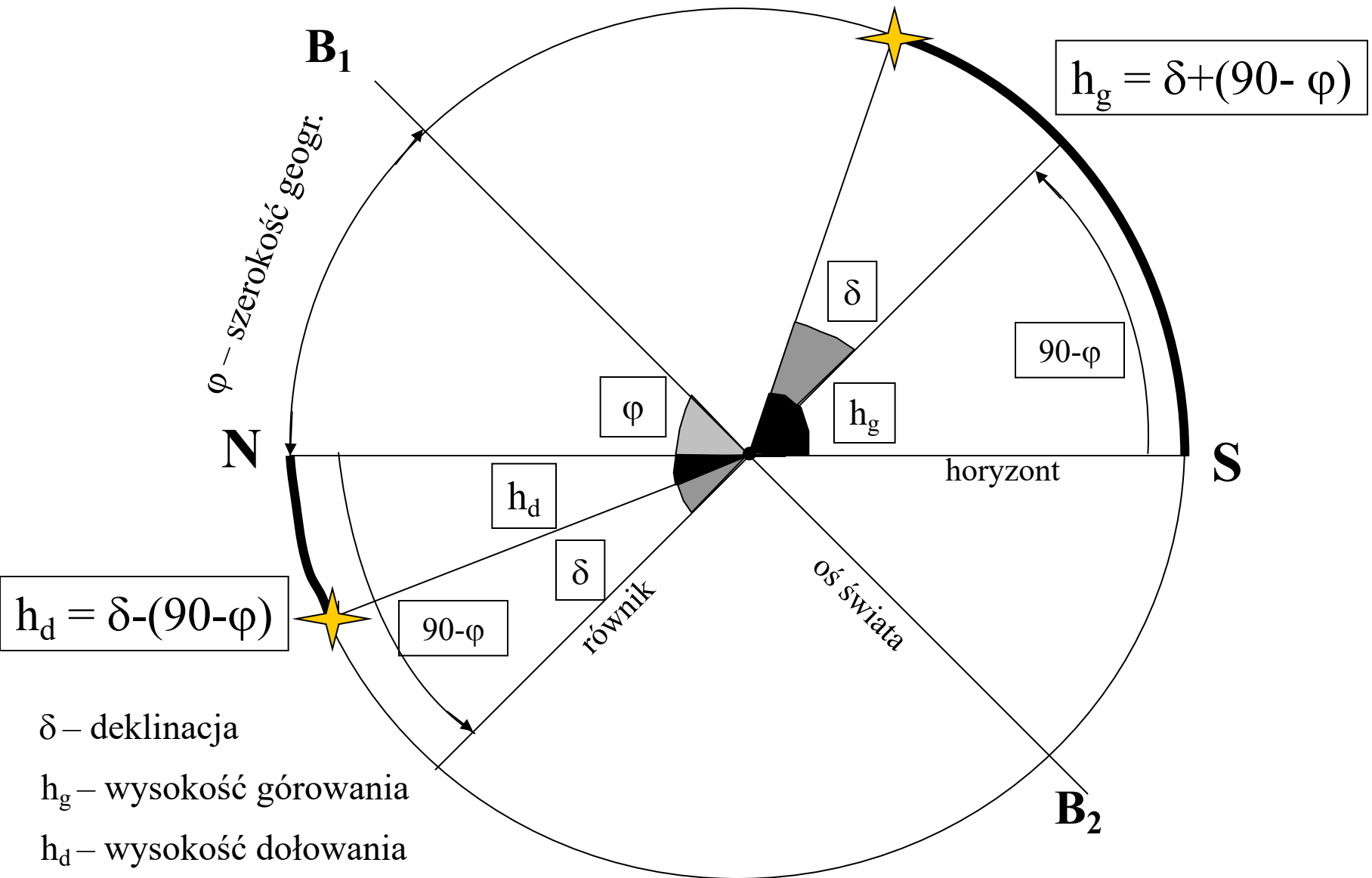
Wysokość górowania i dołowania

Wysokość górowania i dołowania

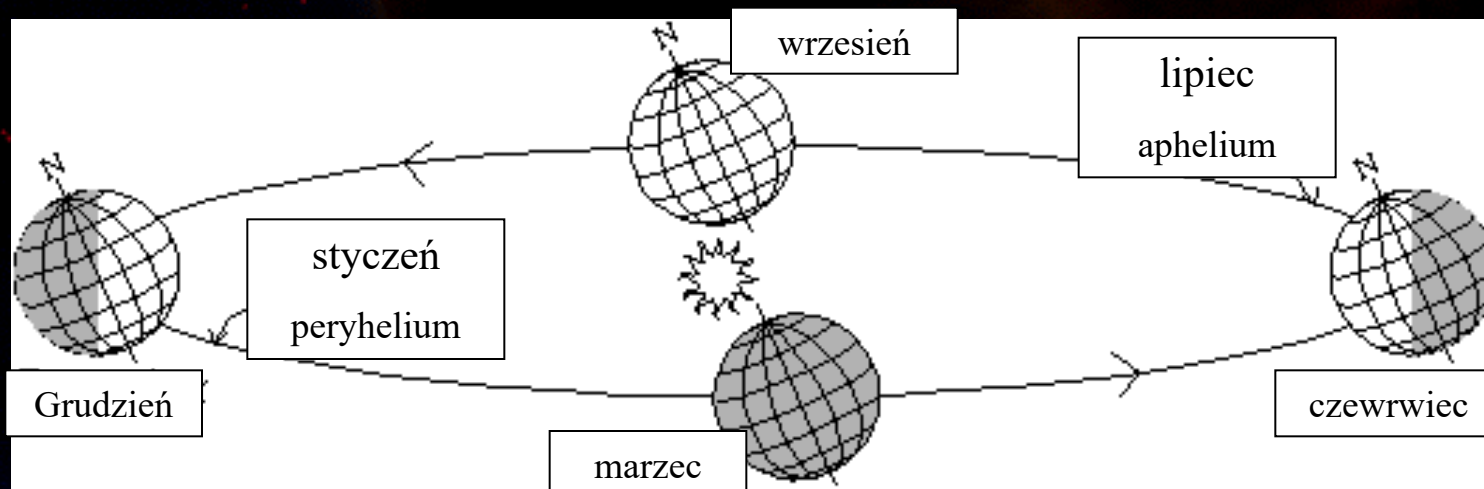

Wysokość górowania i dołowania

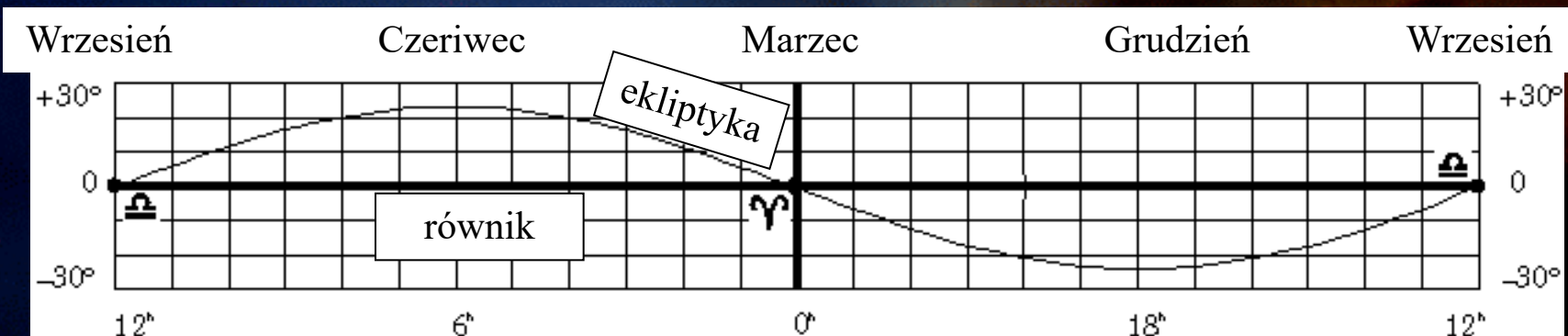

Roczny ruch Słońca

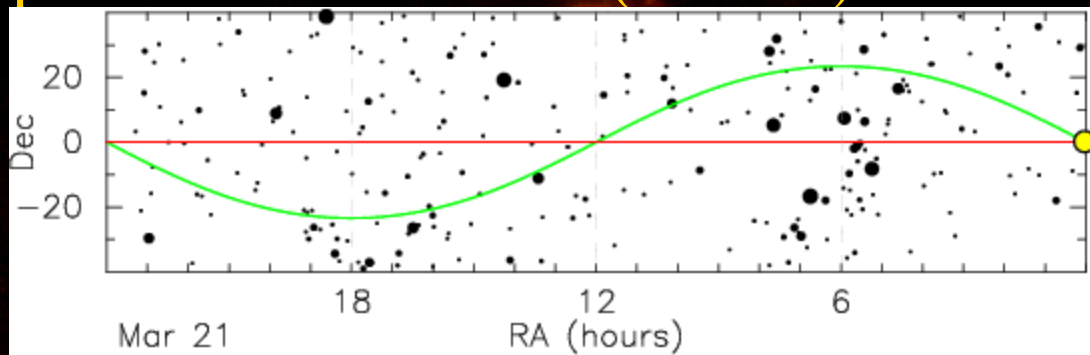
- Nachylenie osi Ziemi do płaszczyzny orbity
  - $66^{\circ} 33'$
- Nachylenie równika do ekliptyki
  - $23^{\circ} 27'$
- Precesja (26000 lat, $50''/\text{rok}$)
- Orbita eliptyczna ($e=0.017$), peryhelium w styczniu

Roczny ruch Słońca

- punkt Barana – równonoc wiosenna (21 III)
– na linii przecięcia równika i ekliptyki
- punkt Raka – przesilenie letnie (22 VI)
- punkt Wagi – równonoc jesienna (23 IX)
- punkt Koziorożca – przesilenie zimowe (22 XII)

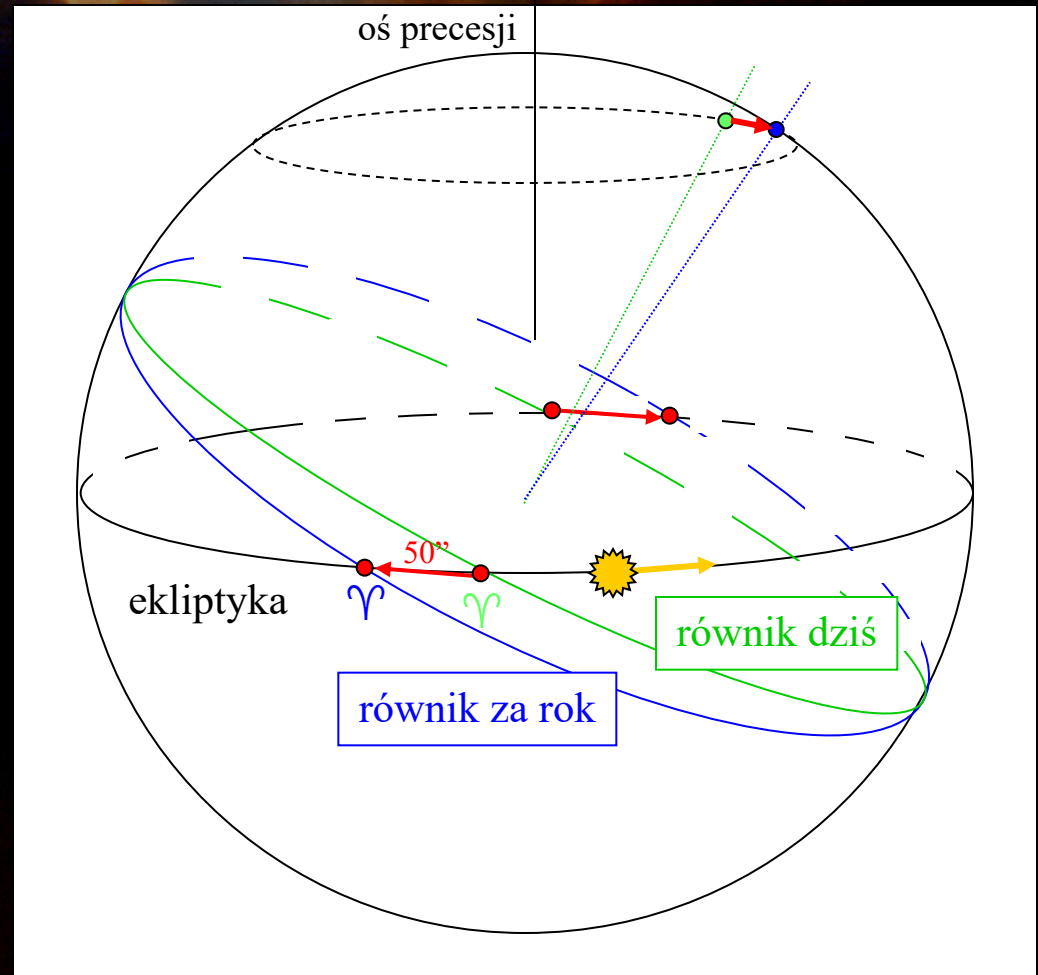
Znaki Zodiaku

λ	polska	łacińska	λ	polska	łacińska
0-30	Baran	Aries	180-210	Waga	Libra
30-60	Byk	Taurus	210-240	Skorpion	Scorpius
60-90	Bliźnięta	Gemini	240-270	Strzelec	Sagittarius
90-120	Rak	Cancer	270-300	Koziorożec	Capricornus
120-150	Lew	Leo	300-330	Wodnik	Aquarius
150-180	Panna	Virgo	330-360	Ryby	Pisces

Roczny ruch Słońca - precesja

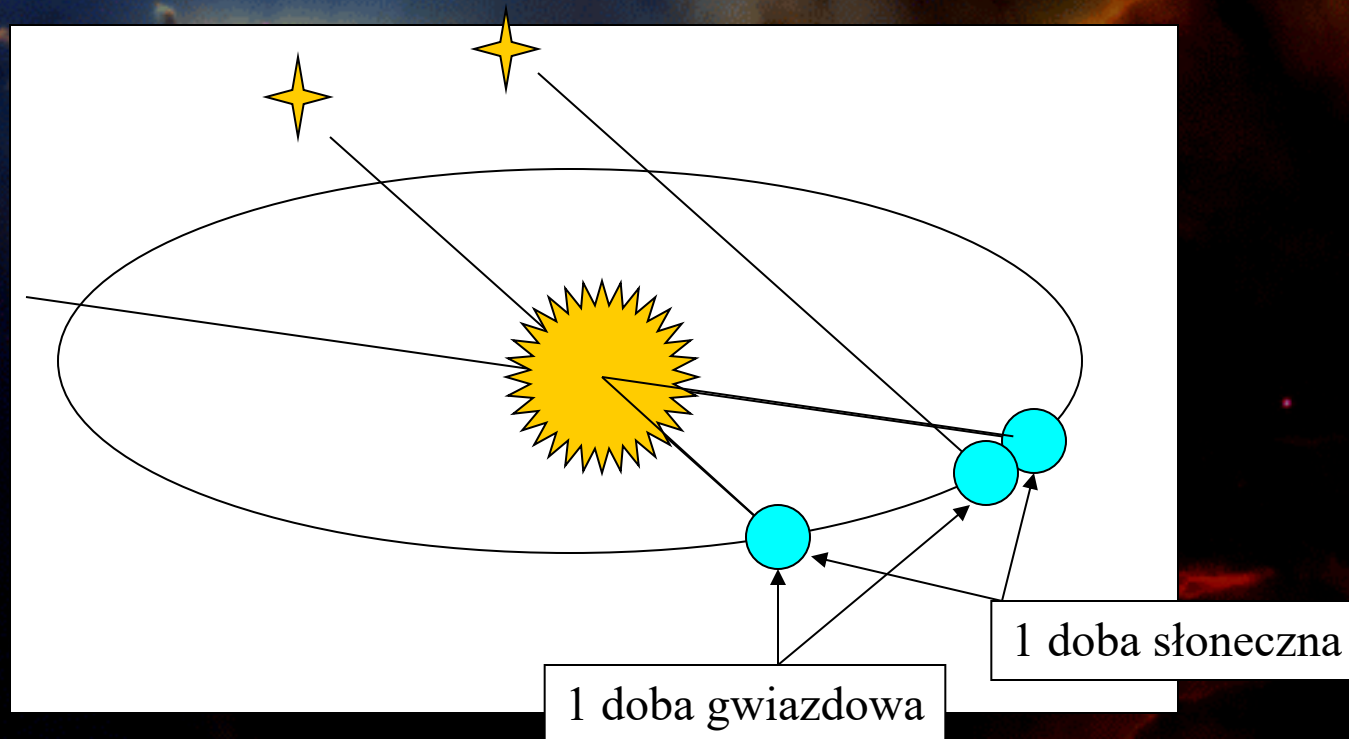
- Rok gwiazdowy
365.2564 dni
  - względem gwiazd
  - od γ do γ
- Rok zwrotnikowy
365.2422 dni
  - od p. Barana do p. Barana
  - od γ do γ

Doba

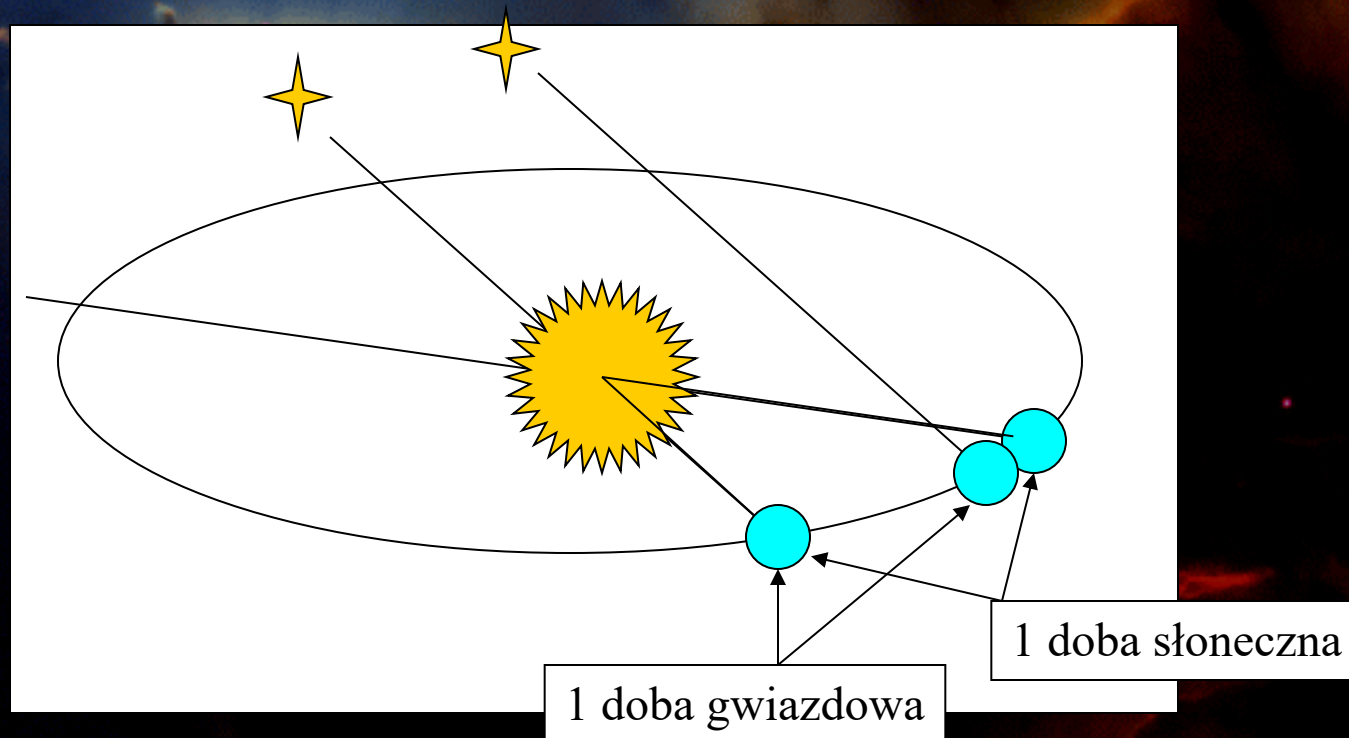
- Okres czasu upływający pomiędzy górowaniami wybranego obiektu
- doba słoneczna
  - pomiędzy górowaniami Słońca
- doba gwiazdowa
  - pomiędzy górowaniami punktu Barana

Doba gwiazdowa i słoneczna

- Doba słoneczna / Doba gwiazdowa
 $k = 366.2422 / 365.2422 = 1.0027379$

Doba gwiazdowa i słoneczna

- doba gwiazdowa = $23^{\text{h}}56^{\text{m}}4^{\text{s}}$ czasu średniego słonecznego
- doba słoneczna = $24^{\text{h}}3^{\text{m}}56^{\text{s}}$ czasu gwiazdowego

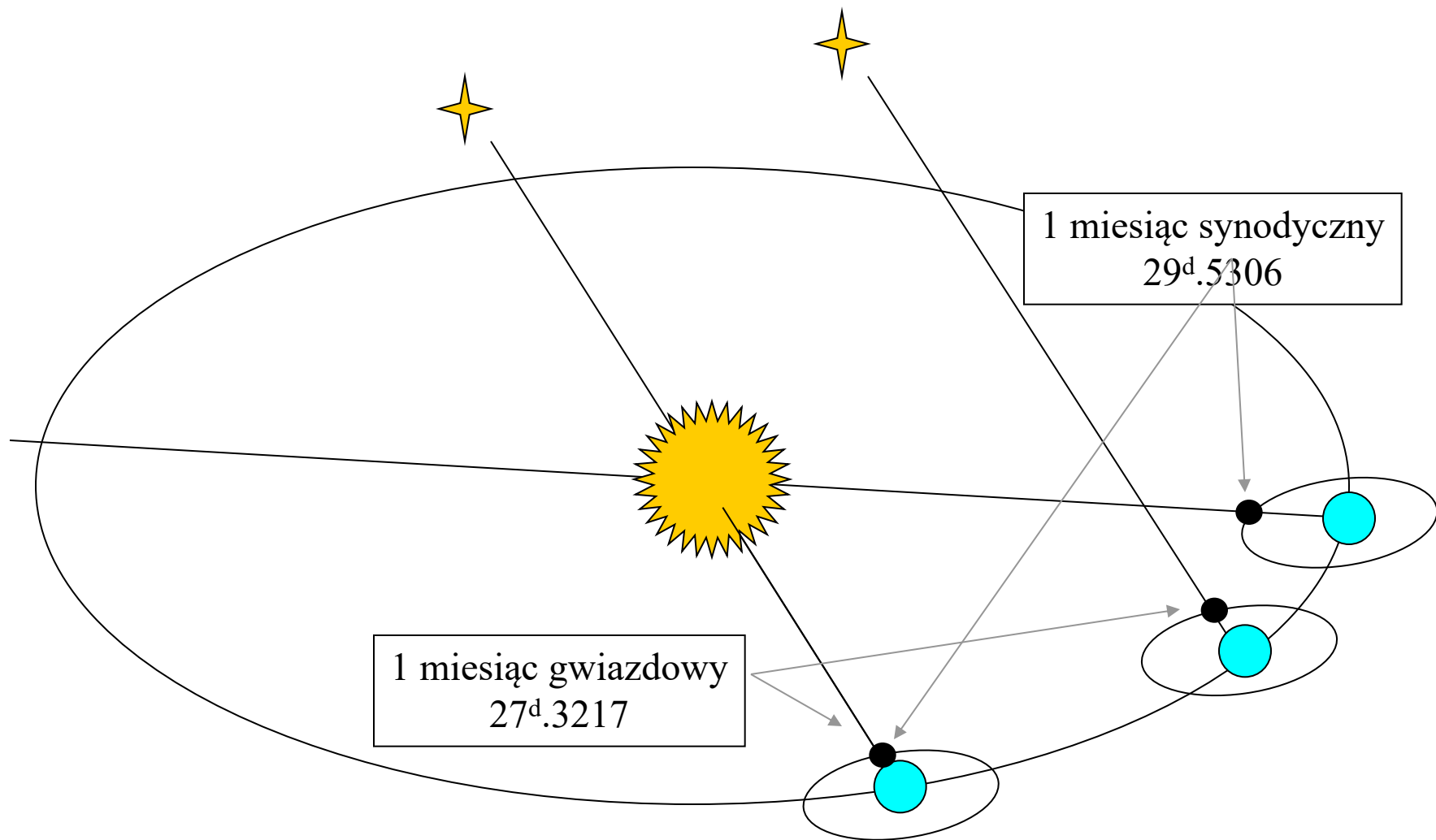
Miesiąc

- okres czasu upływający pomiędzy kolejnymi przejściami Księżyca przez określony punkt na niebie.

Miesiąc

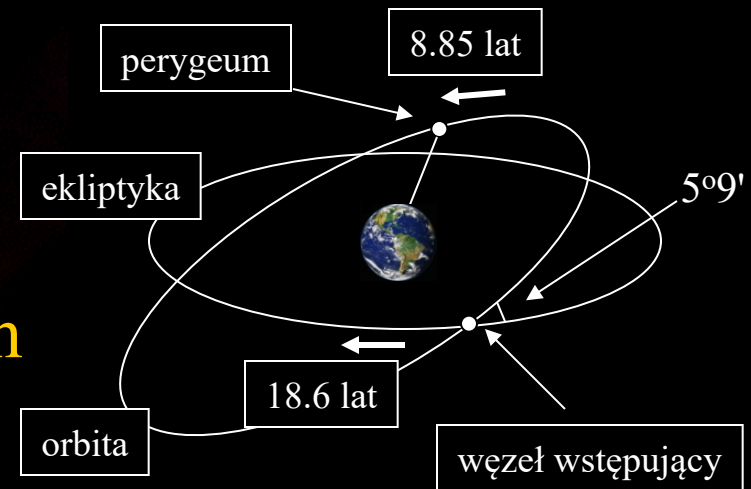
- syderyczny (gwiazdowy) $27^{\text{d}}.3217$
  - względem gwiazd
- synodyczny $29^{\text{d}}.5306$
  - od nowiu do nowiu Księżyca

Miesiąc

Miesiąc

- syderyczny (gwiazdowy) $27^{\text{d}}.3217$
  - względem gwiazd
- synodyczny $29^{\text{d}}.5306$
  - od nowiu do nowiu Księżyca
- smoczy $27^{\text{d}}.2122$
  - od węzła do węzła
- anomalistyczny $27^{\text{d}}.5546$
  - od perygeum do perygeum

Kalendarz

- Kalendarz juliański
  - Romulus, 723 p.n.e.
  - Rok zaczynał się w dniu nowiu najbliższego wiosennej równonocy
  - Miesiąc – księżycowy (zaczyna się nowiem)
  - Rok trwał 10 miesięcy
    - Martius, Aprilis, Maius, Junius, Quinctilis, Sextilis, Septembris, Octobris, Novembris, Decembris.
  - 60 dni wolnych, bo były „ciemne i zimne”

Kalendarz

- Numa Pompiliusz dodał styczeń i luty
  - miesiące po 29 lub 30 dni – rok miał 355 dni
- Co dwa lata dodatkowy miesiąc (22 lub 23 dni), żeby zgadzało się z porami roku.
- W 153 p.n.e. przesunięto początek roku na styczeń.

Kalendarz

- Juliusz Cezar (100-44 p.n.e.) – reforma kalendarza
  - Regulacja:
    - rok 46 p.n.e miał 15 miesięcy (445 dni)
  - 10 dodatkowych dni podzielono między miesiące (luty bez zmian – 28 dni)
  - lata przestępne co 4
    - wskutek pomyłki najpierw co 3
  - średni rok – 365.25 dnia

Kalendarz

- Kalendarz gregoriański
  - Papież Grzegorz XIII – kłopoty z Wielkanocą
    - pierwsza niedziela po pierwszej wiosennej pełni
    - Do 4 października 1582 r. różnica wzrosła do 10 dni
  - Po 4 października nastąpił 15 października
  - Lata przestępne co 4
  - Co 100 lat NIE
  - Co 400 lat TAK
  - Przestępne: 1600, 2000, 2400
  - Rok jest teraz za długi o 26 sekund (1 dzień / 3000 lat)
    - 4000, 8000, 12000 nie będą przestępne

Kalendarz

- Dni tygodnia

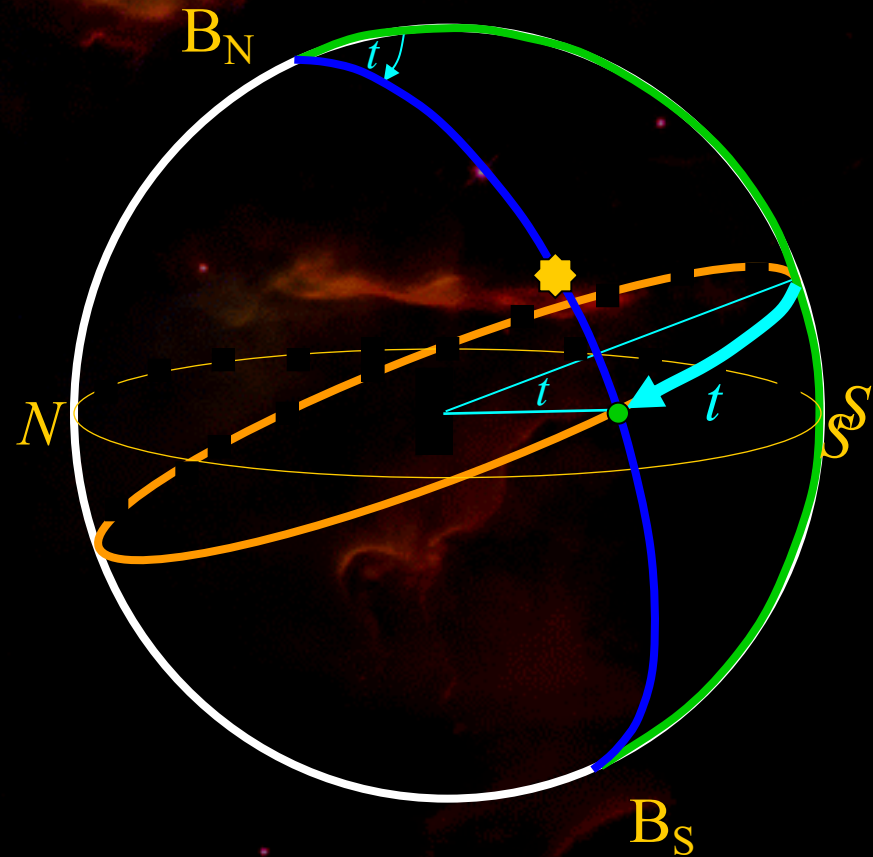
Sun	Sunday	Dimanche	Domingo
Moon	Monday	Lundi	Lunes
Mars	Tuesday	Mardi	Martes
Mercury	Wednesday	Mecredi	Miercoles
Jupiter	Thursday	Jeudi	Jueves
Venus	Friday	Vendredi	Viernes
Saturn	Saturday	Samedi	Sabado

Czas gwiazdowy

- doba gwiazdowa
  - odstęp czasu pomiędzy dwoma kolejnymi górowaniami punktu Barana
  - wskutek precesji krótsza o ok 0.009 sekundy od okresu obrotu Ziemi

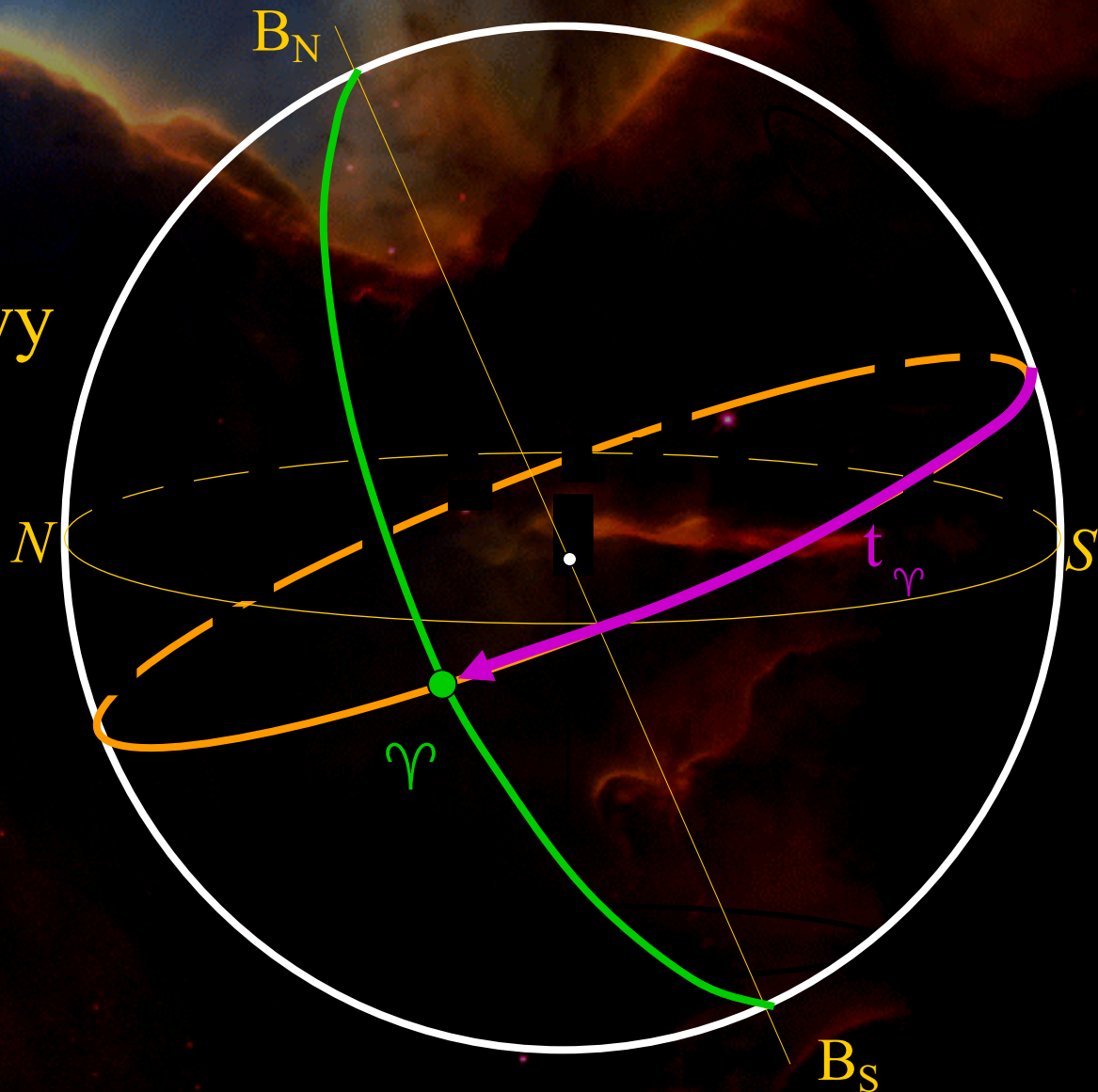
Rachuba czasu

- Czas – kąt godzinny wybranego obiektu
  - południk lokalny
  - kąt godzinny

Czas gwiazdowy

- kąt godzinny punktu Barana
- czas gwiazdowy
 $S = t_{\gamma}$

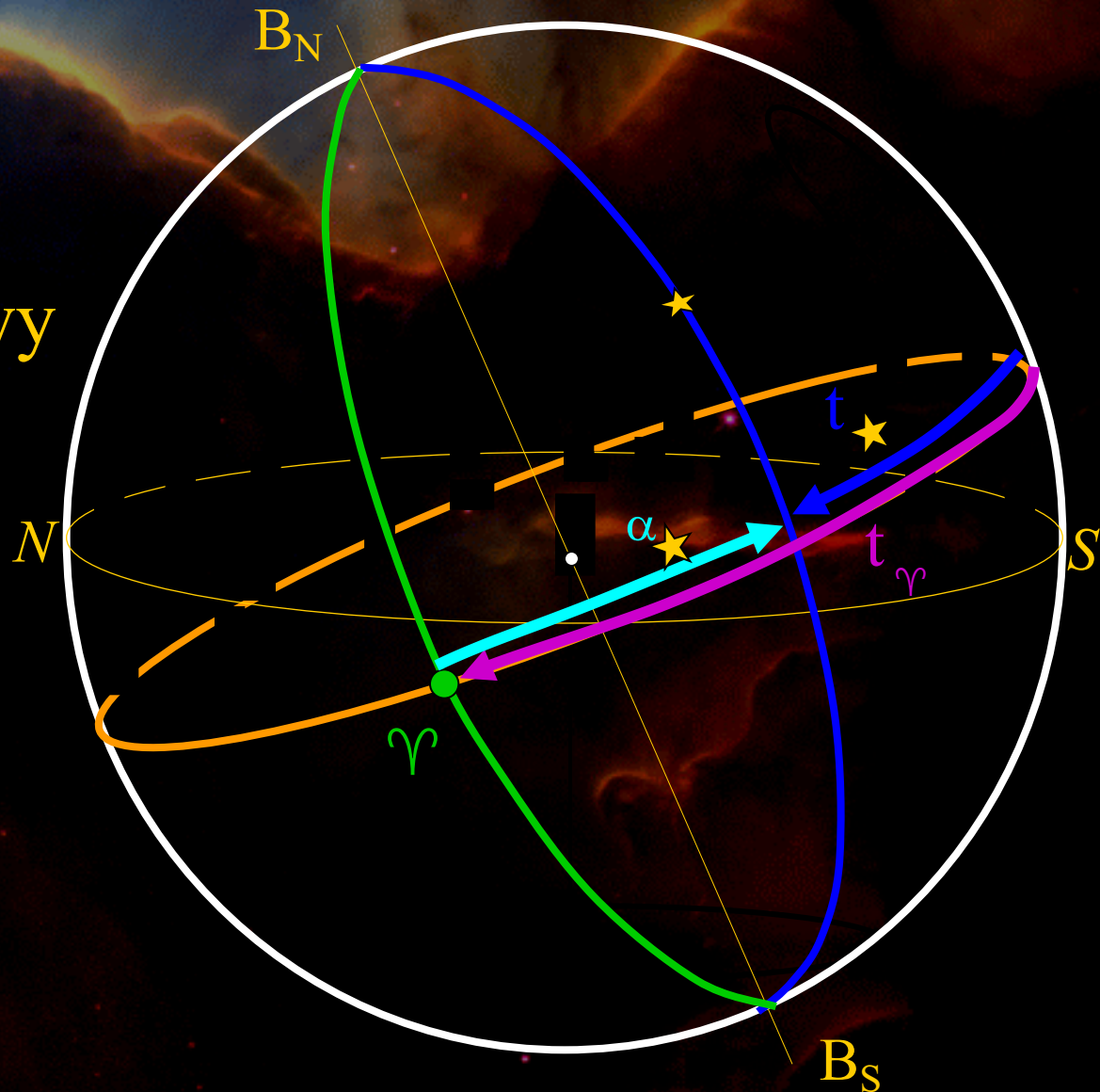
Czas gwiazdowy

- kąt godzinny punktu Barana
- czas gwiazdowy

$$S = t_{\gamma}$$

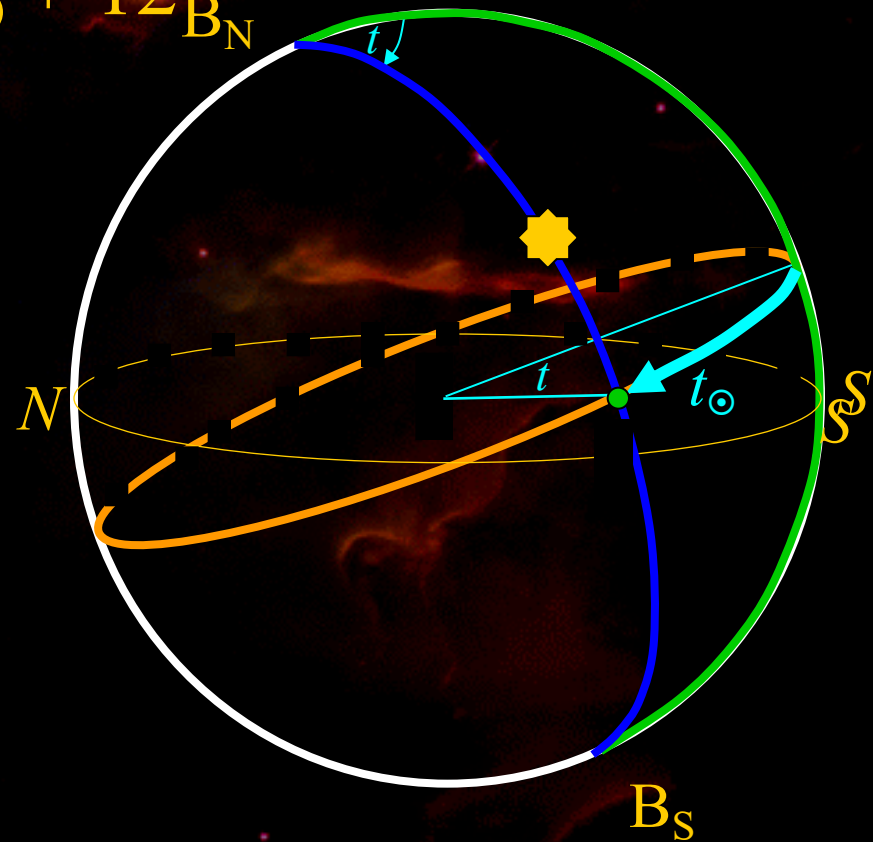
$$t_{\gamma} = t_{\star} + \alpha_{\star}$$

$$S = t_{\star} + \alpha_{\star}$$

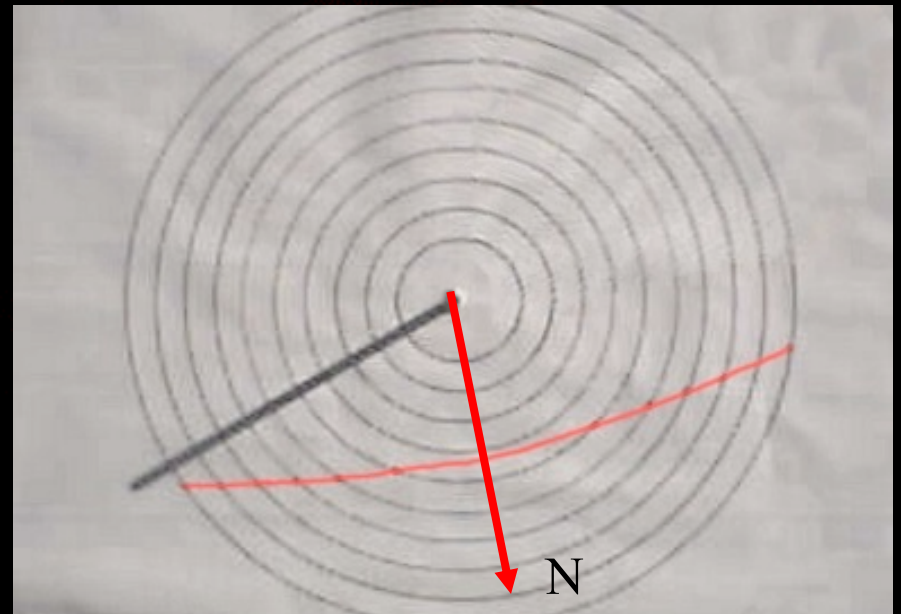
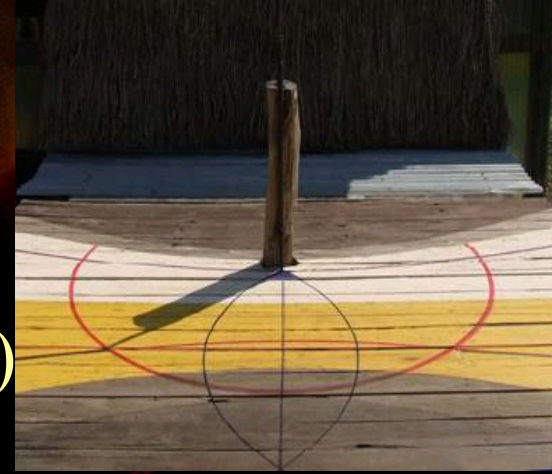
Czas słoneczny prawdziwy

- kąt godzinny Słońca
- czas słoneczny $T_{\odot} = t_{\odot} + 12^h_{B_N}$

Gnomon

- Najstarszy zegar
  - niejednostajny ruch cienia
  - inny w różnych porach roku ($\cos \delta$)
  - zmiana długości cienia – kierunki!

Czas słoneczny prawdziwy

Zegary słoneczne wskazują czas prawdziwy słoneczny $T_{\odot}$:

$$T_{\odot} = t_{\odot} + 12^{\text{h}}$$

- $t_{\odot}$ - kąt godzinny Słońca prawdziwego
- „gnomon” równoległy do osi świata
- jednostajny ruch cienia

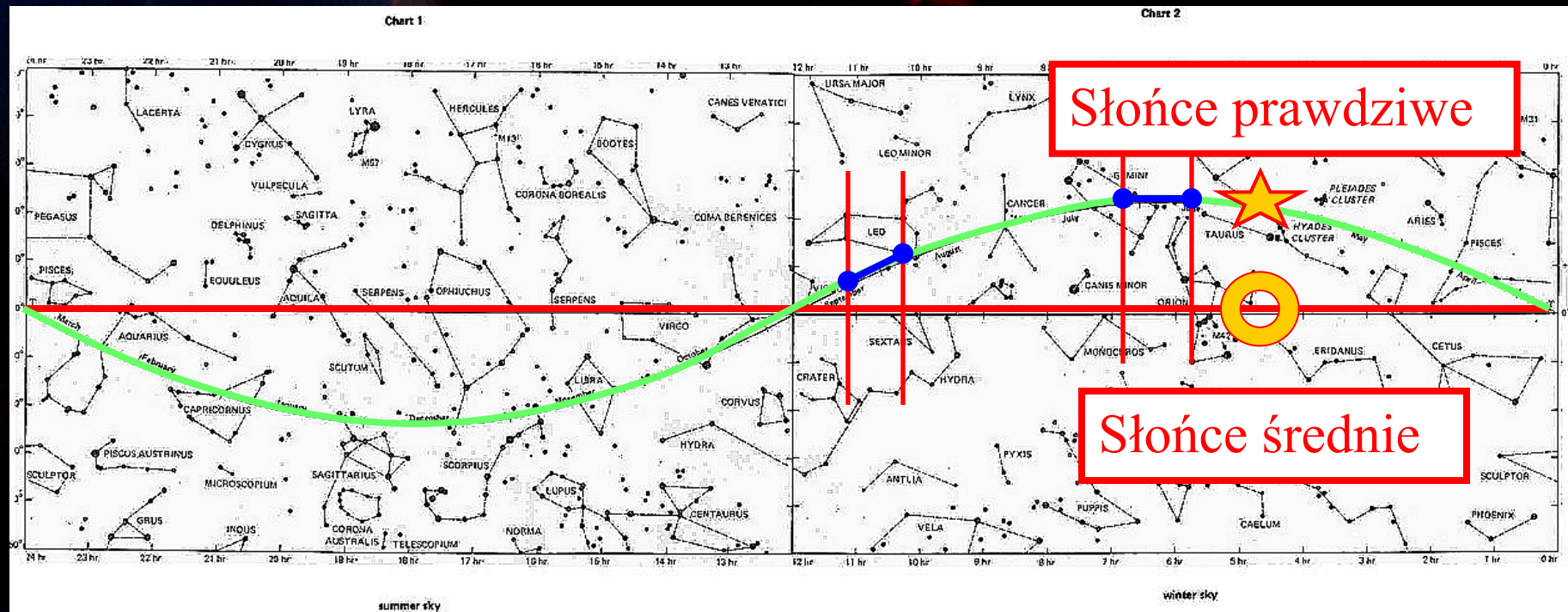
Czas słoneczny prawdziwy

- Płynie niejednostajnie
  - odchyłki względem zegarów mechanicznych (+16 do -14 minut)
  - przyczyna:
    - nachylenie równika do ekliptyki
      - nierównomierne narastanie α przy stałych przyrostach λ : $\Delta \alpha = \Delta \lambda (\cos \varepsilon / \cos^2 \delta)$
    - eliptyczność orbity
      - zmiany prędkości ruchu orbitalnego

Roczny ruch Słońca po ekliptyce

- Rzut dobowej drogi Słońca na ekliptyce na **równik niebieski** ma zmienną długość zależną od pory roku.

Czas średni słoneczny

- Słońce średnie
  - punkt matematyczny poruszający się po równiku ze stałą prędkością kątową równą średniej prędkości kątowej ruchu Słońca prawdziwego
- Czas średni słoneczny $T_{\odot} = t_{\odot} + 12^h$

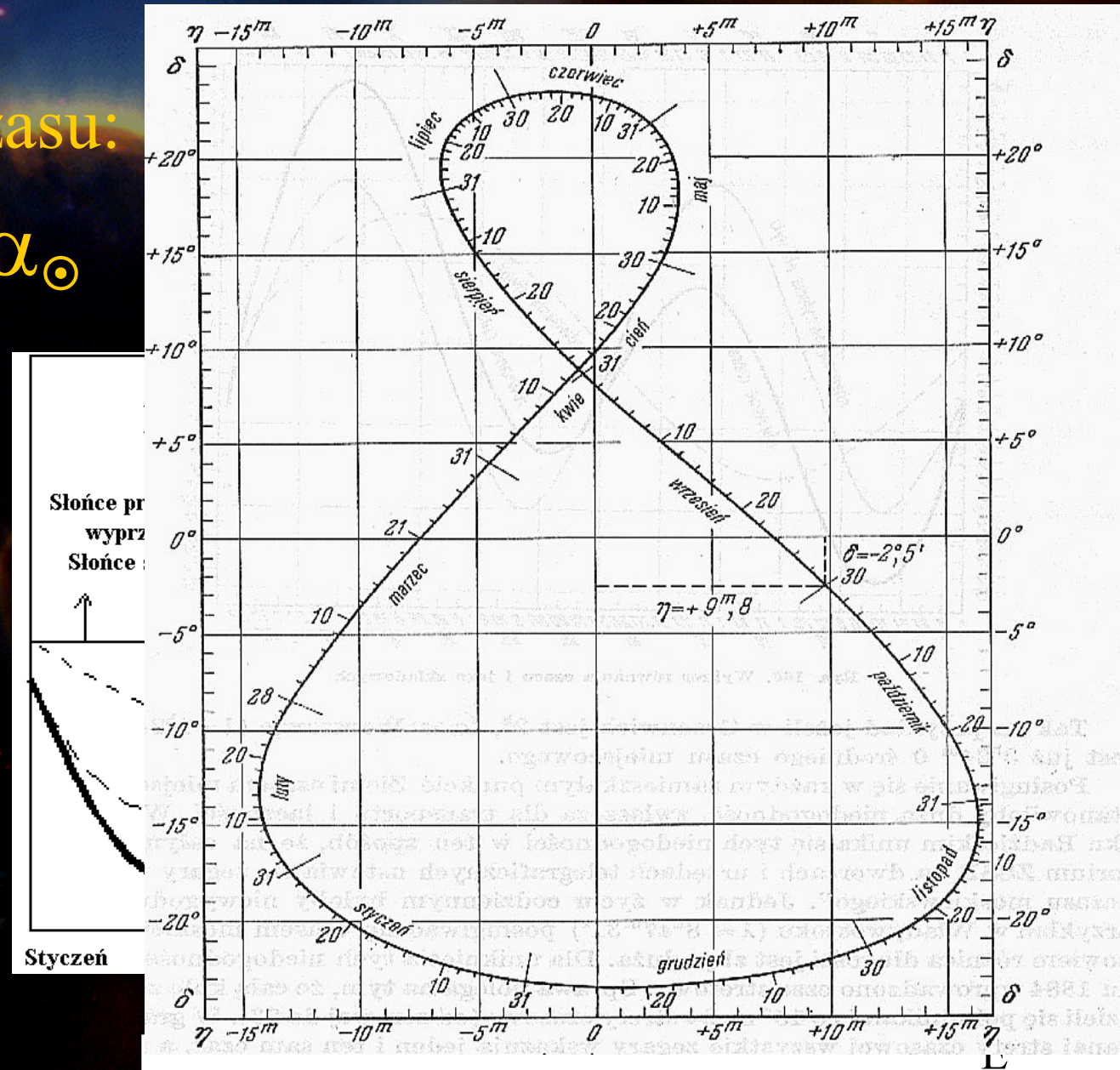
Równanie czasu

- Równanie czasu:

$$E = \alpha_{\odot} - \alpha_{\odot}$$

$$= t_{\odot} - t_{\odot}$$

$$= T_{\odot} - T_{\odot}$$

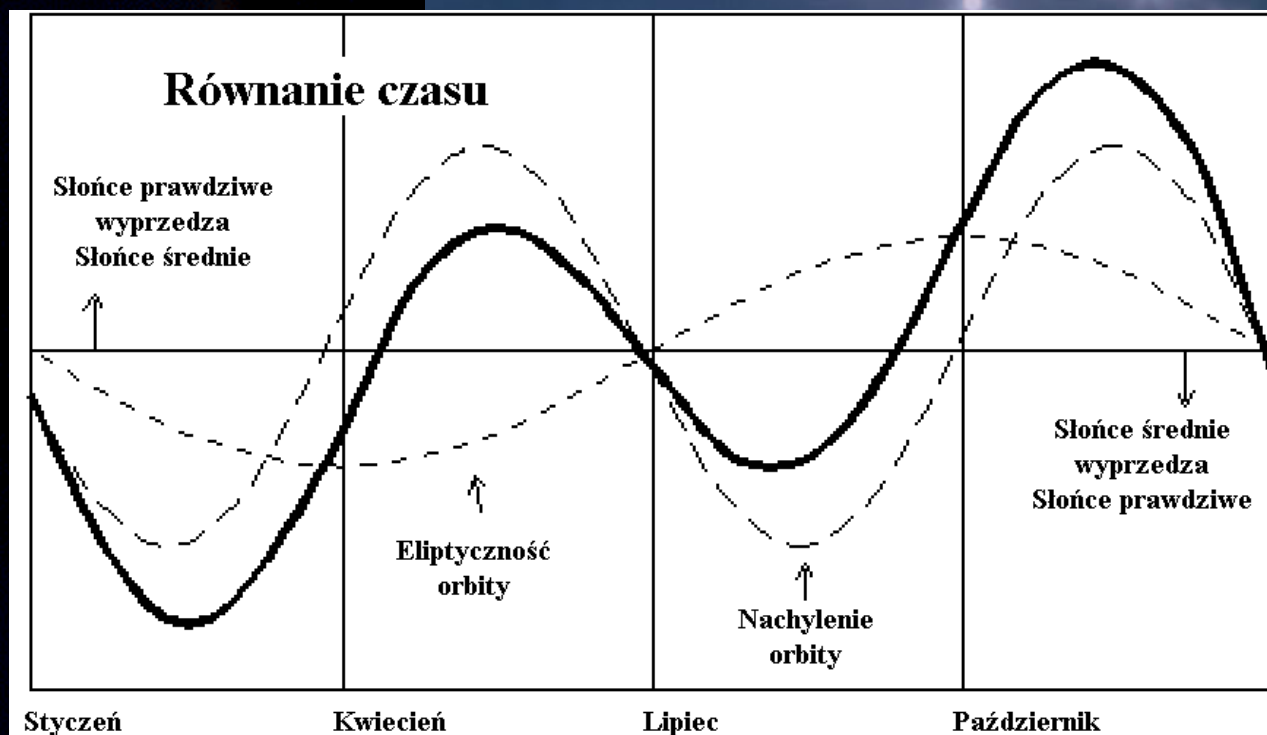

Czas średni słoneczny

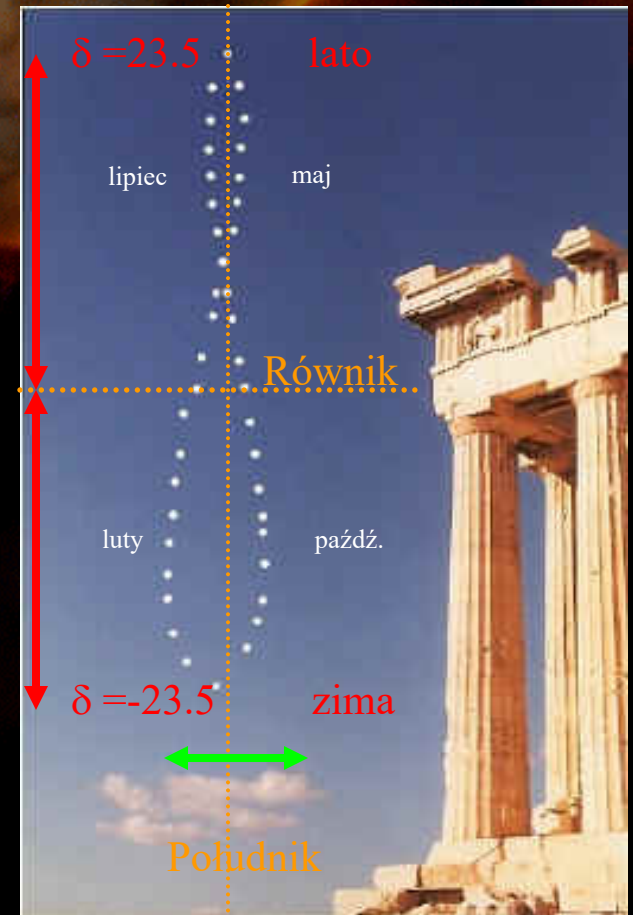
Równanie czasu:

$$E = \alpha_{\underline{\odot}} - \alpha_{\odot} = t_{\odot} - t_{\underline{\odot}} = T_{\odot} - T_{\underline{\odot}}$$

Czas słoneczny prawdziwy

- Analemma – rejestracja pozycji Słońca dokładnie o tej samej godzinie w ciągu roku (np. o 12)
- Słońce sezonowo zmienia wysokość nad horyzontem (zmiana deklinacji od $\delta = -23.5^\circ$ do $\delta = 23.5^\circ$)
- Czasem Słońce spóźnia się i nie zdąża wrócić na swoje miejsce na niebie a czasem spieszy i znajduje się już za południkiem niebieskim

Równanie czasu

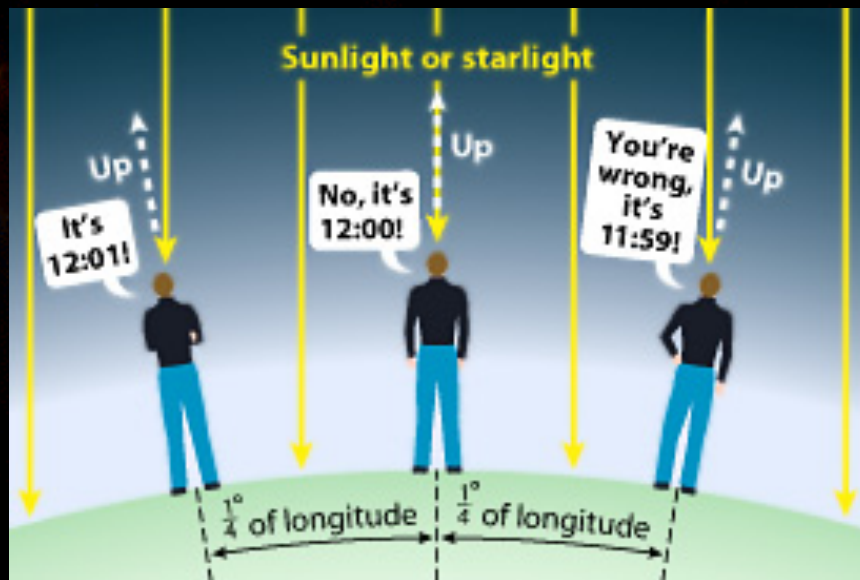
Zegar dla półkuli południowej

Czas lokalny(miejscowy) i uniwersalny

południk lokalny

– długość geograficzna λ

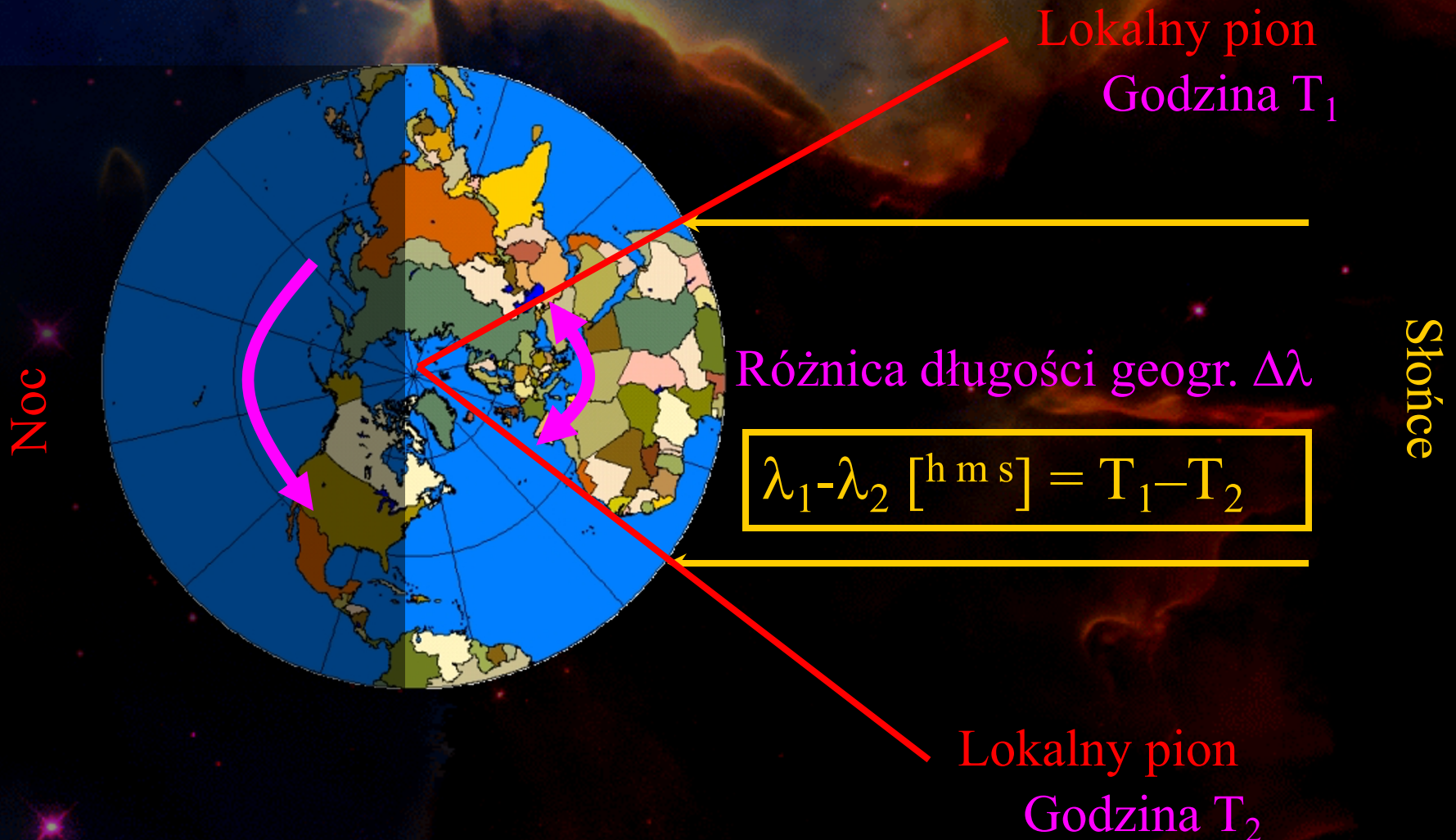
- kąt godzinny t_λ

Czas lokalny a długość geograficzna

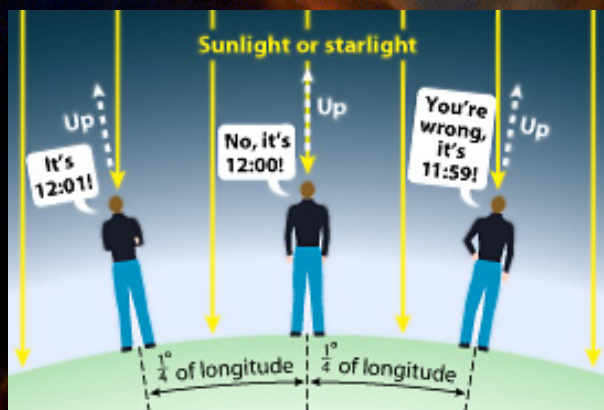

Czas lokalny a długość geograficzna

Czas lokalny(miejscowy) i uniwersalny

$$T_1 - T_2 = t_1 - t_2 = \lambda_1 - \lambda_2$$

- południk Greenwich

- długość $\lambda_G = 0$

- $T_{\odot} = t_G + 12 = UT$

- UT – czas średni słoneczny w Greenwich

- GMT – Greenwich Mean Time

Czas strefowy

- Na powierzchni Ziemi ustanowiono 24 strefy w których czas urzędowy różni się o pełną godzinę
- W danej strefie obowiązuje czas centralnego południka
- Strefa ma szerokość 15^0
- Granice stref zmodyfikowano tak, by w terenach zamieszkałych pokrywały się z granicami administracyjnymi
- Przykłady:

• UT	czas uniwersalny	$\lambda=0^0$	czas uniwersalny
• CSE	czas środkowoeuropejski	$\lambda=15^0$	(nasz czas zimowy)
• CWS	czas wschodnioeuropejski	$\lambda=30^0$	(nasz czas letni)

Czas strefowy

Standard Time Zones of the World

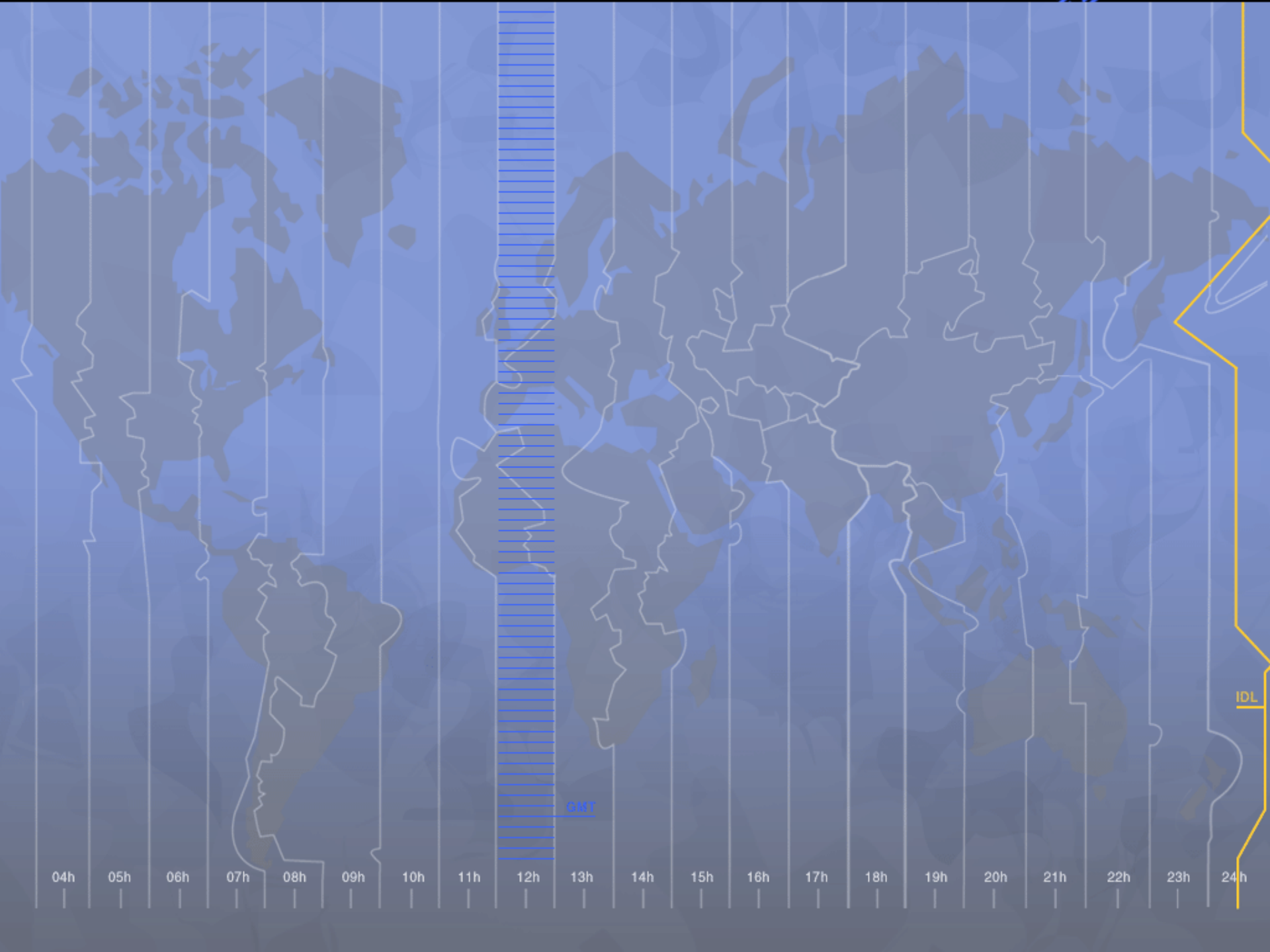

Czas standardowy (USA)

- czas standardowy (USA) : $\Delta t = 1^h$
- co 15°
  - Eastern Standard Time (EST - 75°)
  - Central Standard Time (CST - 90°)
  - Mountain Standard Time (MST - 105°)
  - Pacific Standard Time (PST - 120°)

Czas letni i zimowy

- *daylight saving time*
- czas zimowy = czas standardowy
- czas letni = czas zimowy + 1. godzina
- Zmiany czasu odbywają się w Europie w ostatnią niedzielę marca ($CSE+1=CWE$) i października ($CWE-1=CSE$), po północy.

04h

05h

06h

07h

08h

09h

10h

11h

12h

GMT

13h

14h

15h

16h

17h

18h

19h

20h

21h

22h

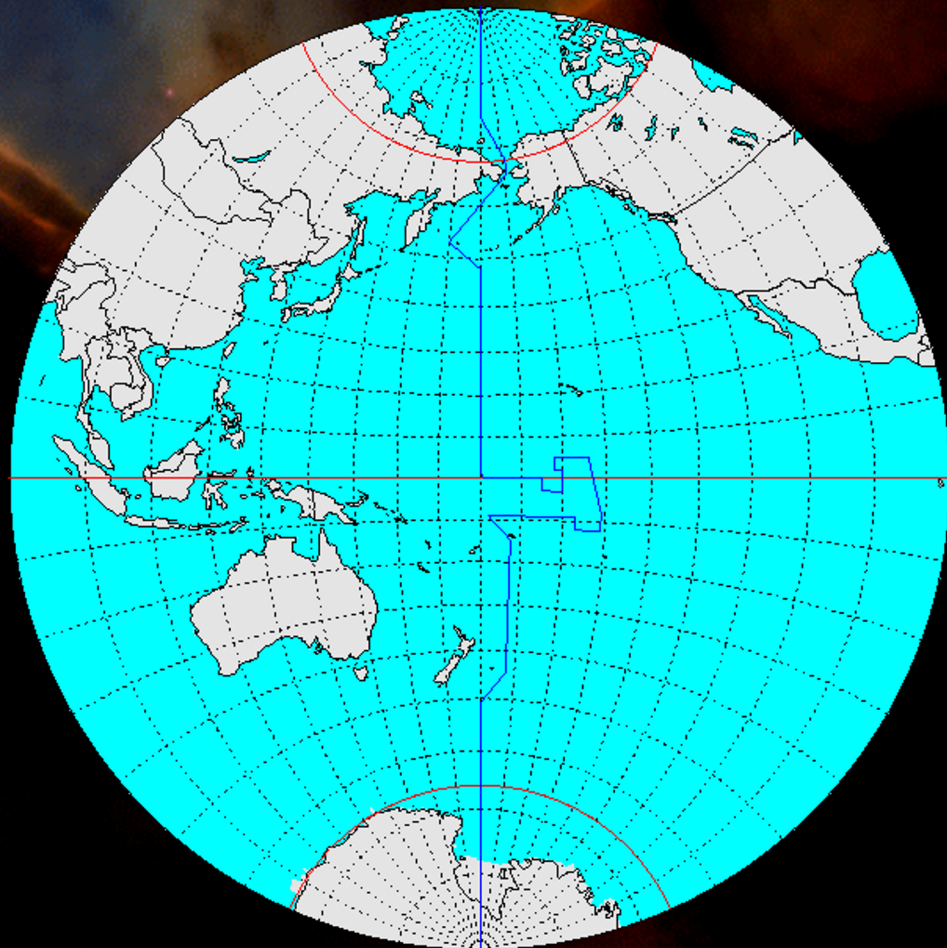
23h

24h

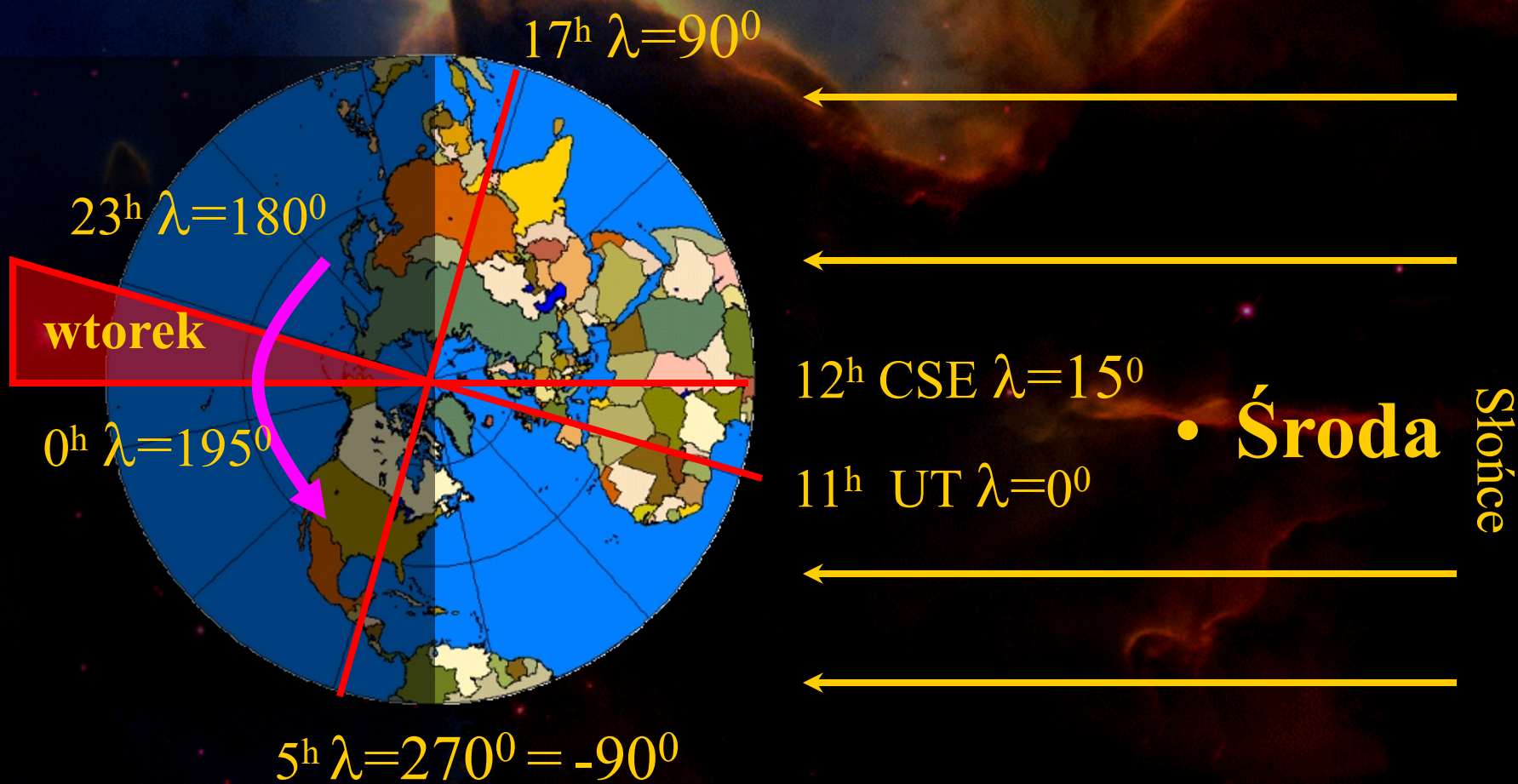
IDL

Linia zmiany daty

- Konsekwencją stref czasowych jest Międzynarodowa Linia Zmiany Daty
- Przebiega wzdłuż południka 180° omijając lądy
- Ostatnia poprawka wprowadzona w 1995 roku przez rząd Kiribati

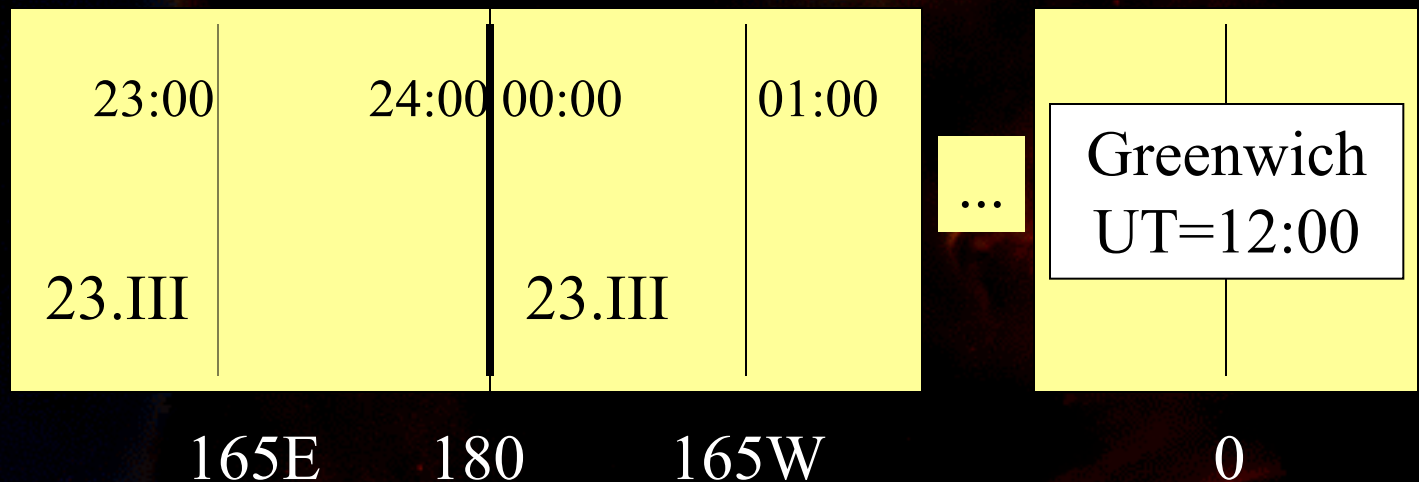

Czas i data w danej chwili na Ziemi

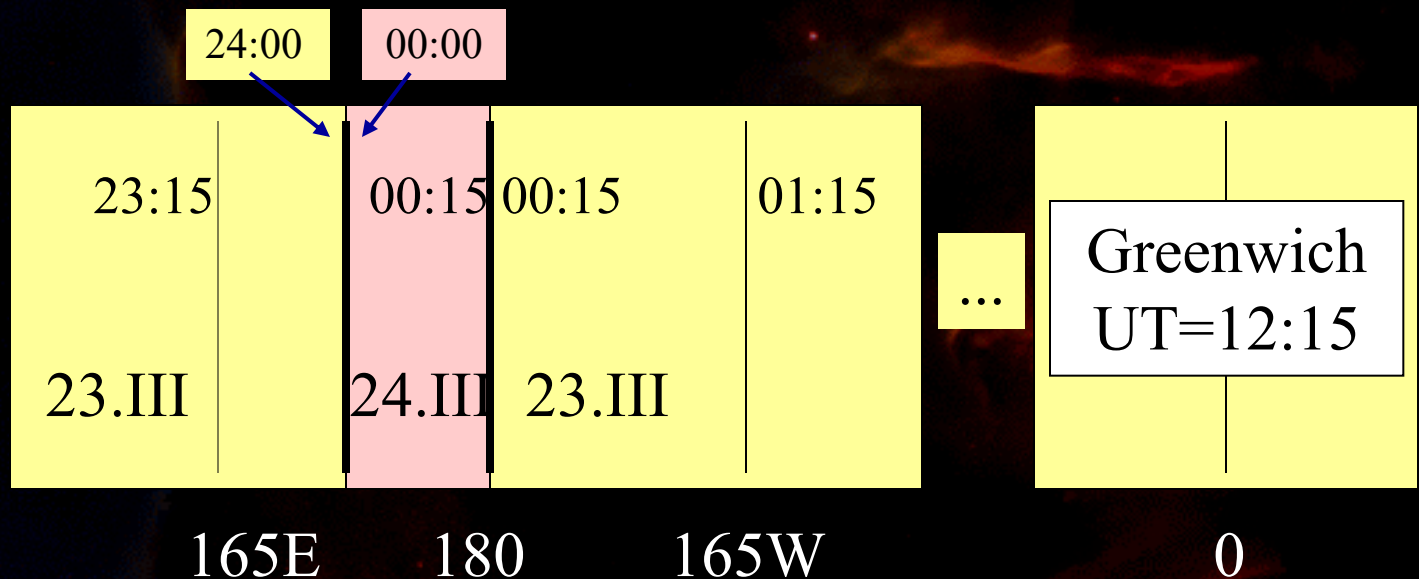
Data

- Międzynarodowa linia zmiany daty
  - południk 180°
  - podróż na wschód – zyskujemy jeden dzień
  - podróż na zachód – tracimy jeden dzień

Data

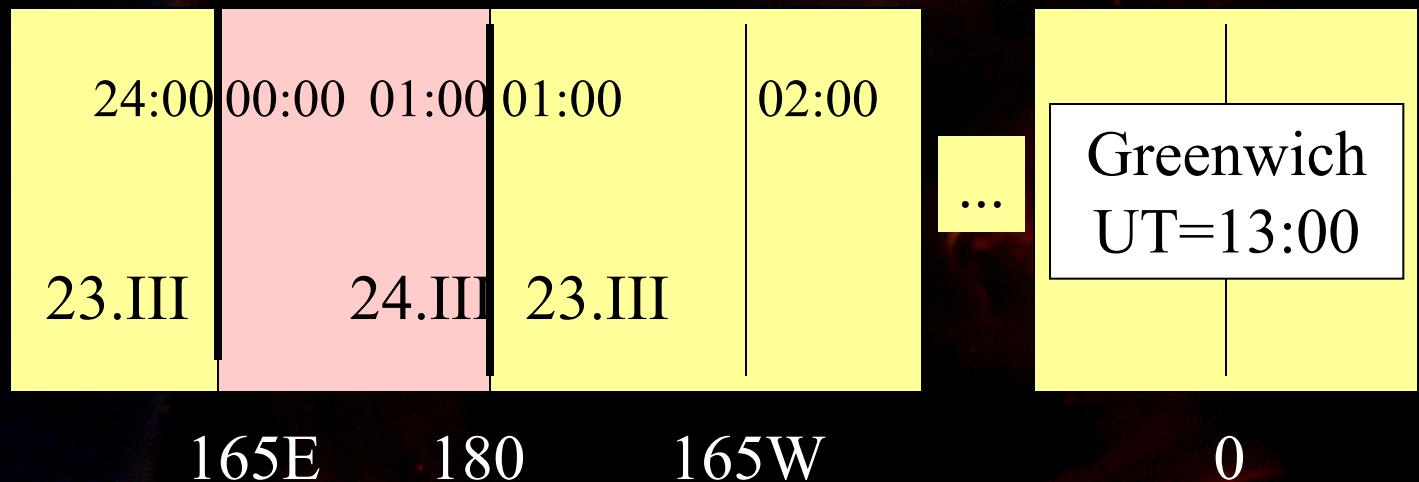
- Międzynarodowa linia zmiany daty
  - południk 180°
  - podróż na wschód – zyskujemy jeden dzień
  - podróż na zachód – tracimy jeden dzień

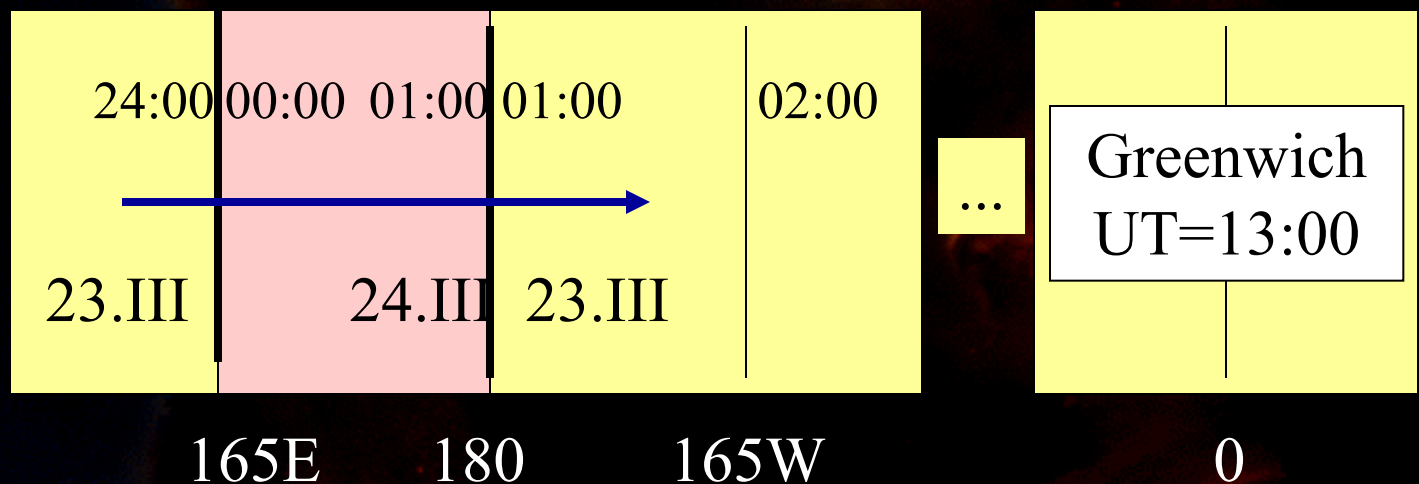
Data

- Międzynarodowa linia zmiany daty
  - południk 180°
  - podróż na wschód – zyskujemy jeden dzień
  - podróż na zachód – tracimy jeden dzień

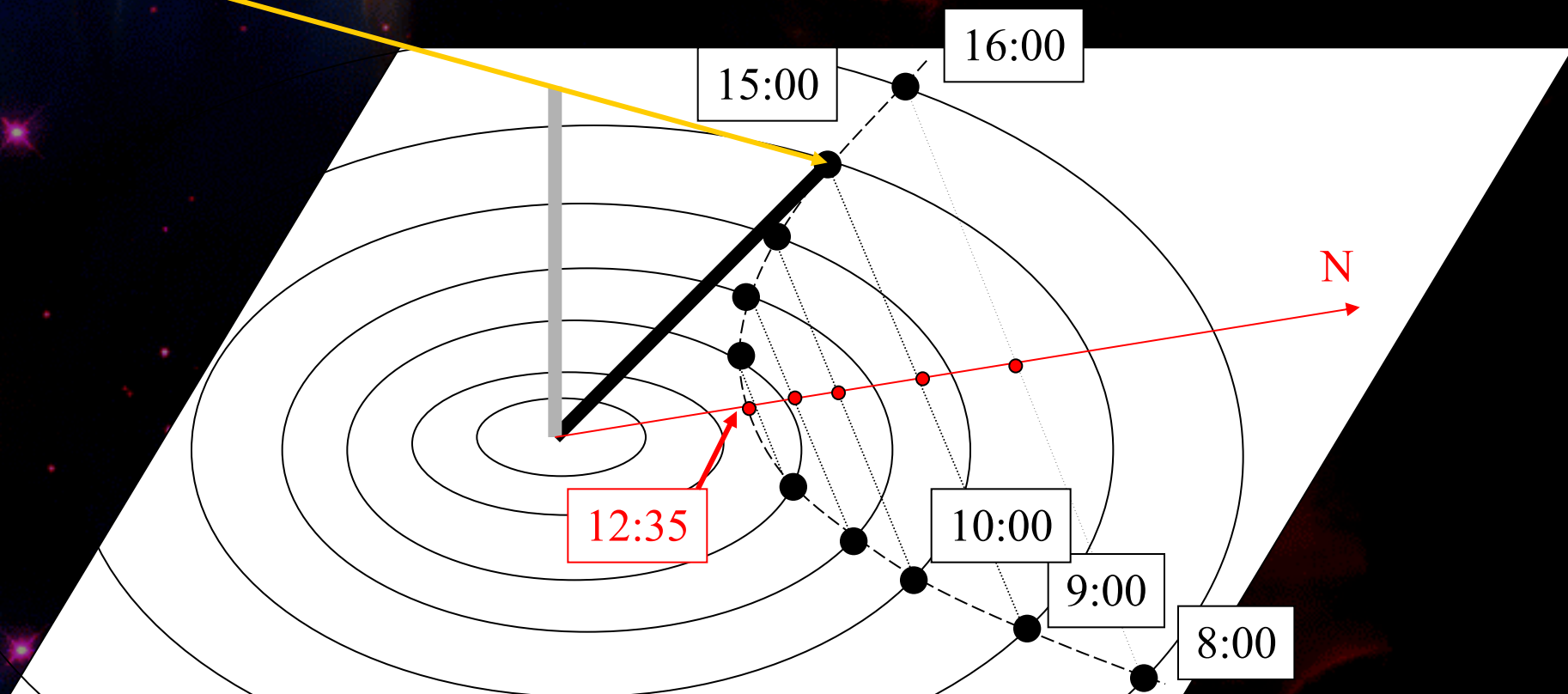

Data

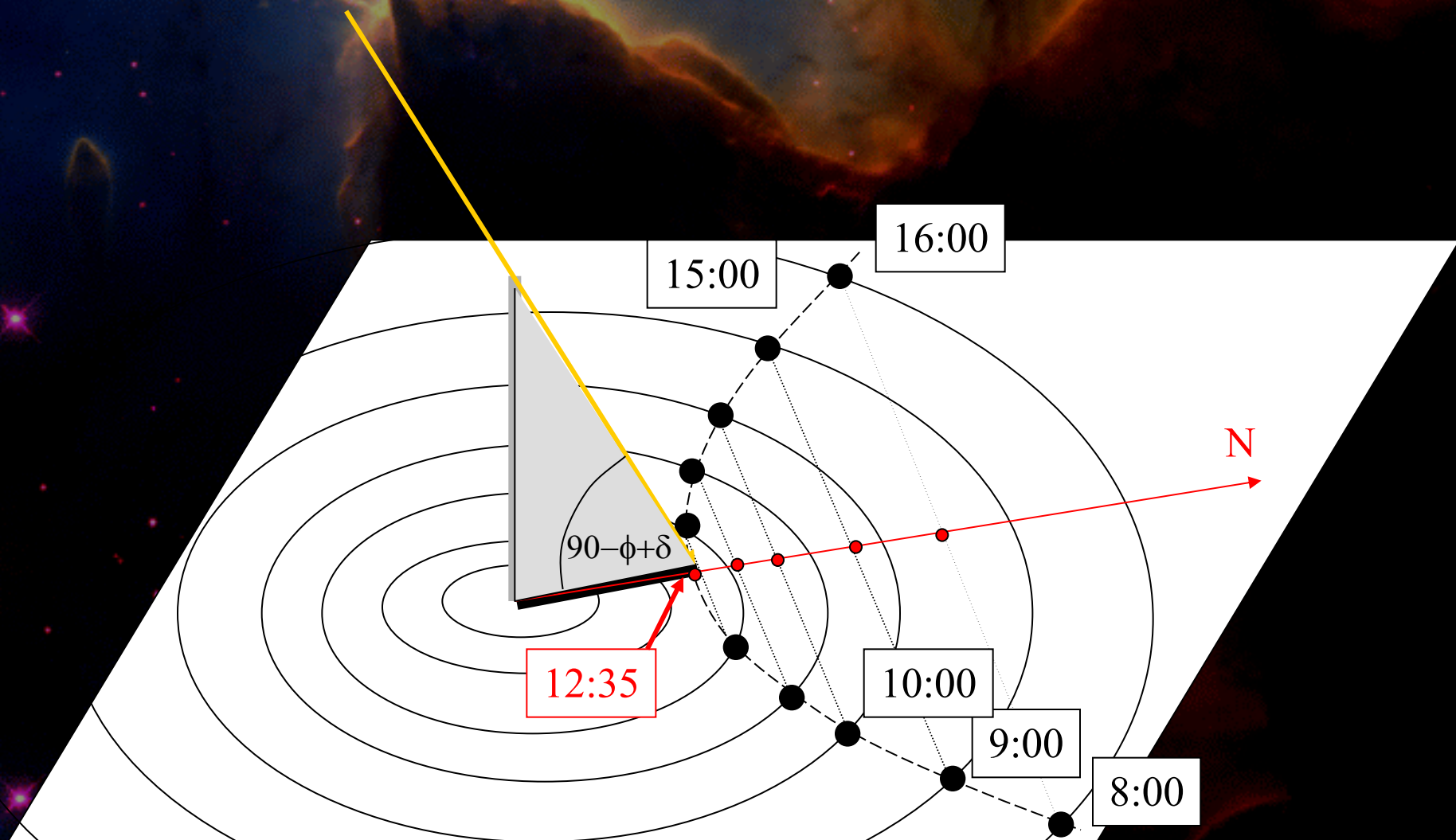
- Międzynarodowa linia zmiany daty
  - południk 180°
  - podróż na wschód – zyskujemy jeden dzień
  - podróż na zachód – tracimy jeden dzień

Wyznaczanie południa i południka

Wyznaczanie szerokości geograficznej

Wyznaczanie długości geograficznej

$$t_1 - t_2 = \lambda_1 - \lambda_2$$

określanie długości geograficznej

=

wyznaczanie czasu miejscowego z obserwacji

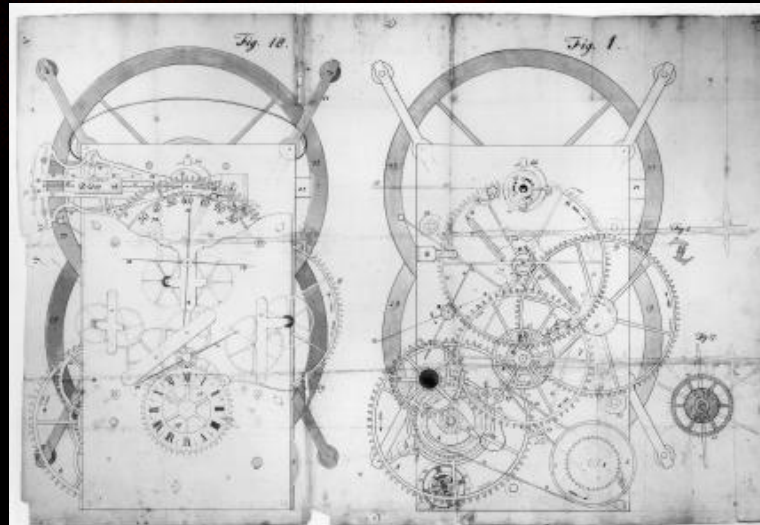
+

znajomość czasu miejscowego na południku
zerowym

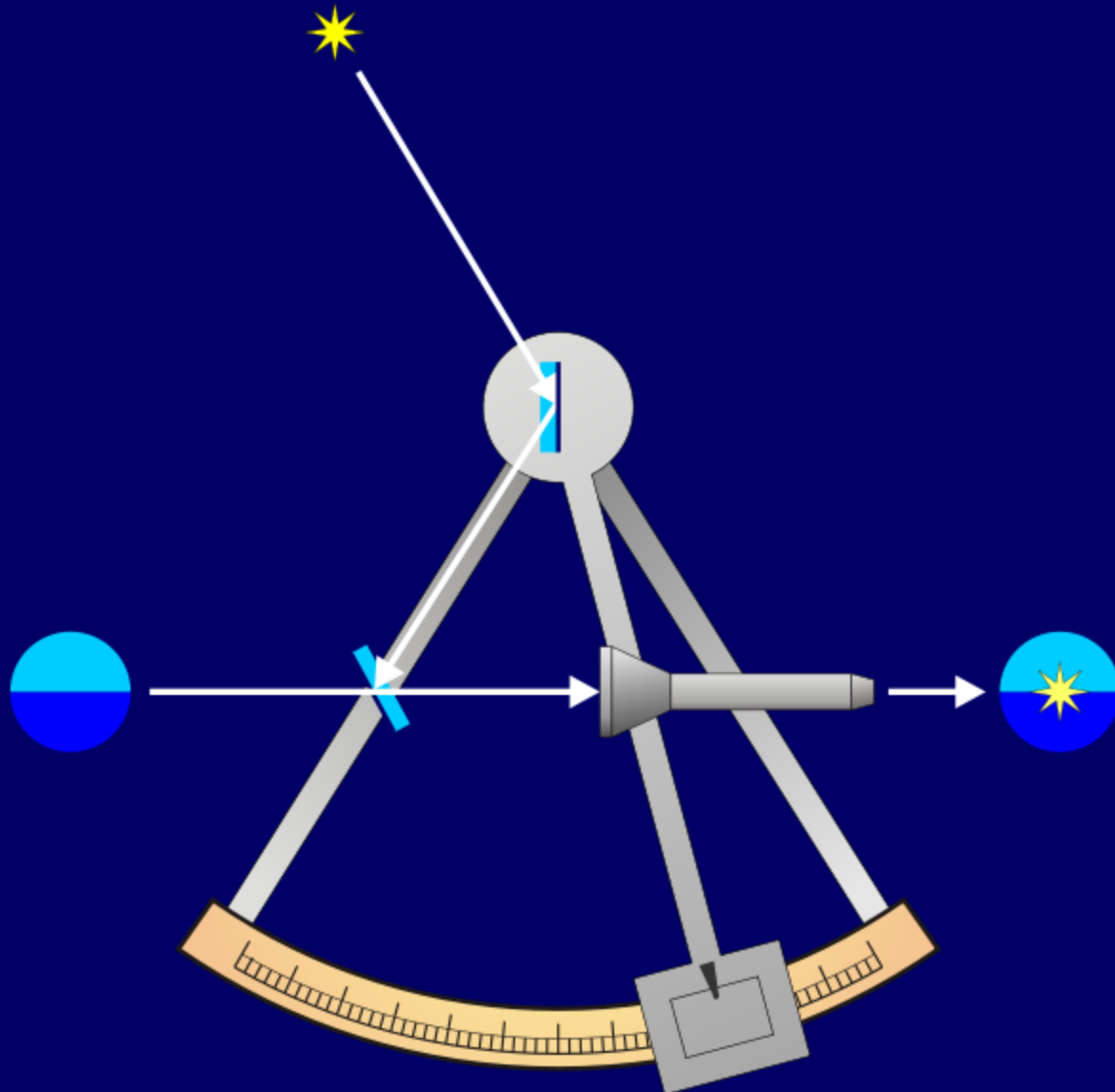
- np:
  - czasu prawdziwego słonecznego + UT
  - czasu gwiazdowego + ST_G

Wyznaczanie długości geograficznej

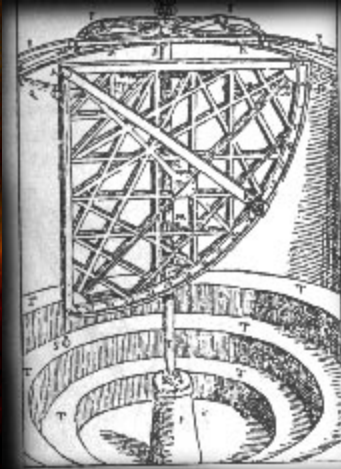
- Trudności ze znajomością czasu na południku zerowym:
  - przewidywalne zjawiska astronomiczne:
    - zaćmienia Księżyca
    - odległości katowe Księżyca od jasnych gwiazd
    - zaćmienia i zakrycia księżyców Jowisza
  - chronometry okrętowe
    - James Cook (1772)
  - obecnie – sygnały radiowe

Nawigacja - sekstant

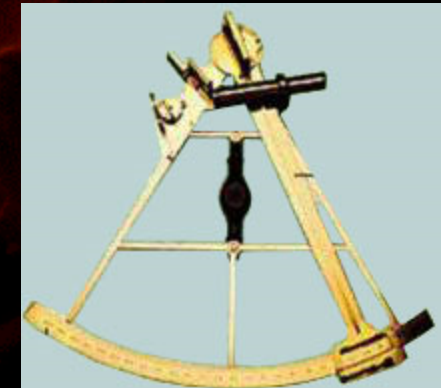
kwadrant

oktant

sekstant

Nawigacja

Obniżenie horyzontu

$$a^2 = (r+h)^2 - r^2$$

$$a = (2rh)^{1/2}$$

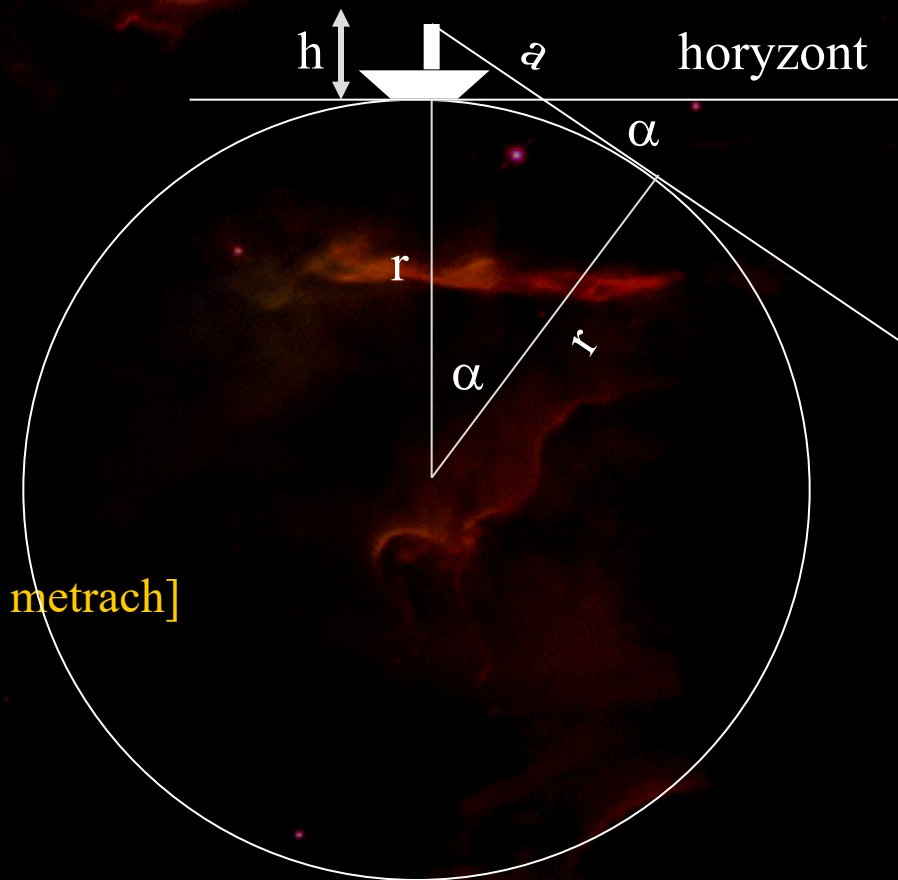
$$\alpha/360 = a/(2\pi r)$$

$$a = 3.6 h^{1/2}$$

[km, h w metrach]

$$\alpha = 2 h^{1/2}$$

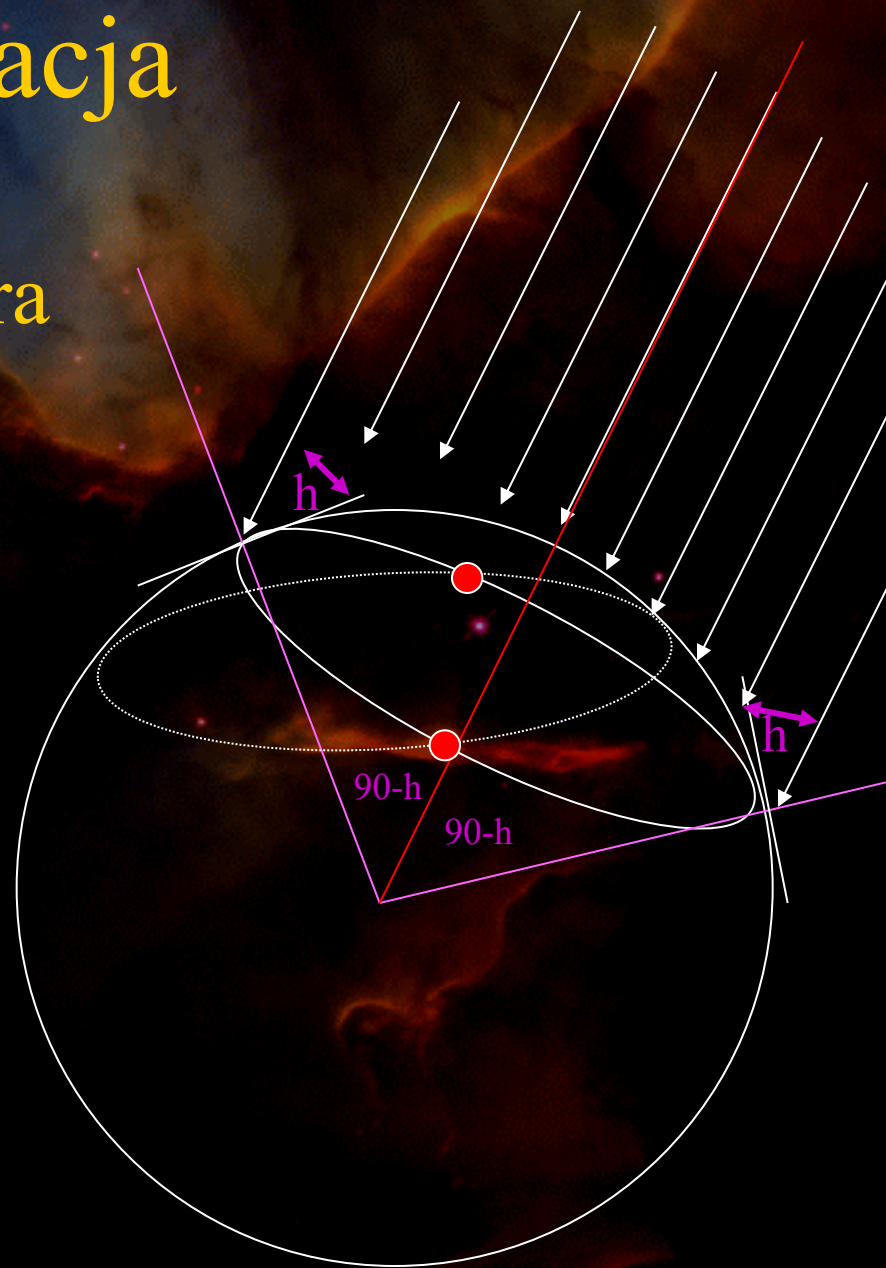
[minuty łuku (mile morskie), h w metrach]

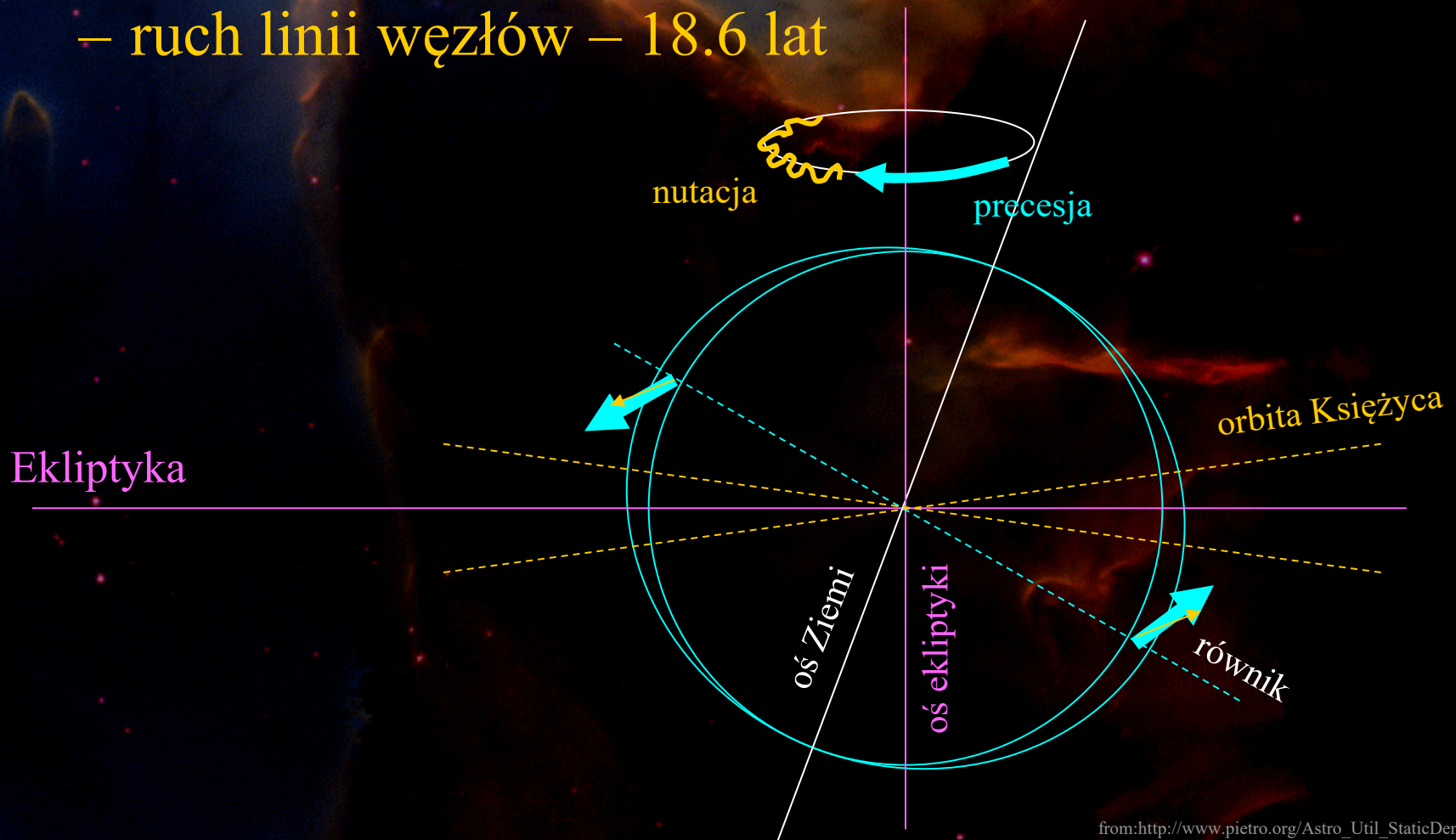
Nawigacja

- koło pozycyjne Sumnera
  - 1837
  - punkt podsłoneczny

Precesja i nutacja

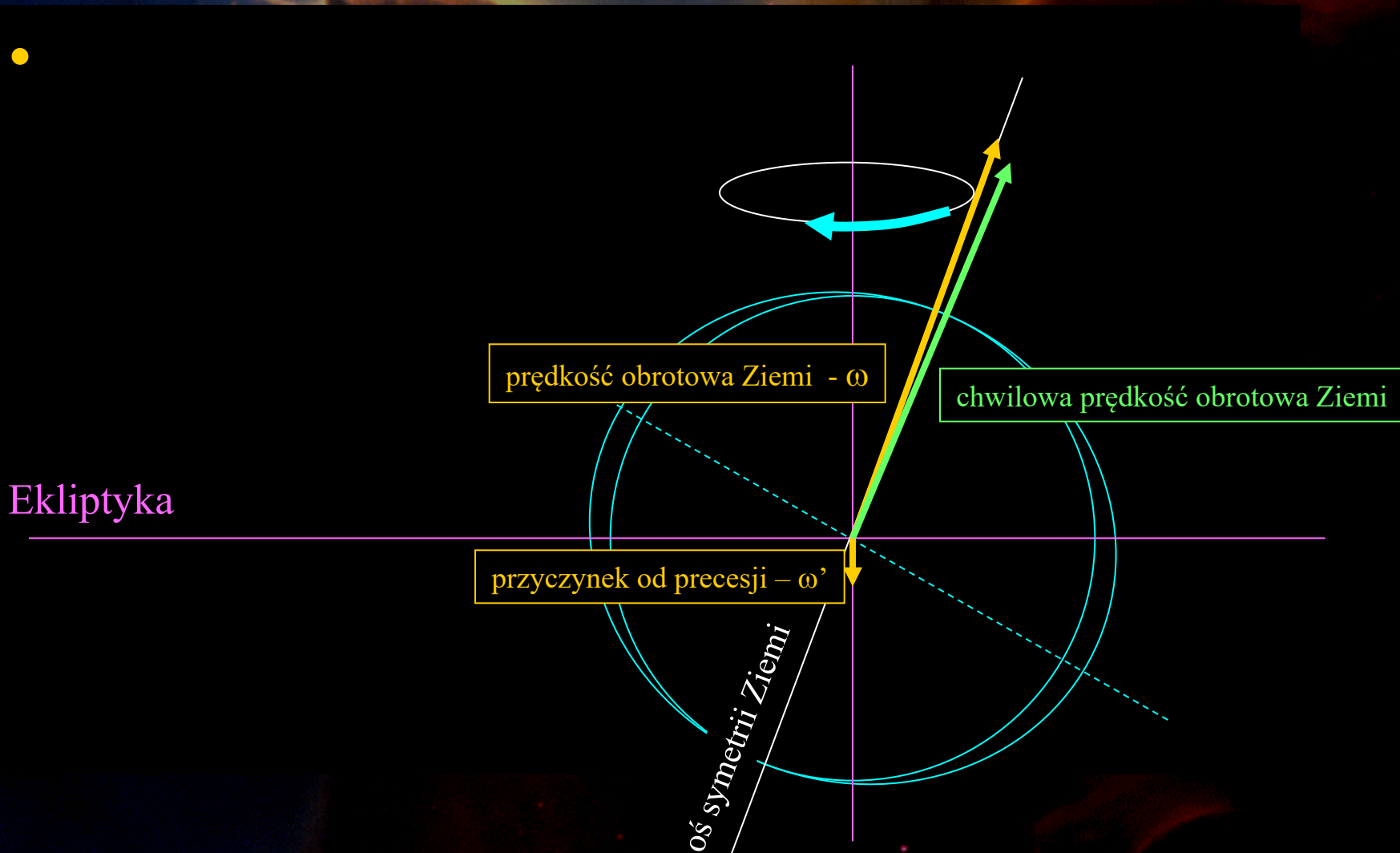
- Precesja i nutacja wymuszona osi ziemskiej
– ruch linii węzłów – 18.6 lat

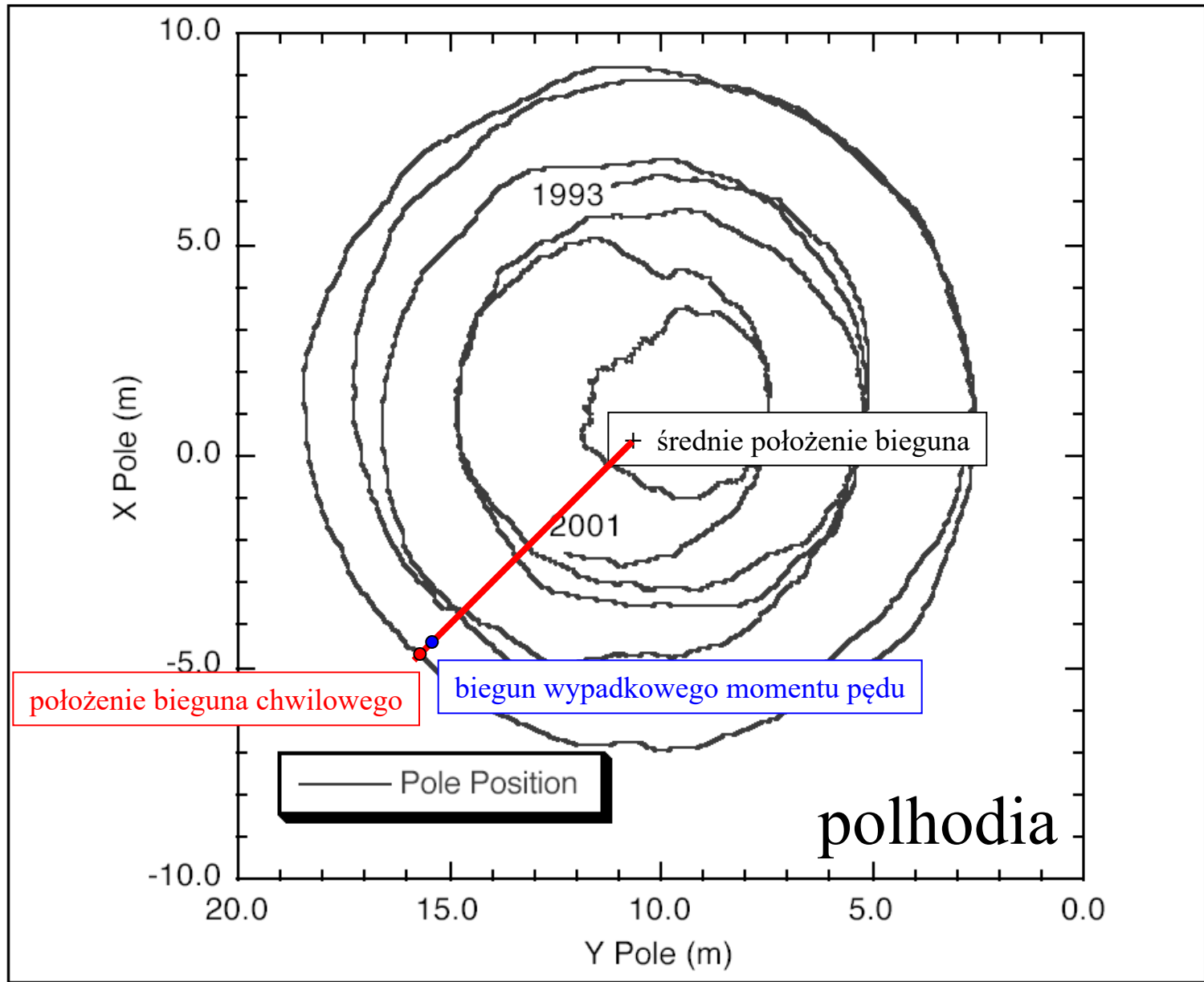
Ruchy biegunów geograficznych

- ruchy wiekowe
  - znane z badań geologicznych, trwają nadal
  - możliwa przyczyna: przemieszczenia mas lądowych w kierunku północy (po ustąpieniu ostatniego zlodowacenia)
    - także: zmniejszają moment bezwładności – przyspieszają obrót
- przesunięcia okresowe (perturbacja Eulera)
  - okres główny ok. 14 miesięcy
  - roczny

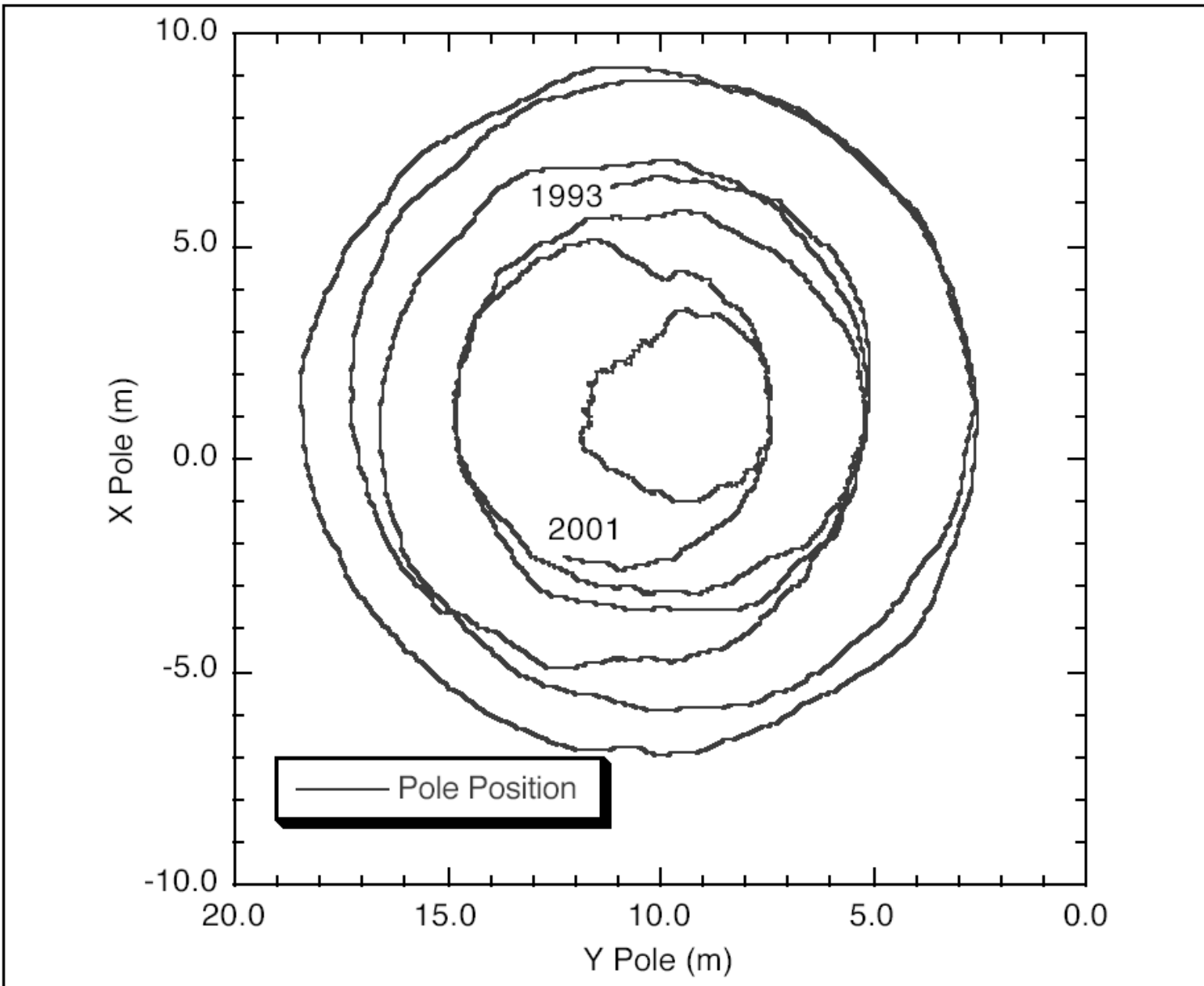
Ruchy biegunów geograficznych

Ruchy bieguna 1993-2001

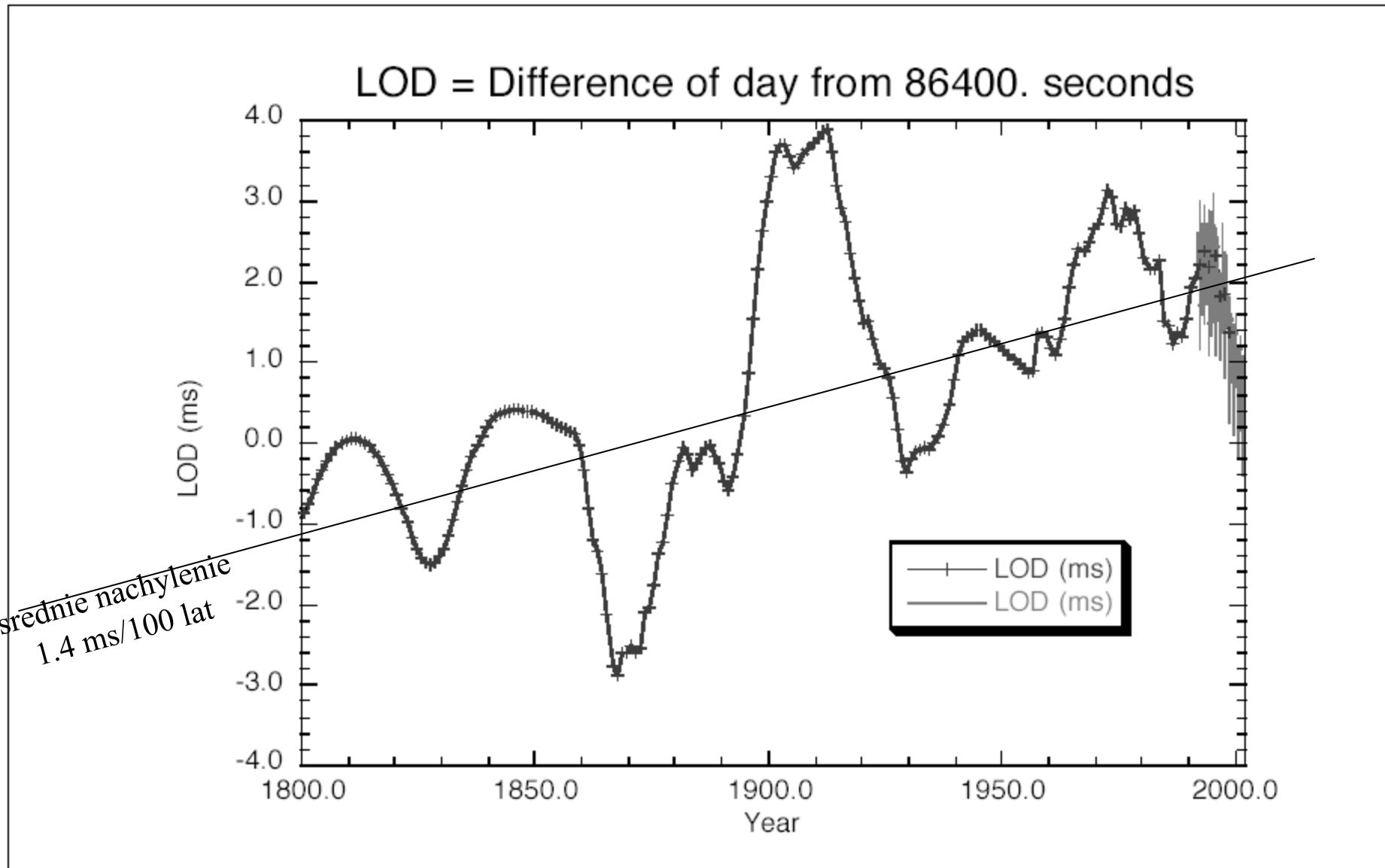
Ruchy bieguna 1993-2001

Niejednostajność czasu

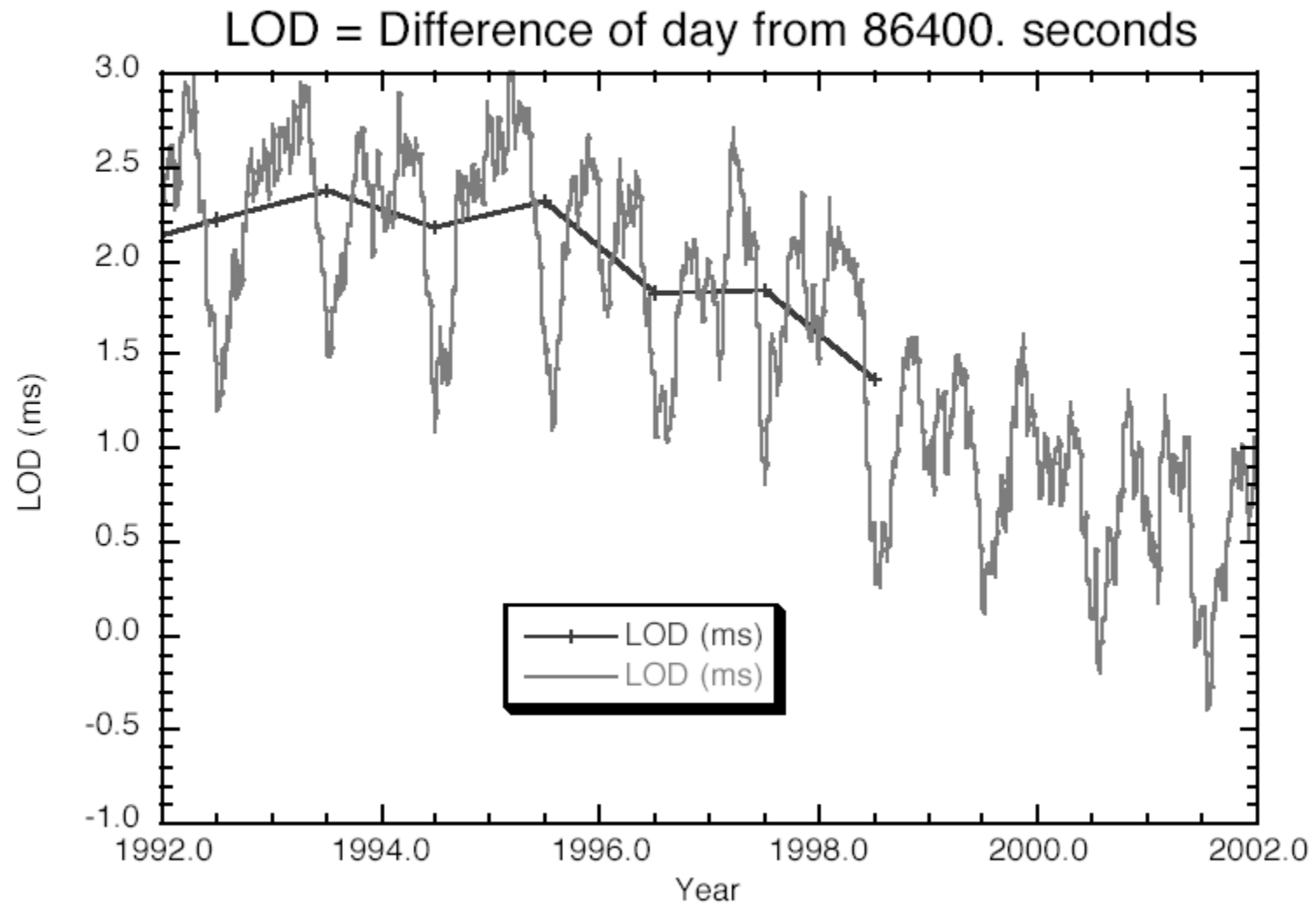
- Niezgodność obserwacji z przewidywaniami ruchu Księżyca – XIX w
- precesja i nutacja wymuszona
- zmiany cykliczne prędkości obrotowej Ziemi
  - roczne, półroczne, cztero- dwutygodniowe, 18.6 lat
  - różnice długości doby w granicach 0.001 s
  - Ziemia obraca się wolniej wiosną
  - kumulacja odchyłek do ok. 30 ms
- zmiany wiekowe ($+0^s.001/100$ lat) – hamowanie przyływowe
  - nieregularne
- ruchy biegunów
  - zlodowacenia
  - ruchy mas we wnętrzu Ziemi
  - prądy morskie
  - ruchy mas powietrza (pory roku)
  - rozkład wody na powierzchni
  - zmiany ciśnienia

Długość dnia Length of day (LOD)

Ostatnie pomiary LOD

Atomowa definicja sekundy i czasu

- W układzie SI: 1 sekunda jest to czas równy 9192631770 okresów drgań promieniowania odpowiadającego przejściu pomiędzy dwoma poziomami energetycznymi atomu struktury nadsubtelnej stanu podstawowego atomu izotopu cezu 133 (^{133}Cs)
- Międzynarodowa sieć zegarów atomowych tworzy czas **TAI** bazujący na atomowej definicji sekundy.
- Czas TAI płynie jednostajnie z dokładnością 10^{-13} s/s
- Czas ten nie jest zsynchronizowany z porą dnia !
- Obecnie stosuje się tak zwany uniwersalny czas skoordynowany UTC który też bazuje na sekundzie atomowej.
- Jeśli różnica pomiędzy czasem TAI i UTC jest większa niż 0.9 s wprowadza się do kalendarza sekundę przestępną
- Jedna z minut (np. ostatnia 31 XII 2005) ma wtedy 61 a nie 60 sekund

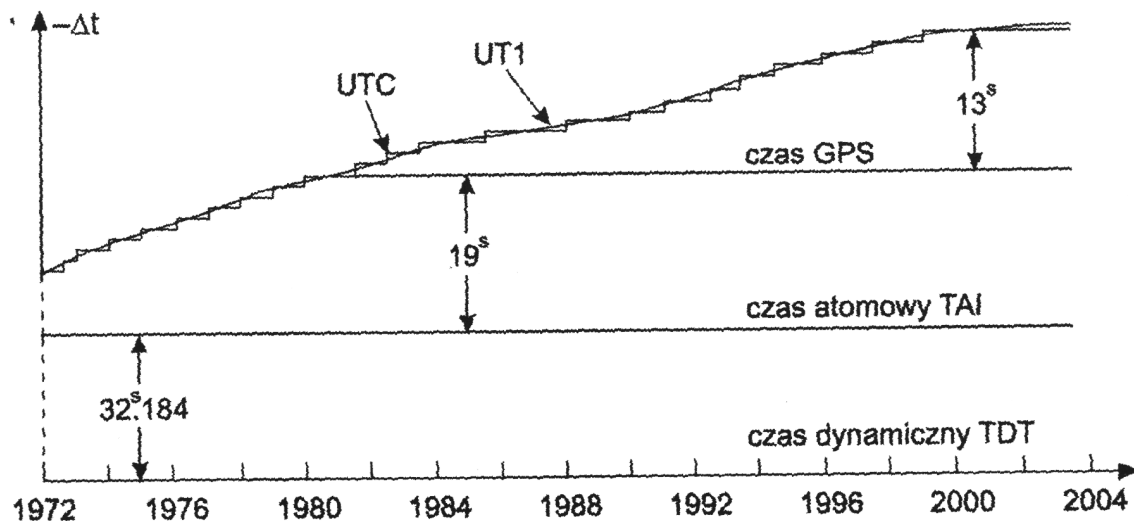
Czas uniwersalny, efemeryd, atomowy,...

- Czas uniwersalny UT0 (prawdziwy), UT1 (średni)
  - z obserwacji górowania gwiazd, niejednostajny
- Czas efemeryd (ET - *Ephemeris Time*) – jednostajny!
  - od 1967: znany z opóźnieniem z obserwacji
  - obecnie różnica ET-UT wynosi ok. 65 s.
- Czas dynamiczny (TDT – *Terrestrial Dynamical Time*)
  - zastępuje czas efemeryd, oparty o czas atomowy
- Czas atomowy
  - od 1967 : sekunda to czas w którym atom cezu 133 wykonuje 9,192,631,770 określonych drgań.
- Czas koordynowany UTC
  - sekundy "przestępne" (1 co 1-2 lata)

Czas TAI oraz UTC

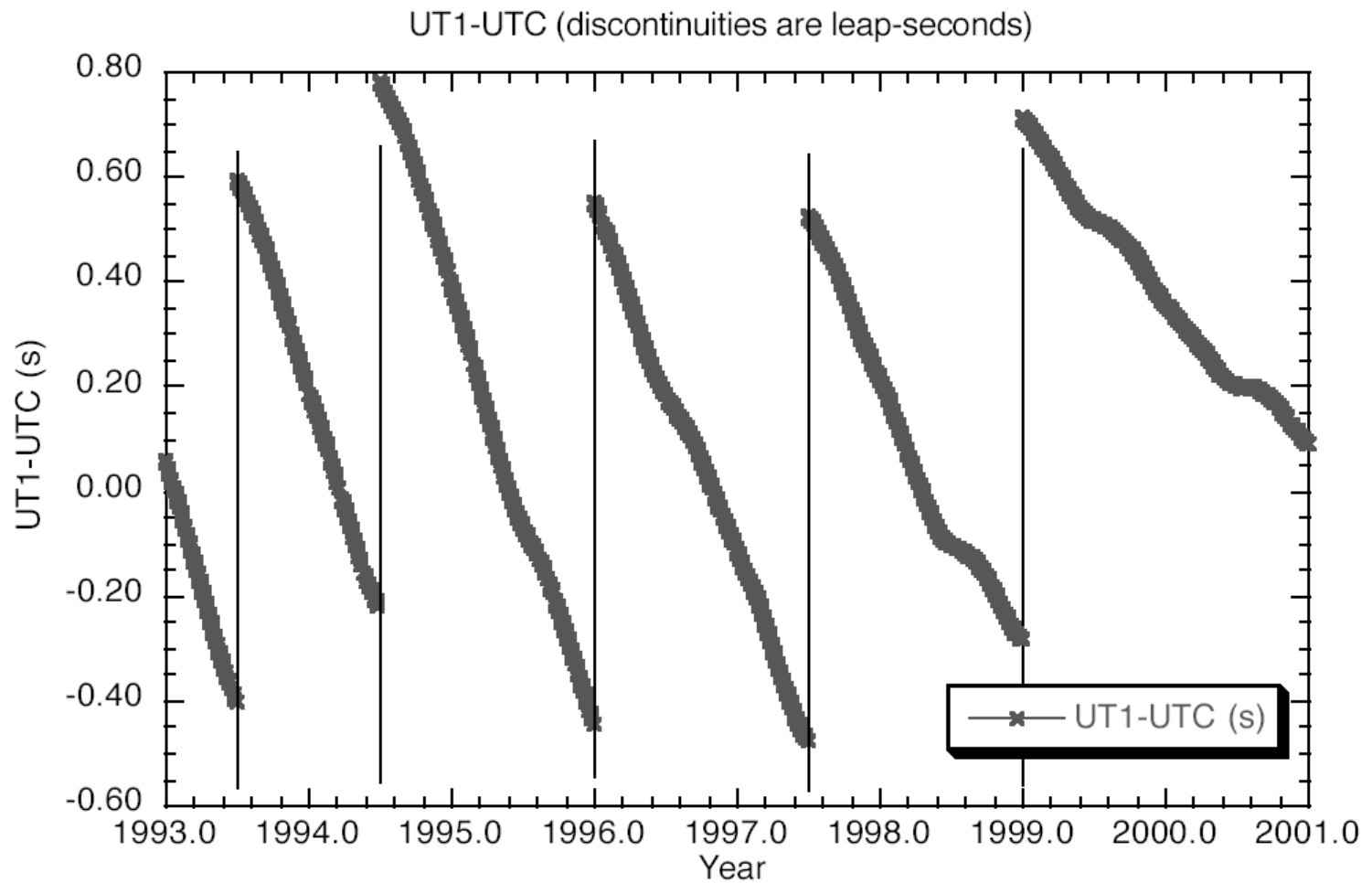
sekundy przestępne

różnica $\Delta\tau$ pomiędzy UT1 i TAI narasta w sposób ciągły
 różnica $\Delta\tau$ pomiędzy UTC i TAI narasta w sposób skokowy
 różnica $\Delta\tau$ pomiędzy GPS i TAI jest praktycznie stała

1972	Jan. 1	-	1972	Jul. 1	10s
1972	Jul. 1	-	1973	Jan. 1	11s
1973	Jan. 1	-	1974	Jan. 1	12s
1974	Jan. 1	-	1975	Jan. 1	13s
1975	Jan. 1	-	1976	Jan. 1	14s
1976	Jan. 1	-	1977	Jan. 1	15s
1977	Jan. 1	-	1978	Jan. 1	16s
1978	Jan. 1	-	1979	Jan. 1	17s
1979	Jan. 1	-	1980	Jan. 1	18s
1980	Jan. 1	-	1981	Jul. 1	19s
1981	Jul. 1	-	1982	Jul. 1	20s
1982	Jul. 1	-	1983	Jul. 1	21s
1983	Jul. 1	-	1985	Jul. 1	22s
1985	Jul. 1	-	1988	Jan. 1	23s
1988	Jan. 1	-	1990	Jan. 1	24s
1990	Jan. 1	-	1991	Jan. 1	25s
1991	Jan. 1	-	1992	Jul. 1	26s
1992	Jul. 1	-	1993	Jul. 1	27s
1993	Jul. 1	-	1994	Jul. 1	28s
1994	Jul. 1	-	1996	Jan. 1	29s
1996	Jan. 1	-	1997	Jul. 1	30s
1997	Jul. 1	-	1999	Jan. 1	31s
1999	Jan. 1	-	2006	Jan. 1	32s
2006	Jan. 1	-			33s

UT1-UTC

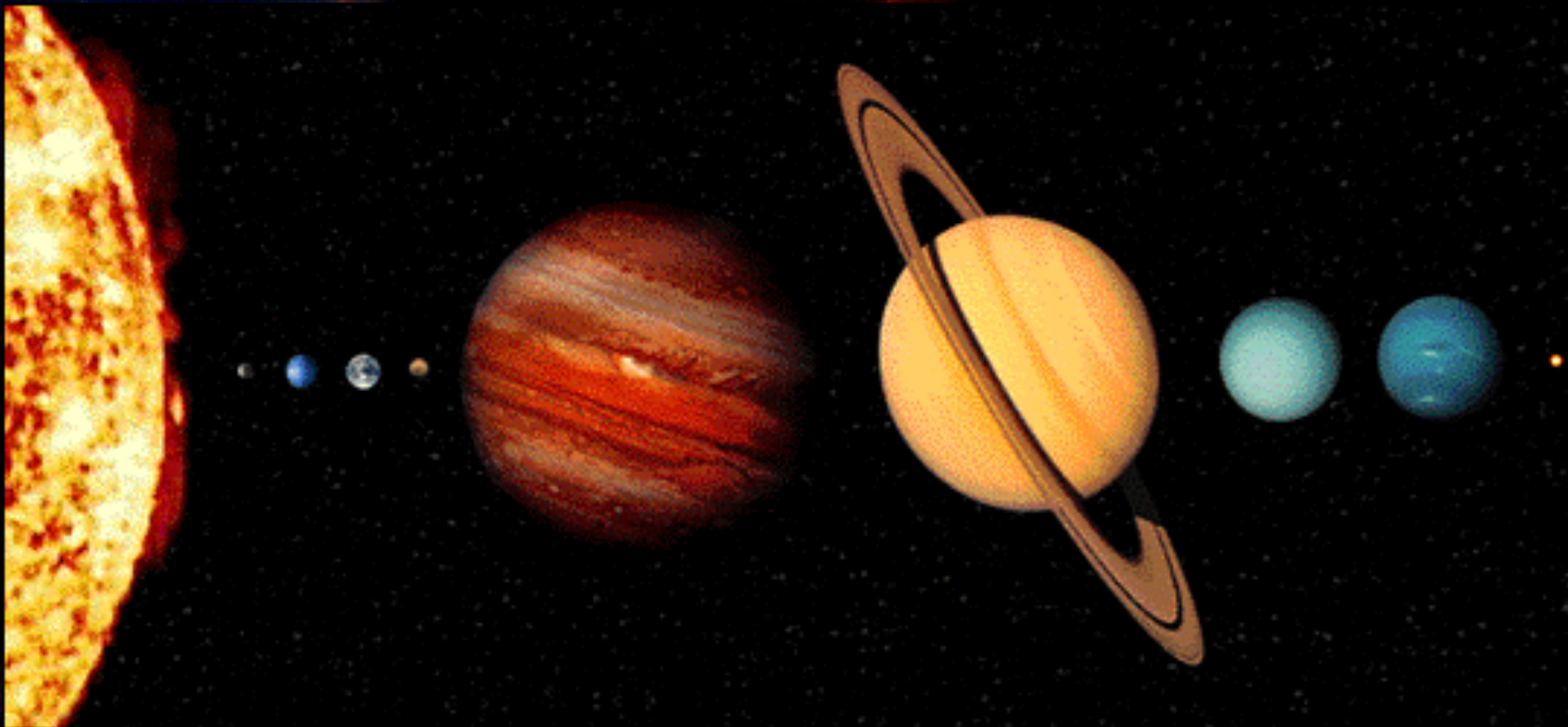

Układ Słoneczny

- Planety

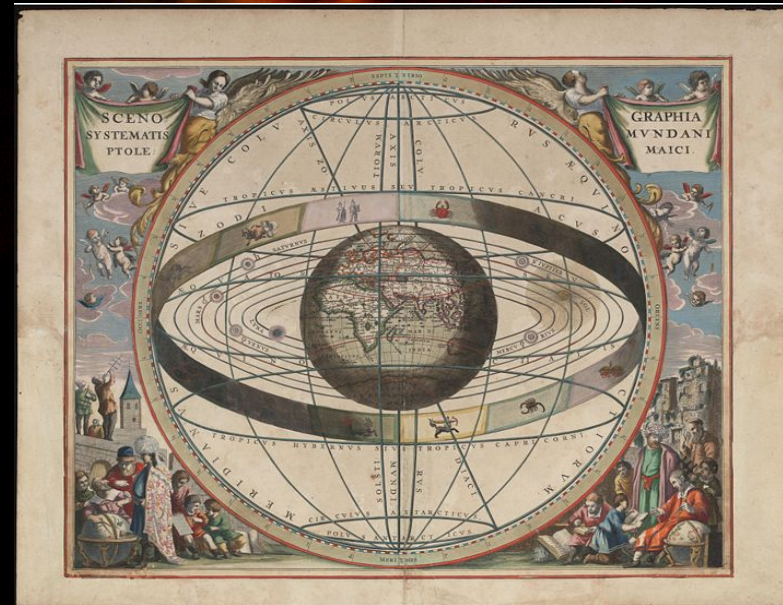
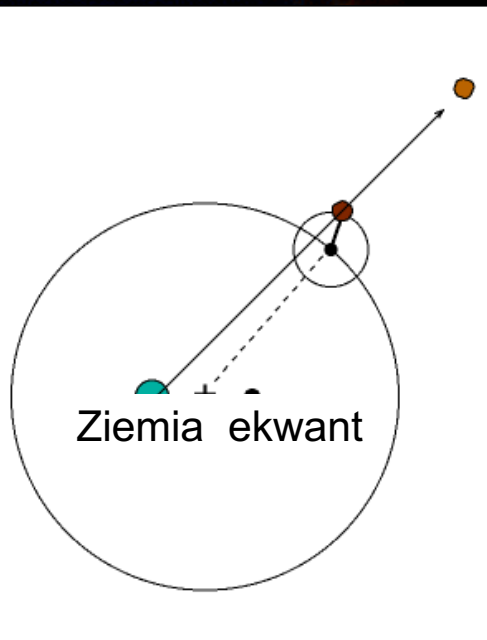
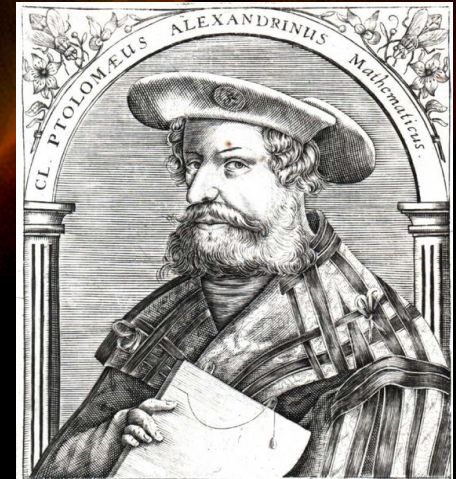
- znane od starożytności:

- Słońce Księżyc Merkury Wenus Mars Jowisz Saturn

Klaudiusz Ptolemeusz z Aleksandrii

- ur. ok. 100 n.e., Tebaida (Egipt)
- system geocentryczny
  - deferenty i epicykle
  - ekwant – punkt wyrównawczy
- Al-magest – dzieła zebrane (13 ksiąg)

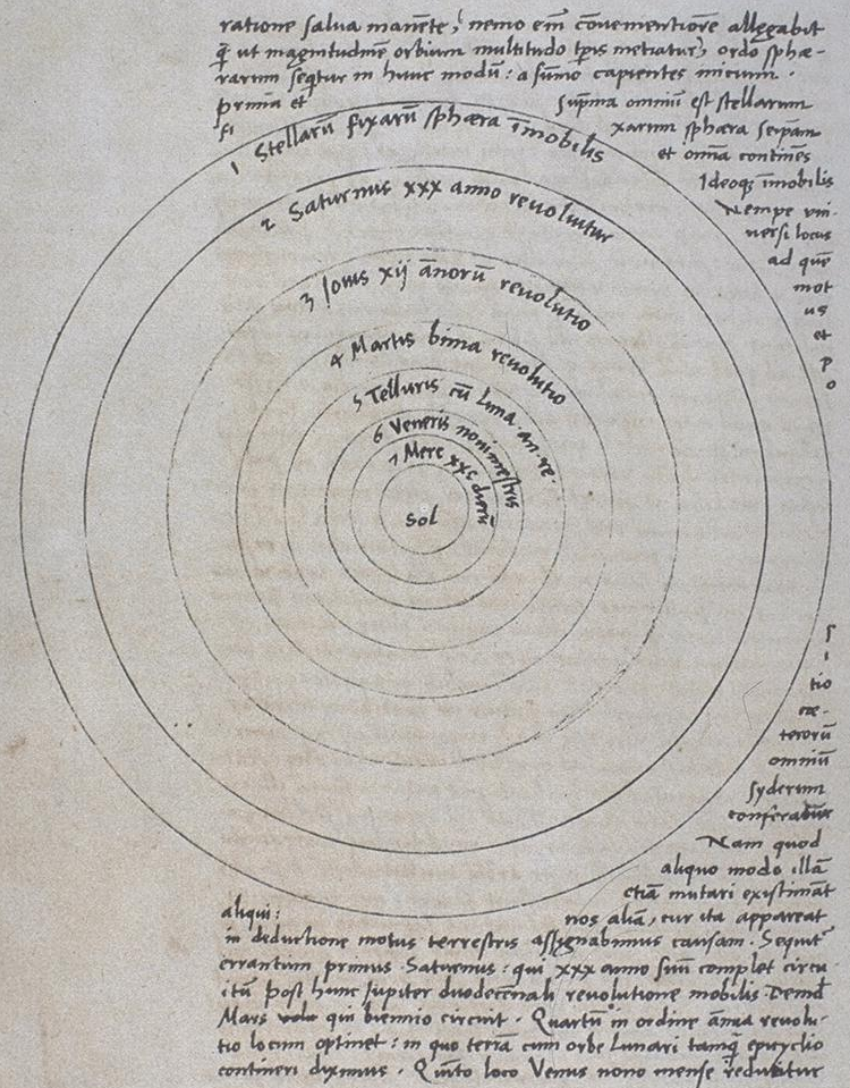

Układ S

kosmologia Ptolemeu

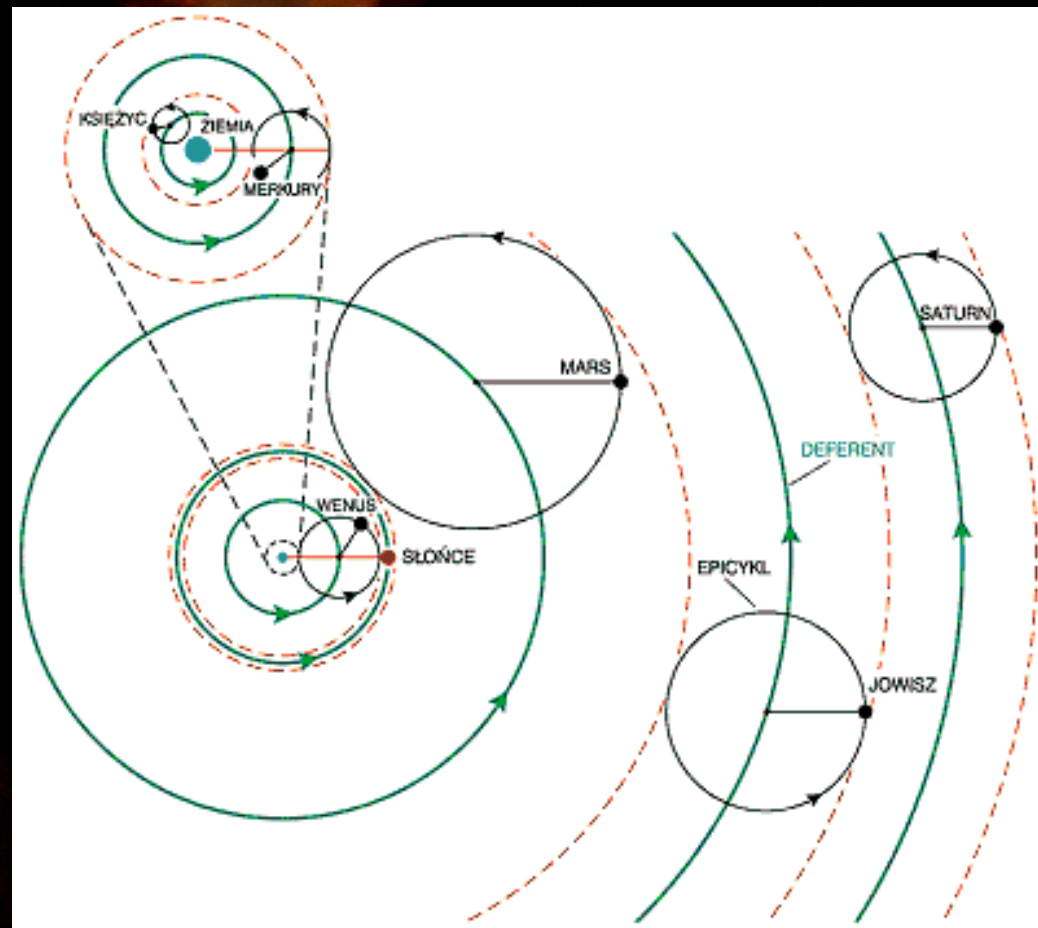
Almagest

Wszechświat według Ptolemeusza

CIAŁO NIEBESKIE	PROMIĘŃ SFERY W PROMIENIACH ZIEMI		
	minimalny	maksymalny	średni
Księżyc	33	64	48
Merkury	64	166	115
Wenus	166	1079	622 1/2
Słońce	1160	1260	1210
Mars	1260	8820	5040
Jowisz	8820	14 187	11 503
Saturn	14 187	19 865	17 026
Sfera gwiazd	-	-	20 000

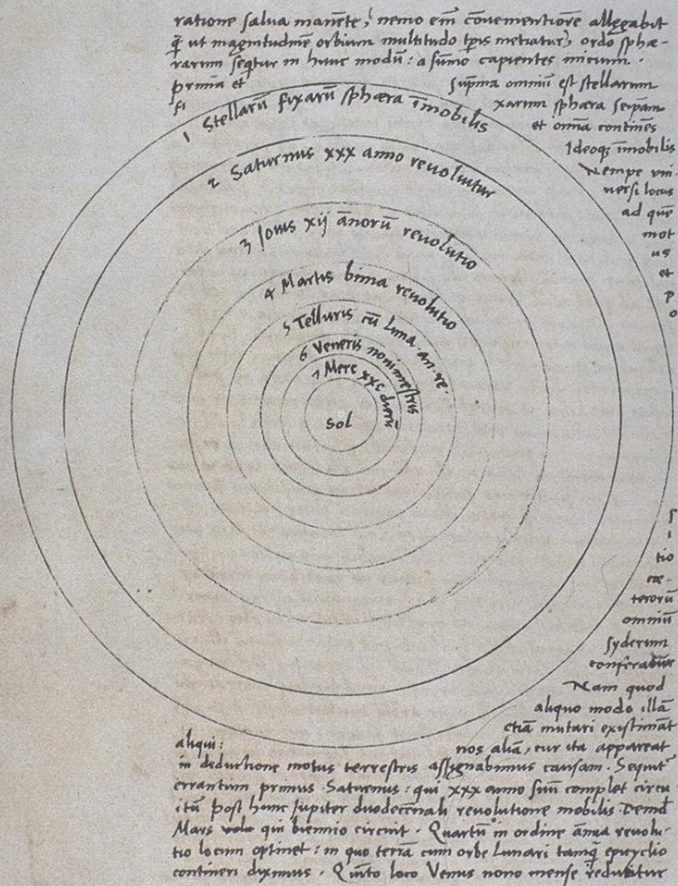

Mikołaj Kopernik

Jan Matejko

Kopernik – De revolutionibus

Canon subterrarū in circulo rectorū linearū

Circū ferrebat	Semissemes dup̄ circū	omnis grad partes	Circū ferrebat	Semissemes dup̄le circūferē	omnis grad part
6 10	10742	289	10	21078	284
20	11031		20	21350	
30	11320		30	21644	
40	11609		40	21928	
50	11898		50	22212	
7 0	12187		13 0	22495	283
10	12476		10	22778	
20	12764		20	23062	
30	13053	288	30	23344	
40	13341		40	23627	
50	13629		50	23900	282
8 0	13917		14 0	24192	
10	14205		10	24474	
20	14493		20	24756	
30	14781		30	25038	281
40	15069		40	25319	
50	15356	287	50	25601	
9 0	15643		15 0	25882	
10	15931		10	26163	
20	16218		20	26443	280
30	16505		30	26724	
40	16792		40	27004	
50	17078		50	27284	
10 0	17365		16 0	27564	279
10	17651	286	10	27843	
20	17937		20	28122	
30	18223		30	28401	
40	18509		40	28680	
50	18795		50	28959	278
11 0	19081		17 0	29237	
10	19366	285	10	29515	
20	19652		20	29793	
30	19937		30	30071	277
40	20222		40	30348	
50	20507		50	30625	
12 0	20791		18 0	30902	

2 s uolū Kopernik

De Revolutionibus

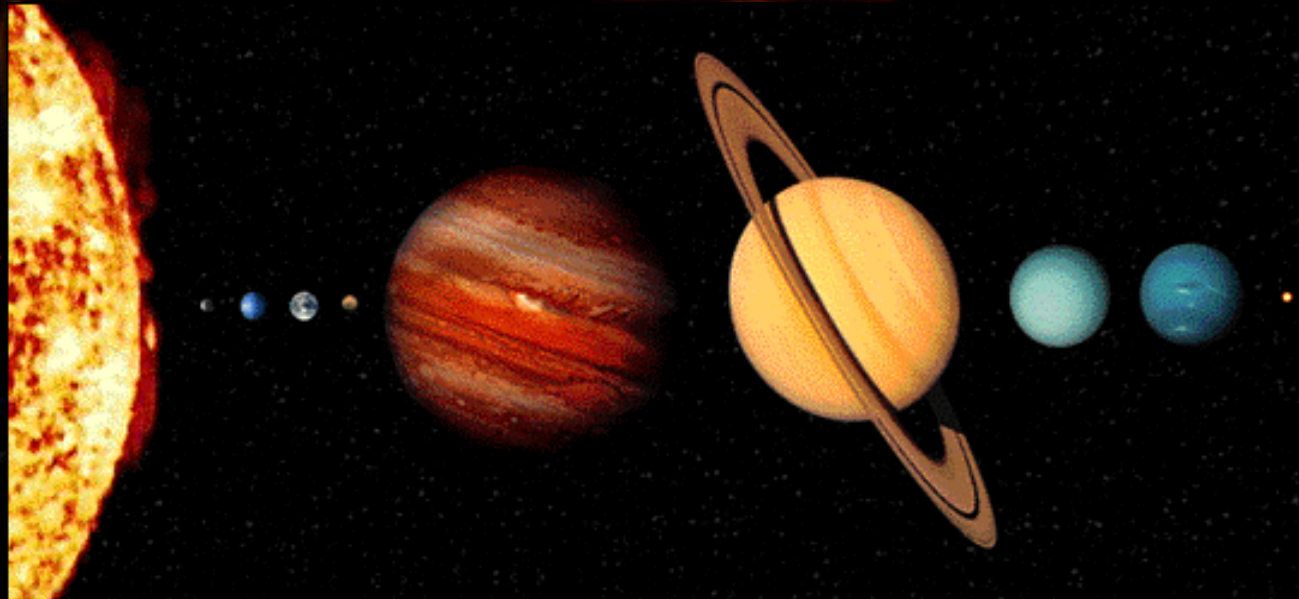
O obrotach sfer niebieskich

Słynny fragment manuskryptu *De Revolutionibus*, z którego na krótko przed wydrukowaniem usunięto fragment o Arystarchu.

dicendum autem centri et declinationis annuas revolutiones
propemodum esse equales: quoniam si admissum id esset, oporteret
astrologia, solstitialiaque puncta, ac tota siderum obliquitas
sub stellarum fixarum sphaera haud quaquam mutari: sed cum mo-
dica sit differentia, non nisi cum spe grandis patrefacta est:
a Ptolemaeo quod ad nos usque partim prope xvi: quibus illa-
rum anticipant. Quae ob causam crediderunt alia stellarum quoque
fixarum sphaera moueri: quibus idcirco nonna sphaera superius
plurim: quae dum non sufficerit, tunc recentiores decima supradicti
modum tenere fecerunt: quae speramus ex motu terrae nos
consecuturos. Quo tamquam principio et hypothese utemur in
demonstrationibus aliorum. Est Ptolemaeus. Sibi iamque confirmat
in immobilitate quoque terrae demonstrari posse. in ceteris vero
causis minus cogitavit. Ceterum est huius similibusque
causis Philolaum mobilitate terrae sensisse: quod etiam nonnulli
Aristarchum sanna fecerunt in eadem fuisse sententia. non illa
ratione moti: quae allegat verborum Aristoteles. Sed cum
talia sint: quae nisi ari ingenio et diligentia distinxerit co-
phendi non possent: latuisse tunc plurimum philosophos: et fu-
isse admodum paucos: qui eo spe siderarum motum calluerunt
ratione, a Platone non taceatur. At si Philolaus vel cuius
Pythagorico intellecta fuerint: verisimile tantum est ad pe-
posteros non profudisse. Equat enim Pythagoreos obpruata
non tradere his: nec panderi omnibus aeterna phia
Sed amicorum duxerat et propinquorum fidei committere
ac per manus tradere. Cuius rei monumentum extat
Lysidis ad Hipparchum epistola: quae ob memoratas similitudines
et ut appareat, quae prolam penes se habuerit phiam
plurim hinc inferre: atque hinc primo libro per ipam in-
ponere sinit. Est ergo exemplum epistole: quod e vetero
restitimus hoc modo. Lysidis Hipparcho salutem
Post excessum Pythagorae: inquam mihi persuasisse summa
ut secretis discipulorum eius disjuncter etiam. Postquam autem
praeter spem, tamquam naufragio facto alius alio delati
desertis, sumus, prius tamen est diuinitus illius prop-
torum meminisse: neque committere phia bona, usque neque
amoni principatum somnauerunt. Non enim derisi ad
perregerit omnibus: quae tantis laboribus sumus conse-
cuti. Quoadmodum neque Eleusinarum: deorum arcana pro-
phanis hominibus licet patefacere: potest enim in qui

Układ Słoneczny

- Słońce
- planety
  - Merkury
  - Wenus
  - Ziemia+Księżyc
  - Mars
  - Jowisz
  - Saturn
  - Uran
  - Neptun
  - Pluton
- inne

Układ Słoneczny

- inne obiekty
  - pas planetoid (Mars-Jowisz)
    - np. Ceres 768 km
  - asteroidy
  - komety
  - materia międzyplanetarna

Układ Słoneczny

- Orbity

- wszystkie w pobliżu płaszczyzny ekliptyki

- nachylenie: Merkury 7°, Pluton 17°, Wenus 3.3°

- nieznaczna eliptyczność

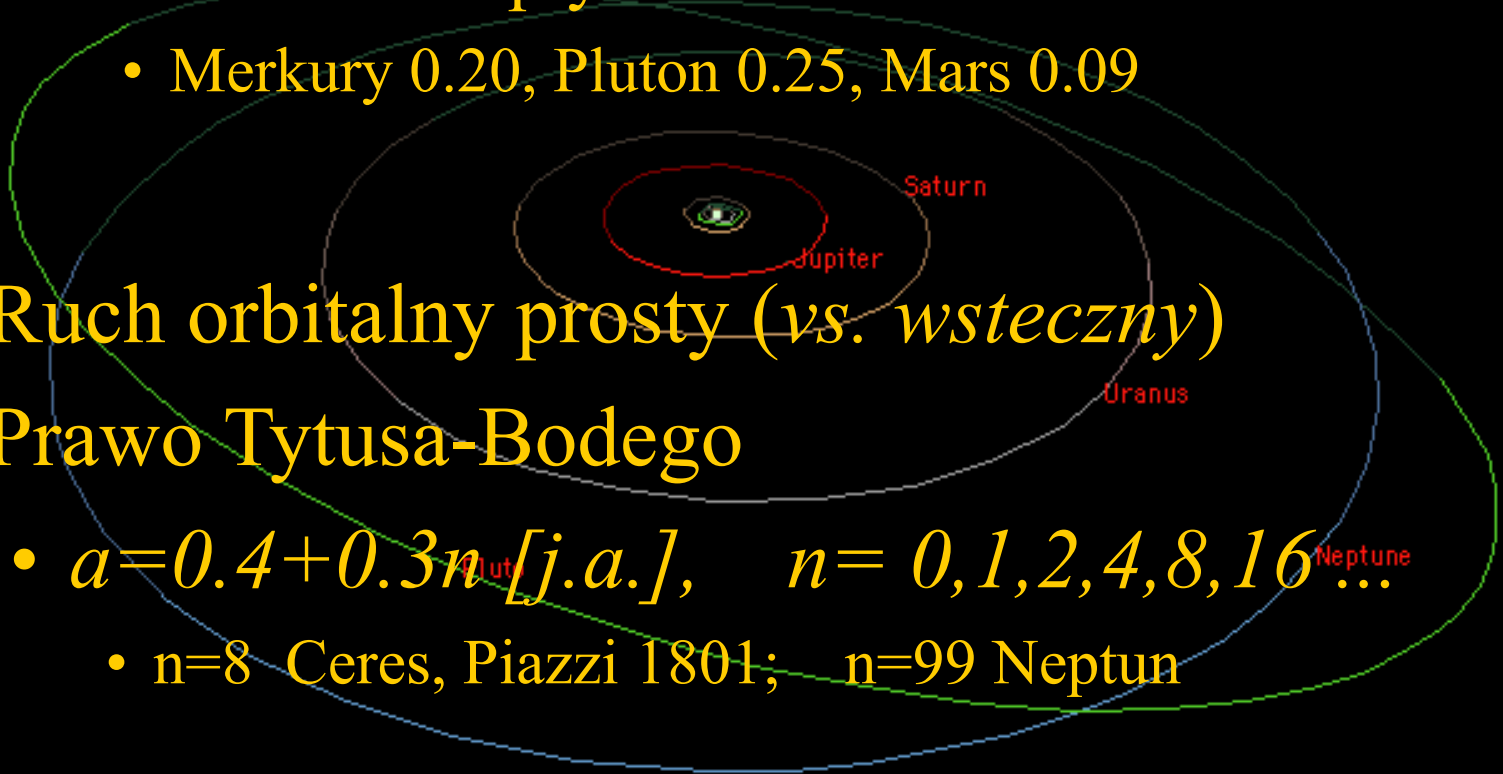
- Merkury 0.20, Pluton 0.25, Mars 0.09

- Ruch orbitalny prosty (*vs. wsteczny*)

- Prawo Tytusa-Bodego

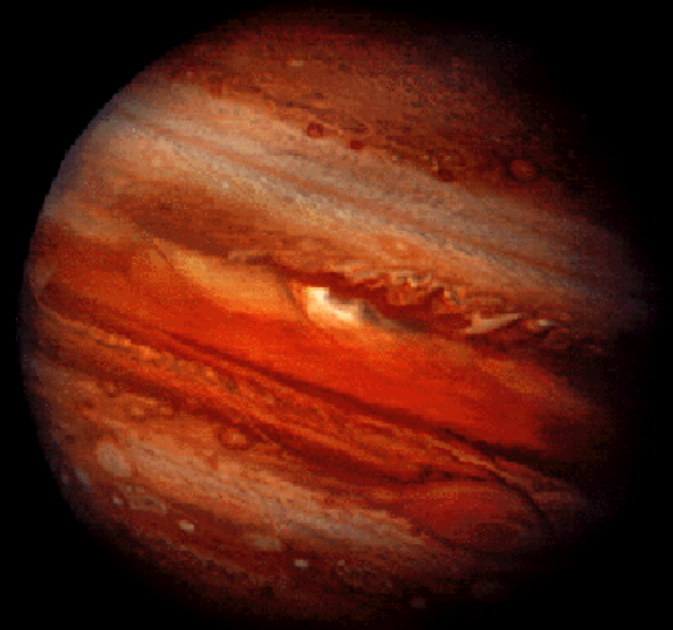
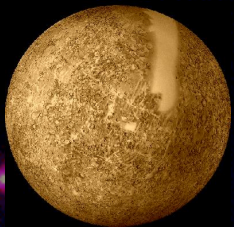
- $a = 0.4 + 0.3n$ [j.a.], $n = 0, 1, 2, 4, 8, 16 \dots$

- $n=8$ Ceres, Piazzini 1801; $n=99$ Neptun

Układ Słoneczny

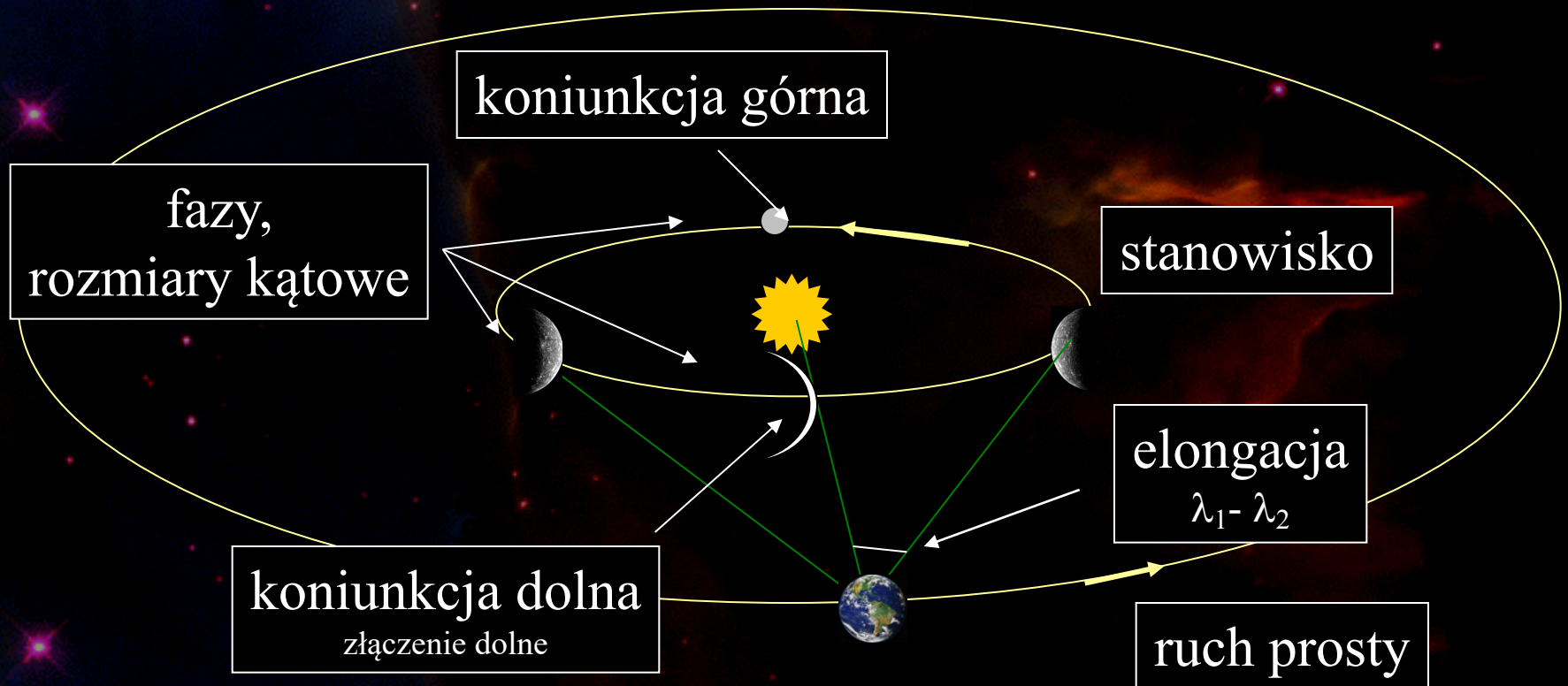
- planety
  - położenie względem Ziemi:
    - planety wewnętrzne
    - planety zewnętrzne
      - pas planetoid
  - budowa
    - planety typu Ziemi
    - gazowe olbrzymy

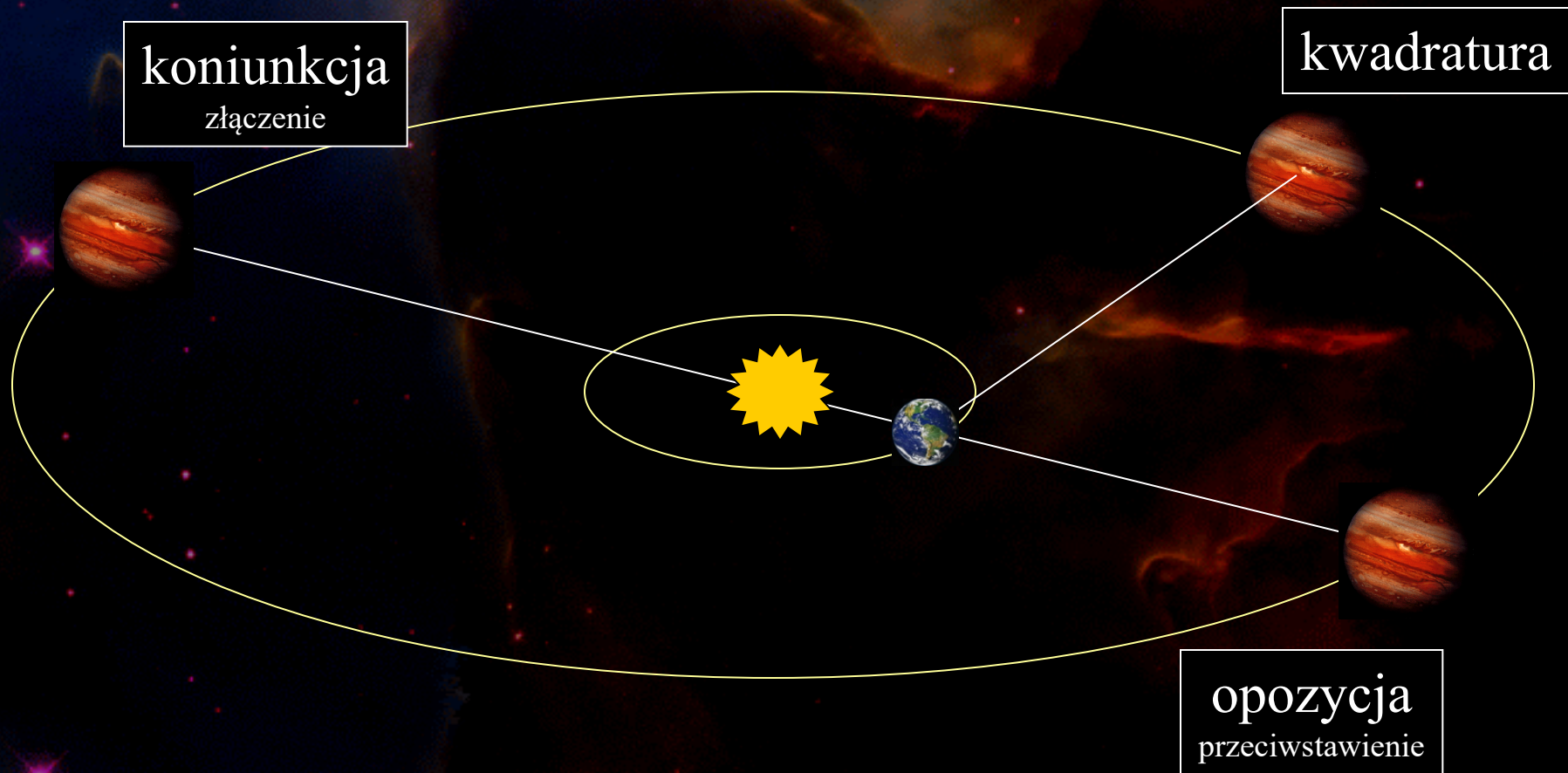
Widomy ruch planet

- Planety wewnętrzne (dolne)
  - Merkury (elongacja $< 28^\circ$), Wenus ($< 48^\circ$)
    - Gwiazda Wieczorna, Poranna, Jutrzenka

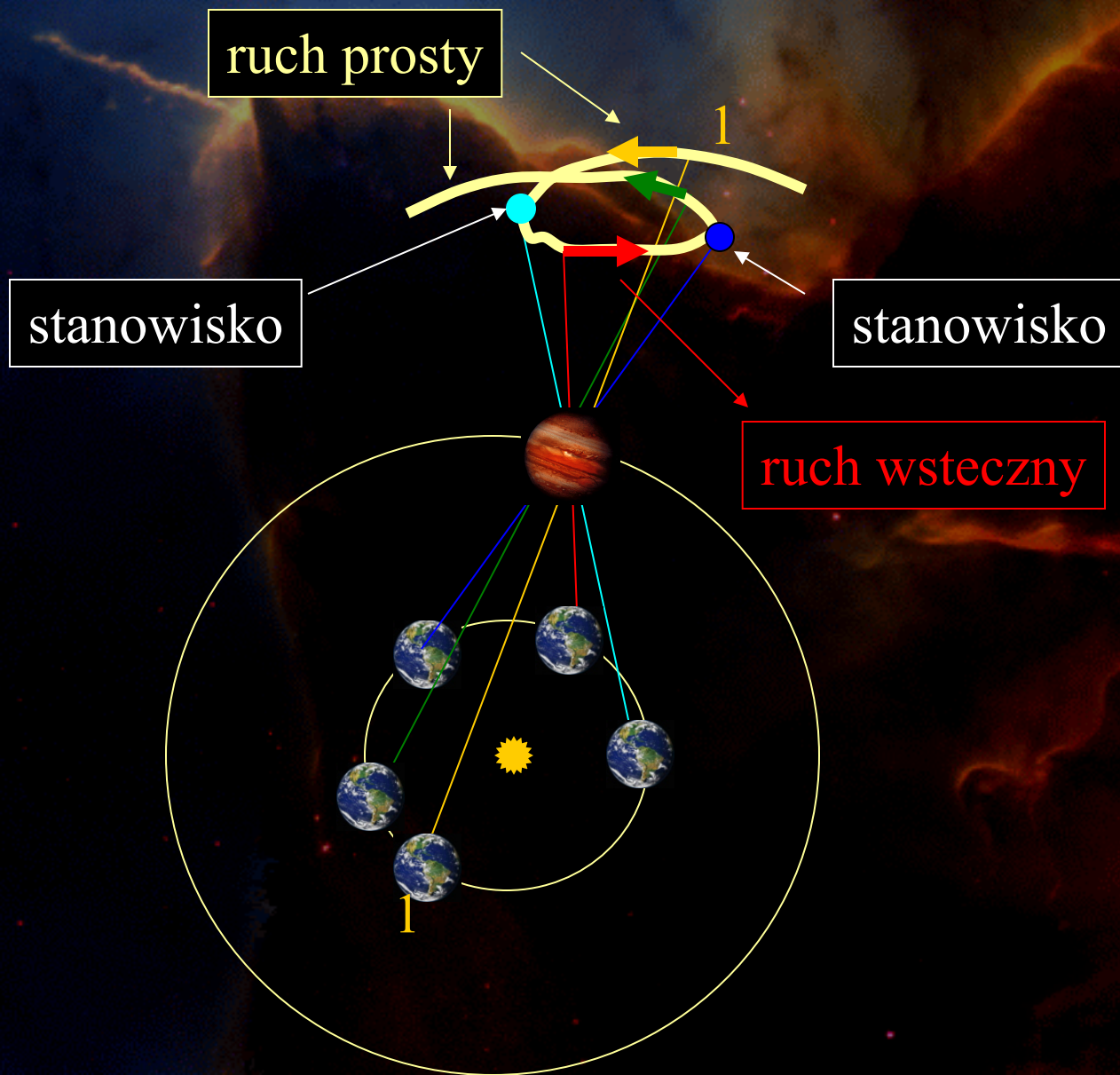

Widomy ruch planet

- Planety górne (zewnątrzne):
  - Mars, Jowisz, Saturn,...

Widomy ruch planet

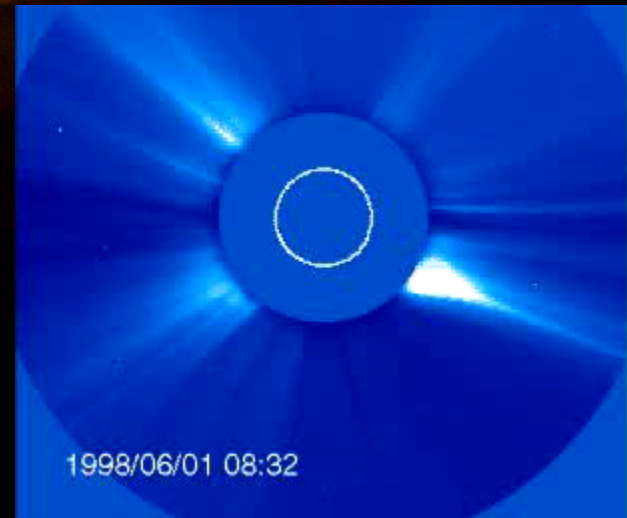
Słońce

- Dane

- masa: 1.991×10^{30} kg (333 tys. mas Ziemi)
- promień 6.96×10^8 m (109 promieni Ziemi)
- moc: 3.86×10^{33} erg/s = 3.86×10^{26} W
- jasność bolometryczna -26.82 mag
- jasność absolutna $+4.75$ mag
- oświetlenie na Ziemi 137 000 luksów
- typ widmowy G2

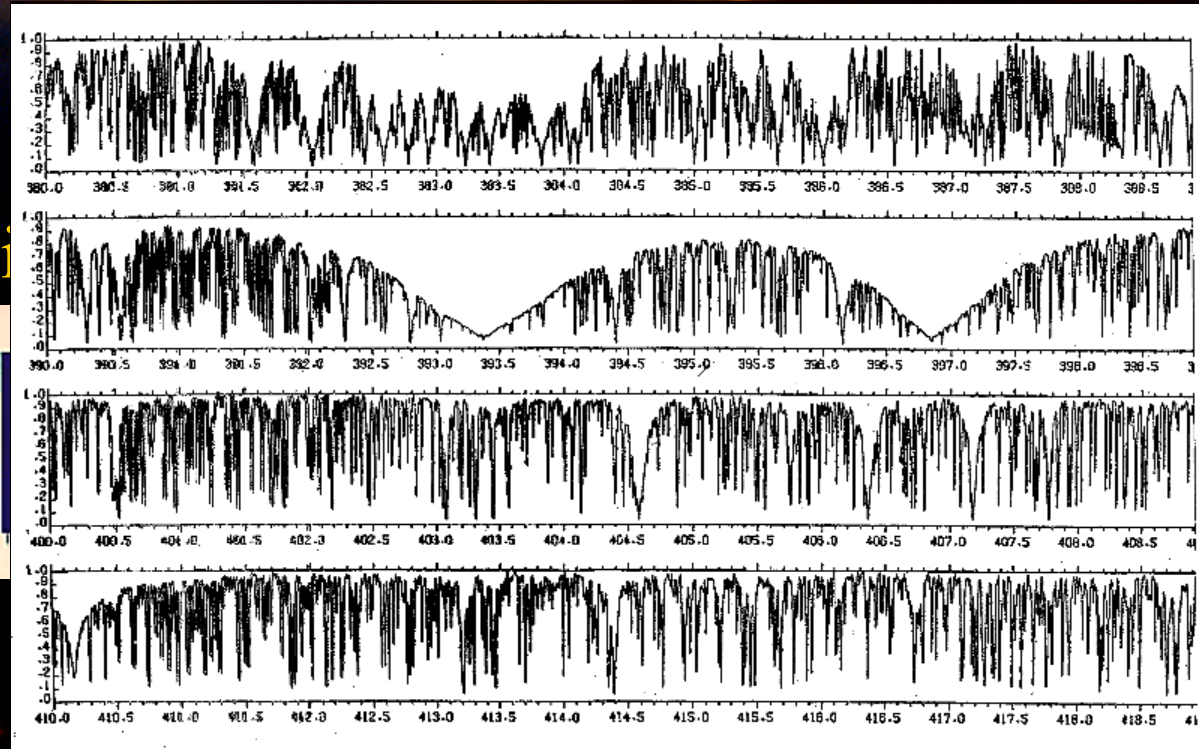
Słońce

- Atmosfera
  - chromosfera (bryzgi, protuberancje, pochodnie)
  - korona słoneczna ($T = 5 \text{ mln K}$)
  - wiatr słoneczny

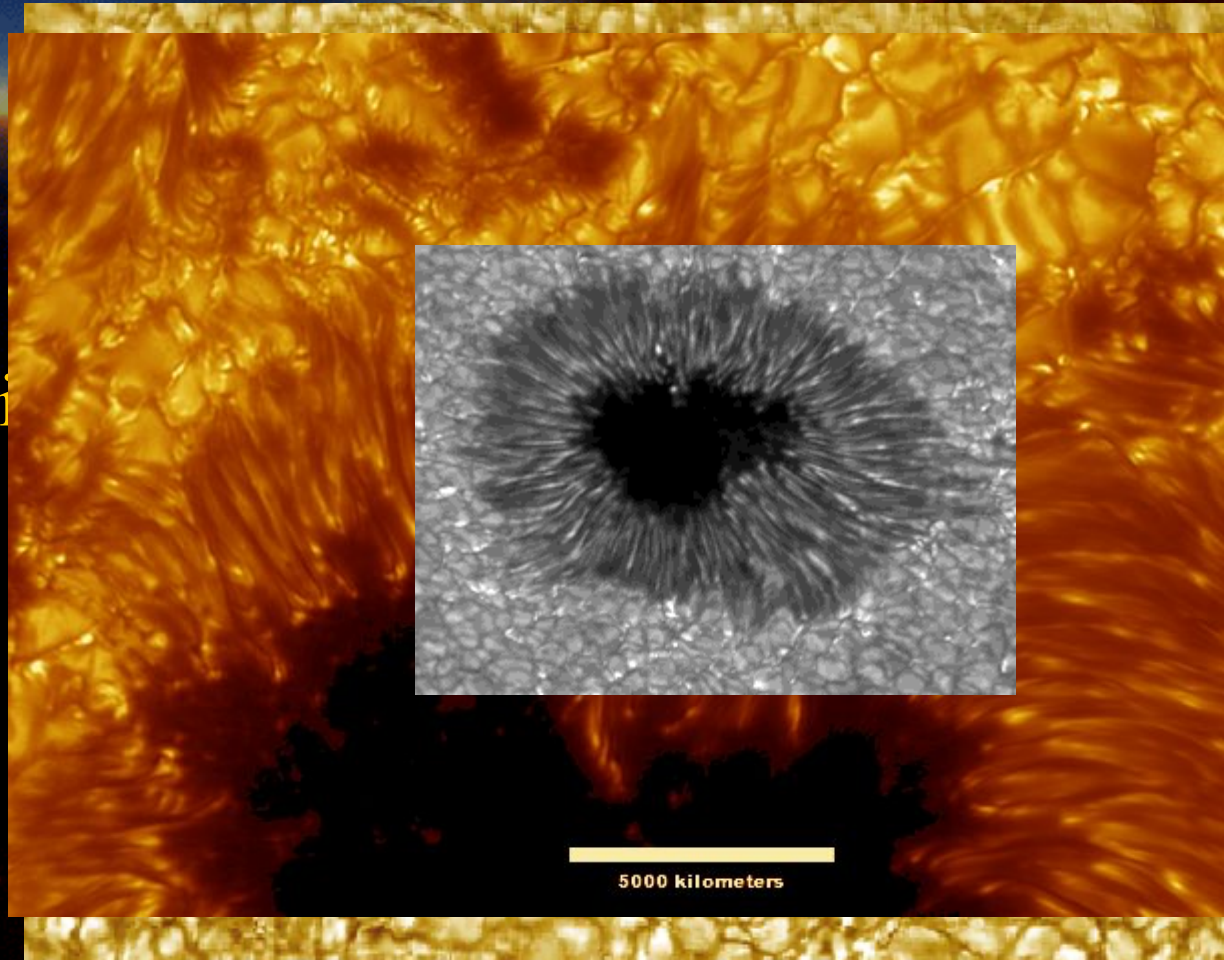
Powierzchnia Słońce

- Fotosfera
  - $T = 5800 \text{ K}$
  - widmo ciągłe i liniowe
  - granulacja, plamy, pociemnienie brzegowe

Powierzchnia Słońce

- Fotosfera
  - $T = 5800 \text{ K}$
  - widmo ciągłe i liniowe
  - granulacja, plamy, pociemnienie brzegowe

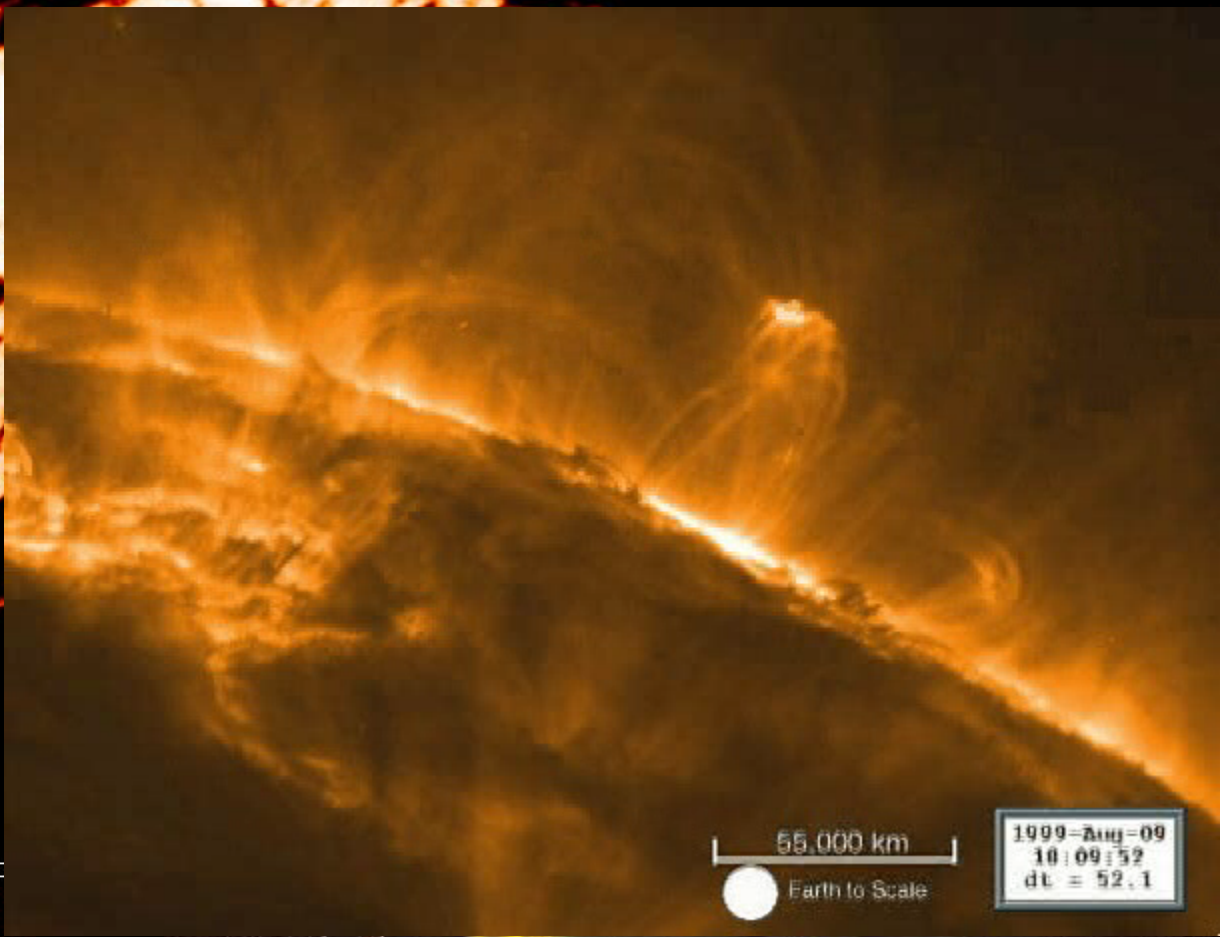
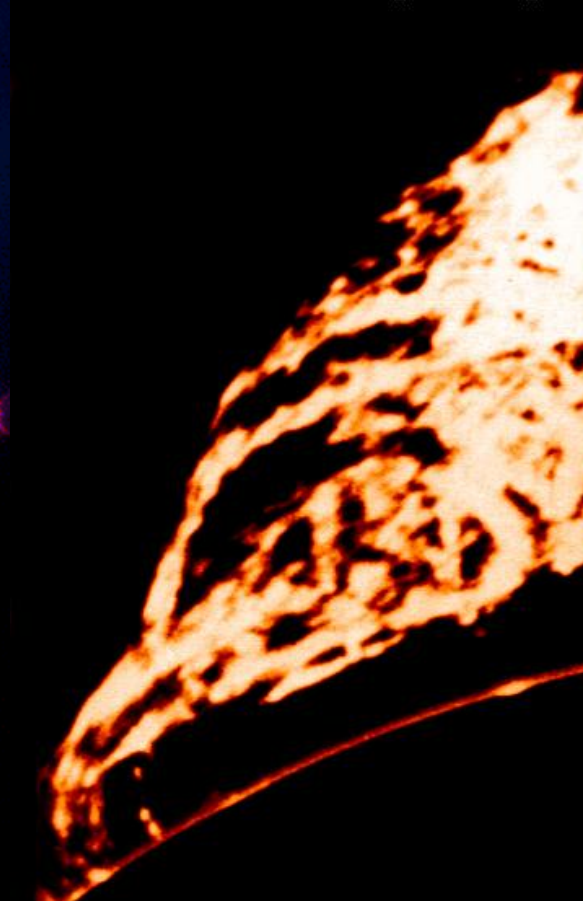

Aktywność słoneczna

ANNUAL Sunspot Numbers: 1700-1995

290

4 June 1946: H α photograph

Source: High Altitude Observato

55,000 km

Earth to Scale

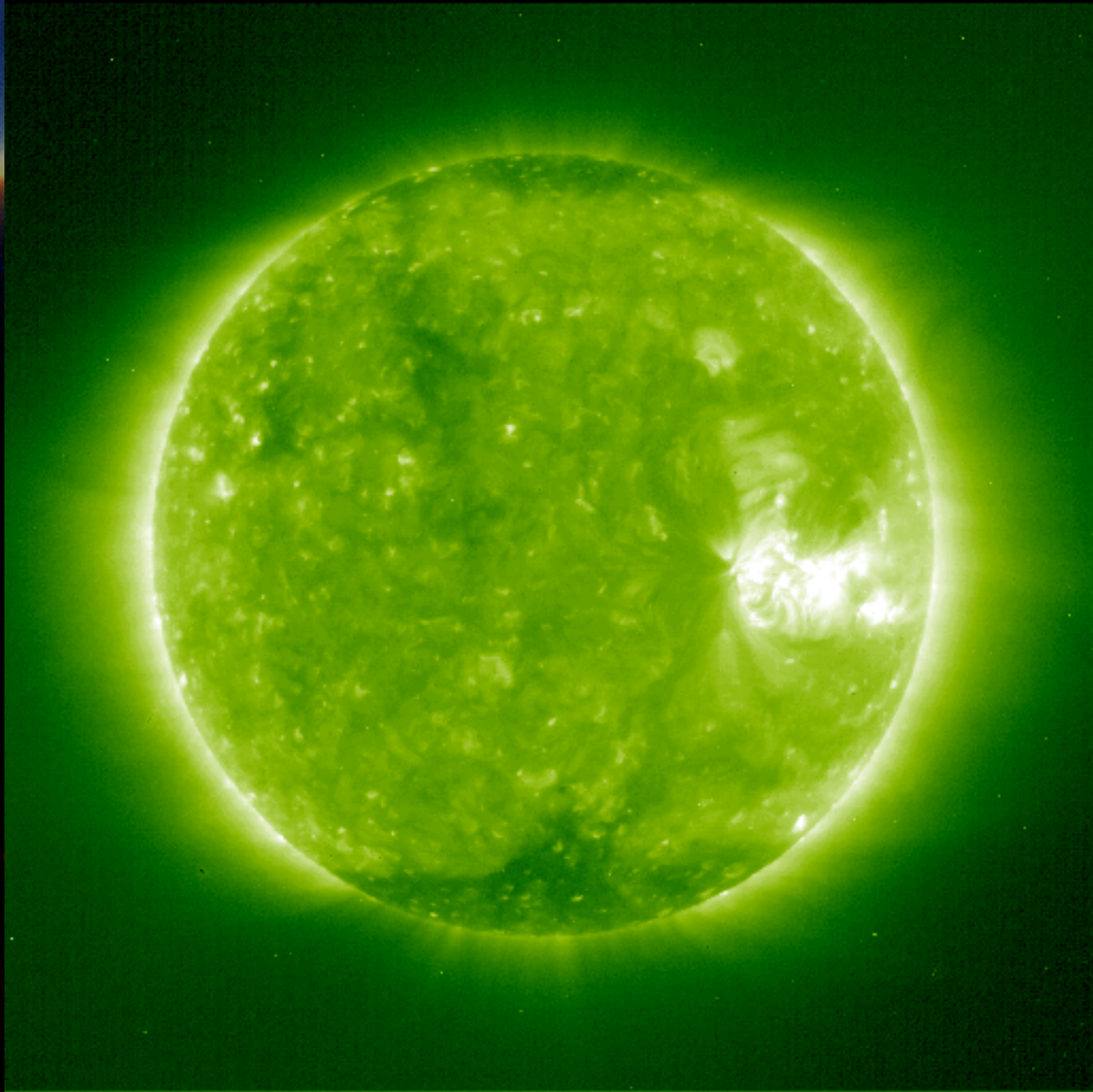
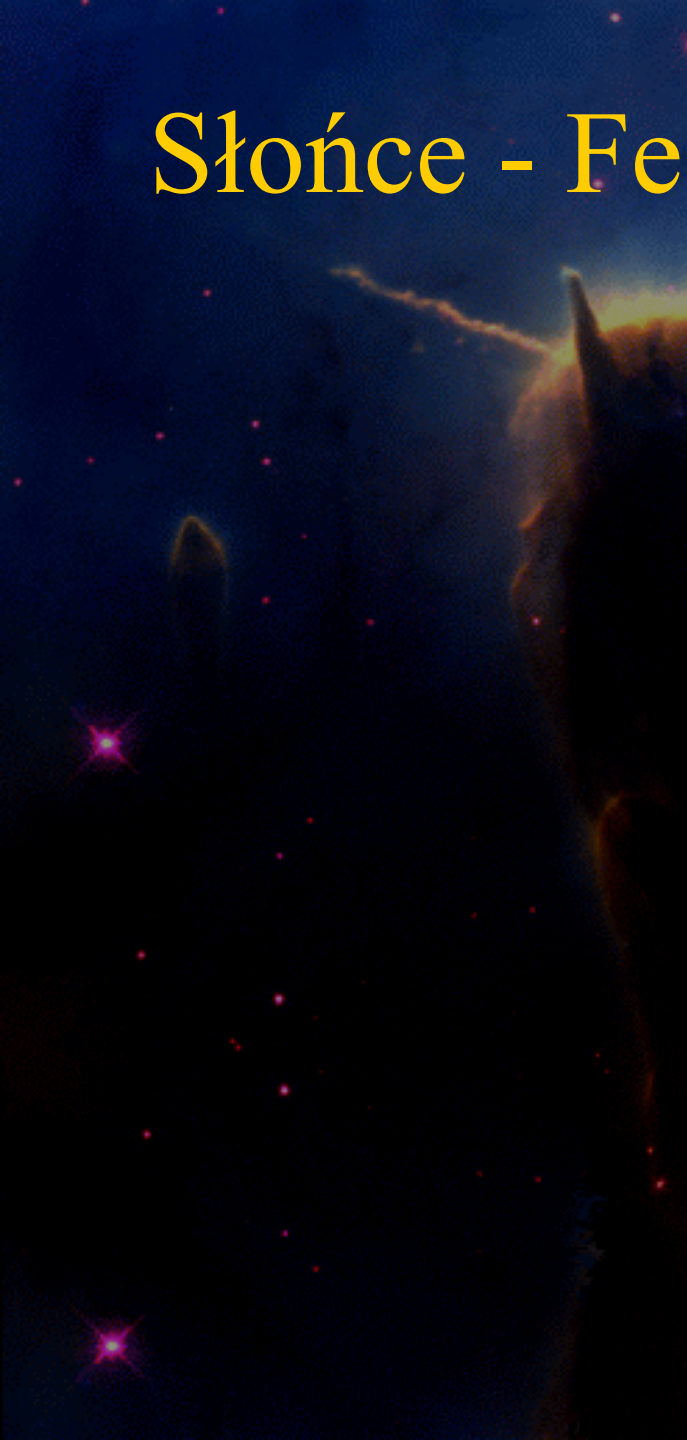
1999-Aug-09
10:09:52
dt = 52.1

Observ
August

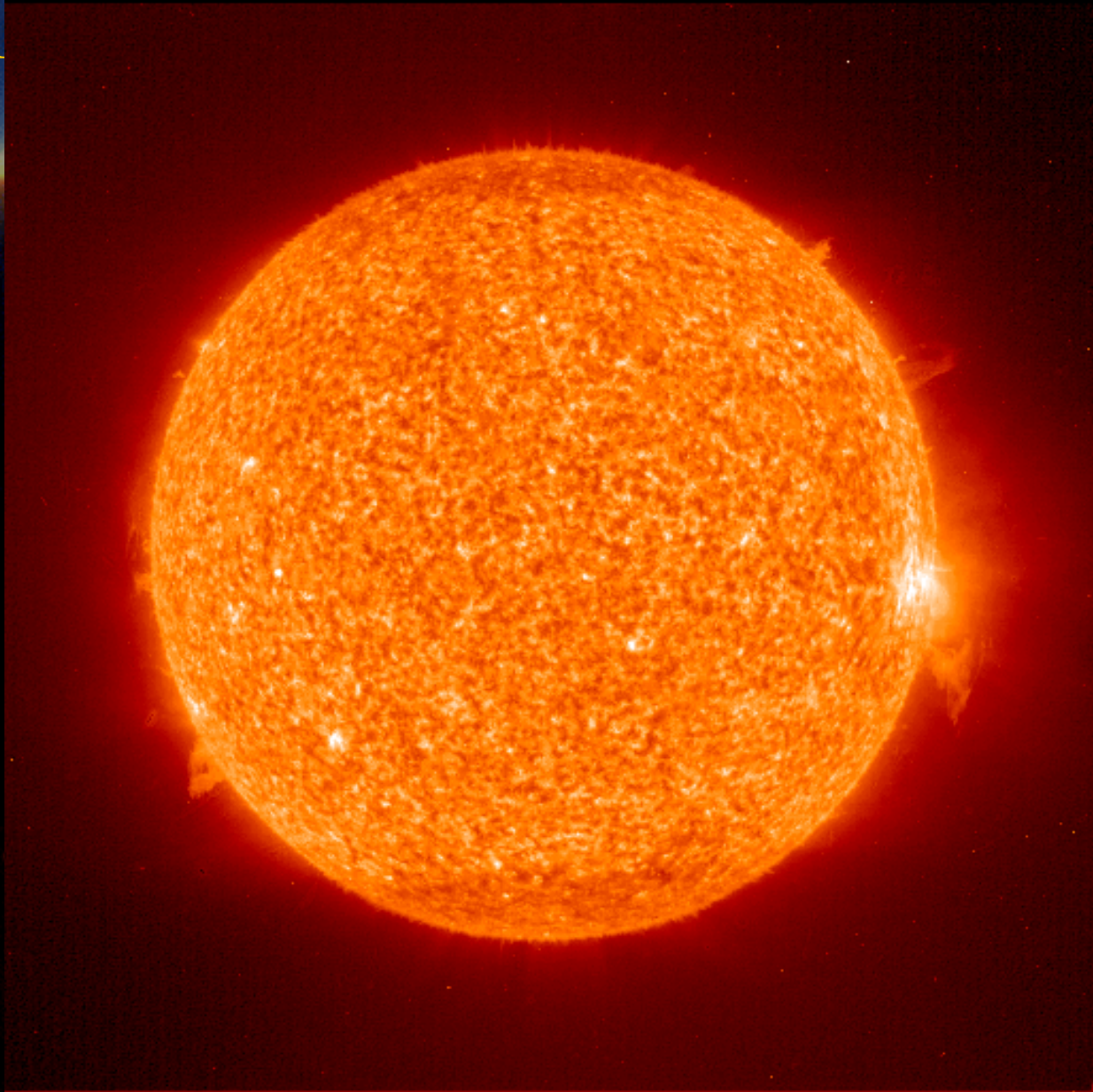
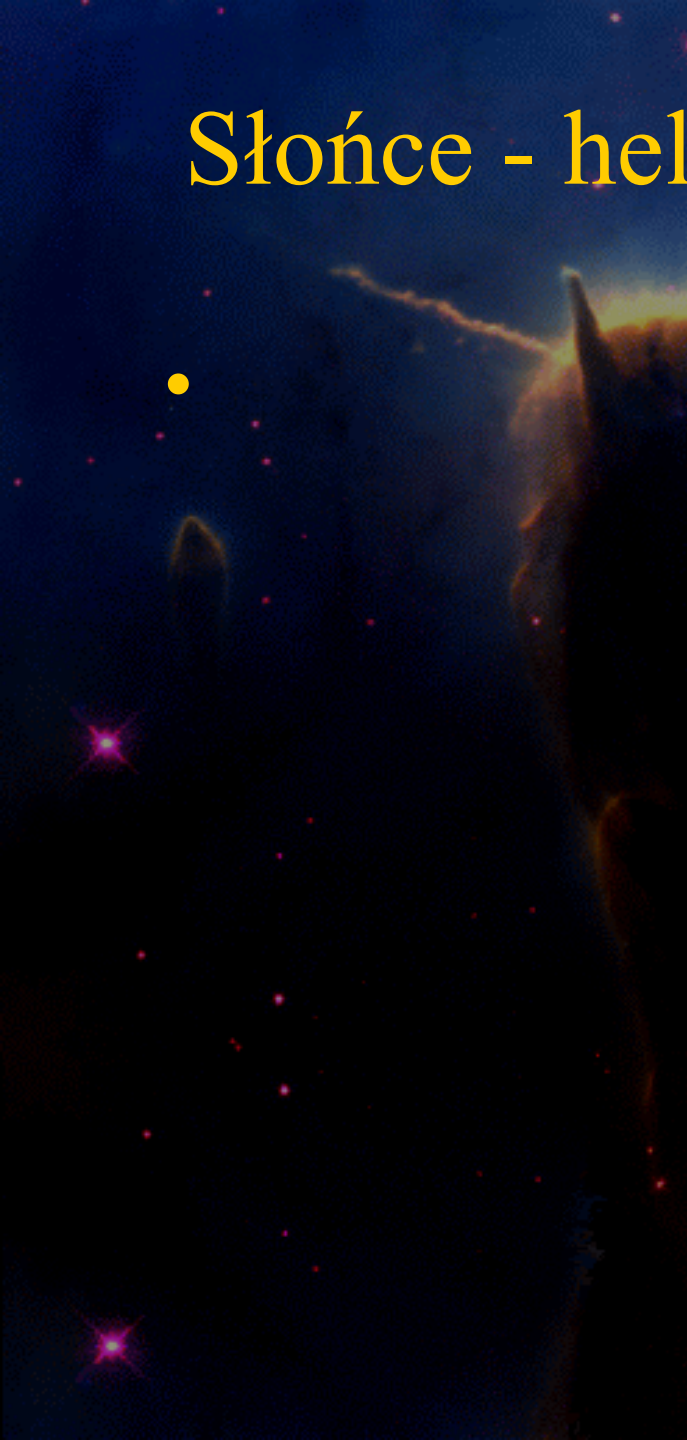
SOHO EIT, Fe XII line, 195 Å
May 16, 1996 at 06:40

Słońce - Fe

SOHO EIT, He II line, 304 Å
May 18, 1996 at 20:02

Słońce - hel

Merkury

- Odległość od Słońca: 58 mln km (0.39 AU)
- Mimośród 0.2 (0.31-0.47 AU)
- Masa: 3.3×10^{23} kg (0.055 M_Z)
- Promień: 2439 km (0.38 R_Z)
- Okres obrotu: 58.6 dnia
- Okres obiegu: 88 dni
- Temperatura: 400°C do -200°C
- Powierzchnia pokryta kraterami
- Bardzo rzadka atmosfera –
  - hel, sód, tlen, węgiel, argon, azot

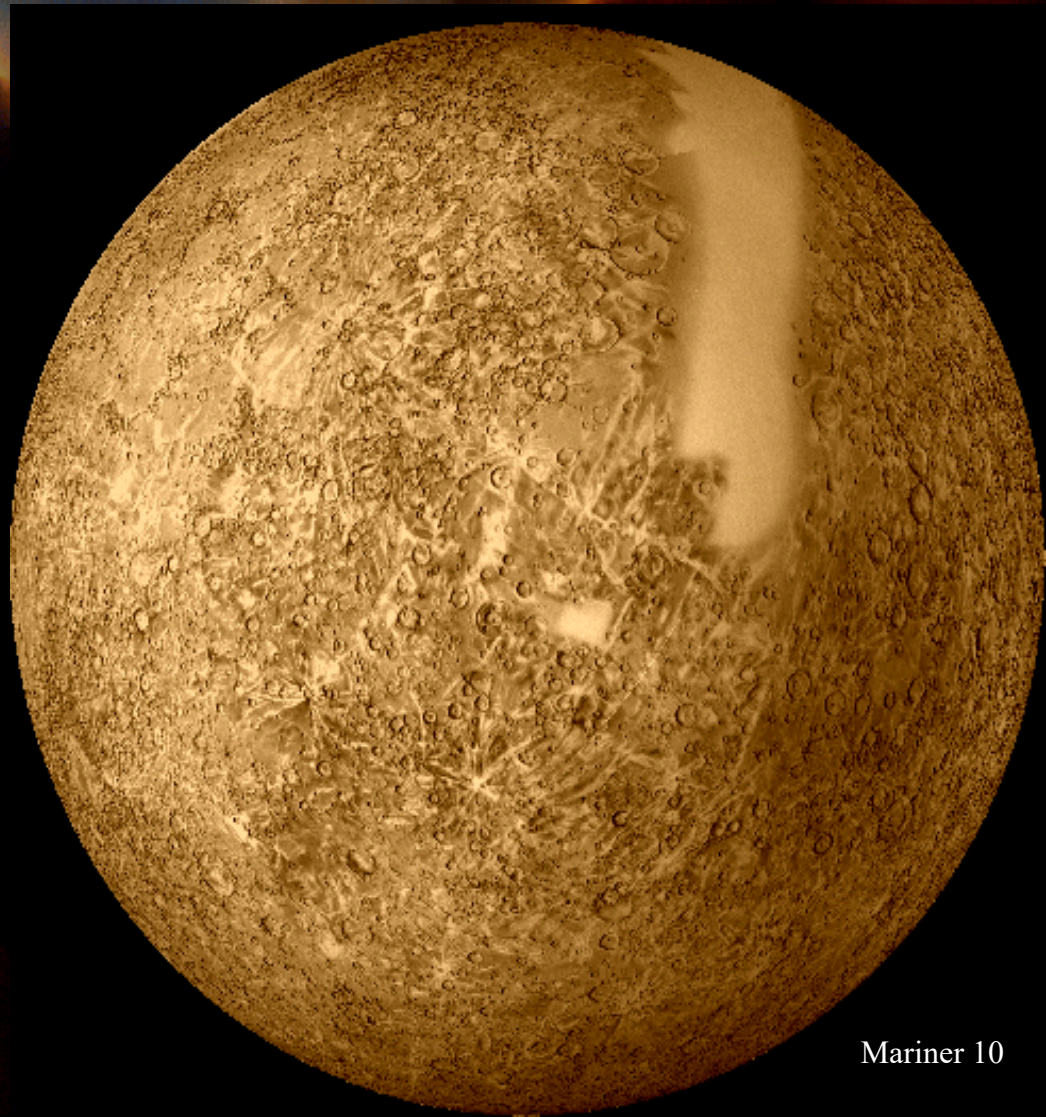

Merkury

- z Mariner 10

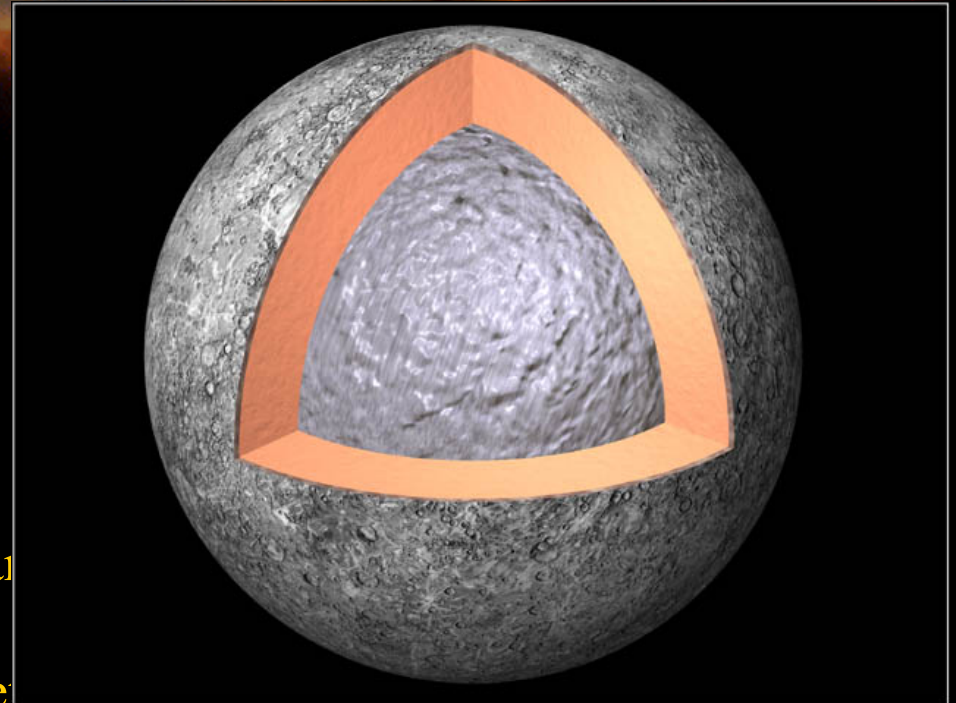
Caloris Basin

Mariner 10

Merkury

- Słabe dipolowe pole magnetyczne
  - część jądra płynna
- Jądro żelazne (70%)
- Skorupa – 100 km
- Synchronizacja orbita – obrót 3:2
- Ruch linii apsyd
  - 5600"/100 lat – obserwowany
  - w tym:
    - 531" – perturbacje od planet
    - 43" - ogólna teoria względności (oddziaływanie grawitacyjne przenoszone z prędkością światła)

The Interior of Mercury

© Copyright Calvin J. Hamilton

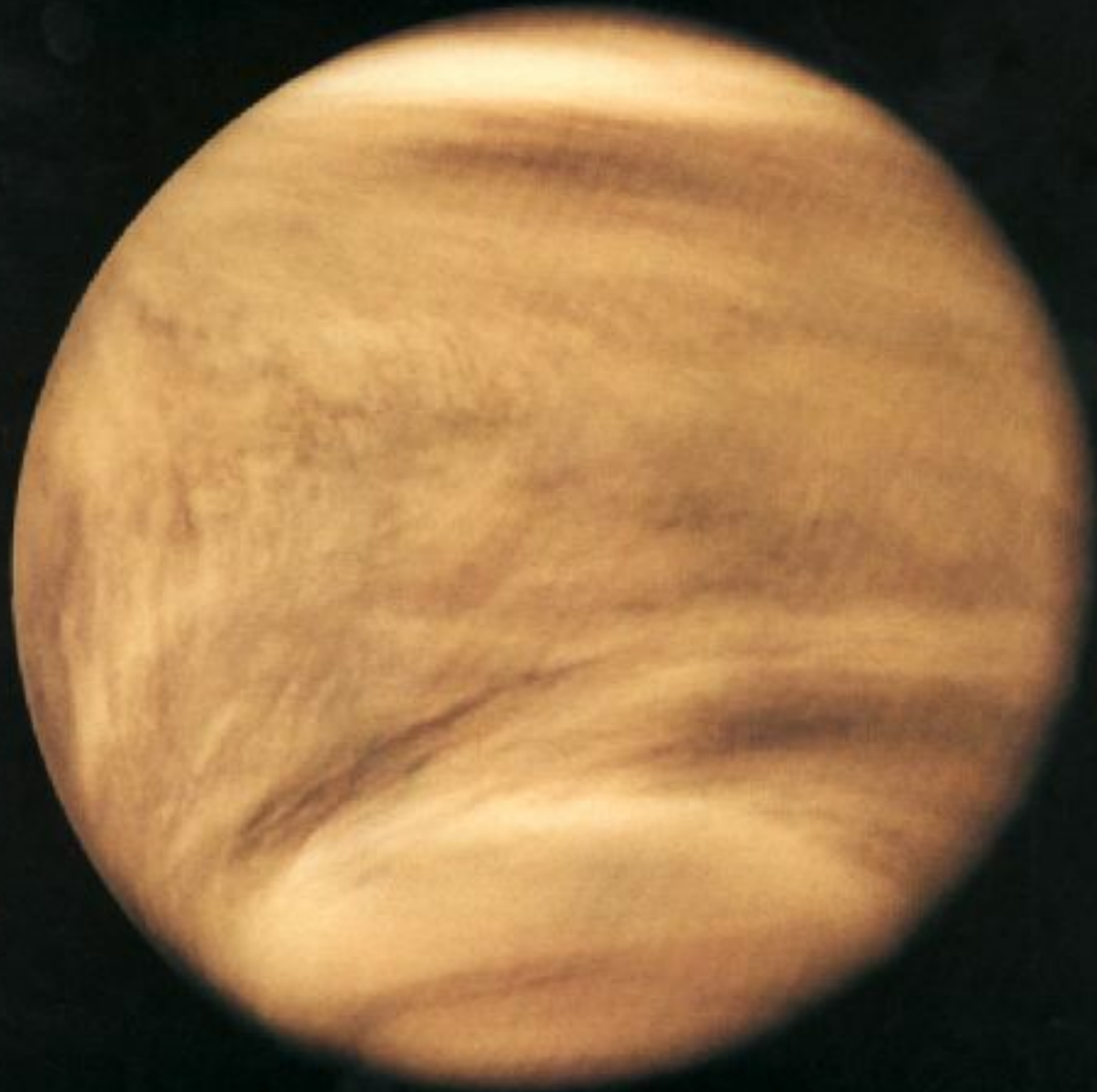
Wenus

- Odległość od Słońca: 108 mln km (0.723 AU)
- Masa: 4.87×10^{24} kg (0.81 M_Z)
- Promień: 6050 km (0.95 R_Z)
- Okres obrotu 243 dni (wsteczny)
- Okres obiegu: 224 dni
- Temperatura: 450°C
- Atmosfera:
  - 96% CO_2 , 3+%N,
  - SO_2 , O_2 , H_2O , CO ,
  - Ar, He, Ne, HCl, HF
- Chmury H_2SO_4

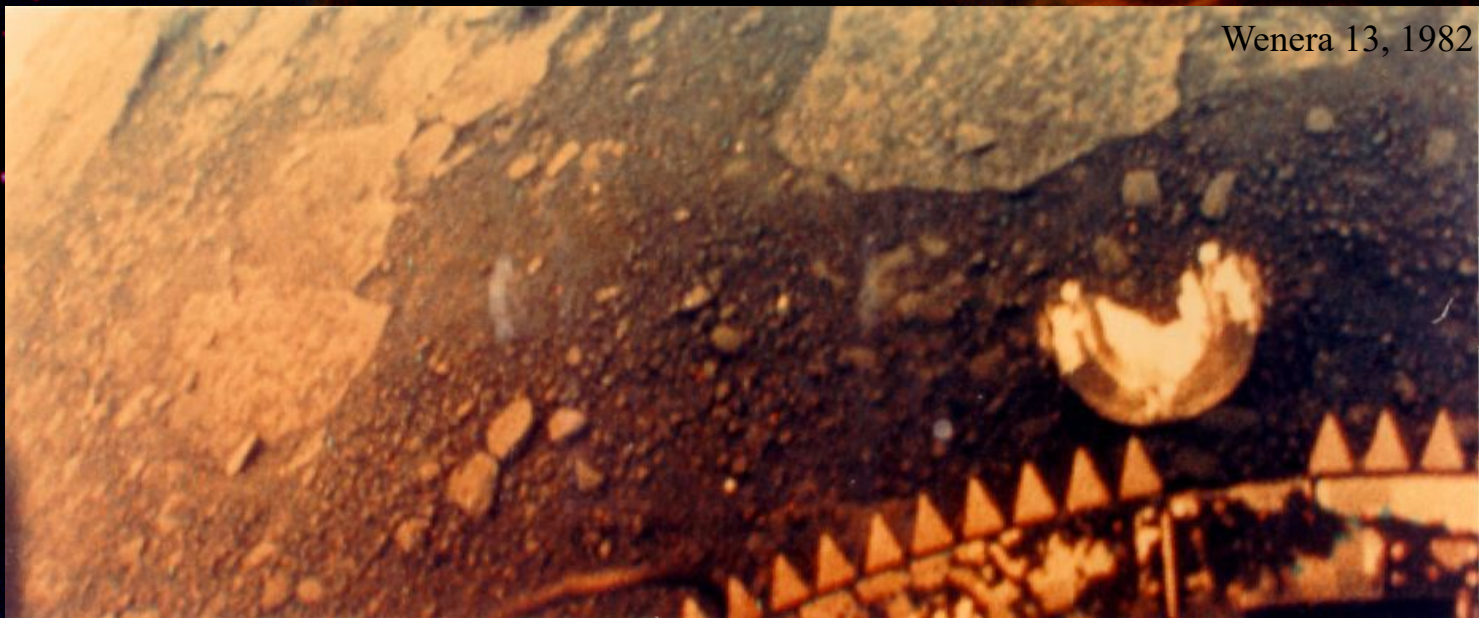
Wenus

- chmury
widoczne w
promieniach
UV

Wenus

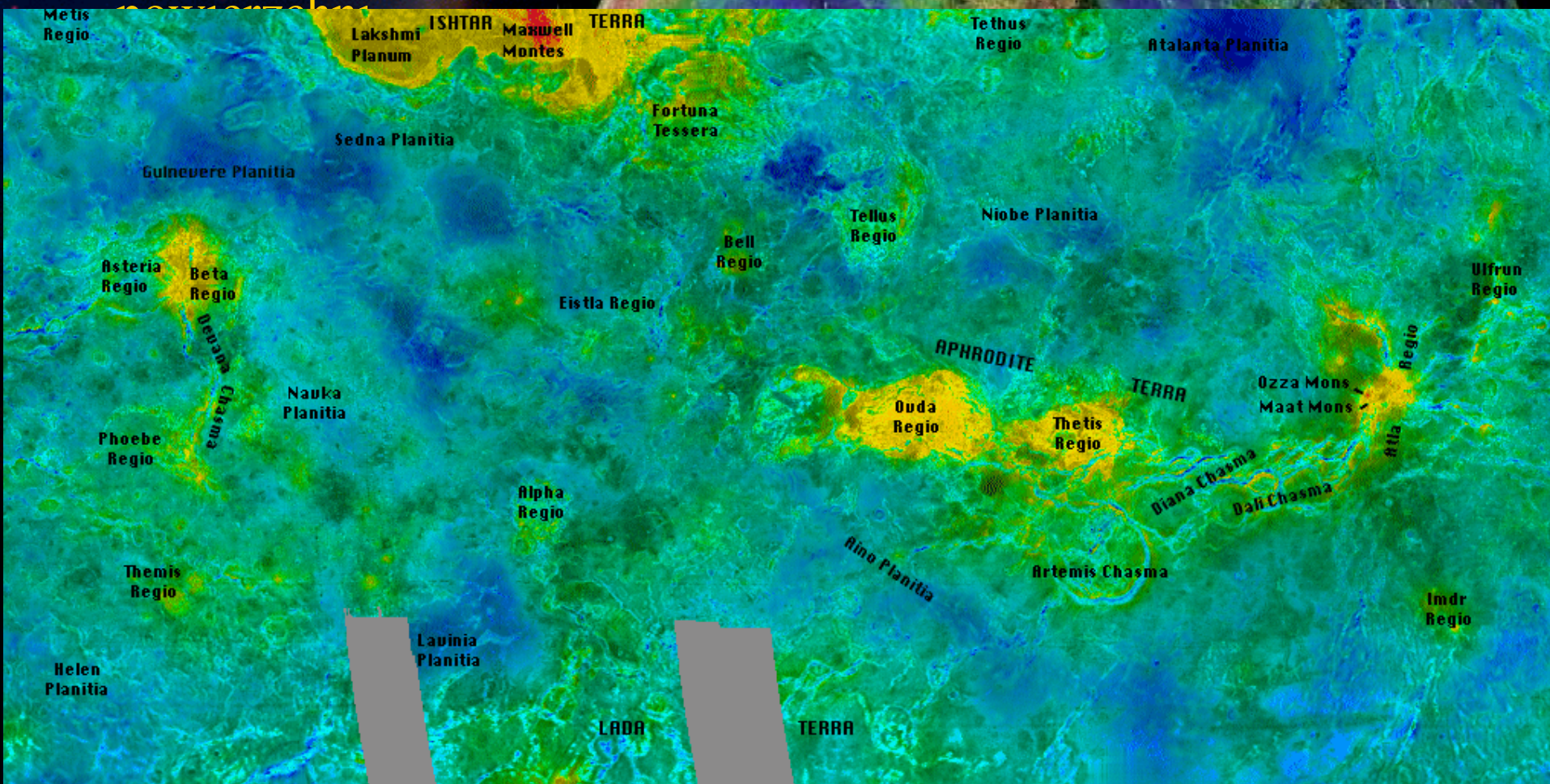
- Lądownicy
  - Wenera 9, 13
  - zdjęcia
  - analiza gruntu

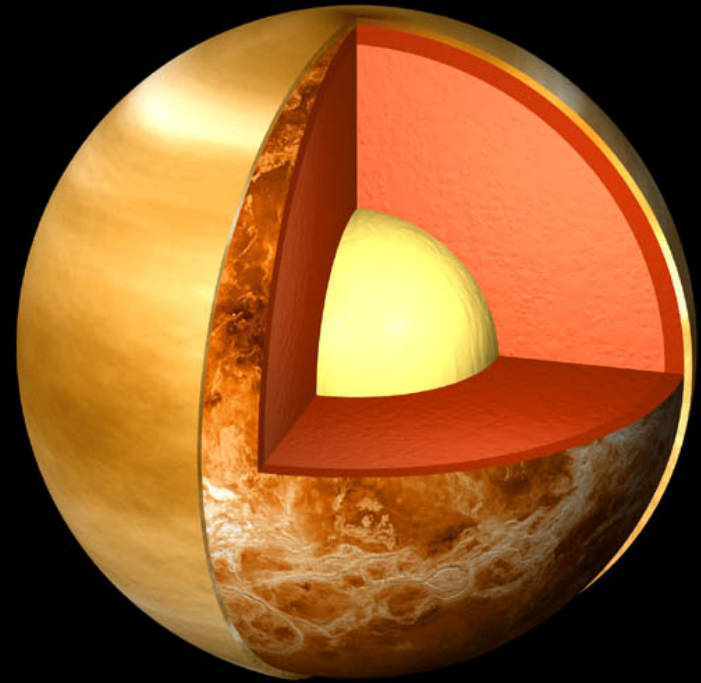
Wenus

- Sonda Magellan -
obrazy radarowe

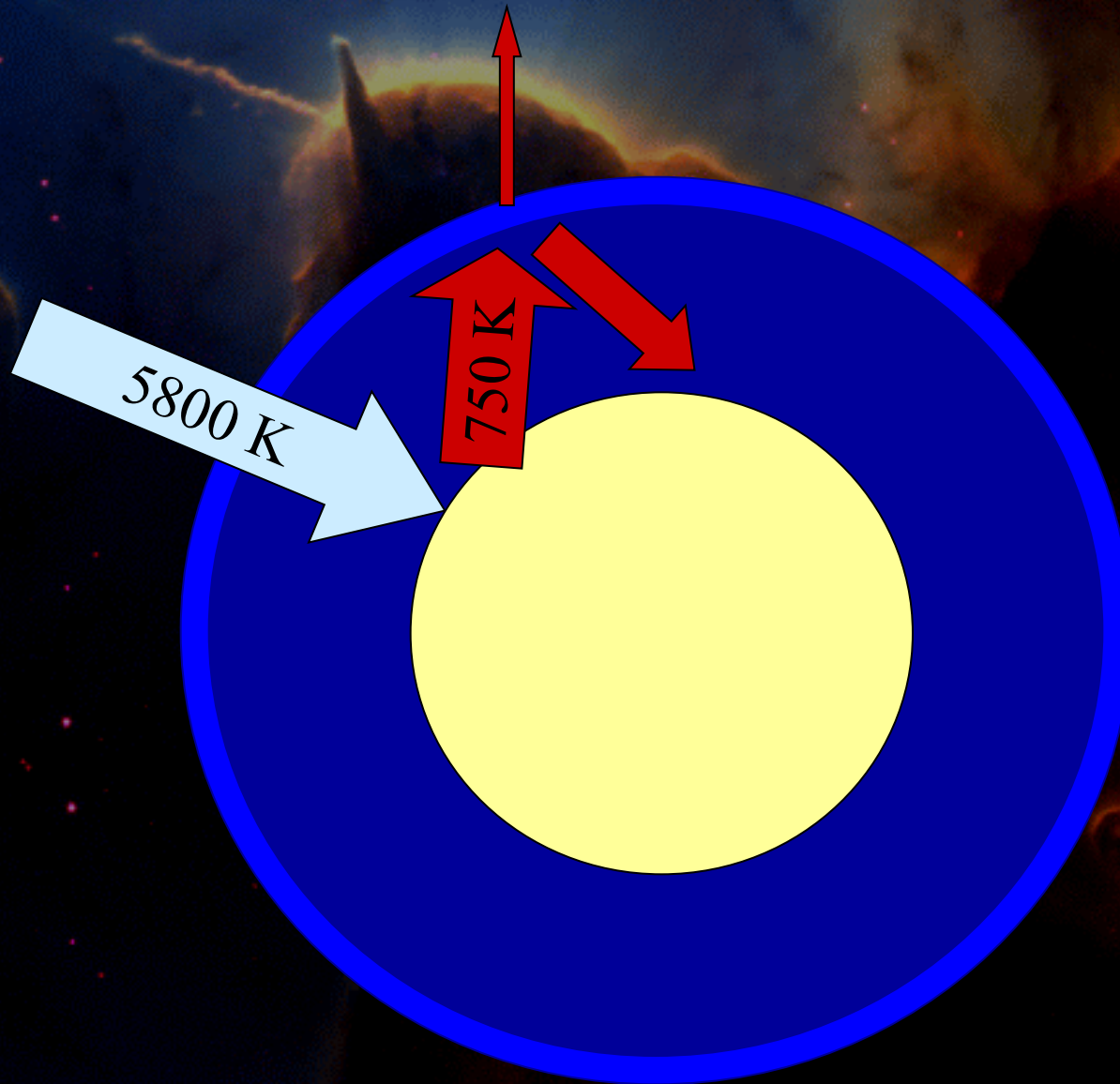

Wenus - wnętrze

- Skorupa
  - 25-40 km
  - brak płyt
  - bazaltowa
- Płynny płaszcz
- Stałe jądro ??

Wenus – efekt cieplarniany

• 07/04/2020

This is an astronomical image of a nebula, likely the Ring Nebula (M56), showing a complex structure of glowing gas and dust. The central region is bright and yellowish-white, surrounded by a ring of reddish-orange and blue-green filaments. The background is dark blue, with several bright stars visible, some showing diffraction spikes. A date stamp '• 07/04/2020' is overlaid in the upper left quadrant in a yellow font.

Ziemia jako planeta

- Odległość od Słońca:
149.6 mln km (1 AU)
- Masa: 5.97×10^{24} kg (1 M_Z)
- Promień: 6371 km (1 R_Z)
- Okres obrotu 1 doba
- Okres obiegu: 365.256 dób
- Temperatura: 10 °C
- Wiek: 4.5 mliliarda lat

Ziemia jako planeta

- Powstanie
  - dysk protoplanetarny
  - planetozymale
  - kurczenie grawitacyjne
  - radioaktywność (obecnie – pod skorupą)
- Budowa wnętrza
  - jądro żelazowo-niklowe (wewnątrz stałe)
  - płaszcz (płynny)
  - skorupa, płyty tektoniczne

Ziemia jako planeta

- Atmosfera
  - pierwotnie wodorowe
  - 78% azotu, 21% tlenu, 1% argon
  - troposfera (14 km), tropopauza(18 km), stratosfera(50km, ozon), mezosfera (90 km), termosfera, jonosfera (500-1000 km)
  - pole magnetyczne, pasy Van Allena
    - zorze polarne
  - refrakcja, ekstynkcja, seeing

Zorza polarna

Zorza polarna

@ Sébastien Gauthier

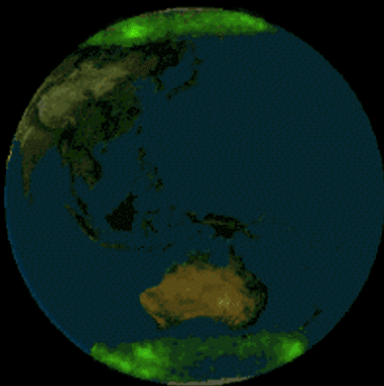
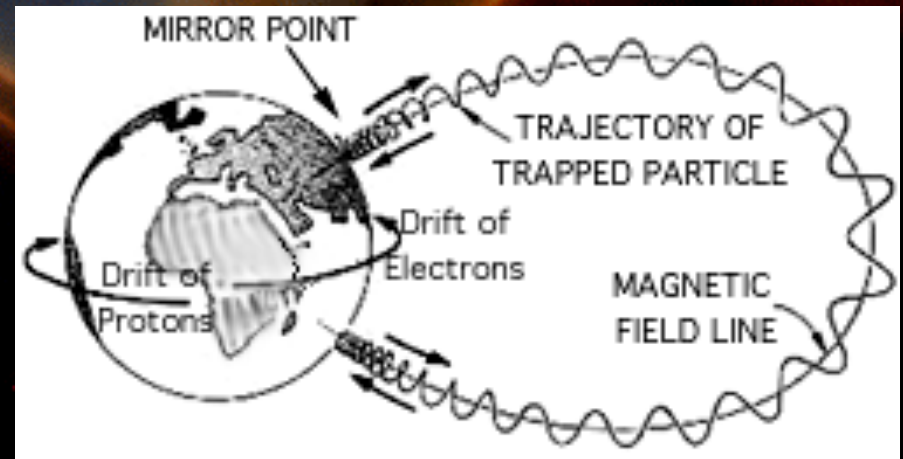

J. Curtis

Zorza polarna

- Pasy Van Allena
  - wiatr słoneczny
  - elektrony i jony
  - pułapka magnetyczna
  - dryf – prąd – pole (1%)

NASA-Polar

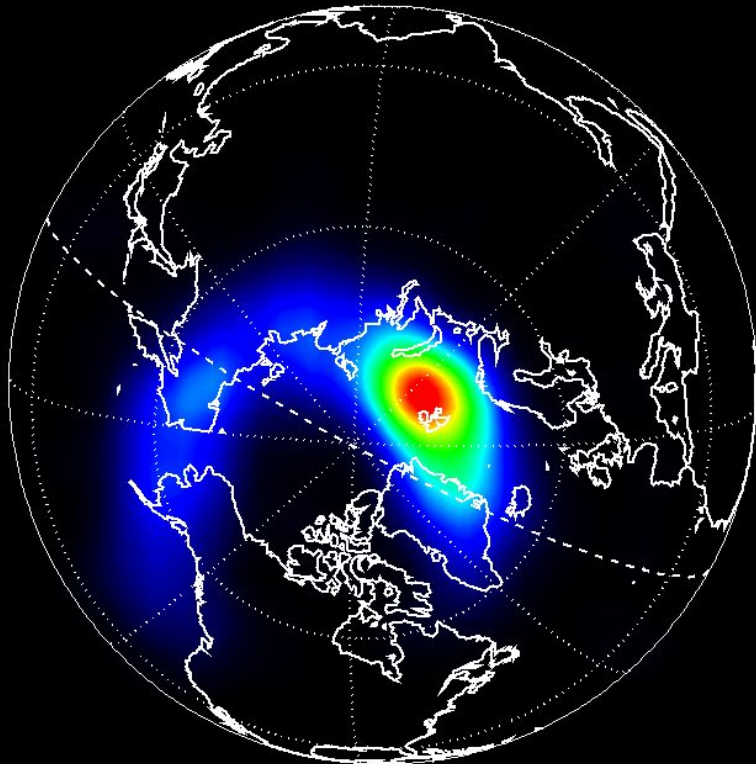

by Steele Hill

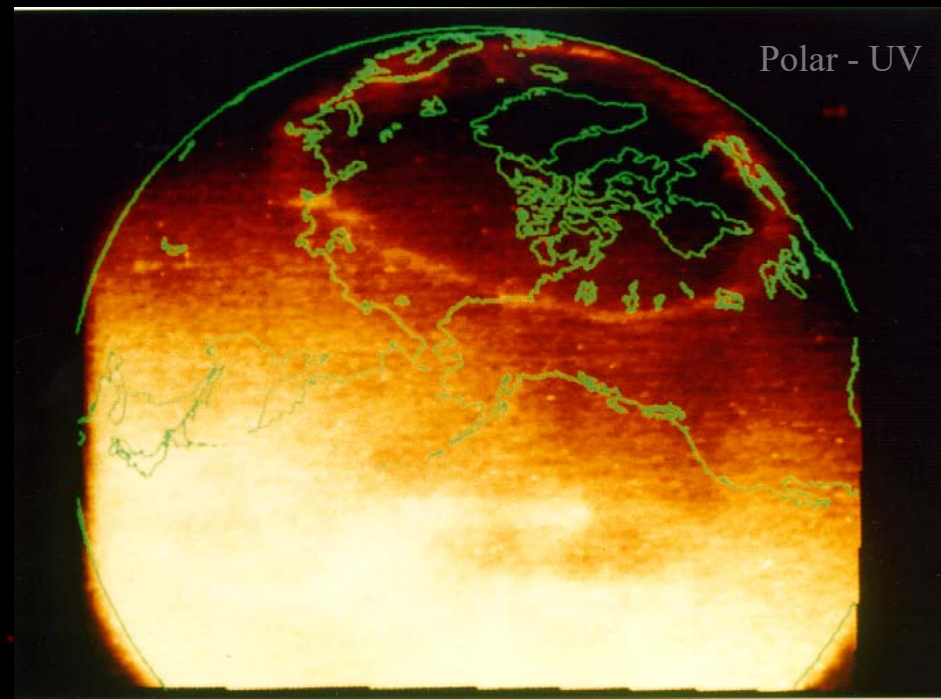
Zorza polarna

Global Image of the Aurora in X-rays

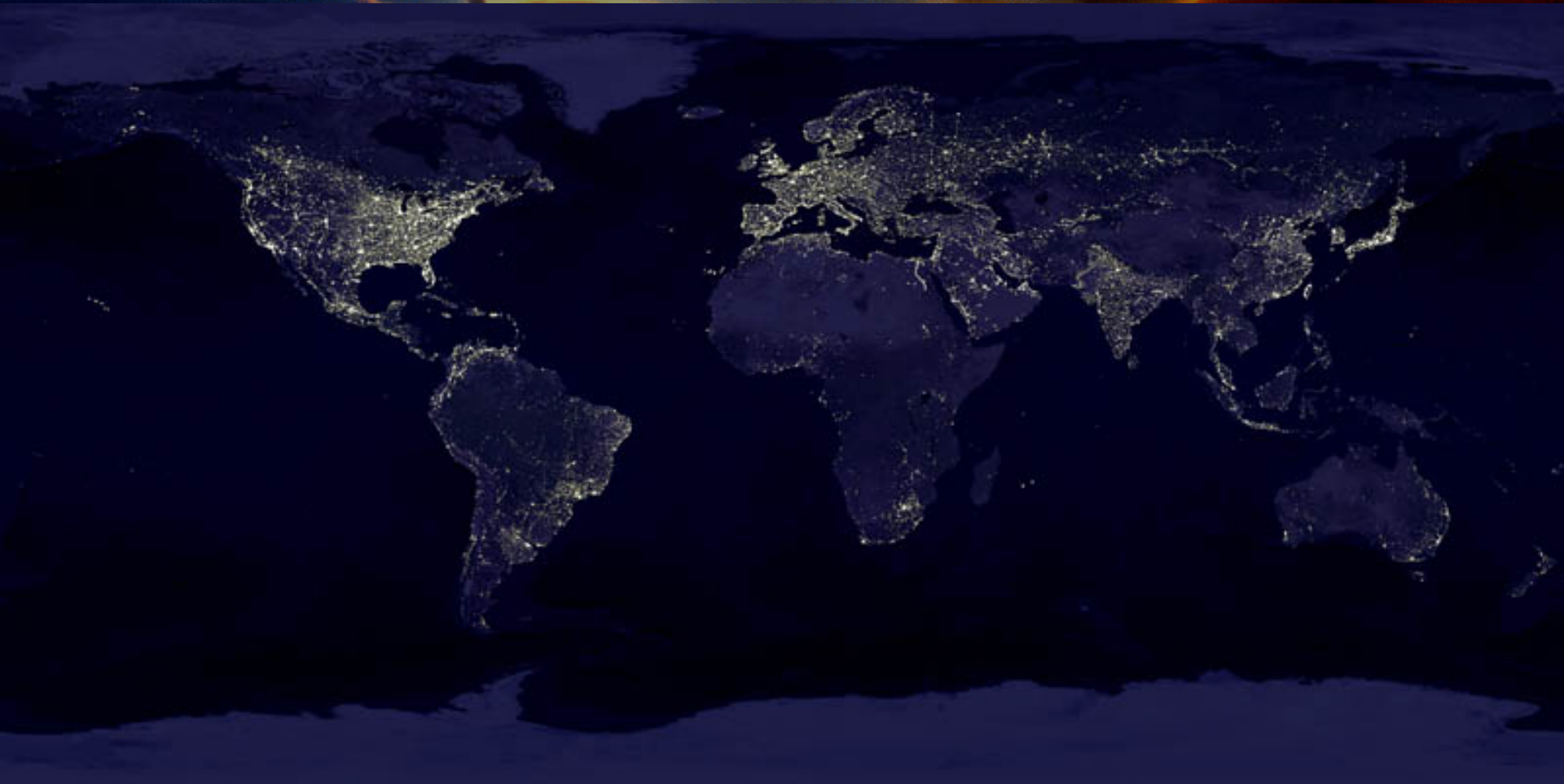
POLAR Ionospheric X-ray Imaging Experiment (PIXIE)

Observed on March 20, 1996 19:36 – 19:48 UT

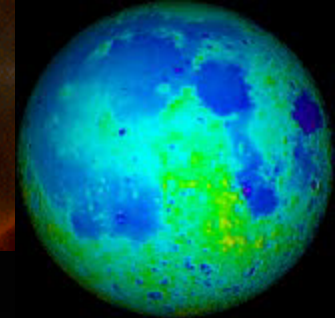

Ochrona ciemnego nieba

Defense Meteorological Satellite

Księżyc

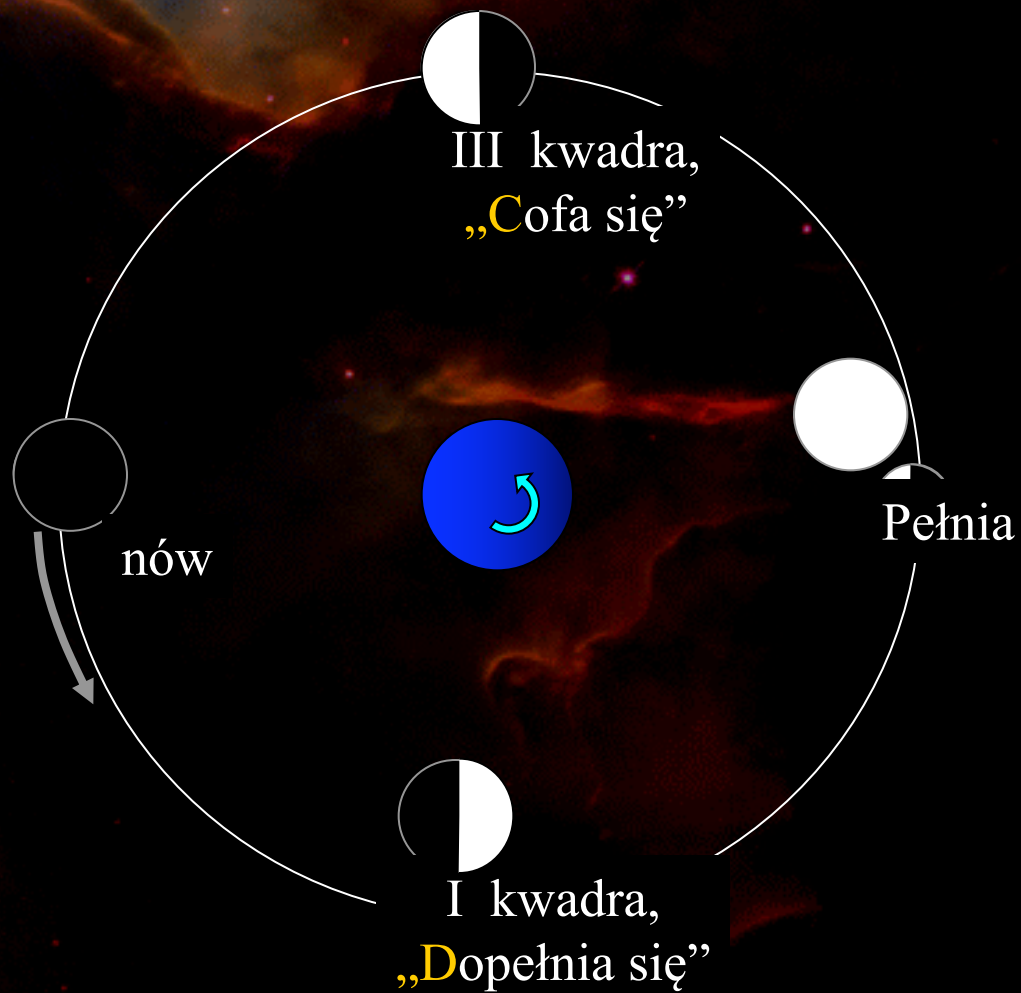

- Odległość od Ziemi:
384 tys. km
- Masa: 7.35×10^{22} kg
($1/81 M_Z$)
- Promień: 1737 km
- Wiek: 4.6 mld lat
(morza – 3.1 mld)
- Średnia gęstość:
 3.35 g/cm^3

Lunacja księżycowa

lunacja – okres od nowiu do nowiu

Księżyc - fazy

Libracja

- w sumie 59% powierzchni

2007 Apr 3 08:50:54 UT

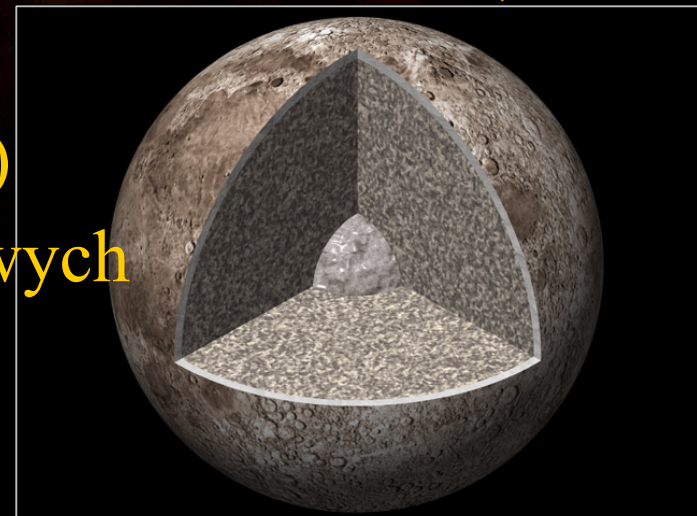

libracja – wahanie, ważenie (od łac. libra)

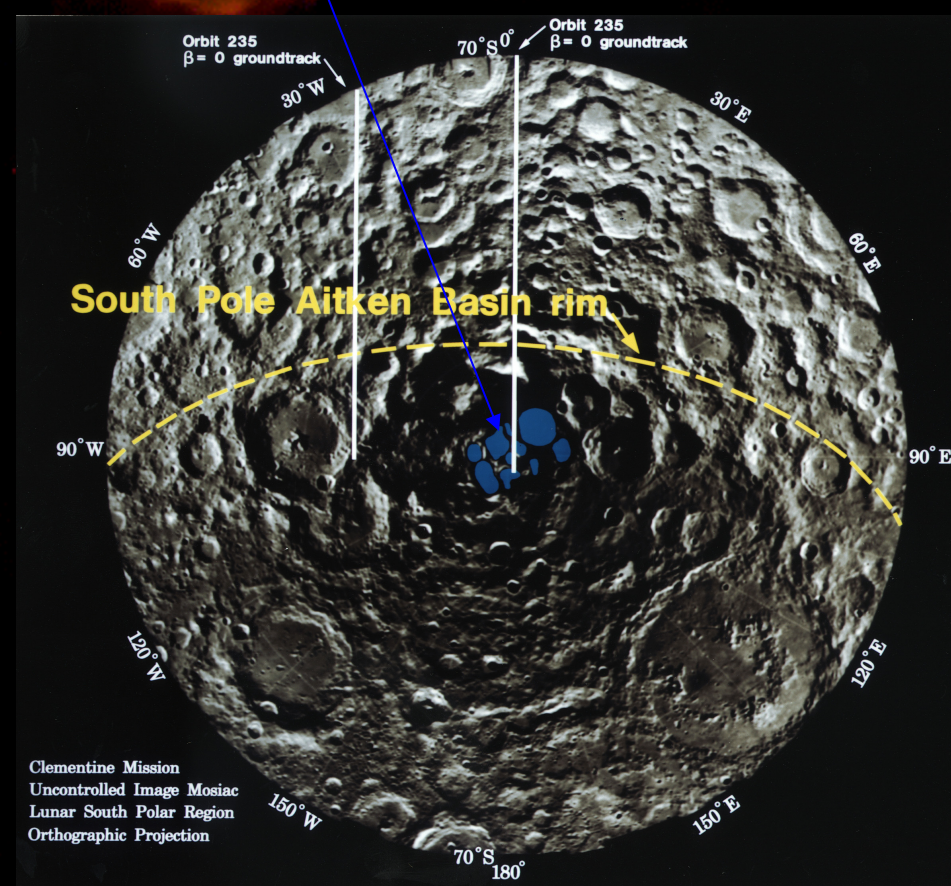
Księżyc - budowa

- Niewielkie jądro 2-4% masy (Ziemia)
- Płaszcz (stały, brak pola magnetycznego)
- Skorupa (miałki regolit na powierzchni)
- morza (półkula niewidoczna ich nie ma)
- kratery (góry pierścieniowe), góry centralne
- uskoki, rozpadliny, grzbiety ($D < 300$ km, $H < 8$ km)
- Brak atmosfery
- Temperatura (-130°C do $+110^{\circ}\text{C}$)
- Woda na dnie kraterów biegunowych

Księżyc – biegun południowy

- Sonda Clementine
  - woda na dnie kraterów biegunowych

Człowiek na Księżycu - Apollo 11-17

Księżyc – hipotezy powstania

- Przechwycenie
  - wątpliwe: podobny skład chemiczny
  - wymaga oddziaływania trójciałowego
- Wspólne powstanie
  - ale: jądro zawiera 4% masy (Ziemia – 30%)
- Oderwanie od Ziemi (Hartman, 1974)
  - skład mineralny skorupy – podobny
  - zderzenie z obiektem o rozmiarach Marsa
  - kiedy jądro Ziemi było już uformowane

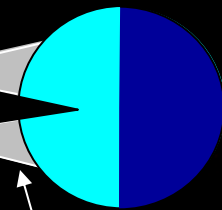
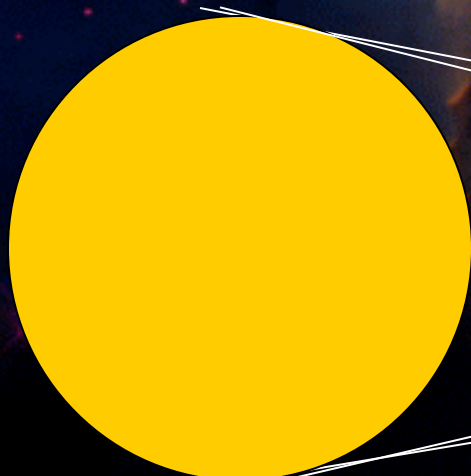

Zaćmienie Słońca

Słońce

Księżyc

Ziemia

cień

półcień

Całkowite zaćmienie Słońca

- czas trwania – max. 7 min 40 s
- prędkość cienia na równiku ~ 2000 km/h
- średnica cienia na Ziemi – max 269 km.

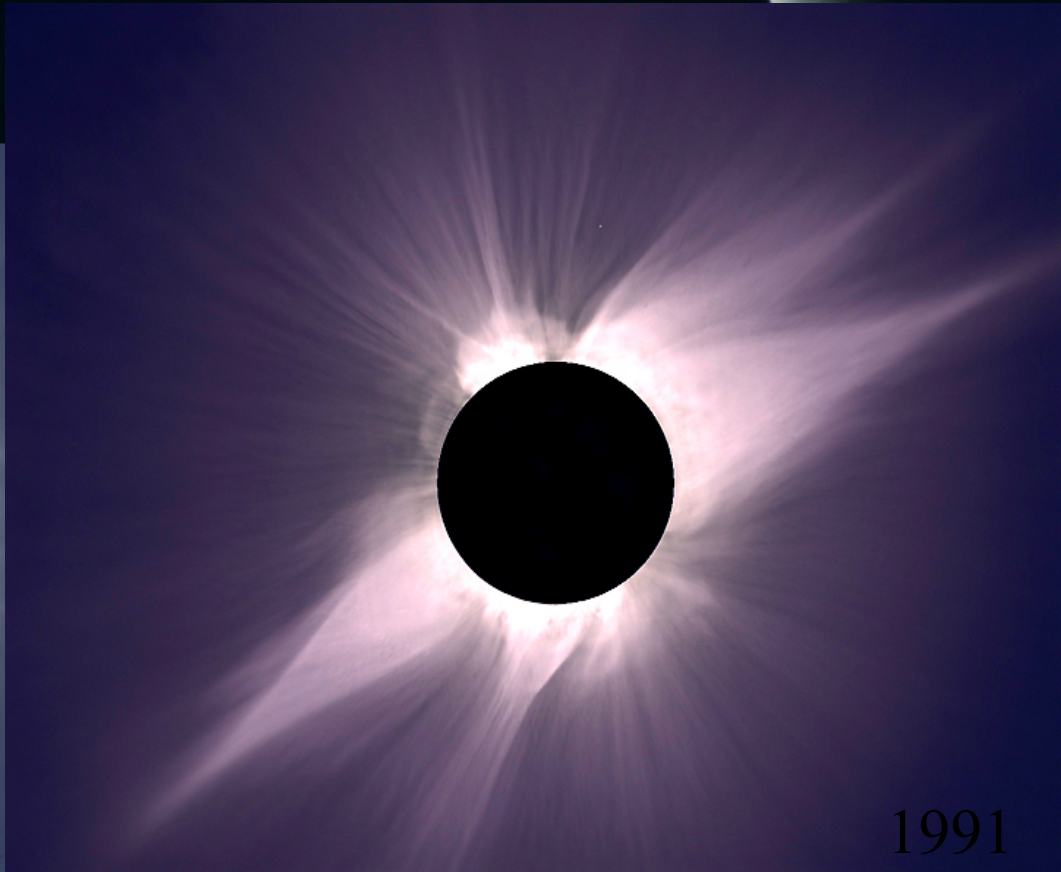
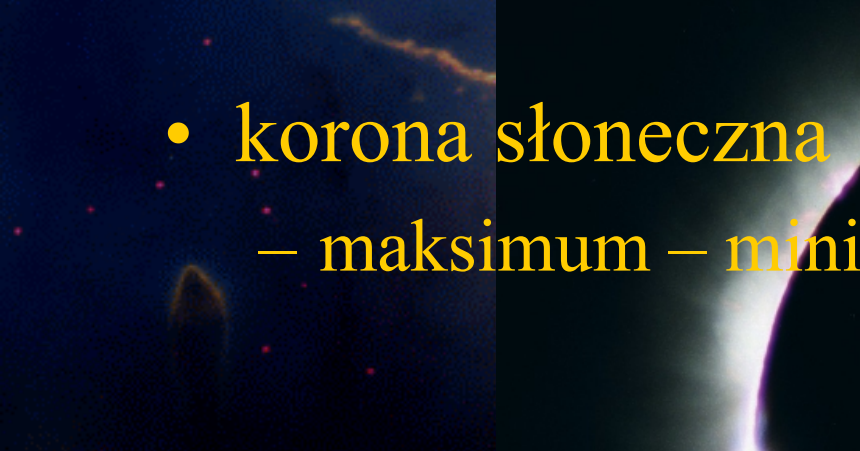
Całkowite zaćmienie Słońca

- atmosfera Słońca
  - chromosfera, protuberancje
  - korona słoneczna

Całkowite zaćmienie Słońca

- korona słoneczna
– maksimum – minimum aktywności

Zaćmienie częściowe

- czas trwania
~ 3.5 godziny

© Sébastien Gauthier

©2001 F. Espenak

www.MrEclipse.com

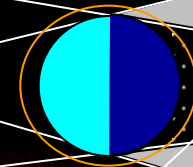
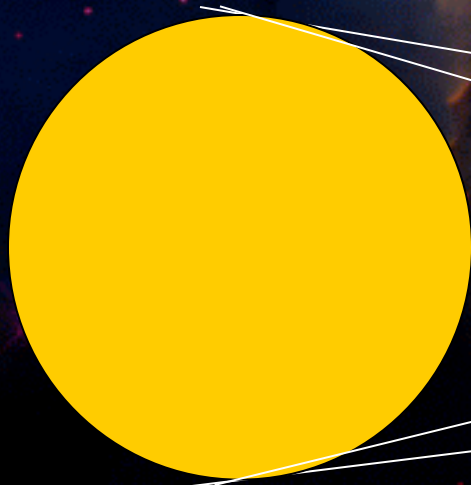
Zaćmienie obraczkowe

Zaćmienie Księżyca

Słońce

Ziemia Księżyc

cień

półcień

światło ugięte

Całkowite zaćmienie Księżyca

- średnica cienia w odległości Księżyca
– 9200 km = 2.7 średnicy Księżyca

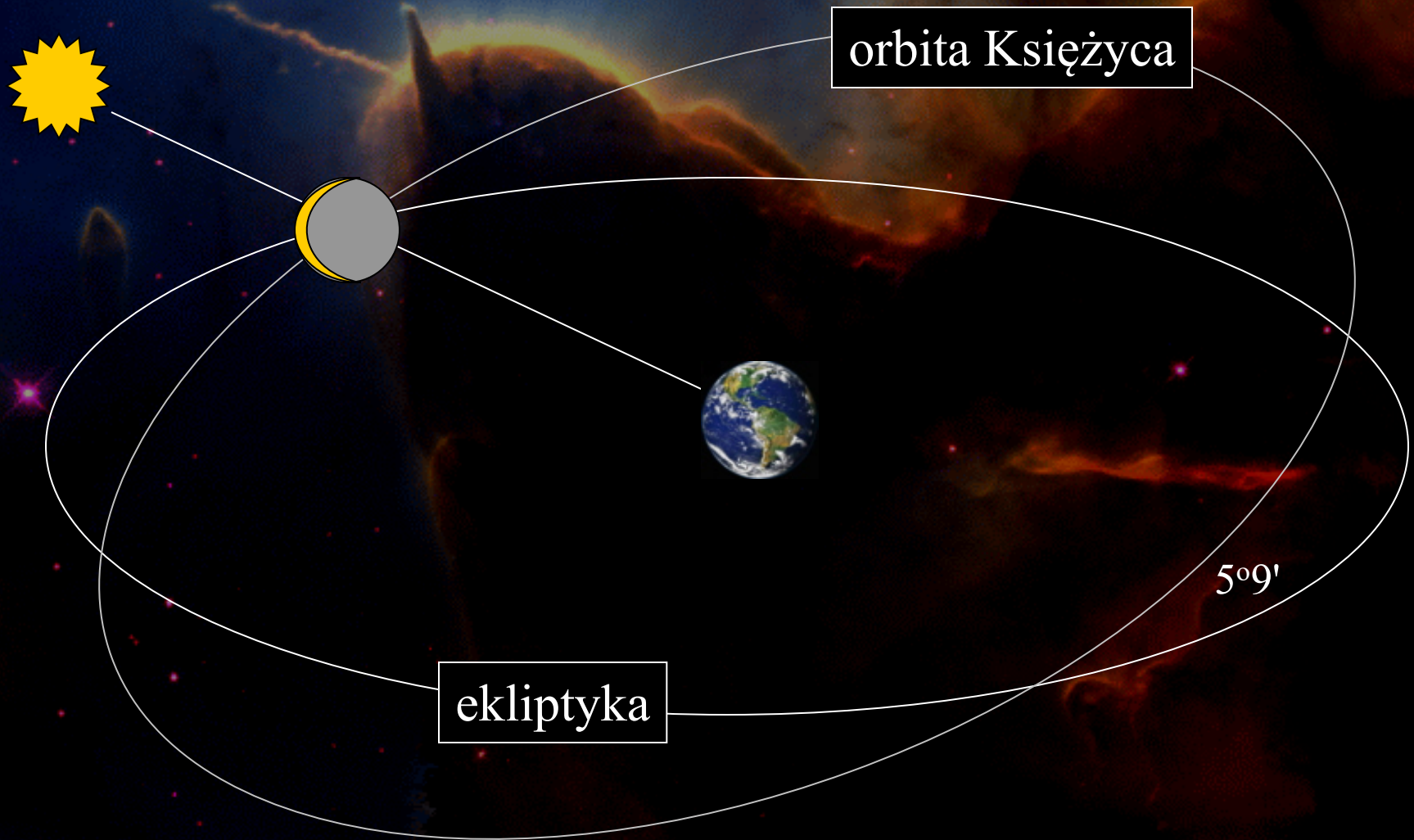

Zaćmienie Księżyca ...

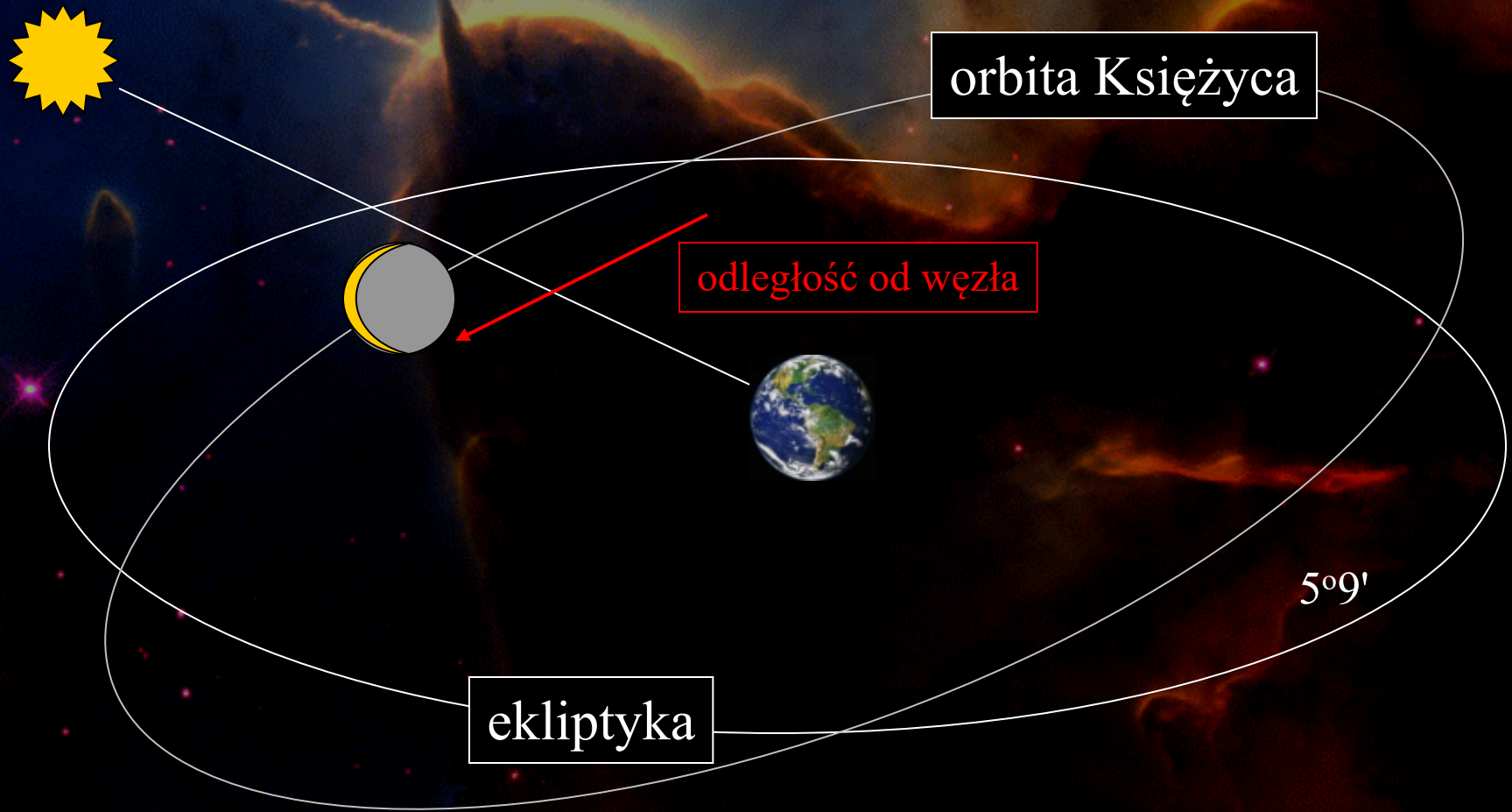

Apollo

Warunki występowania zaćmień

Warunki występowania zaćmień

Warunki występowania zaćmień

- odległość od węzła mniejsza od:
  - min $9^{\circ}30'$ – max $12^{\circ}15'$ dla zaćmienia Księżyca
  - min $15^{\circ}21'$ – max $18^{\circ}31'$ dla zaćmienia Słońca
  - Słońce w pobliżu węzła orbity Księżyca
    - rok zaćmieniowy $346^{\text{d}}.6200$

Warunki występowania zaćmień

- Przy każdym przejściu Słońca przez węzeł
  - musi nastąpić jedno zaćmienie Słońca
  - mogą nastąpić dwa
  - nie musi wystąpić zaćmienie Księżyca
- W roku kalendarzowym zatem:
  - 2 do 5 zaćmień Słońca
  - 0 do 3 zaćmień Księżyca

Warunki występowania zaćmień

- W ciągu 1000 lat mamy średnio:
  - 2375 zaćmień Słońca (650 całkowitych)
  - 1543 zaćmienia Księżyca
- Okres po którym schemat zaćmień się powtarza:
  - wspólna wielokrotność miesiąca synodycznego, smoczego i roku zaćmieniowego

Okresowość zaćmień

- SAROS 18 lat 11 dni
  - 223 miesiące synodyczne 6585.32 dnia
  - 242 miesiące smocze 6585.36 dnia
  - 239 miesięcy anomalistycznych 6585.55 dnia
  - 19 lat zaćmieniowych 6585.78 dnia

Pływy (przyprływy i odpływy)

- Siły przyprływowe

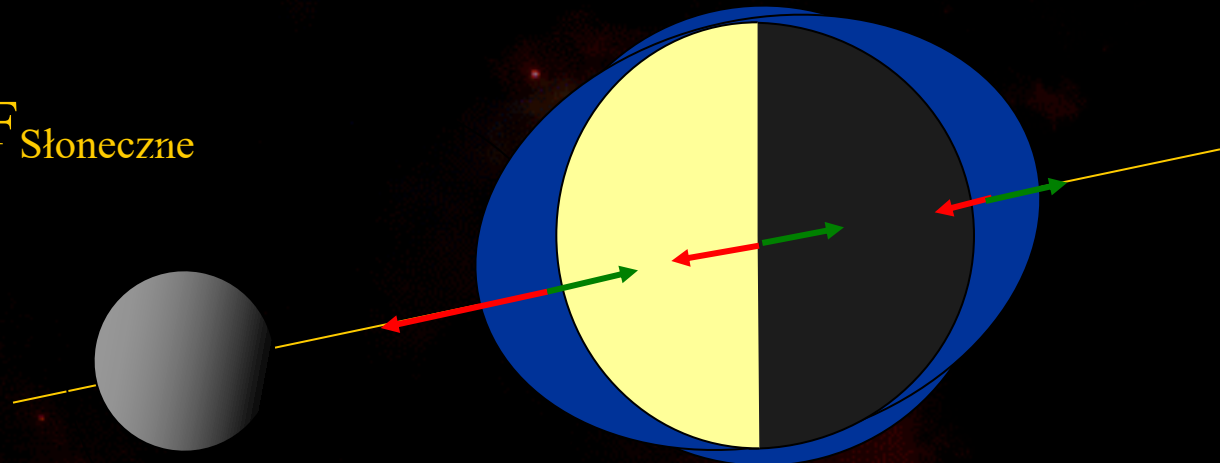
- $F \sim M/r^3$

- Pływy

- księżycowe

- słoneczne

$$F_{\text{Księżycowe}} = 2.18 F_{\text{Słoneczne}}$$

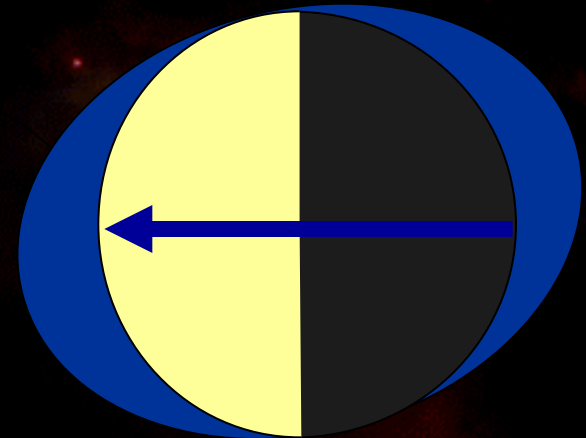
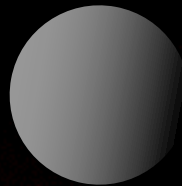

Księżyc

Ziemia

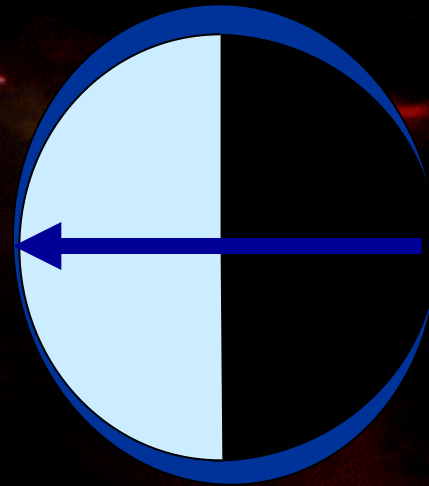
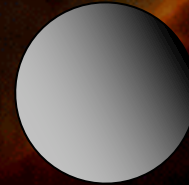
Pływy

- Zmiany w cyklu miesięcznym:
- największe
  - nów, pełnia
(pływy syzygijne)

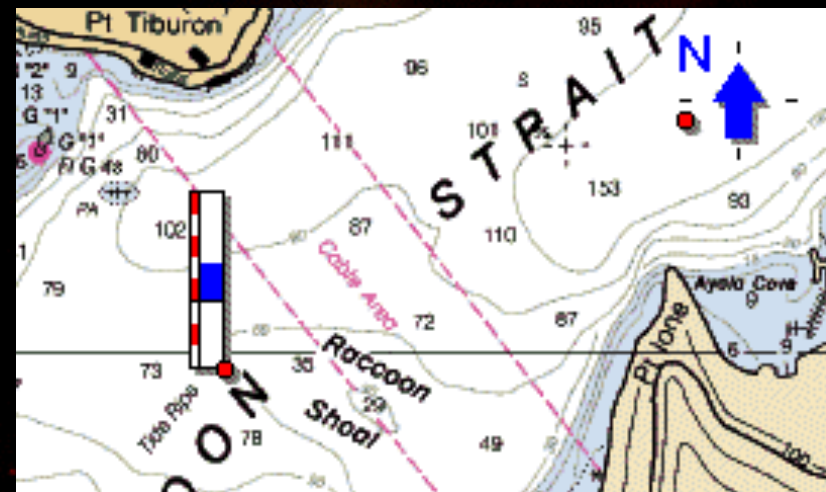
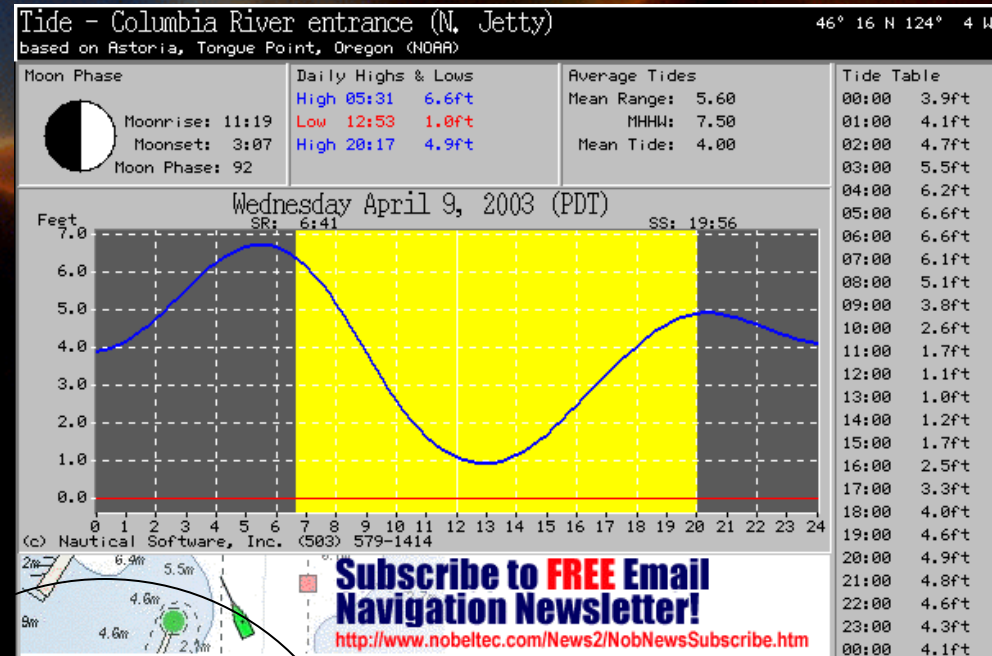
Pływy

- Zmiany w cyklu miesięcznym:
- najmniejsze:
  - I i III kwadra
  - kwadraturowe

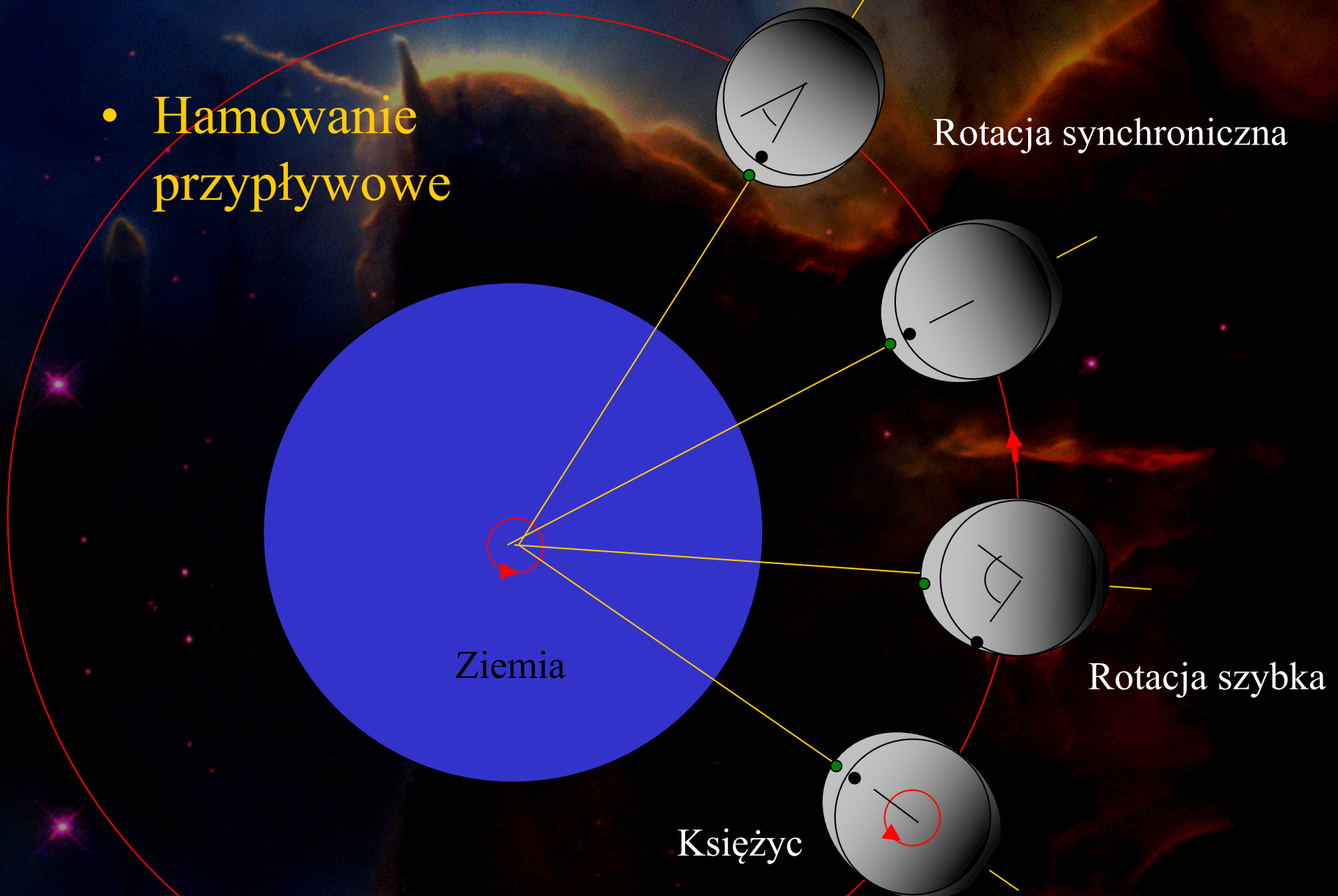
Pływy

- Wysokość pływów
  - ocean: 0.5-1 m
  - cieśniny: 15-20 m
  - Bałtyk: 2 cm
  - skorupa Ziemi: 15 cm
- Prądy pływowe

Synchronizacja rotacji Księżyca

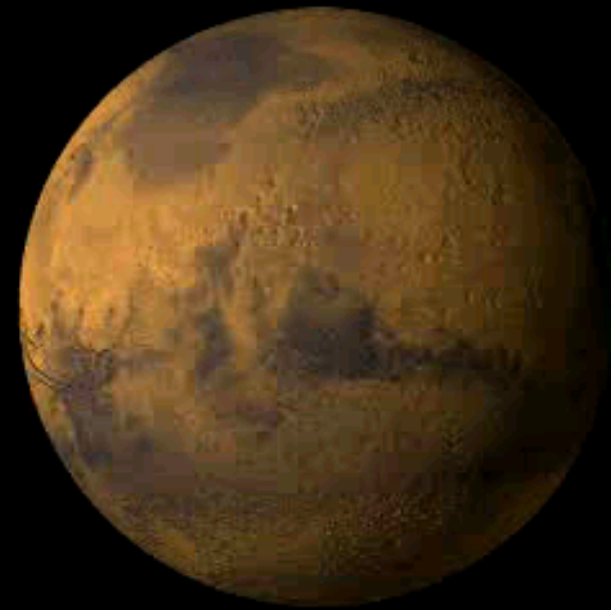
- Hamowanie przyływowe

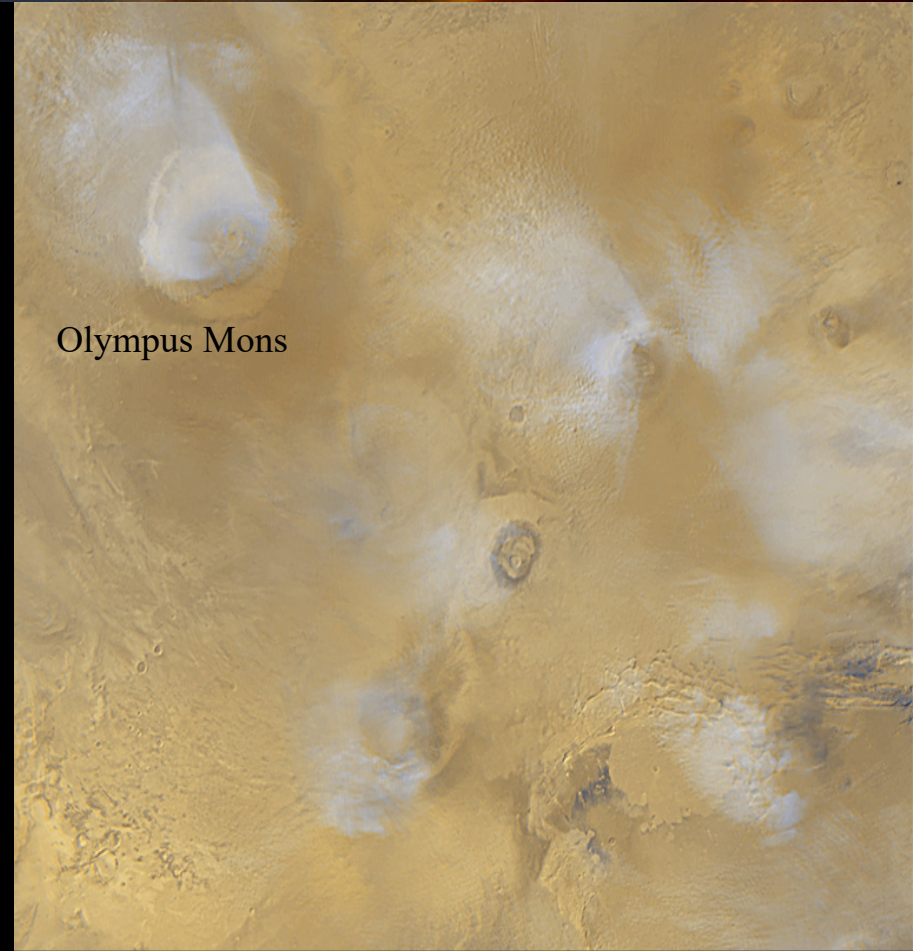

Mars

- Odległość od Słońca:
227 mln km (1.52 AU)
- Masa: 6.4×10^{23} kg (0.11 M_Z)
- Promień: 3388 km (0.53 R_Z)
- Okres obrotu 24 h 37 m
- Okres obiegu: 1.88 roku
- Temperatura: 0°C do -100°C, zmiany sezonowe
- Rzadka atmosfera 70 mm Hg:
  - głównie CO₂, woda
- Skorupa zawiera krzem, związki żelaza, siarkę

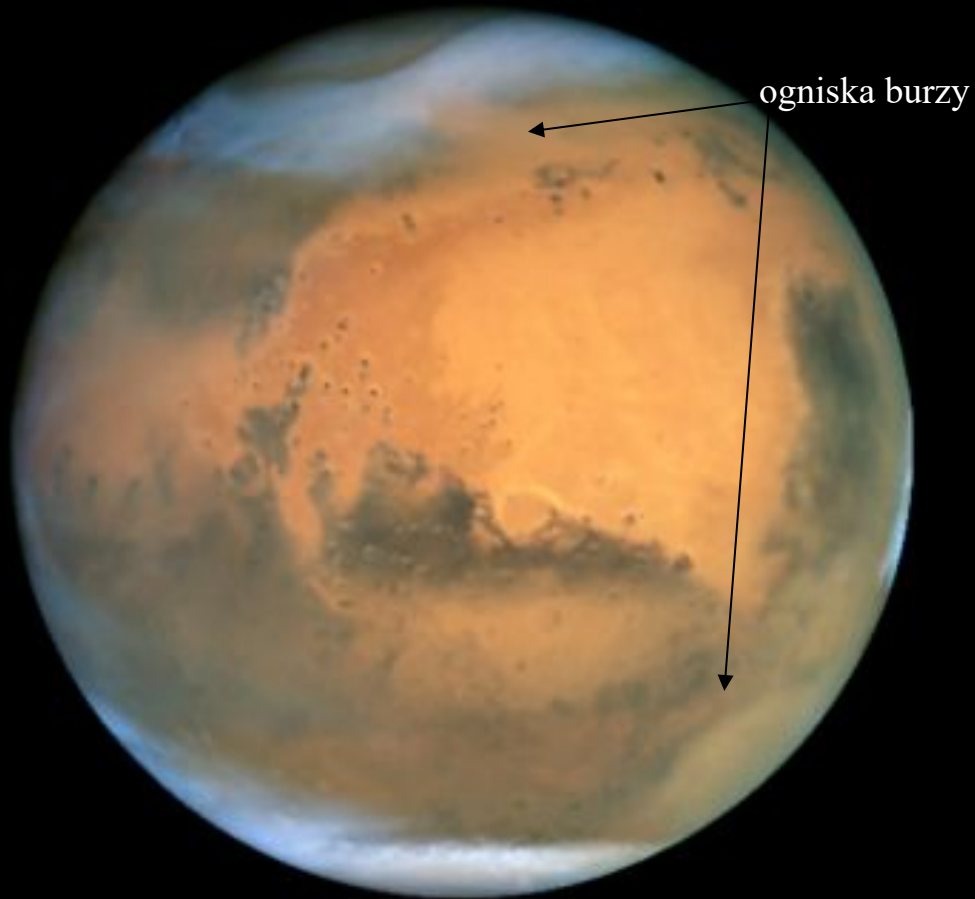

Mars - chmury

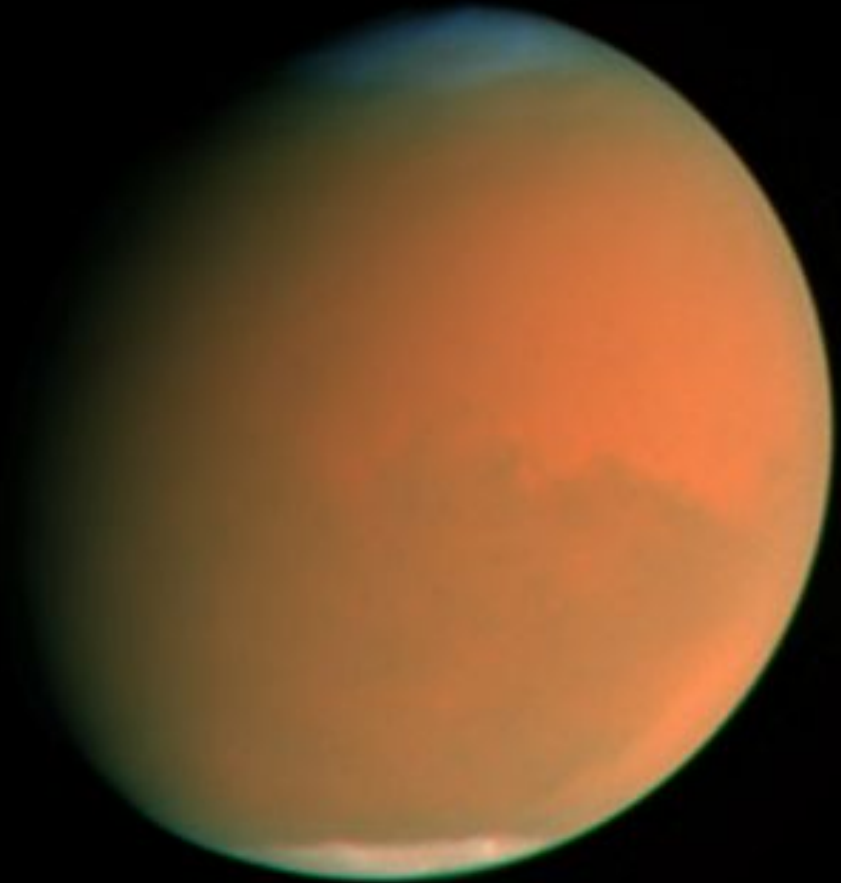

MOC2-134a Malin Space Science Systems/NASA

Mars – burze pyłowe

June 26, 2001

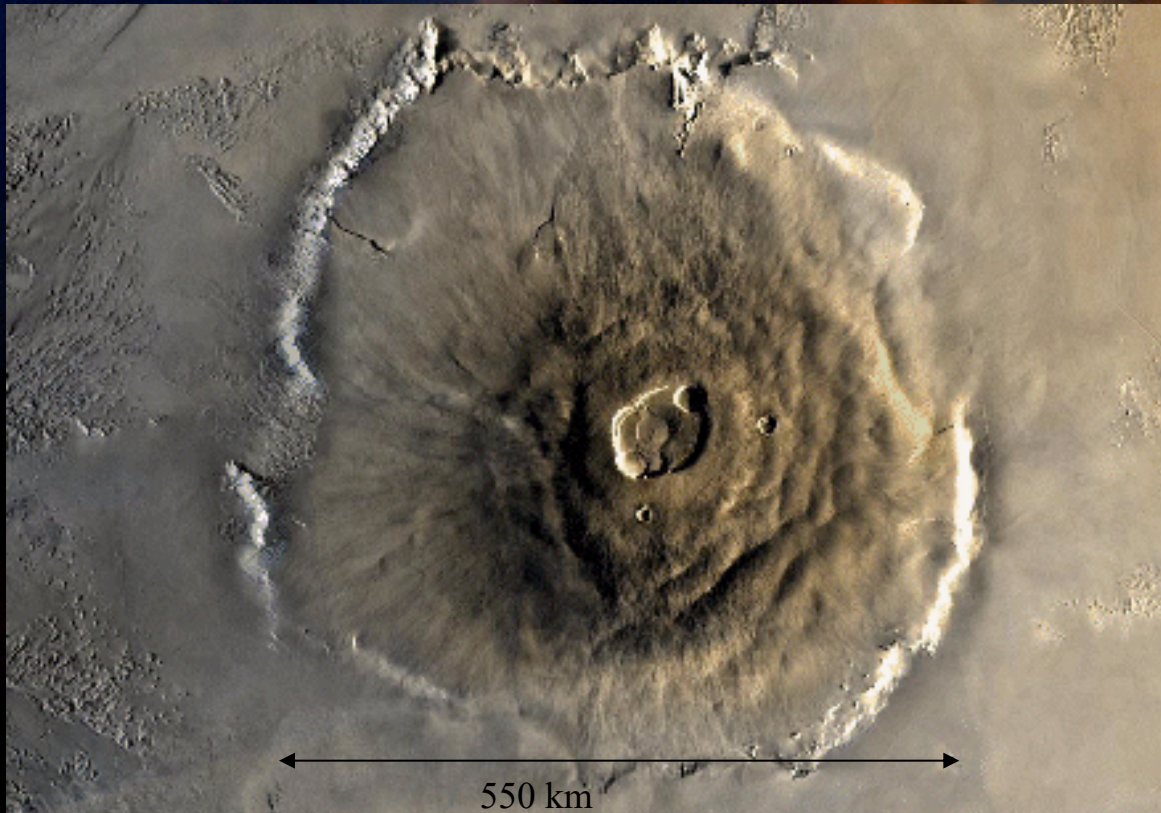
September 4, 2001

HST

Mars

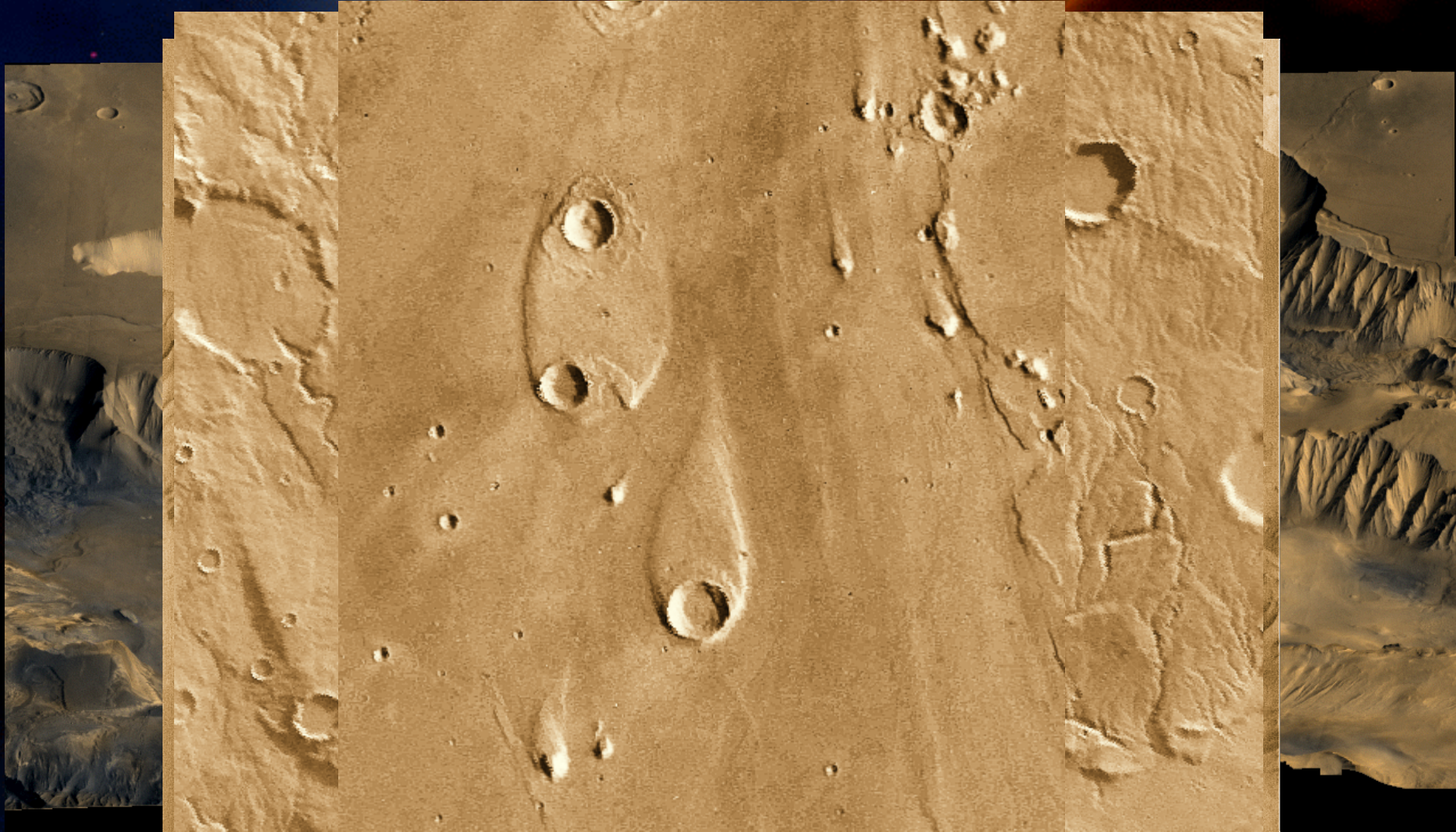
- ‘marso’logia (planetologia)
  - góry – Olympus Mons – 24 km
  - kanały Shiaparelliego – fałszywe
  - doliny rzek (suche)
  - czapy polarne (głównie zestalone CO₂)
  - księżyce – Fobos i Deimos (Strach i Groza)
  - badania Vikingów, Pathfinder, Mars Global Orbiter
  - Spirit, Opportunity: 2004

Mars – Olympus Mons

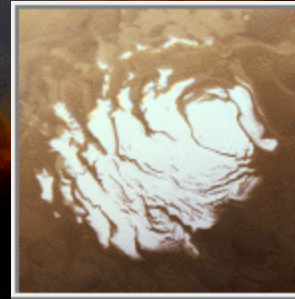
Mars

- Rzeźba – tektonika, erozja, wulkanizm

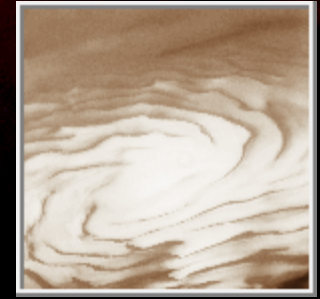

Mars – czapy polarne

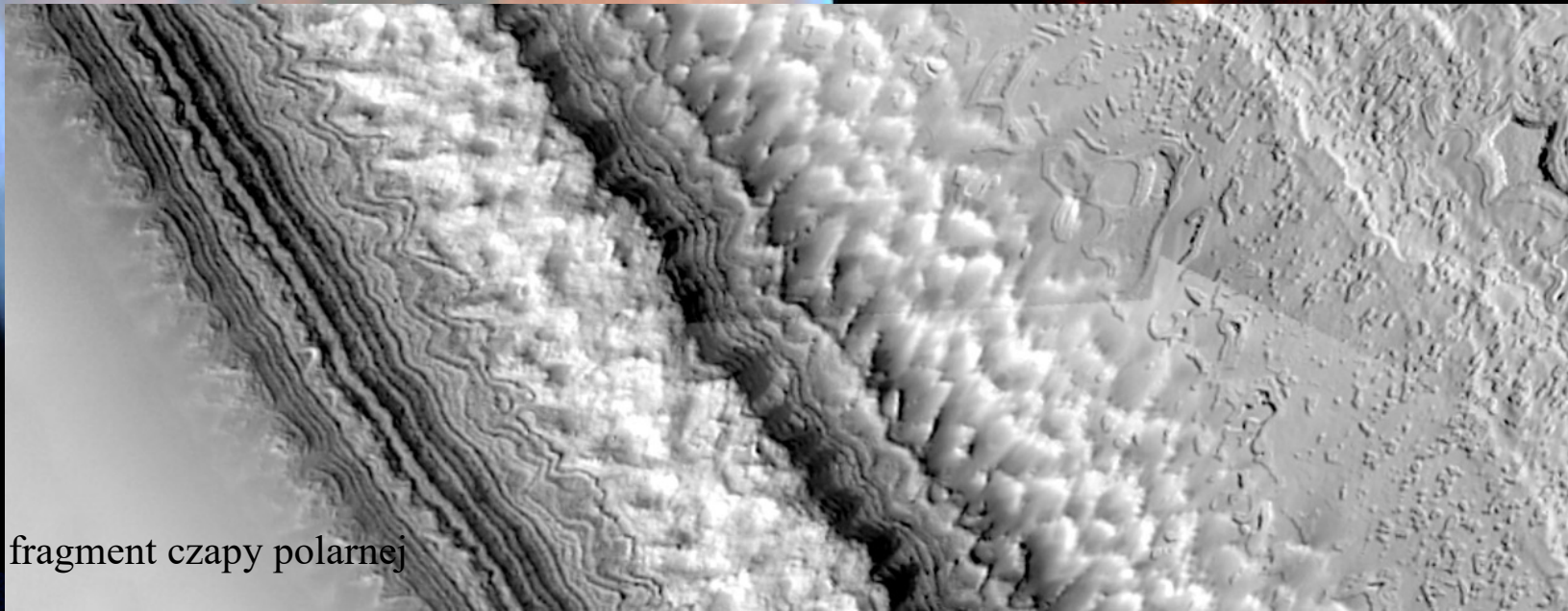
wiosna

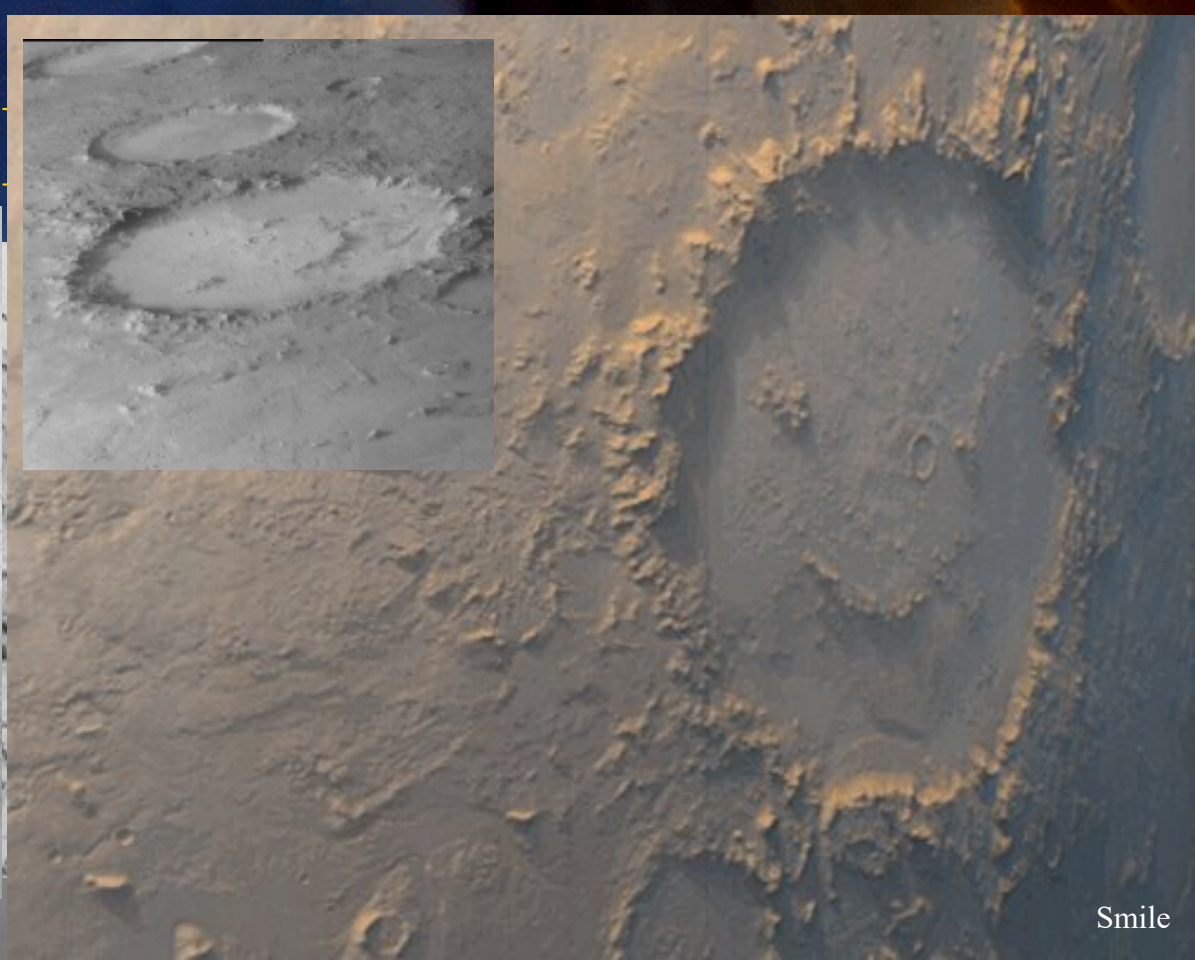
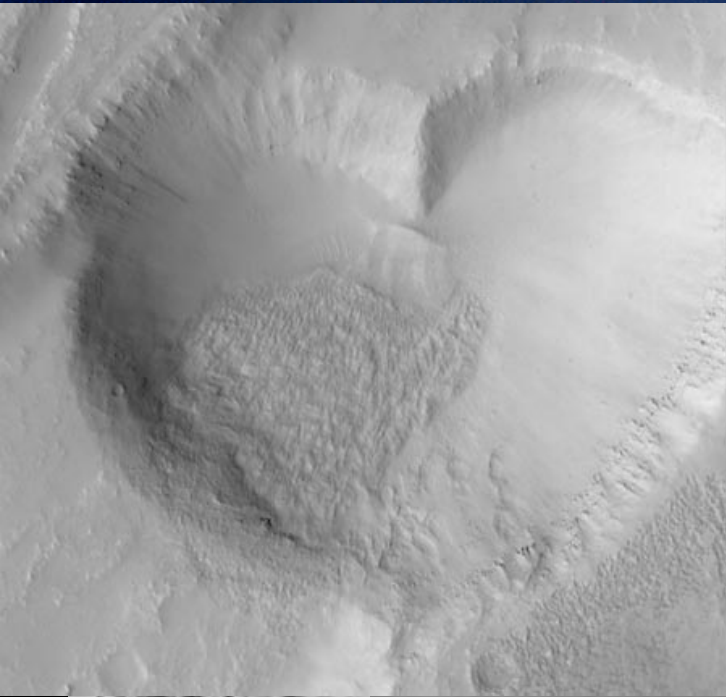
południowa - CO₂

północna - H₂O

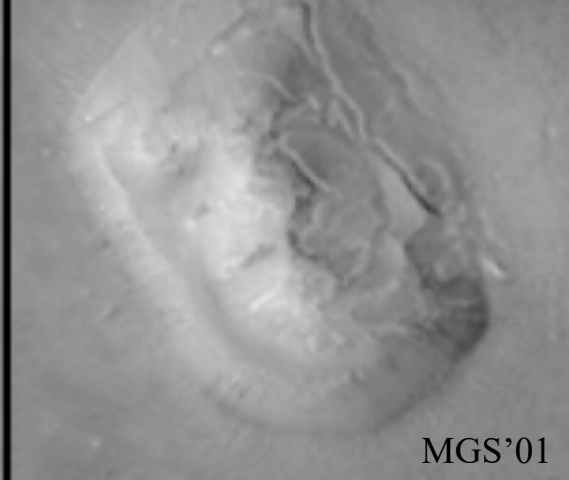
fragment czapy polarnej

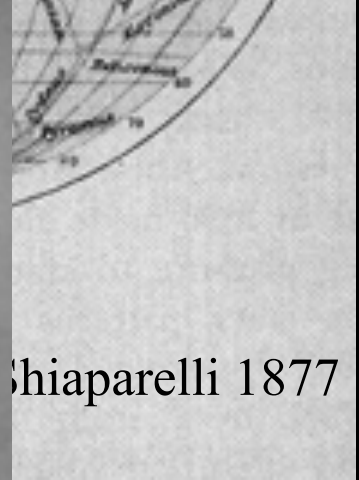
Smile

Viking'76

MGS'01

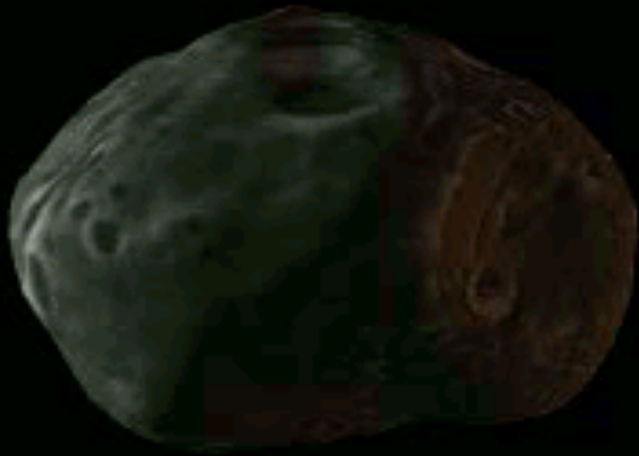
Schiaparelli 1877

Phobos i Deimos

- 10^{16} kg, 13.5x9.5 km

- 2×10^{15} kg, 7.5x5.5 km

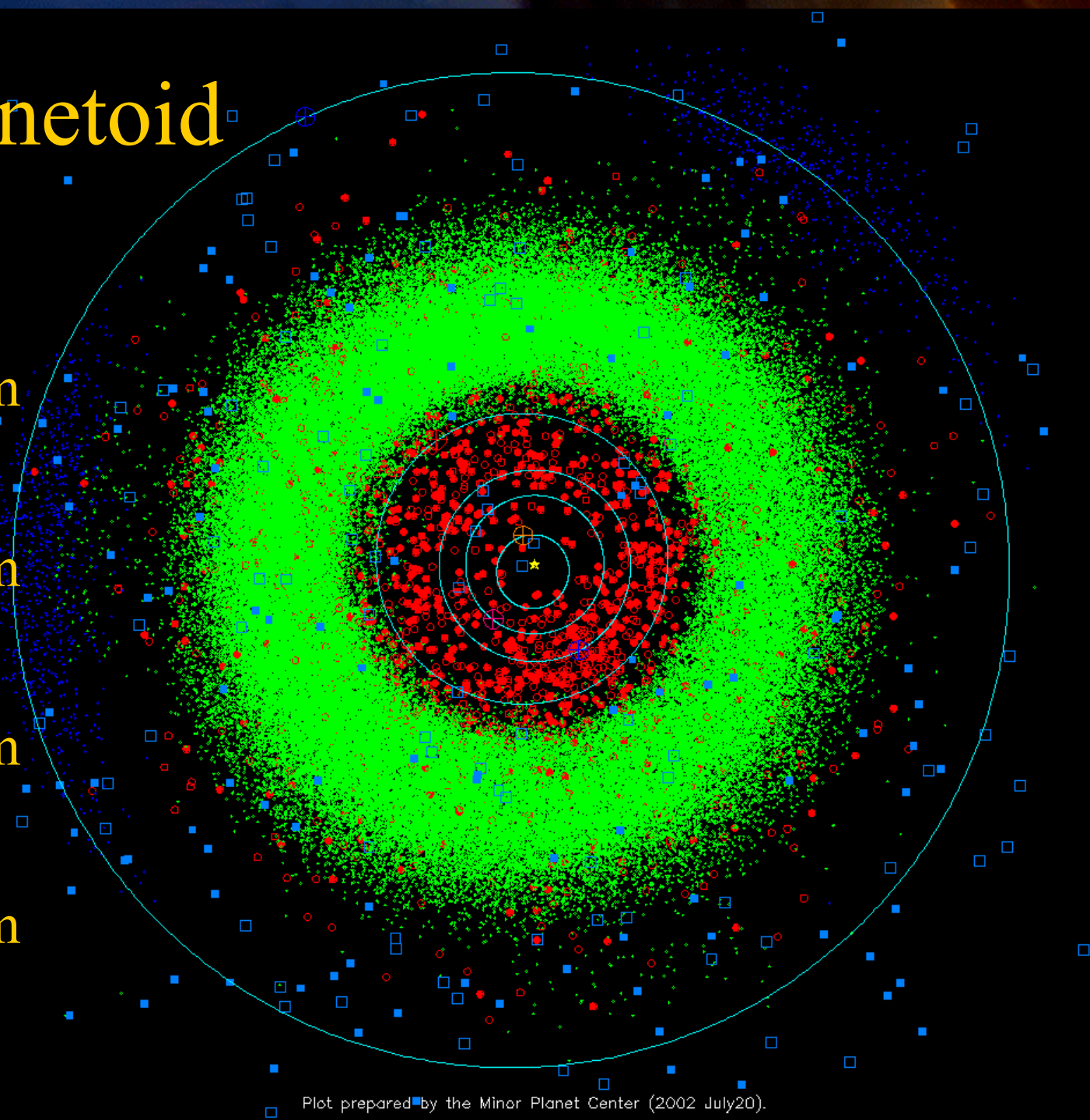

Pas planetoid

- Odległość od Słońca: 2.4 – 2.8 AU
- Masy $< 0.0001 M_Z$
- Promień: 1 - 1000 km
- Okres obrotu: godziny, dni
- Okres obiegu: 3.5 – 4.5 lat
- Znamy obecnie kilkaset tysięcy
- Planteoidy
  - wewnętrzne
  - zewnętrzne
  - jowiszowe (Trojańczycy i Grecy)

Pas planetoid

- Ceres
– 920 km
- Pallas
– 520 km
- Westa
– 520 km
- Juno
– 193 km

Galileo '91

- 951 Gaspra

Galileo '91

- Ida i Daktyl

Near-Earth Asteroid Rendezvous '97

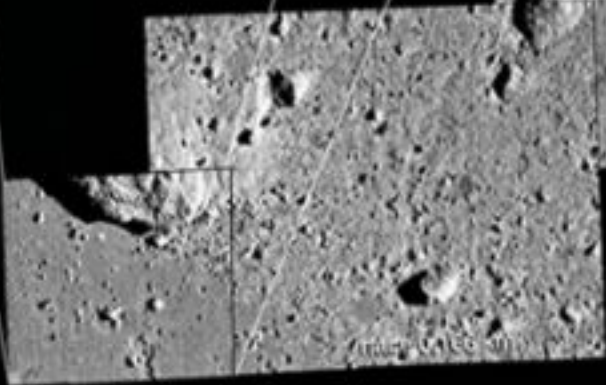
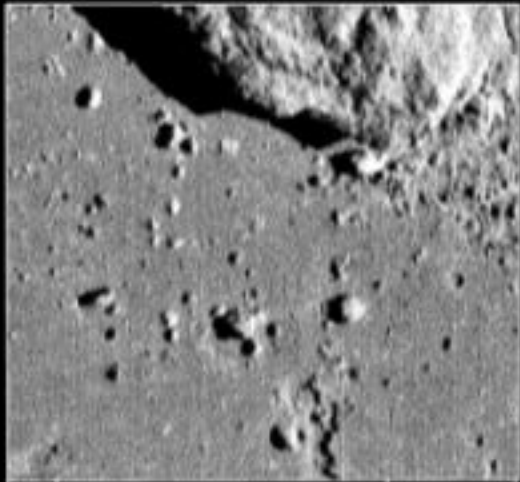
- 253 - Mathilde

Eros widziany z NEAR

433 Eros (NEAR '97 - '01)

BEFORE TOUCH-DOWN

Jowisz

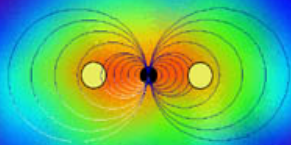
- Odległość od Słońca: 778 mln km (5.2 AU)
- Masa: 1.9×10^{27} kg (317 M_Z)
- Promień: 70070 km (11 R_Z)
- Okres obrotu 9 h 50 m
- Okres obiegu: 11.86 roku
- Średnia gęstość: 1.3 g/cm^3
- Temperatura centralna: 10 – 30 tys K.
  - kontrakcja grawitacyjna
- Glob gazowy: 85% H, 15% He, CH_4 , NH_3
- Jądro krzemianowo-żelazowe
- Otoczka z zestalonego wodoru (4 Mbar)
- Konwekcja we wnętrzu

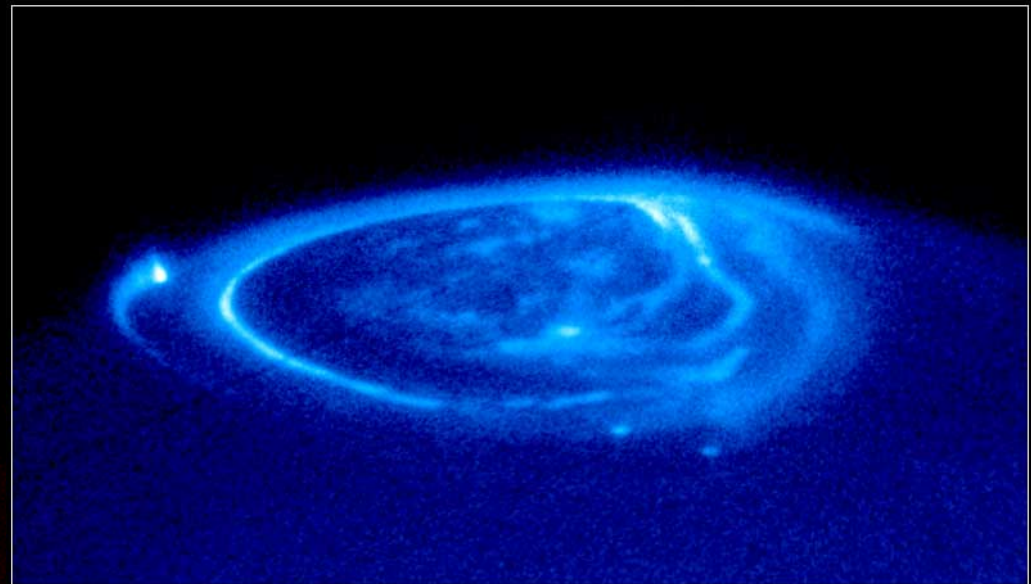
-
- <https://www.youtube.com/watch?v=2ApO80YNSdw>

Jowisz

- Silne pole magnetyczne (magnetosfera)
- Chmury (pasy), cyklony (czerwona plama)
- Rotacja różniczkowa (najwolniej na biegunach)
- Torus gazowy Io

spektrometr sondy Cassini

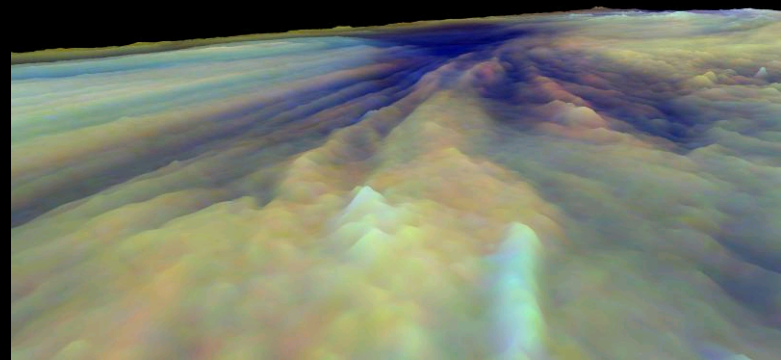
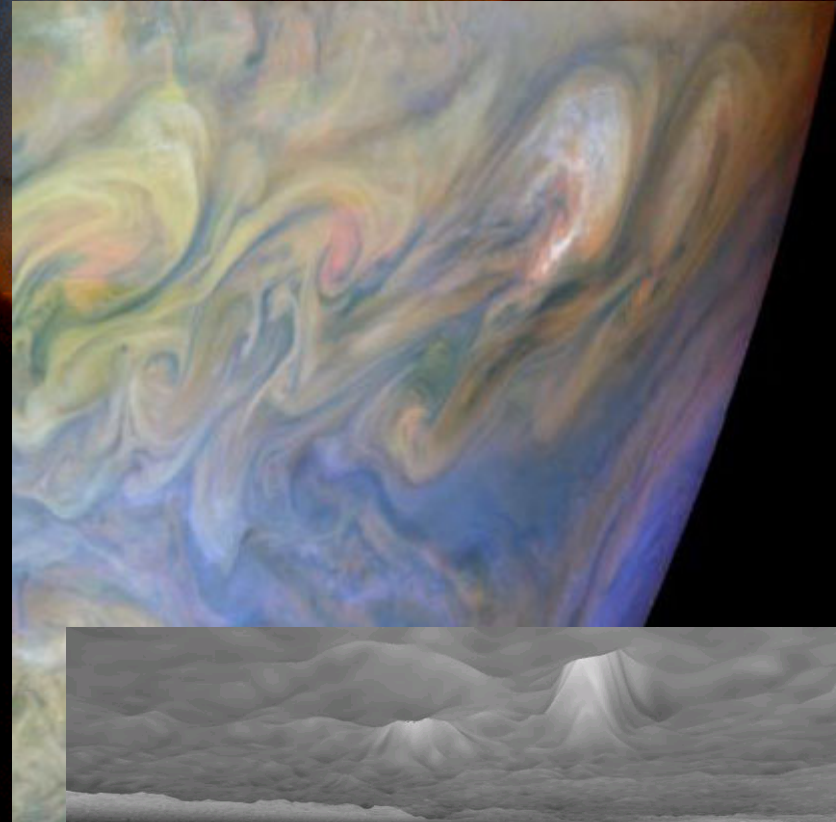
Jupiter Aurora

NASA and J. Clarke (University of Michigan) • STScI-PRC00-38

HST • STIS

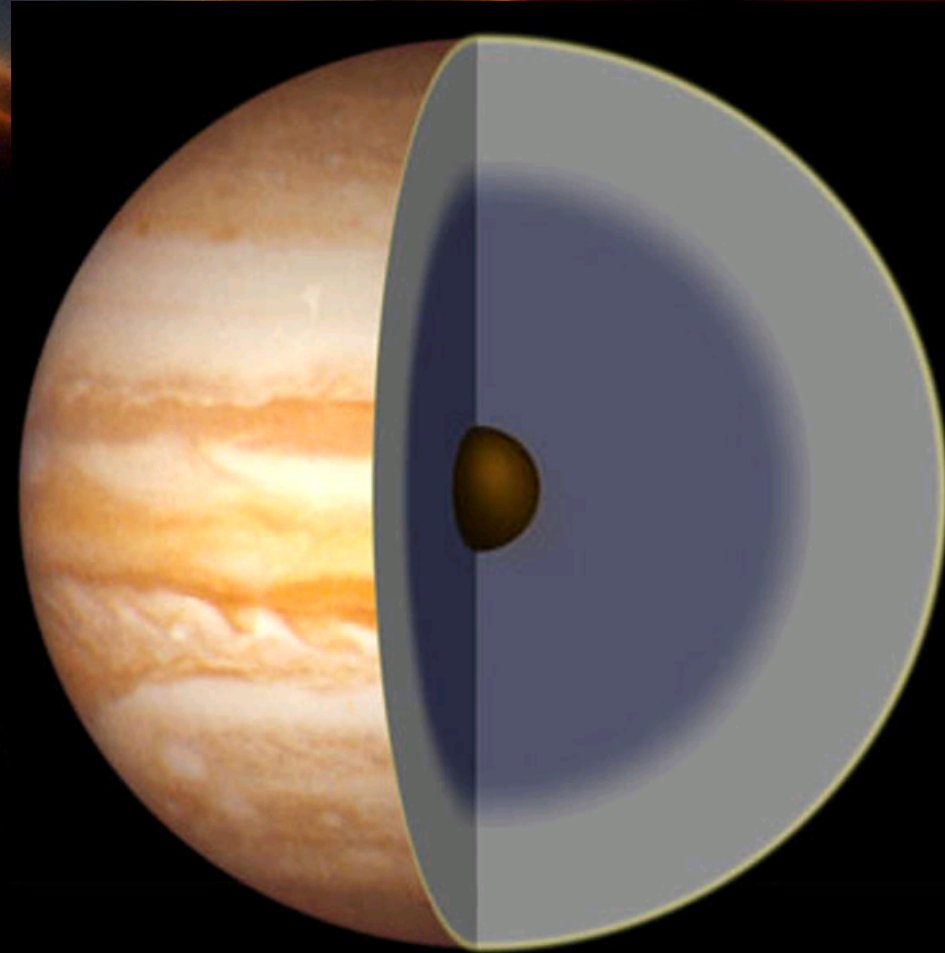
Jowisz - chmury

- rotacja różniczkowa
- skład
- stratyfikacja (od góry):
  - białe NH_3 : 150 K
    - kryształy amoniaku
  - brunatne – $(\text{NH}_4)\text{SH}$: 200K
    - wodorosiarczek amonu
  - czerwone „hot spot”: 300 K
- wiatry, cyklony

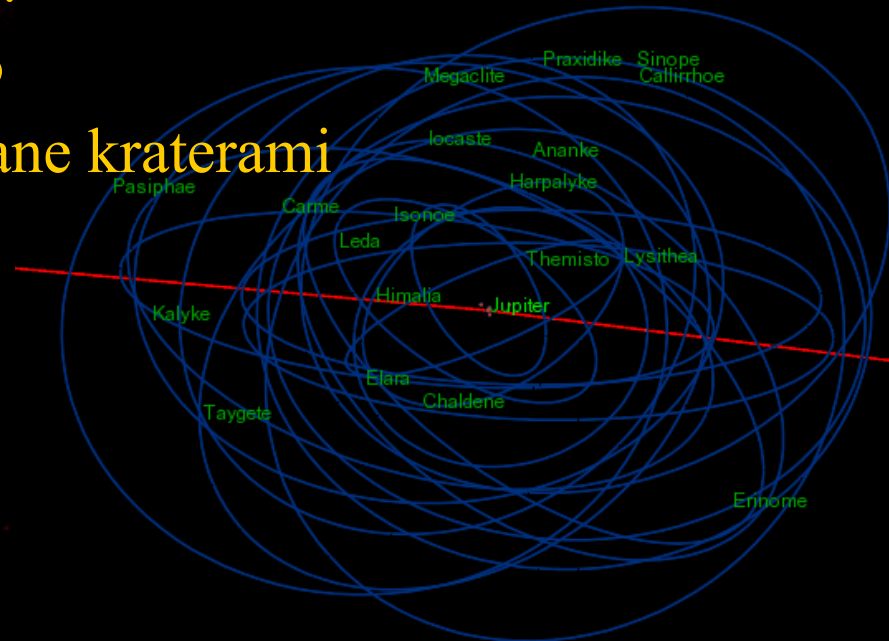
Jowisz

- skaliste (-lodowe?)
jądro – 10 mas Ziemi
- wodór zestalony
- wodór płynny
(metaliczny)
- wodór cząsteczkowy
– atmosfera z wodoru,
azotu, metanu

Jowisz

- Misje Voyagerów
- Księżycy – (dziś: 63)
  - Galileusza
    - Io, Europa, Ganimedes, Kalisto
  - woda pod skorupą Europy?
  - aktywność wulkaniczna Io
  - Ganimedes, Kallisto – usiane kraterami
- Pierścień Jowisza
- Rodzina komet
- Grecy i Trojańczycy

Ksiezycy Galileusza

Sc^{mo} Principe.

Galileo Galilei Familii: Seno della Ser: V: inuigilata.
 Do amudiamo, et lo ogni spirito se potere no solam satisfare
 alario che non della Gloria di Madonaticò nella Ser:
 no di Padova,

Inuere Dauere determinato di presentare al Sc^{mo} Principe
 l'achiale et lo g^o essere di giouamento inestimabile se ogni
 negozio et in linea marittima o terrestre stano di tenere qual
 sto nuovo artificio ne lo maggior secreto et solam a disposizione
 di V: Ser: L'achiale canato dalle piu uide speculazioni di
 prospetina in l'uantaggio di scoprire Legni et Vele dell'inimico
 se fac hore et piu di tempo prima che egli se uispra noi et distinguendo
 il numero et la qualita de i Vesselli giudicare le sue forze
 pallostrarsi alla uiccia al combattimento o alla fuga, o pure uano
 nella campagna aperta uedere et particolarly distinguere ogni suo
 moto et propriamento.

Adi 7. di gennaio

Gione si uide usti * * * * *

Adi 8 usti * * * * *

Adi 12. si uide in tale uisitazione * * * * *

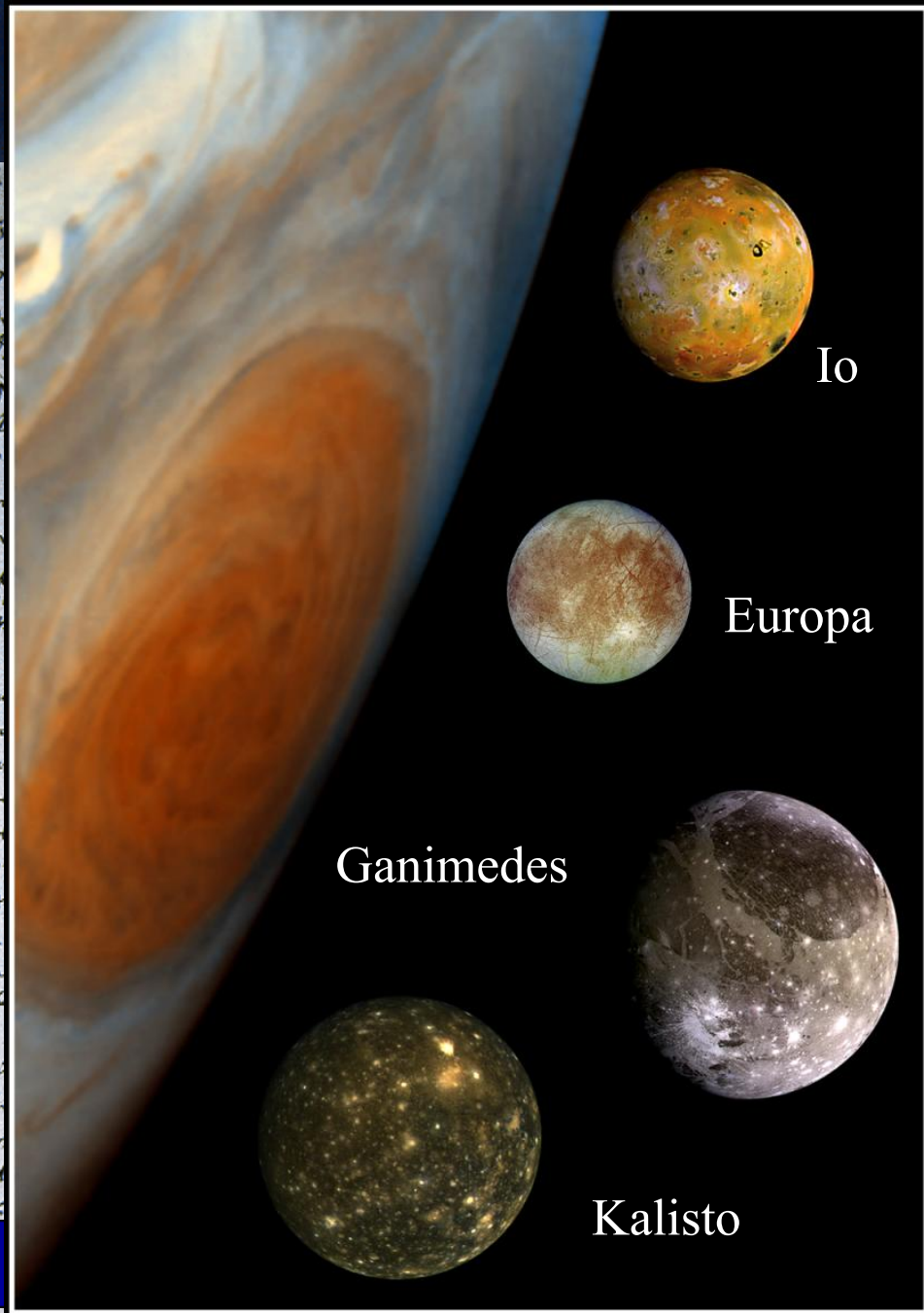
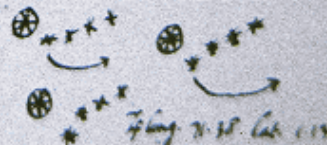
Adi 13. si uide uisitate a Gione 4 stelle * * * * *

Adi 14 è angelo * * * * *

Adi 15 * * * * *

sparte dalla 3^a l'occhio uisita

Lo spazio delle 3 uide uide no con
 maggiore del diametro di 7 et e
 uano in linea retta.

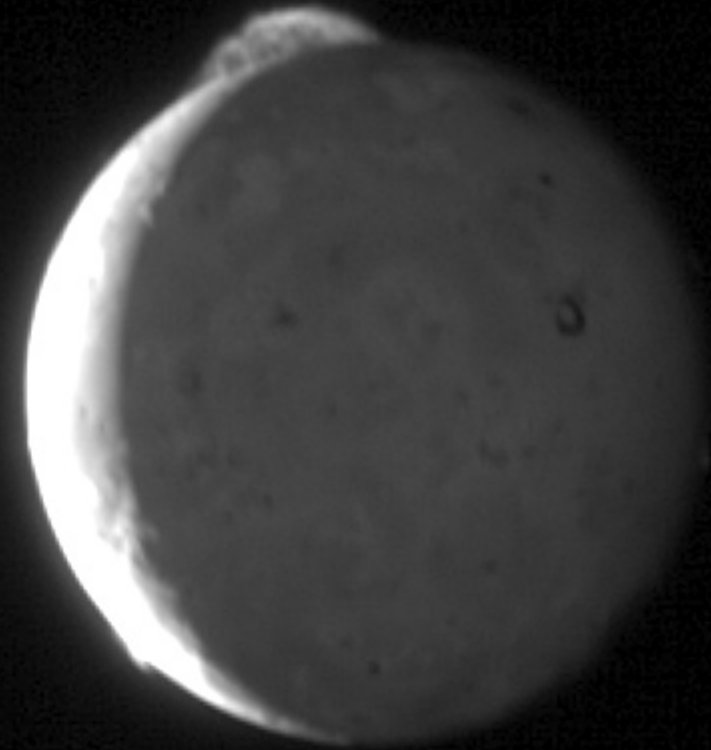
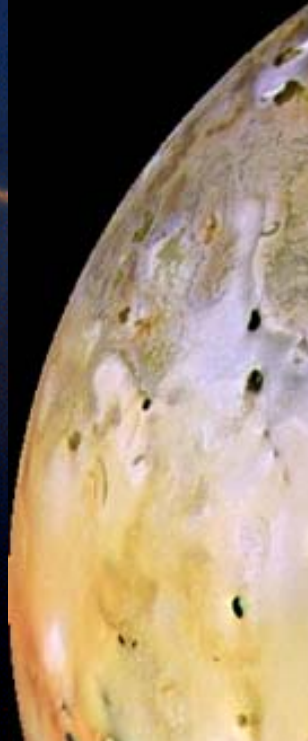
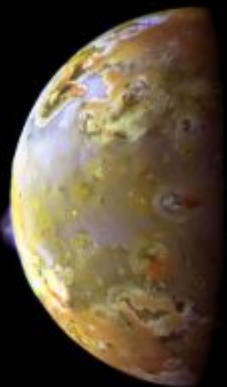
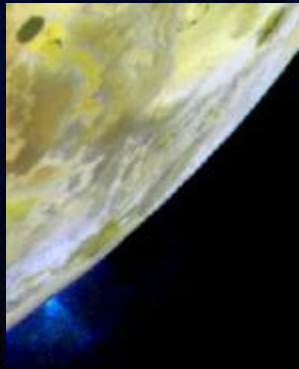
Io

Europa

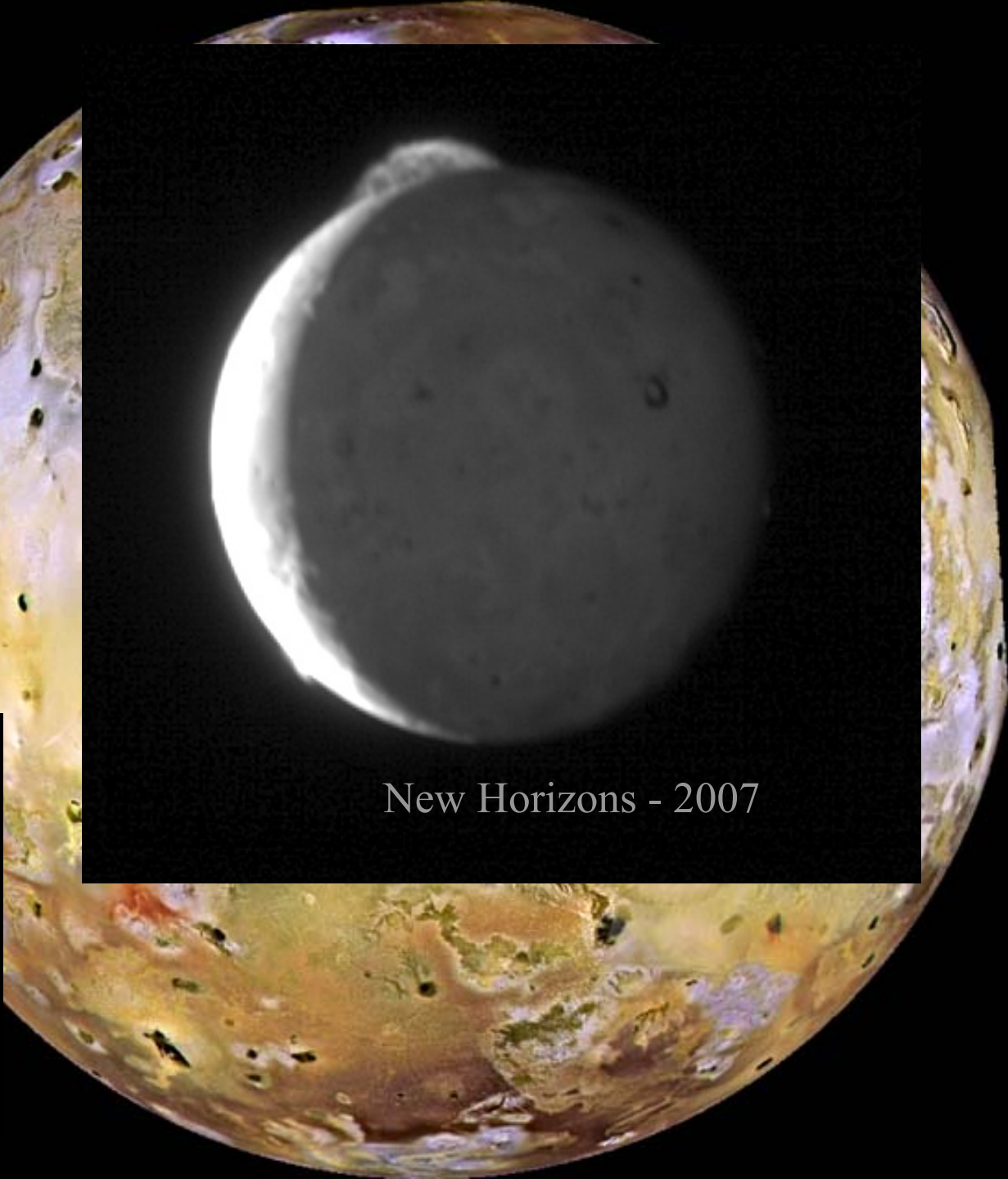
Ganimeses

Kalisto

Io

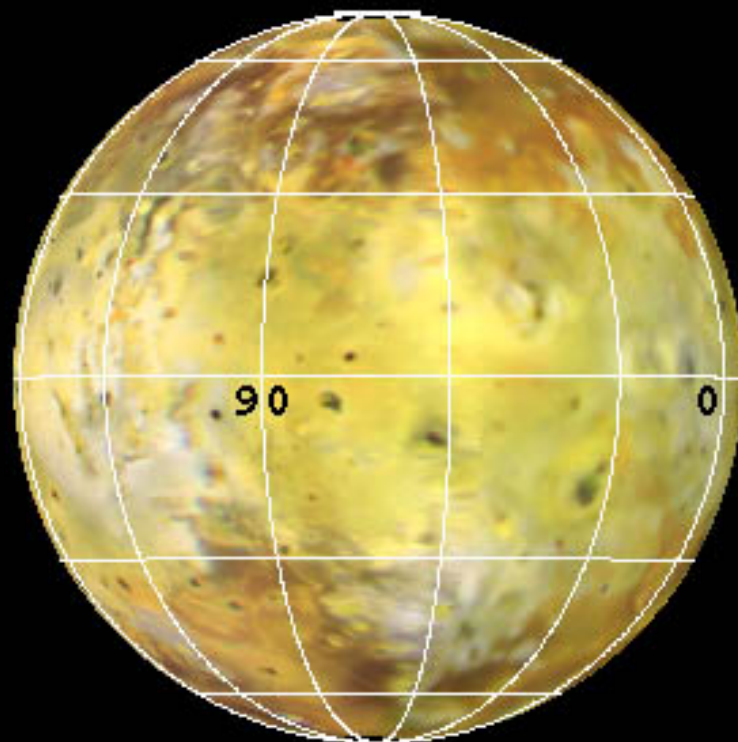
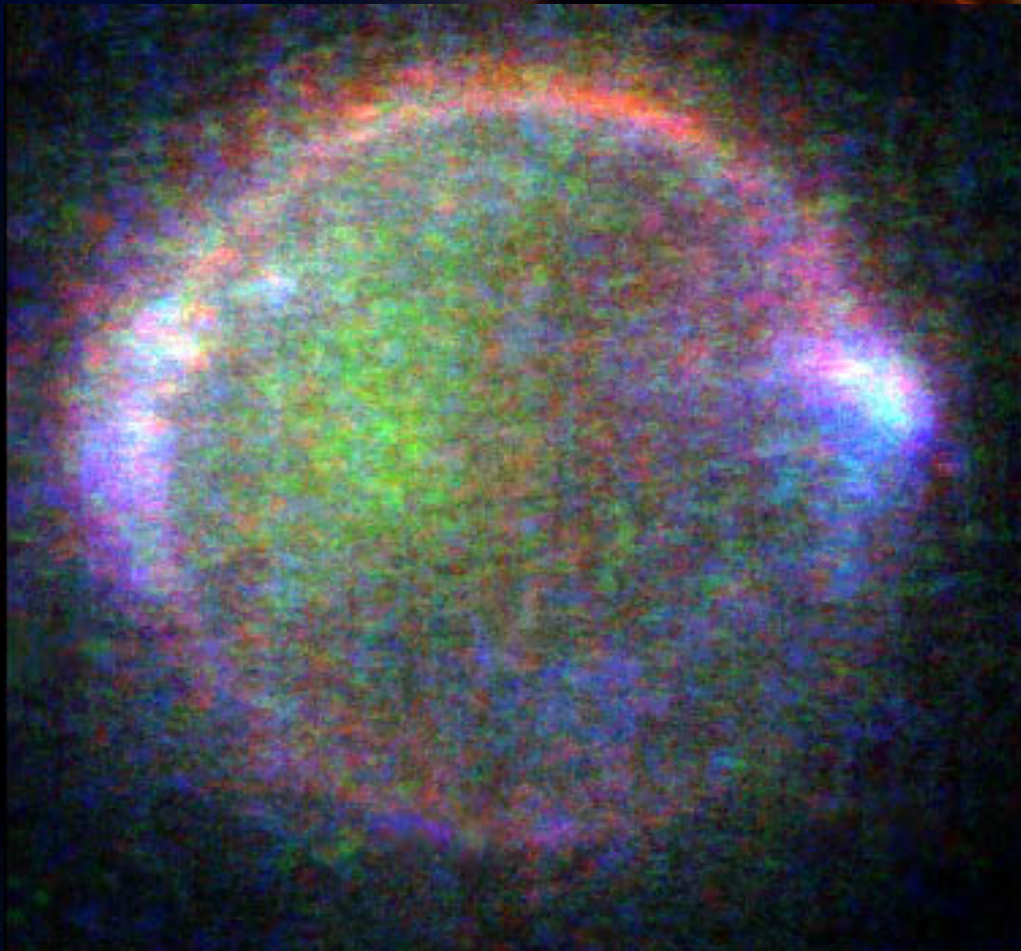

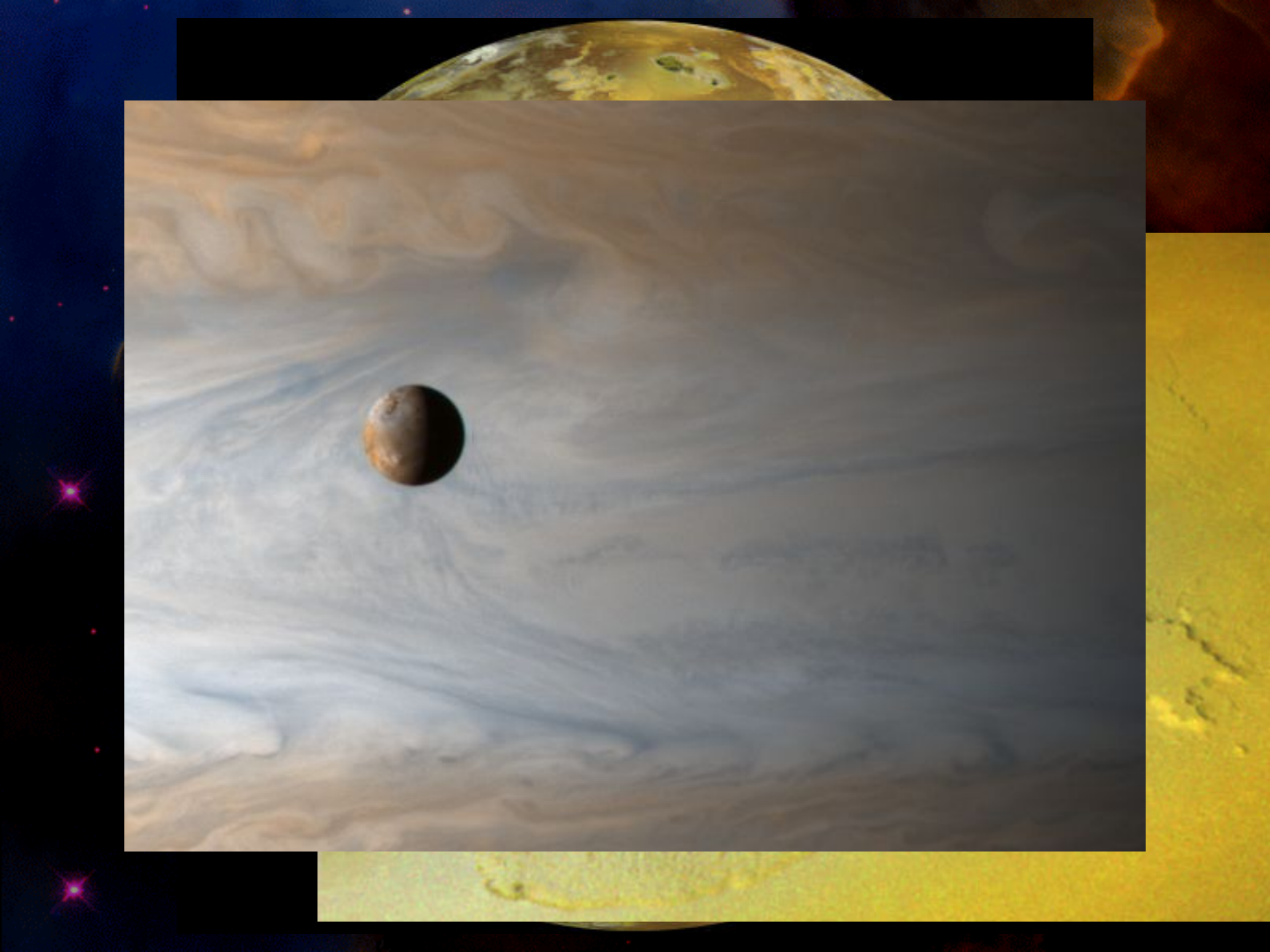
New Horizons - 2007

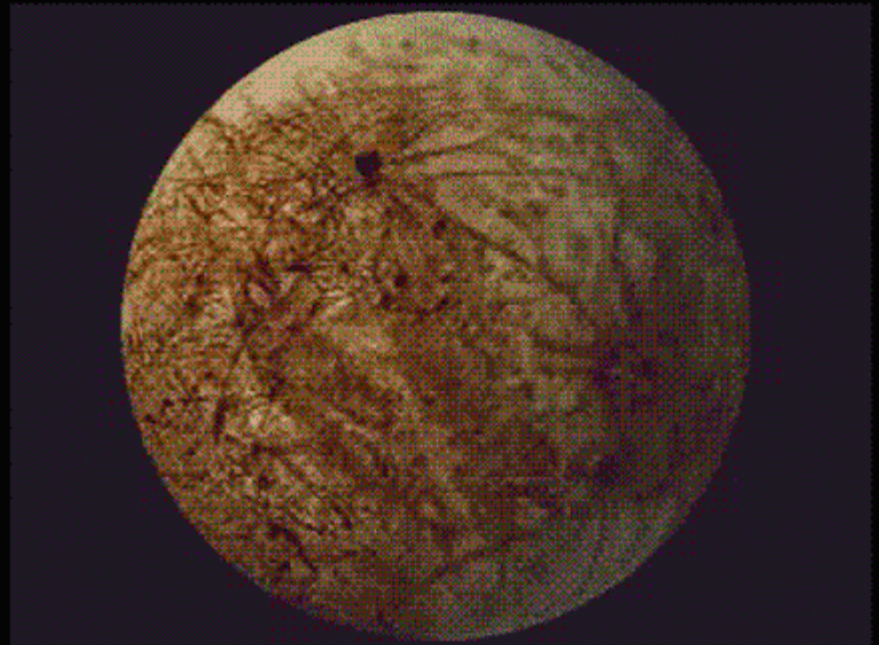
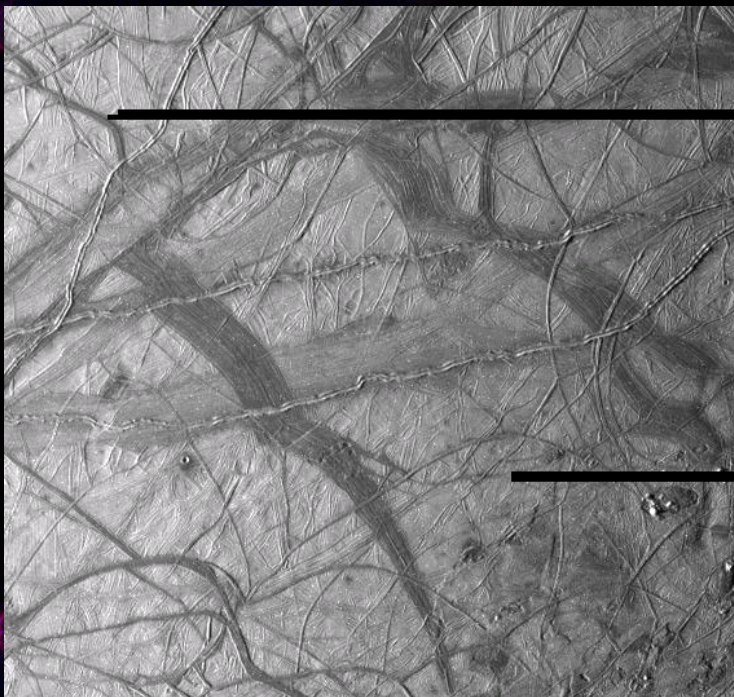
Io

Europa

- rotuje synchronicznie
- powierzchnia pokryta lodem
- ocean pod lodem

Ganimedes

- Największy księżyc w Układzie Słonecznym (większy od Plutona i Merkurego)
- gruba skorupa z wodnego lodu
- rotuje synchronicznie

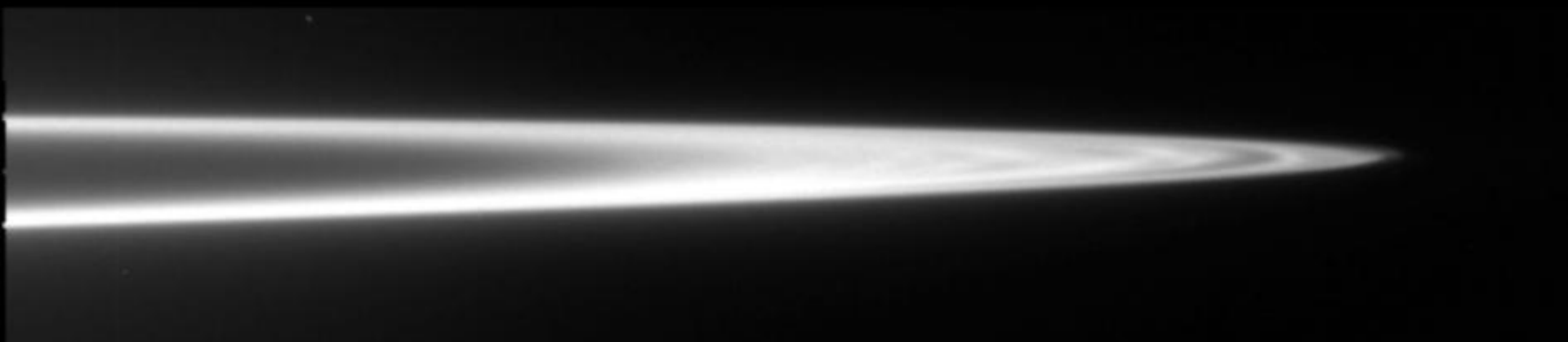
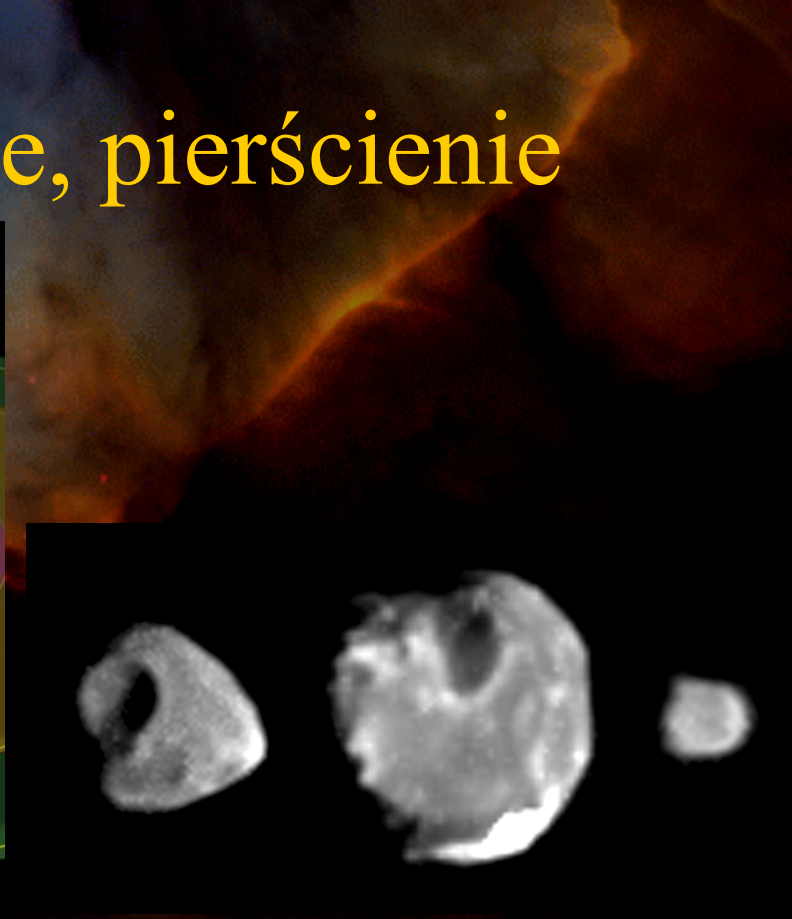
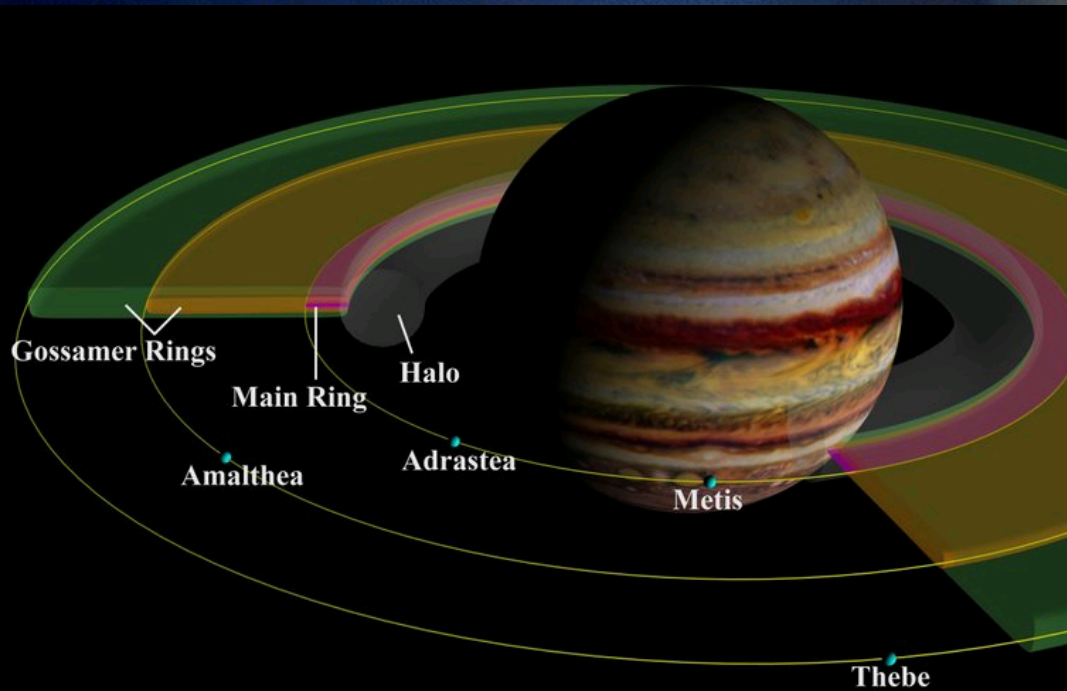

Callisto - Kallisto

- Też może mieć wodę 100-150 km pod powierzchnią
  - słoną – bo mierzy się wahania pól magnetycznych

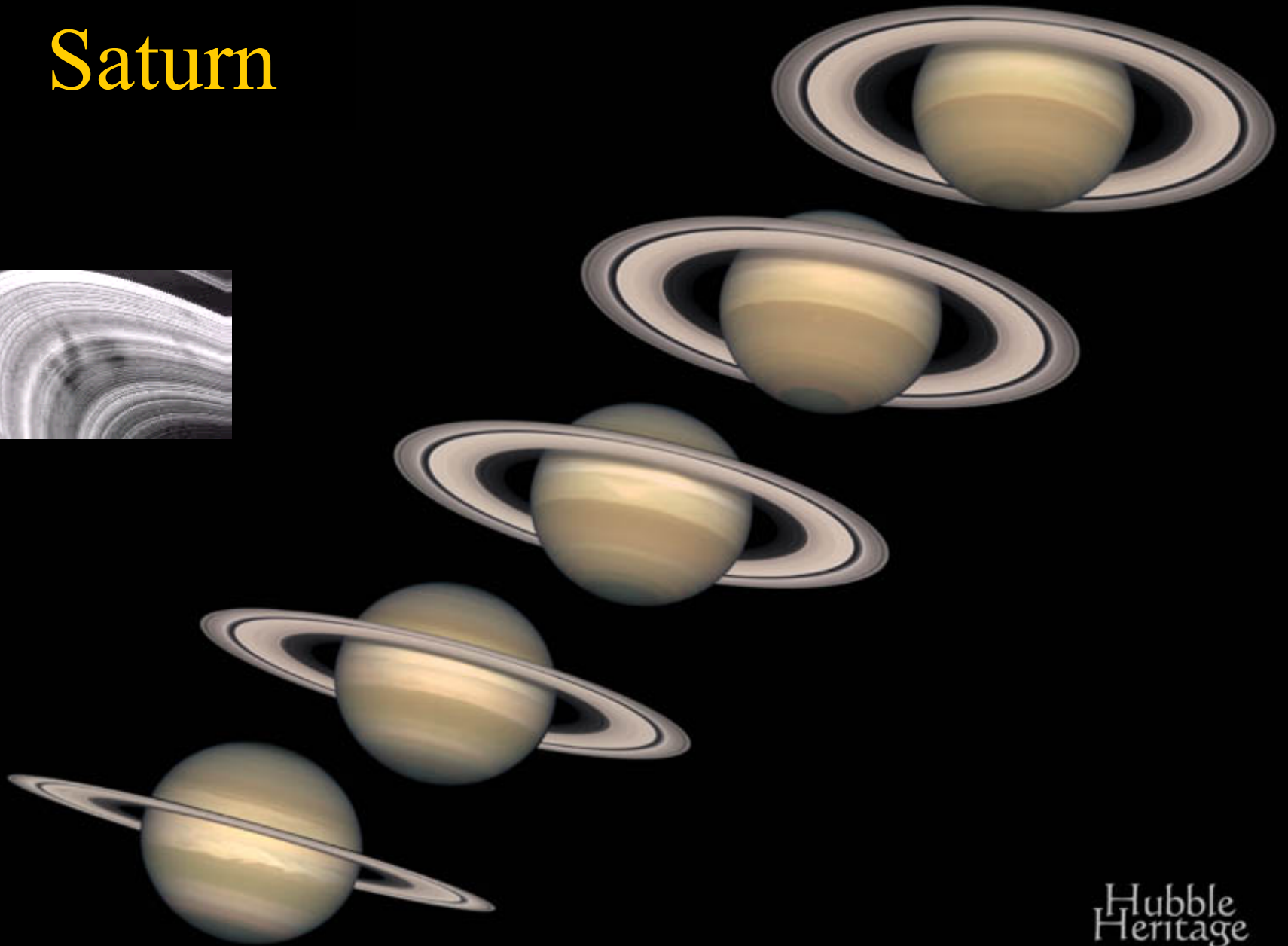
Jowisz, małe księżyce, pierścienie

Saturn

- Odległość od Słońca: 1427 mln km (9.5 AU)
- Masa: 5.7×10^{26} kg (95 M_Z)
- Promień: 57800 km (9.1 R_Z)
- Okres obrotu 10 h 14 m
- Okres obiegu: 29.5 roku
- Budowa podobna do Jowisza
- Pierścienie Saturna
  - granica Roche'a
- Silne wiatry w atmosferze
- pasy naładowanych cząstek

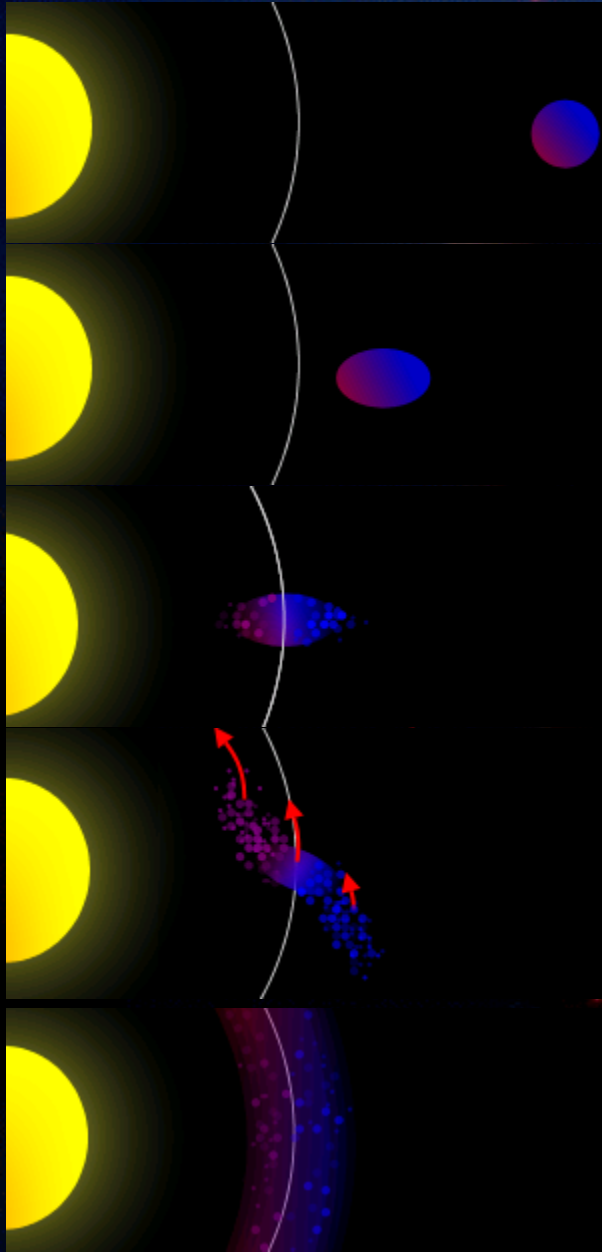
Saturn

Hubble
Heritage

Granica Roche'a

$$d = R \left(2 \frac{\rho_M}{\rho_m} \right)^{\frac{1}{3}}$$

• gdzie:

R – promień planety

ρ_M – masa planety

ρ_m – masa satelity

Saturn

- pole magnetyczne
- zorze H, H₂

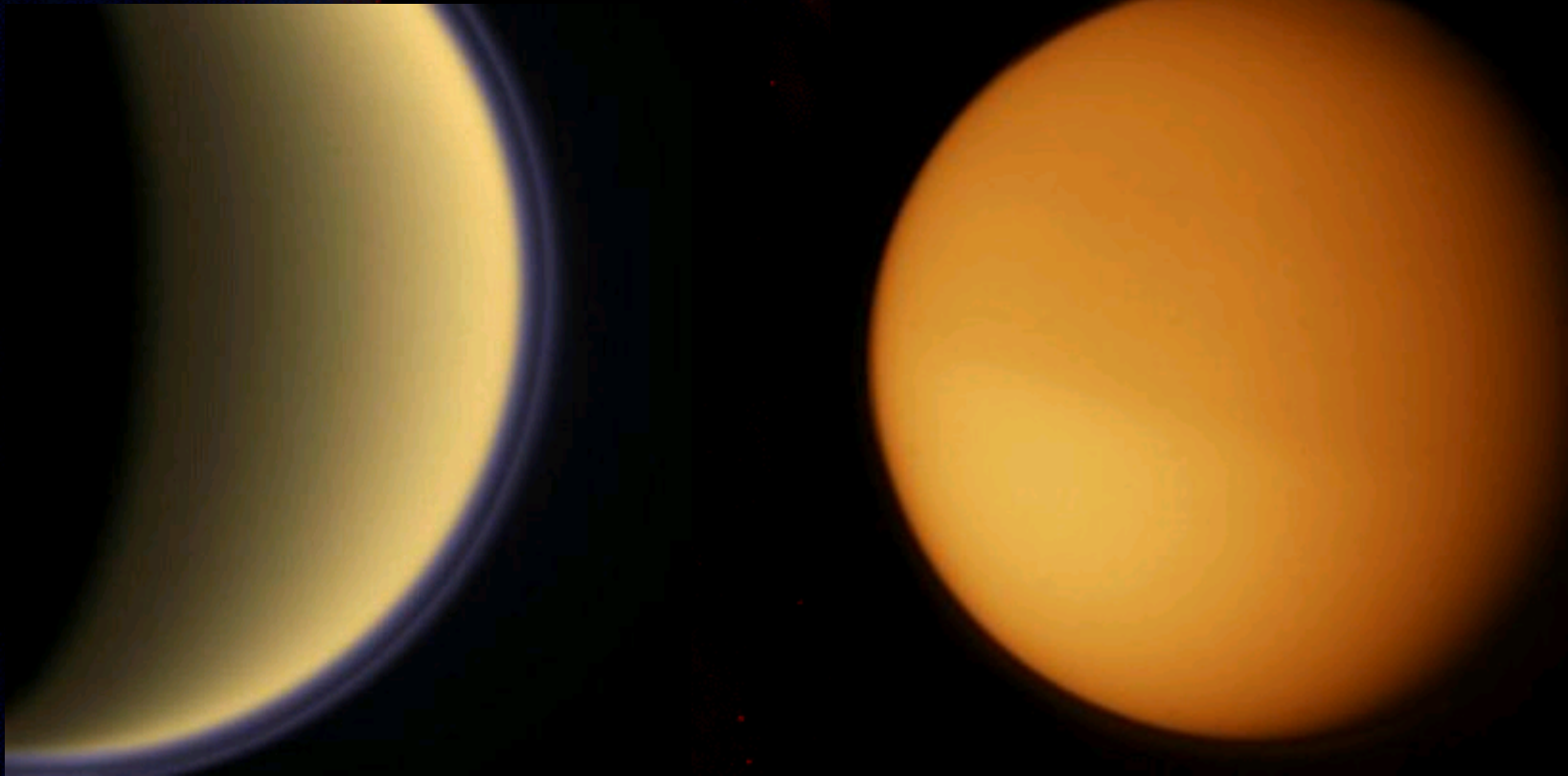
Saturn - księżyce

- obecnie znanych >50 (15 większych)
- największy Tytan (większy od Merkurego)
- Iapetus, Rhea, Dione, Tethys, Enceladus, Mimas, Janus, Phoebe, Hyperion, Prometheus, Pandora

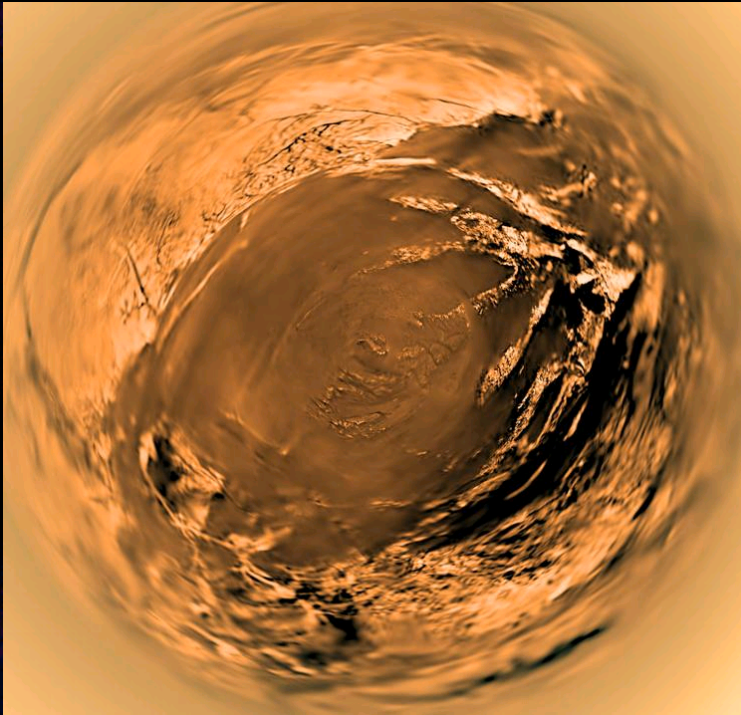
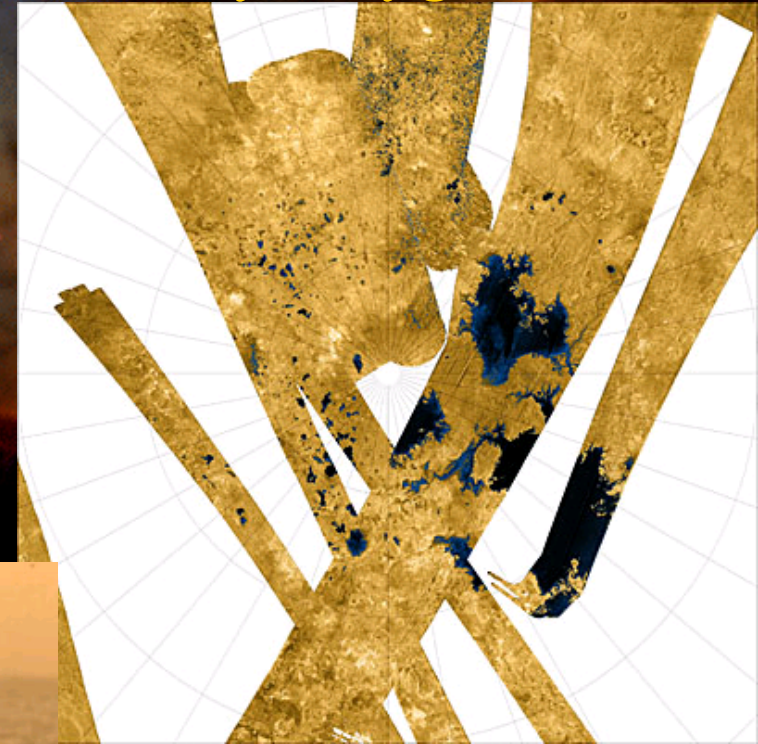
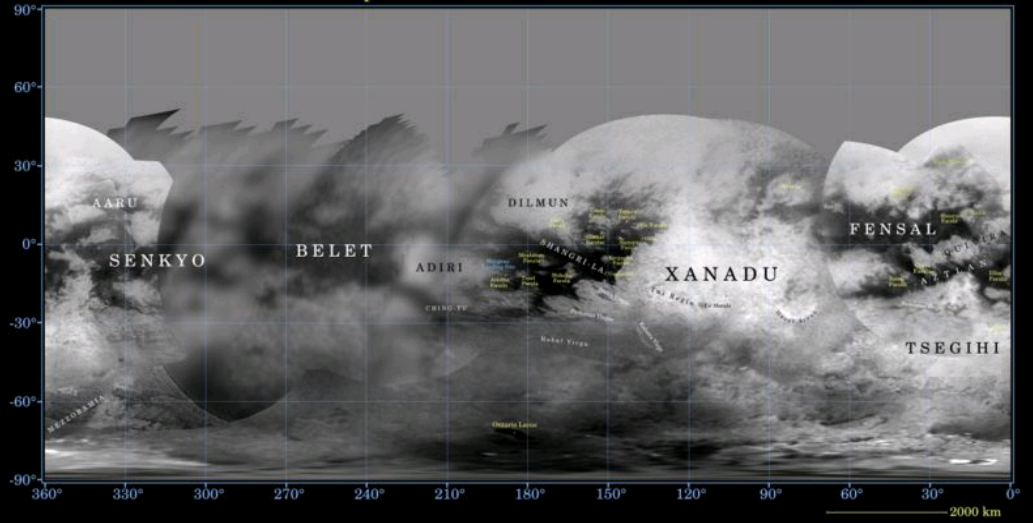
Tytan

- atmosfera
  - 1.6 atm, - 180 C, Azot (90%), metan (CH_4), argon
  - grubość ponad 400 km
- cząstki organiczne - morza metanu i etanu?

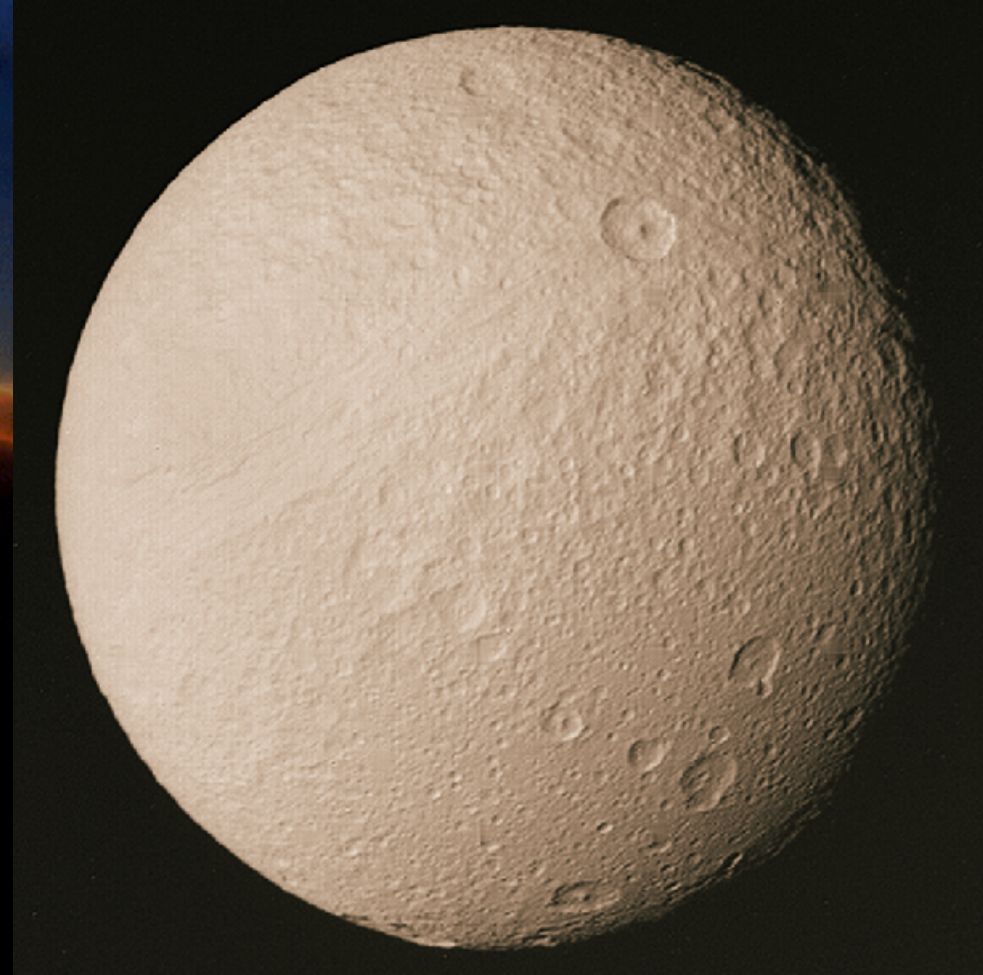
Tytan - misja Cassini - lądowanie sondy Huygens

Map of Saturn's Moon Titan - October 2006

Tethys

- śr. 1000 km
- cały z wody (lodu)?
  - gęstość 1.21 g/cm^3

Dione

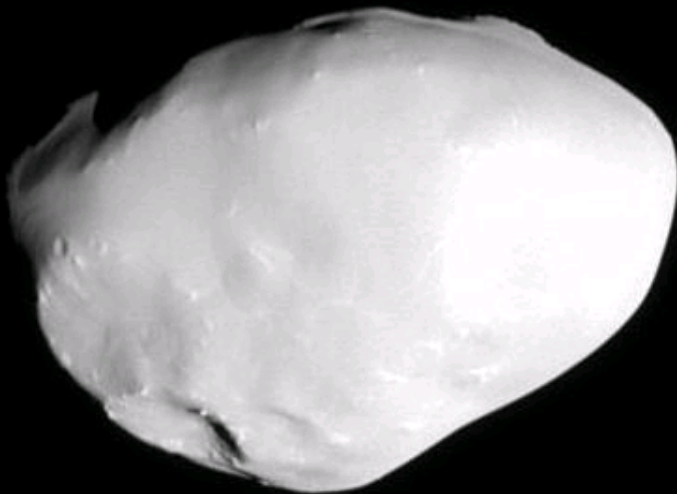
Tethys

krater Odysseusz

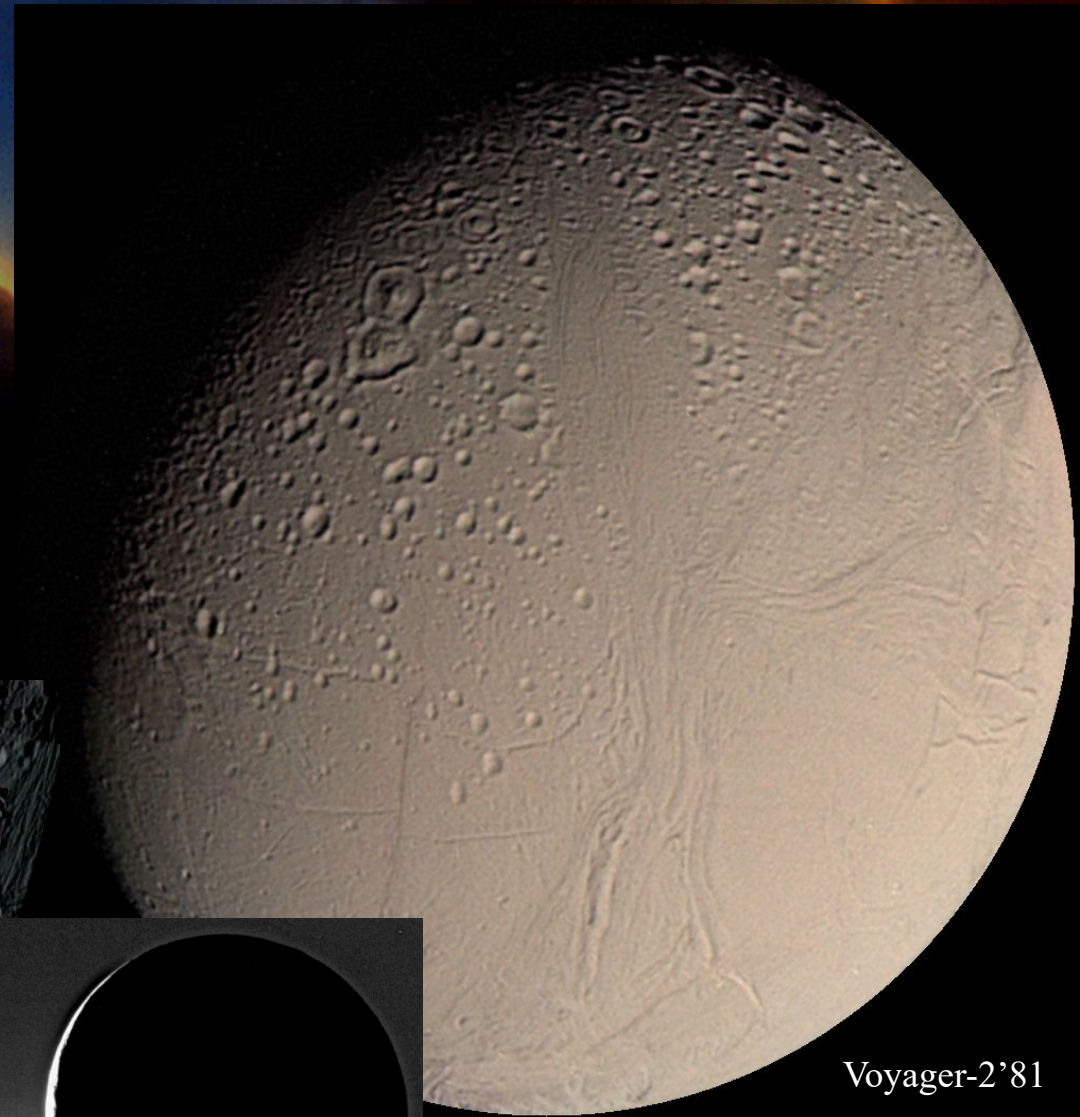
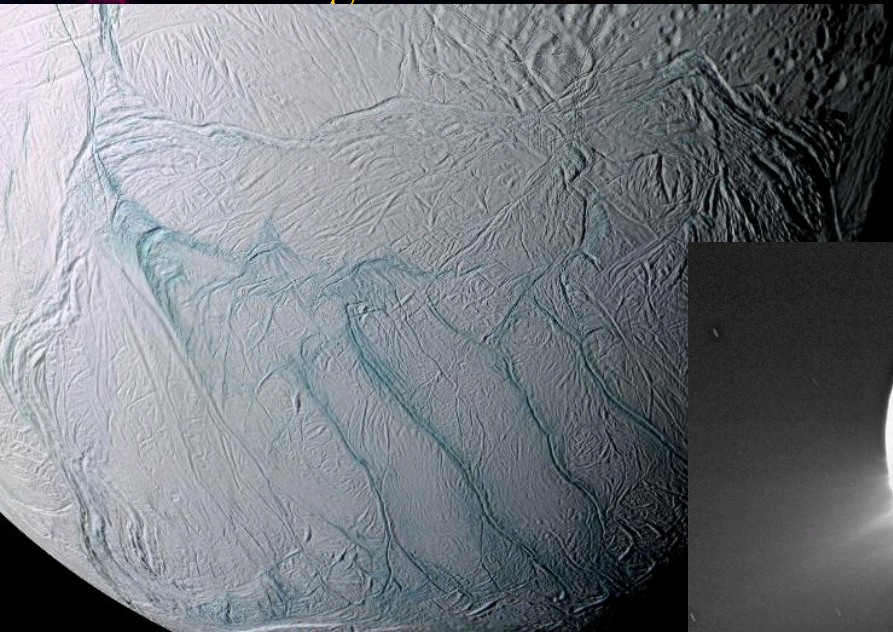
Telesto i Calypso

- w punktach Lagrange'a L_4 i L_5
- na orbicie Tethysa
- $\pm 60^\circ$ przed i za nim

Enceladus

- śr. 500 km
- w pierścieniu E
- albedo 90%
- fontanny lodu
  - śnieg?

Voyager-2'81

Uran

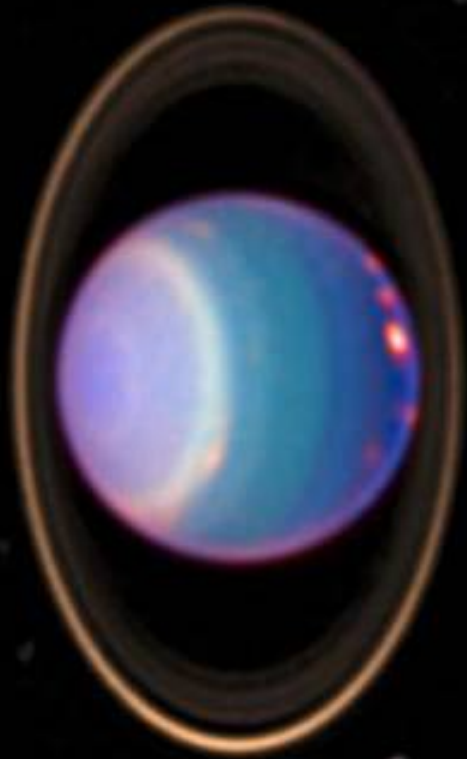
Uranus

Uran

- Odległość od Słońca: 2871 mln km (19.2 AU)
- Masa: 8.7×10^{25} kg (14.5 M_Z)
- Promień: 25170 km (3.95 R_Z)
- Okres obrotu 10 h 42 m
- Okres obiegu: 84 lata
- Nachylenie osi 8°
- Pierścienie
  - zakrycia gwiazd
- Księżyce 20+ (Miranda, Ariel, Umbriel, Tytania, Oberon, Puck, ...)
- Pasterze (shepards)

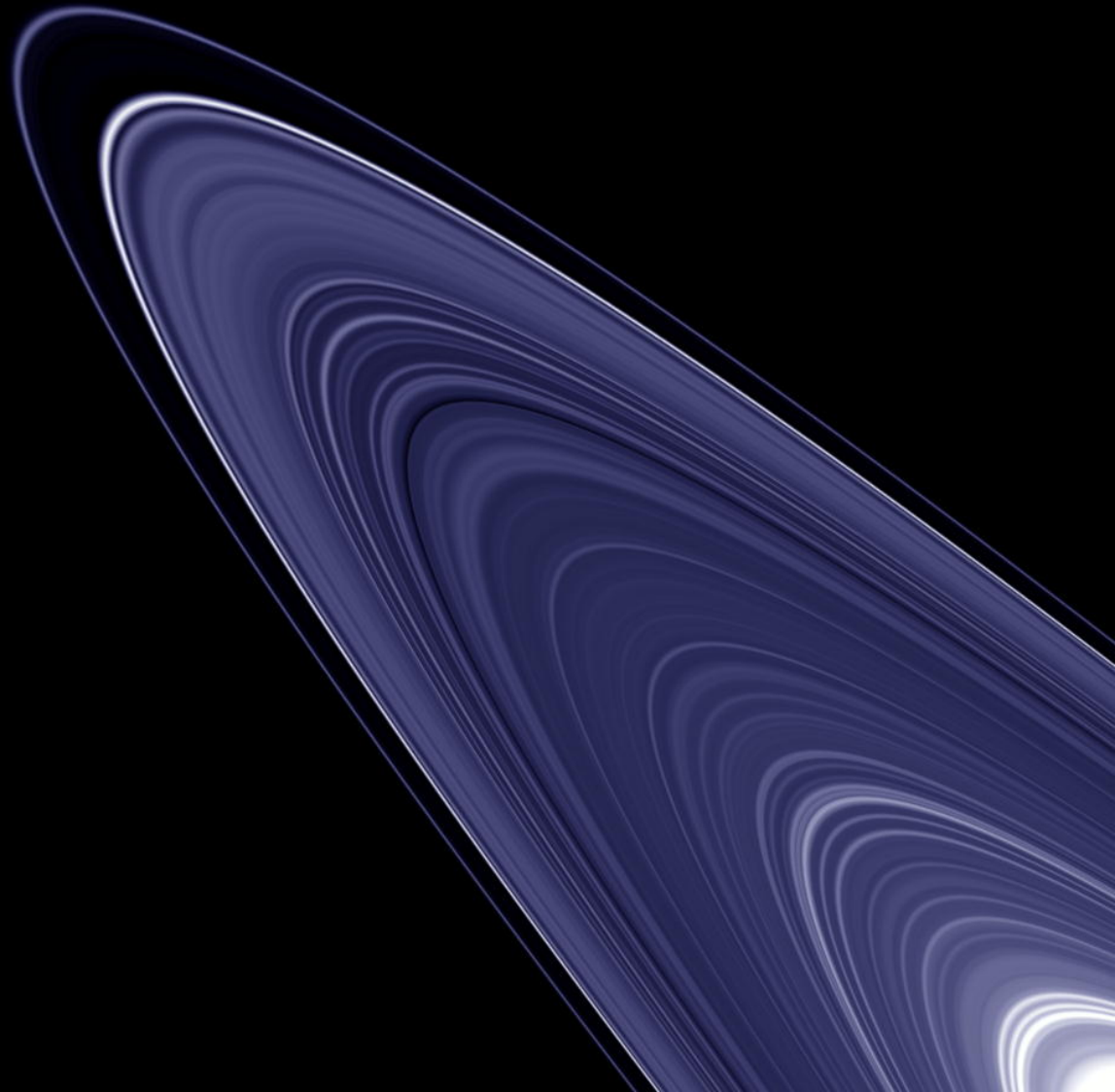
Uran

- w podczerwieni - HST

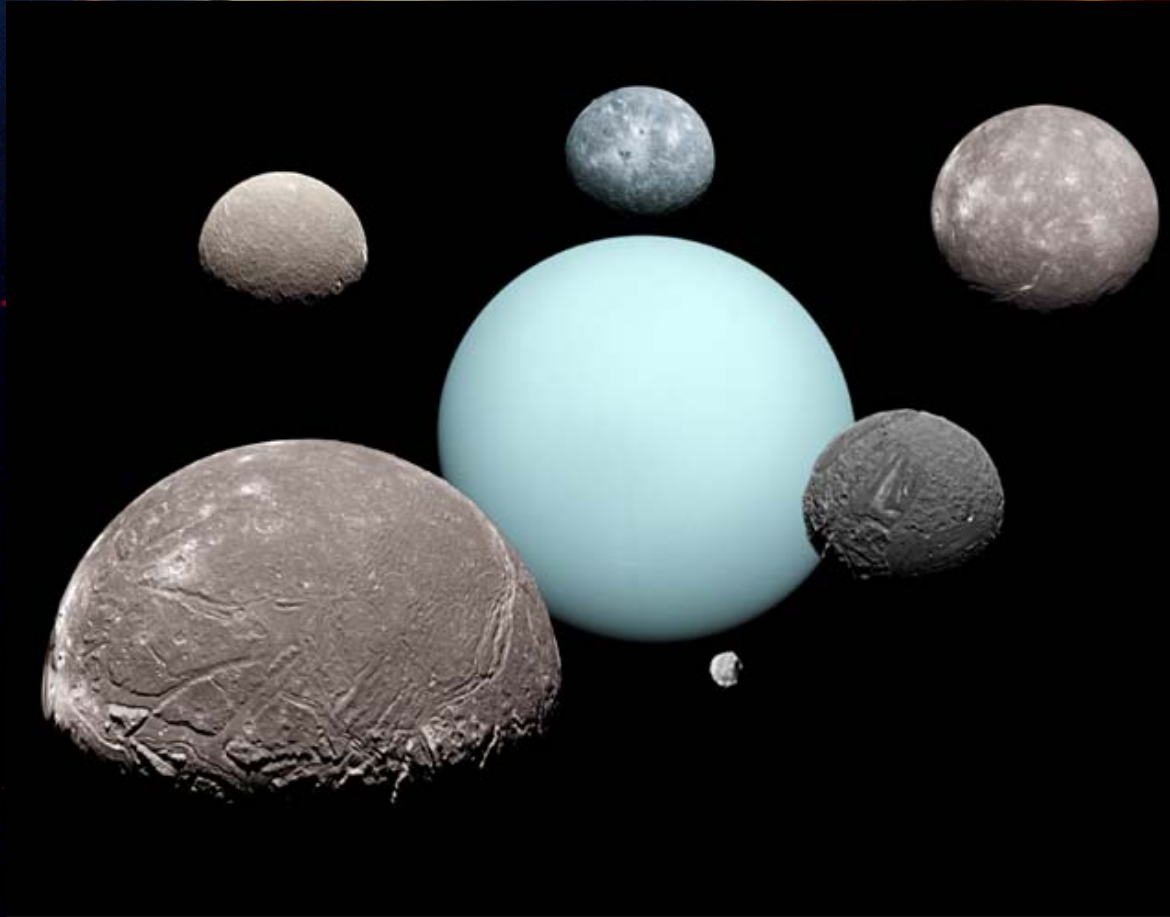

Uran

- pierścienie

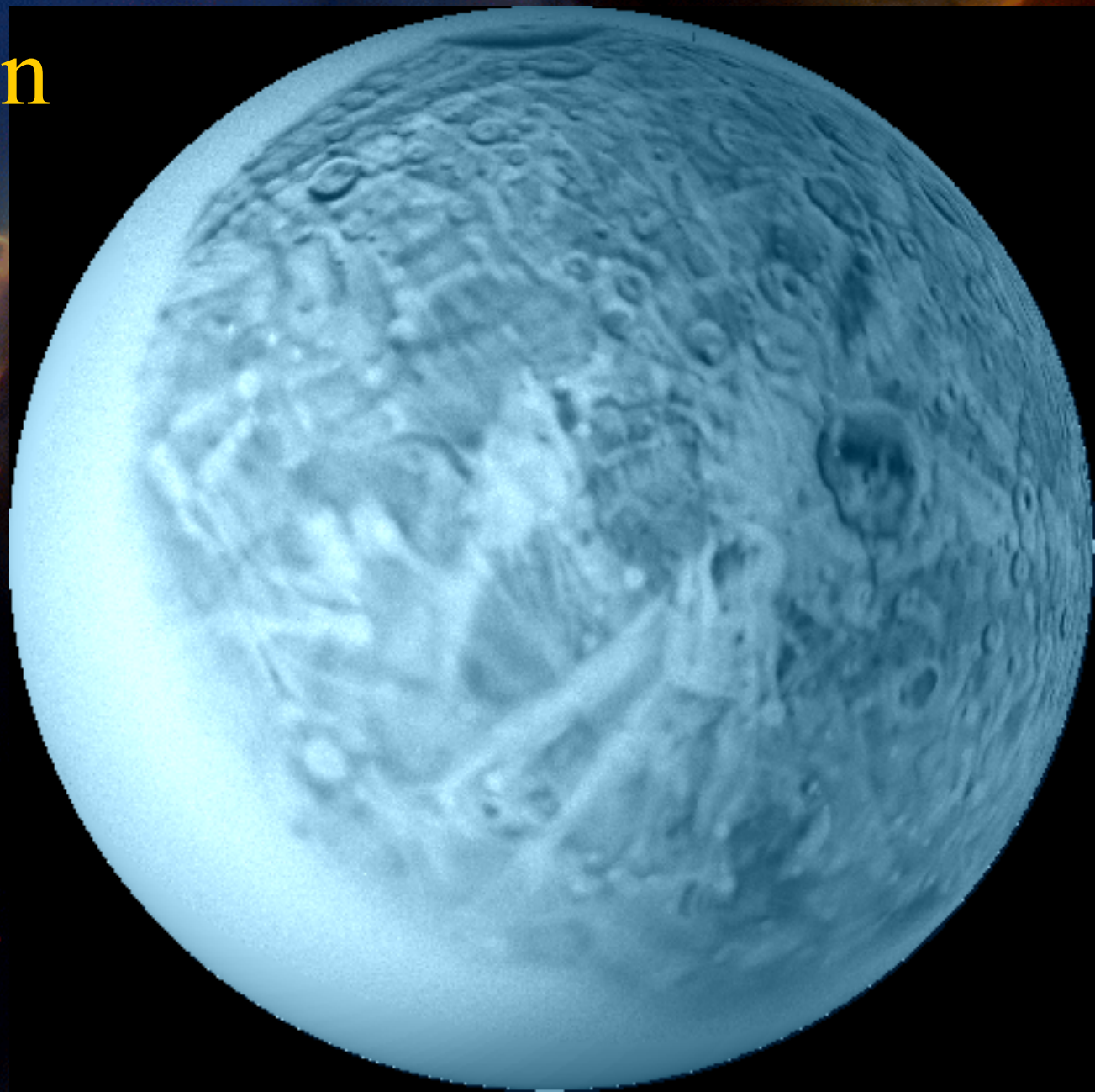
Księżyce Urana

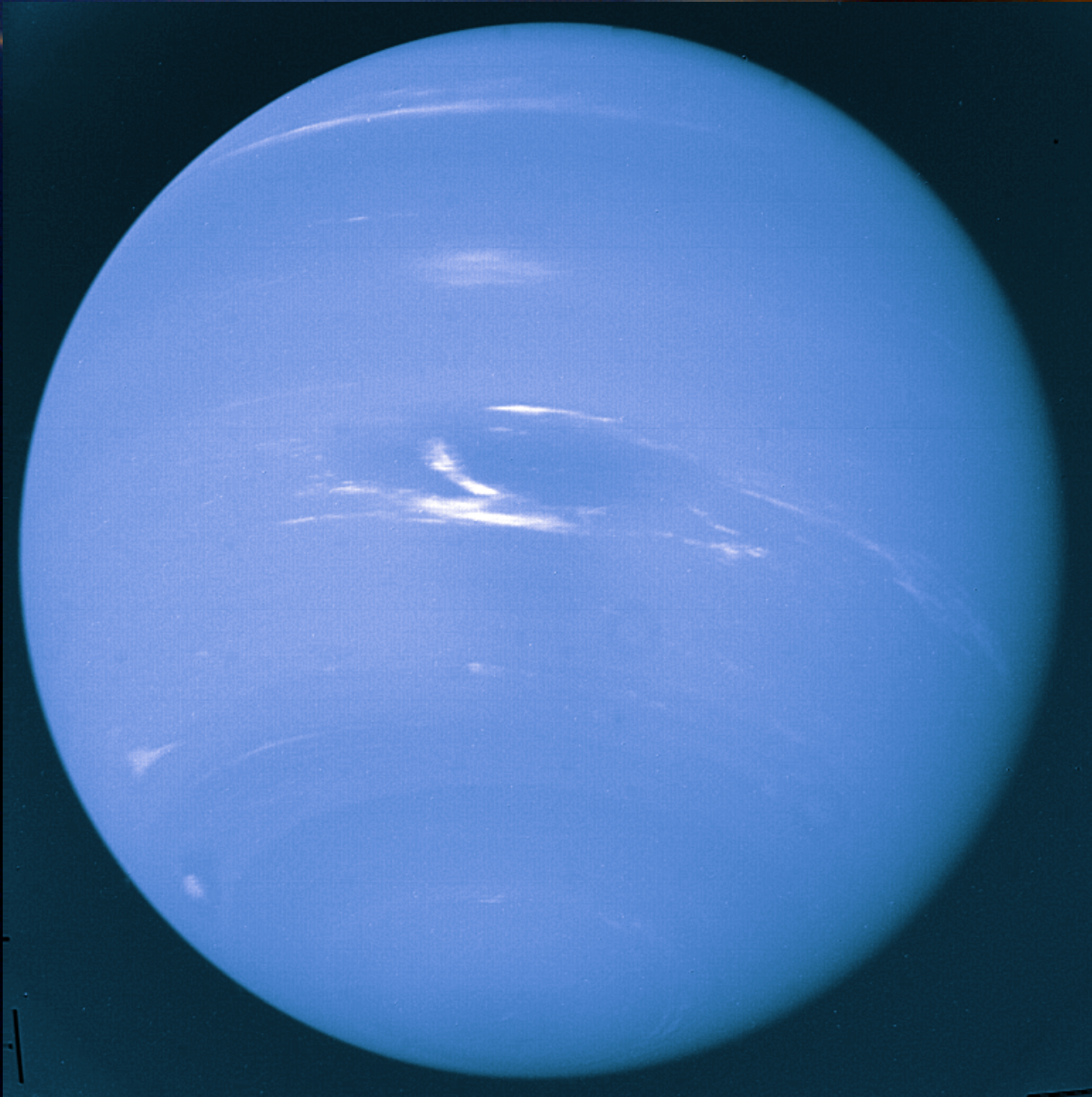
Uranian System

© Copyright Calvin J. Hamilton

Oberon

Neptun

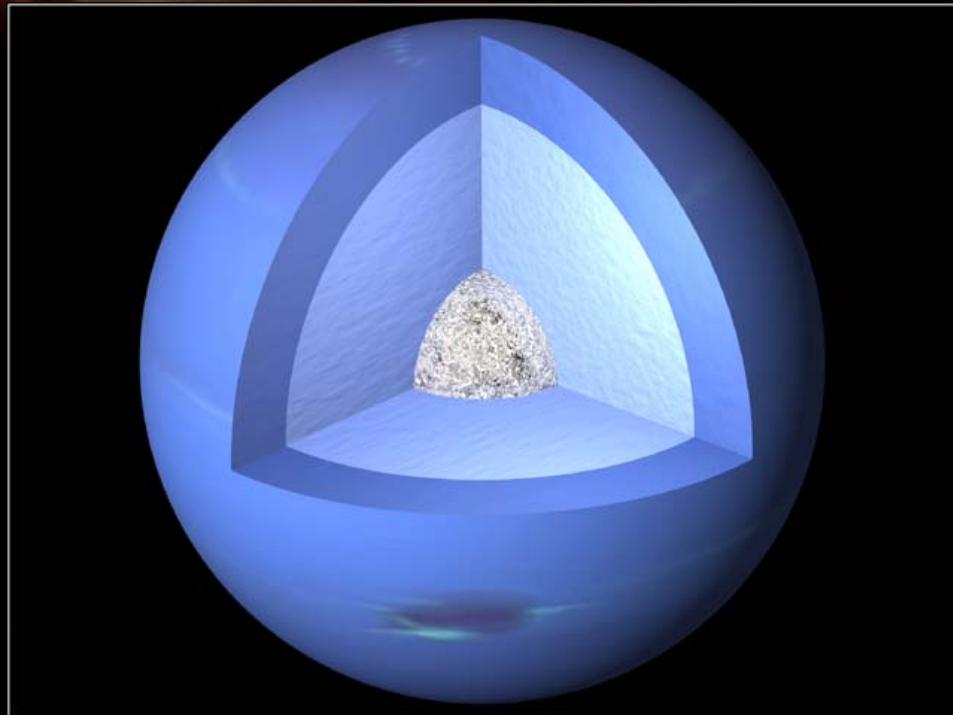
Neptun

- Odległość od Słońca: 4500 mln km (30 AU)
- Masa: 1×10^{26} kg (17.3 M_Z)
- Promień: 24540 km (3.85 R_Z)
- Okres obrotu 15 h 48 m
- Okres obiegu: 164 roku
- Pierścienie
- Księżyce (Tryton, Nereida)

Neptun

- Otoczka
  - $\text{H}_2, \text{He}, \text{NH}_4$
- Płaszcz
  - woda, metan, amoniak
- Jądro
  - skały i lód

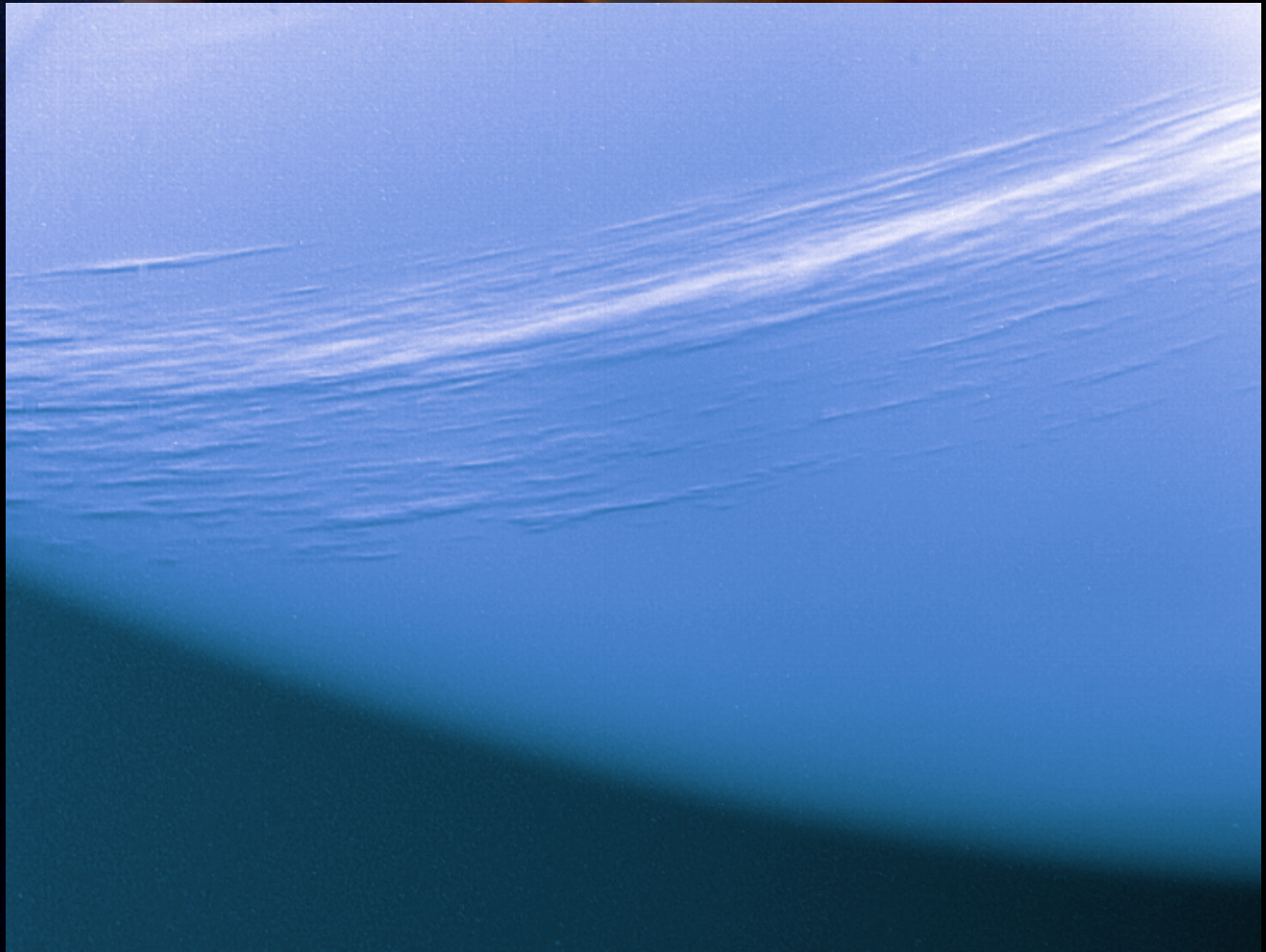

The Interior of Neptune

© Copyright Calvin J. Hamilton

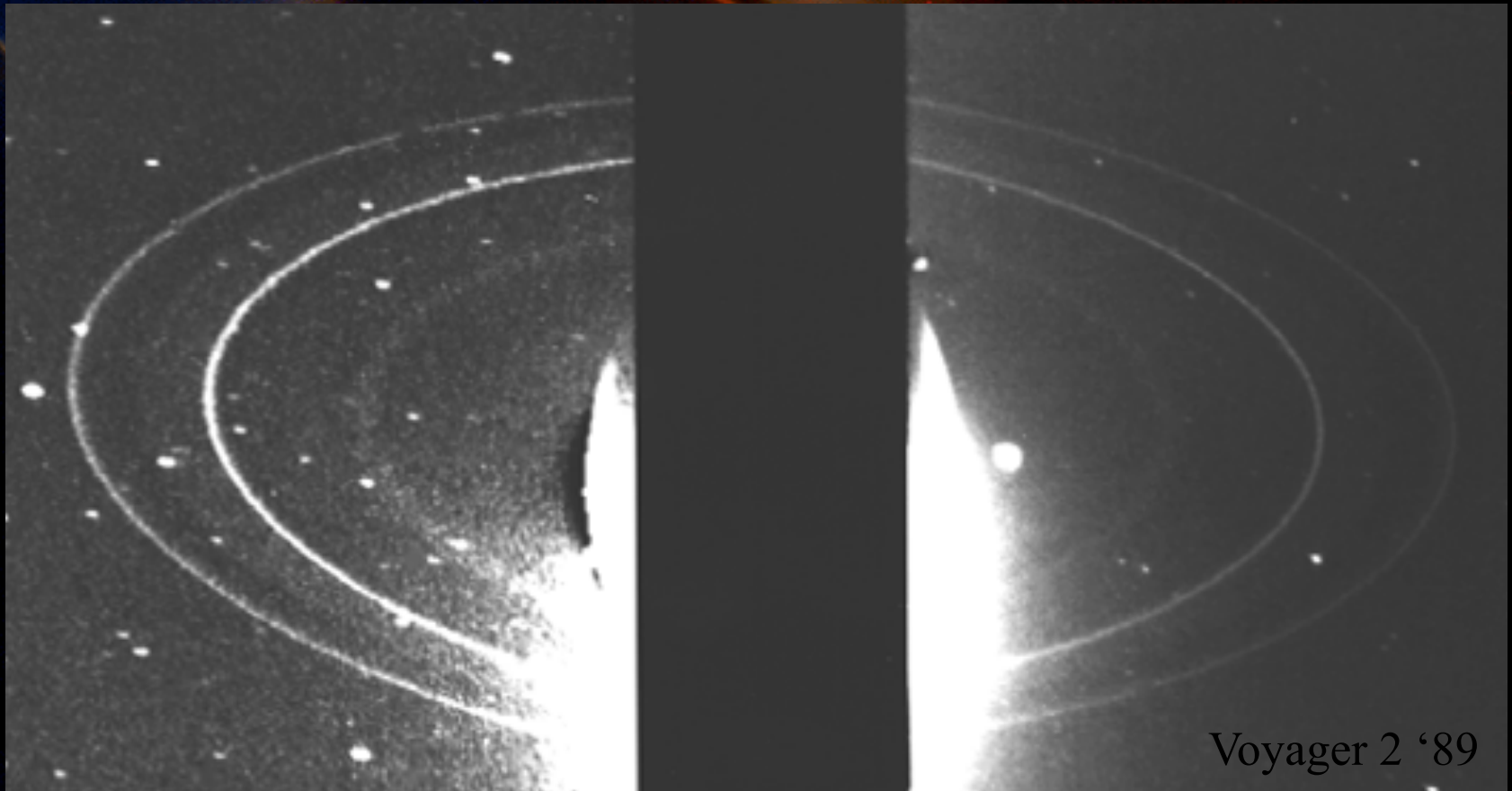
Neptun

- Chmury

Neptun

- pierścienie

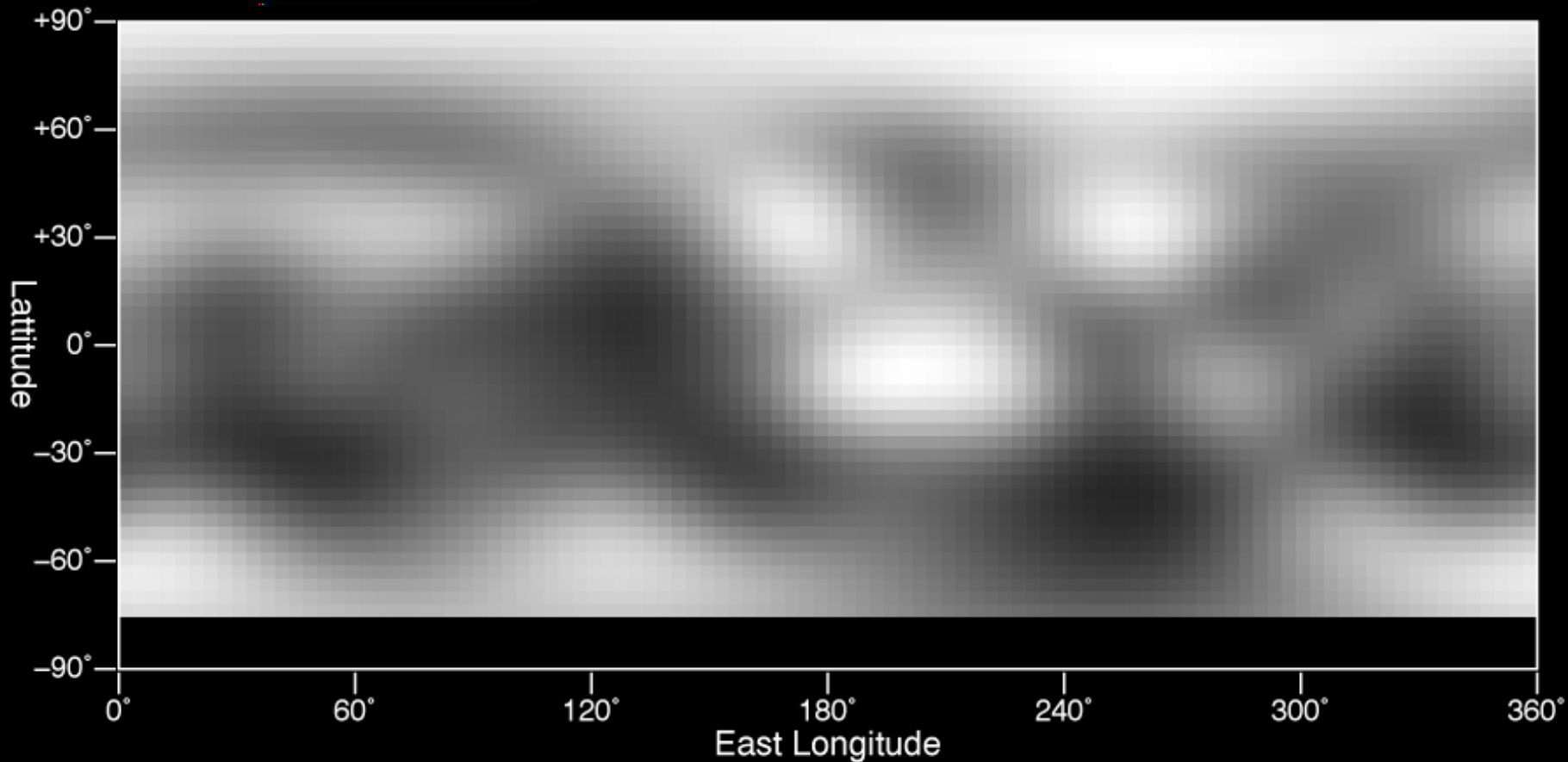
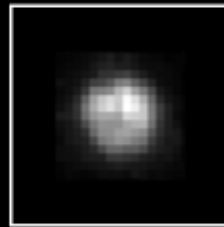

Voyager 2 '89

Pluton

- Odległość od Słońca: 5913 mln km (39 AU)
- Masa: 1.27×10^{22} kg (0.0021 M_Z)
- Promień: 1137 km (0.178 R_Z)
- Okres obrotu 6 d 19 h (wsteczny)
- Nachylenie osi 122°
- Średnica kątowna $0''.08$
- Okres obiegu: 248.54 roku
- Mimośród orbity $e=0.24$
- Nachylenie orbity $i=17^\circ$
- Atmosfera: metan, azot

Pluton

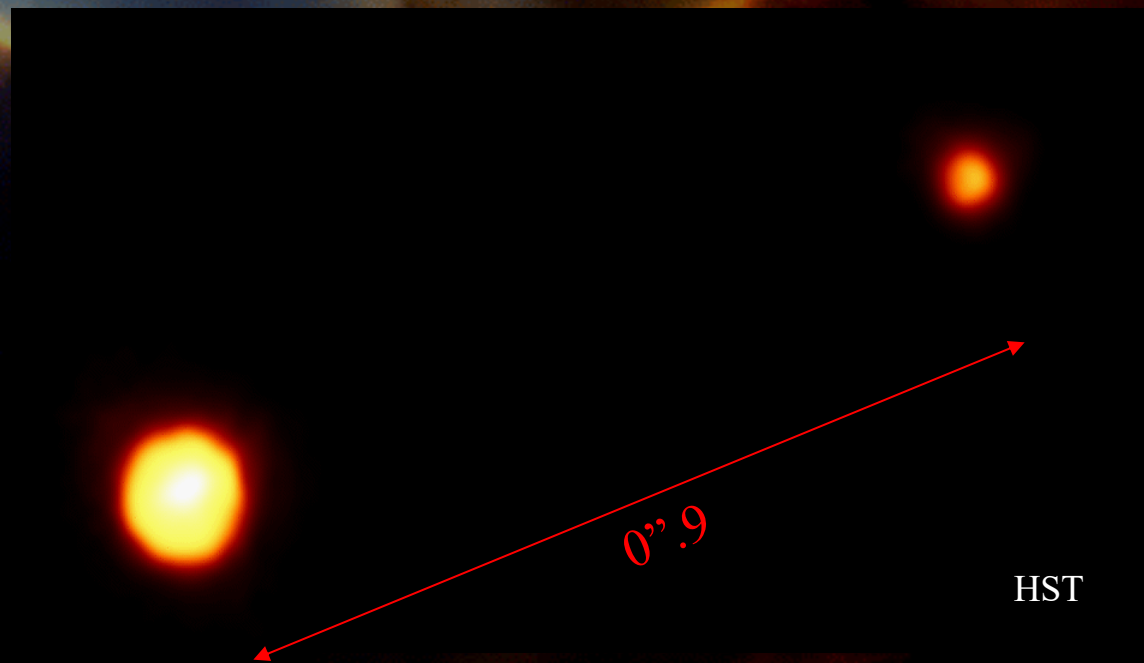
Pluto Surface Map

PRC96-09b · ST ScI OPO · March 7, 1996 · A. Stern (SwRI), M. Buie (Lowell), NASA, ESA

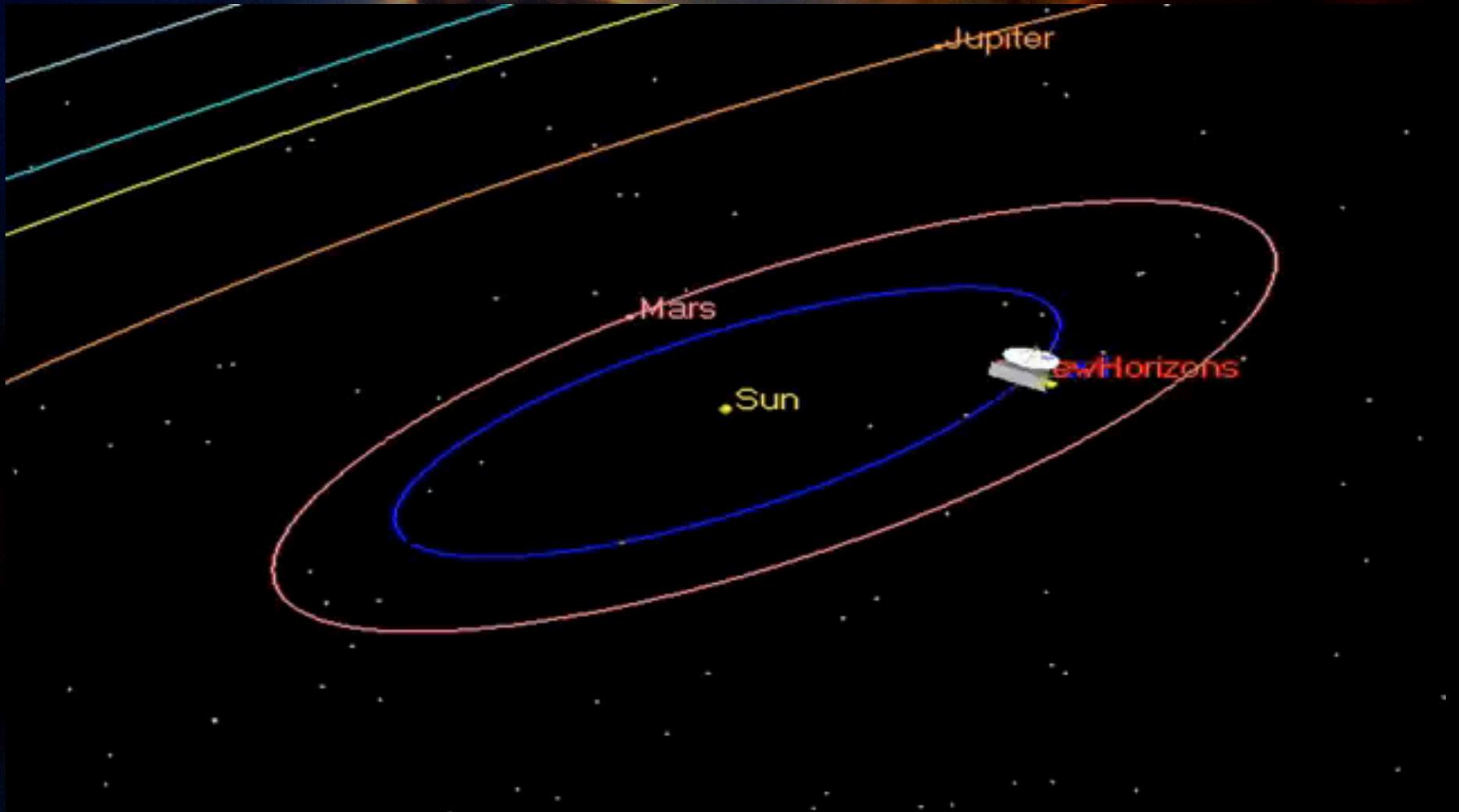
HST · FOC

Pluton i Charon

- Księżyc – Charon –
średnica 630 km
- elongacja max. $0''.9$

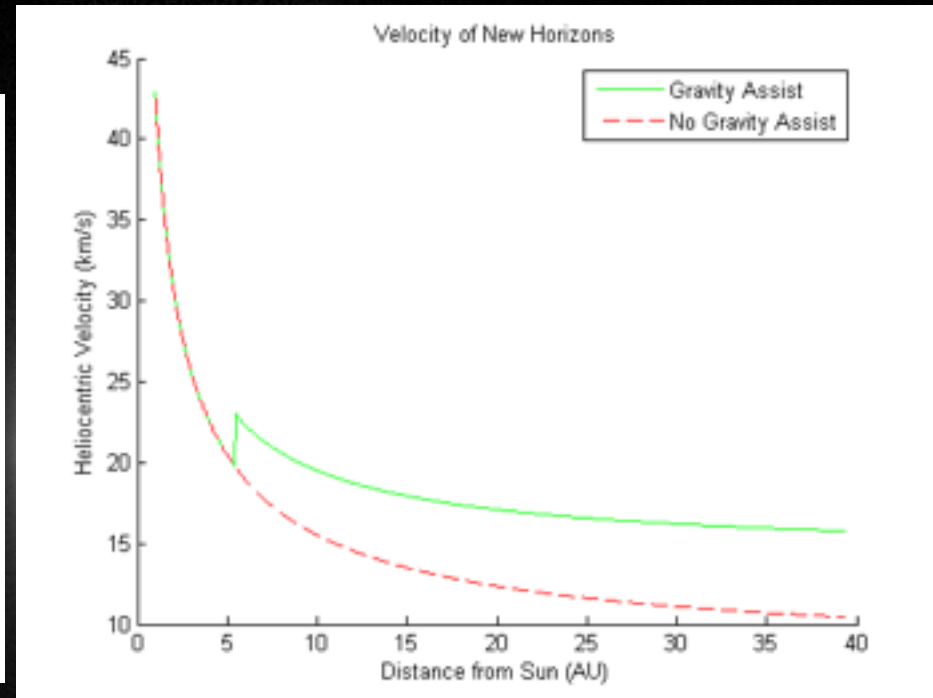
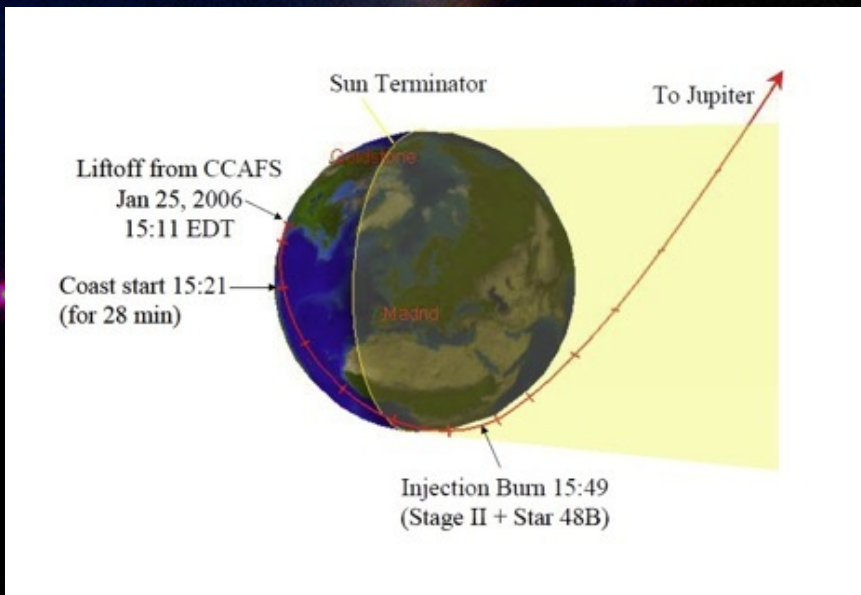

Trajektorija

Misja New Horizons

- Start - 19/01/2006
– 16,26 km/s

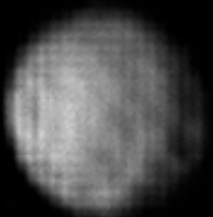
- Jowisz - 28/02/2007
18km/s -- 22,85 km/s

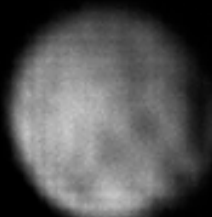
New Horizons - przelot

- Pluton – 14/07/2015
  - 12,472 km ponad powierzchnią
  - 13,658 km od środka
  - z prędkością 13,78 km/s
  - w odl 39.5 j.a.

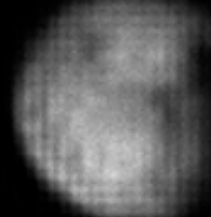
Pluto

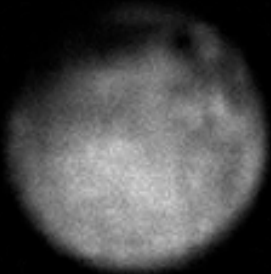
2015-06-22 00:47:00
Range: 26.8 million km
Lon: 332°

2015-06-23 04:04
Range: 25.4 million km
Lon: 268°

2015-06-25 05:37
Range: 22.9 million km
Lon: 152°

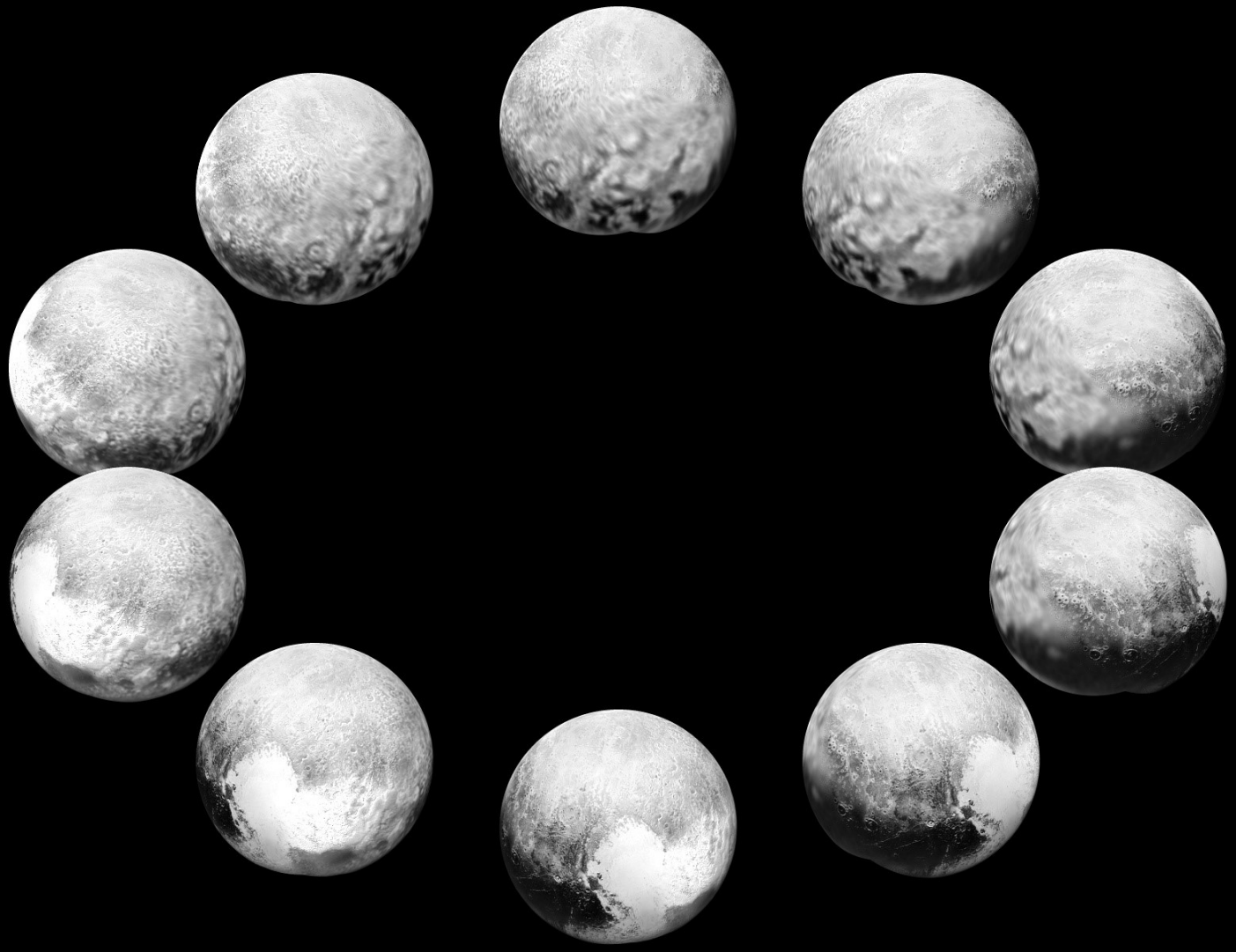
2015-06-27 05:32
Range: 20.6 million km
Lon: 39°

2015-06-29 05:03
Range: 18.2 million km
Lon: 288°

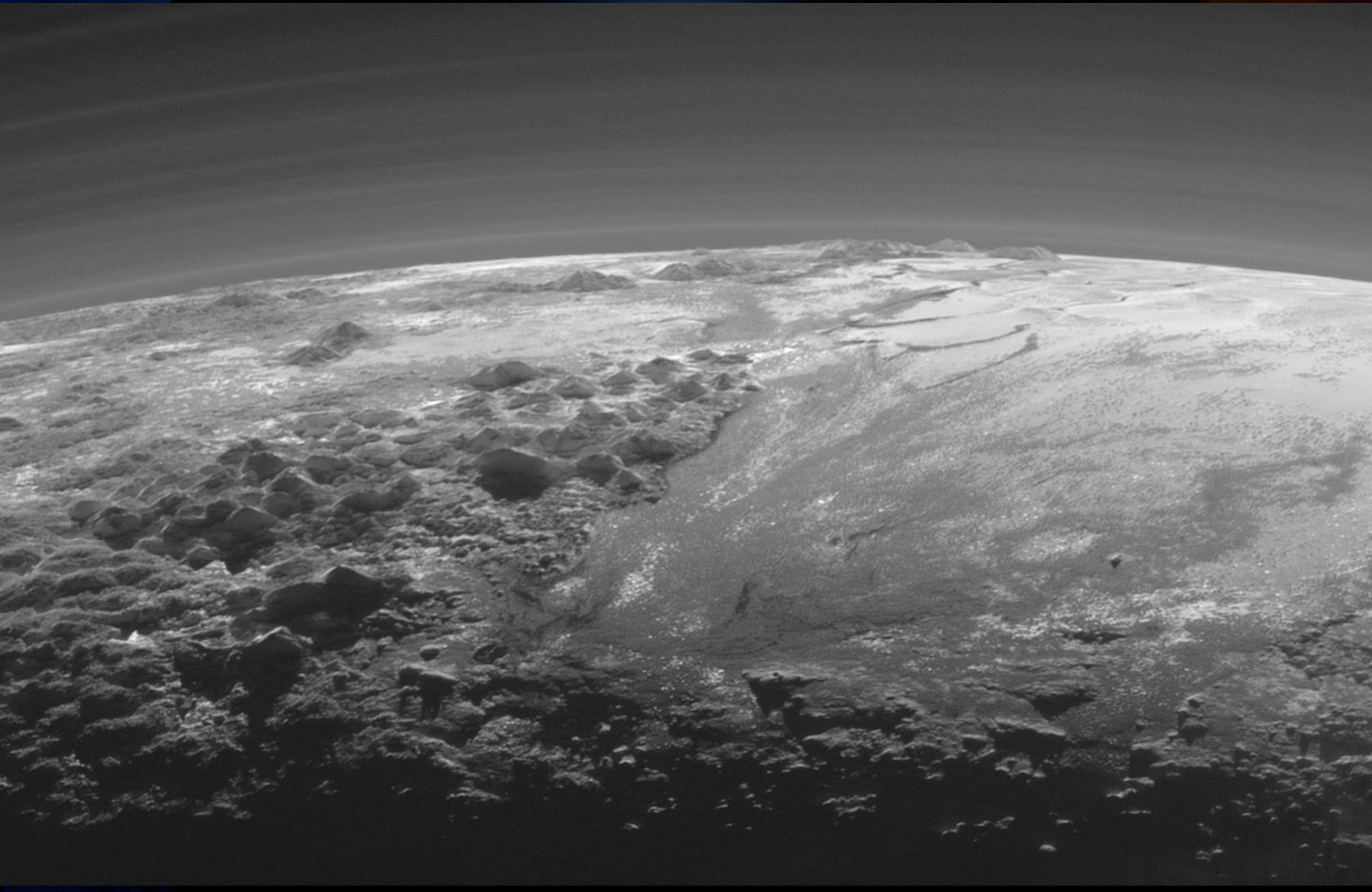
2015-07-01 04:17
Range: 15.9 million km
Lon: 177°

kandroid96.deviantart.com

Atmosfera Plutona

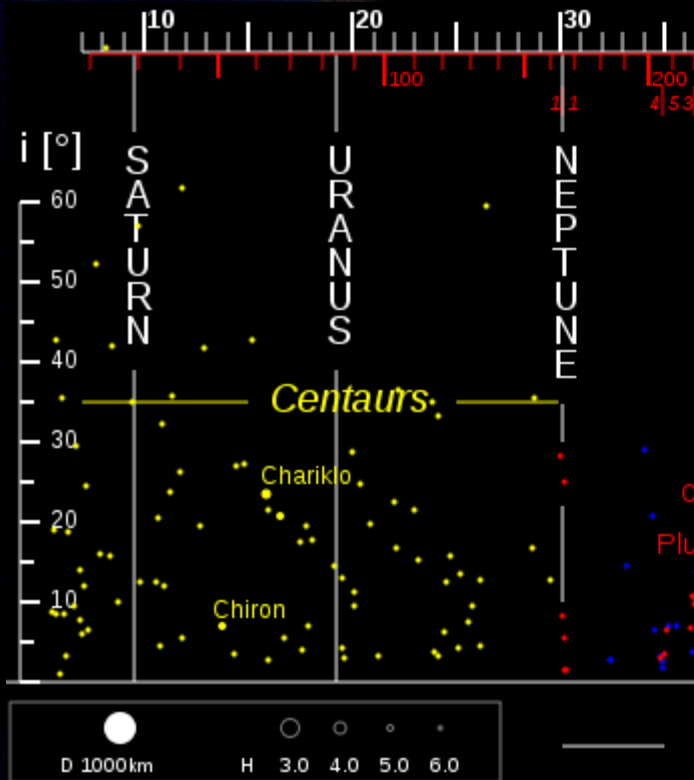

Księżyce Plutona

Obiekty transneptunowe

- Pas Kuipera
  - 30-50 AU
  - rezonanse orbitalne

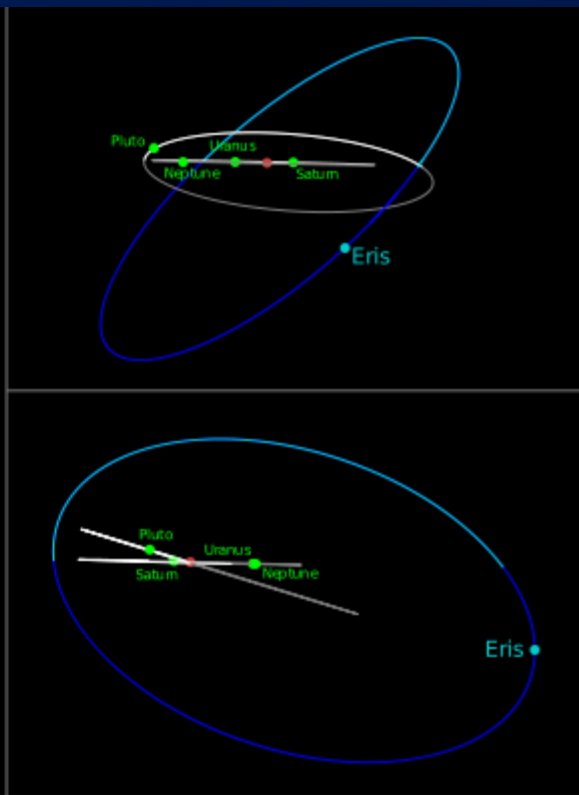
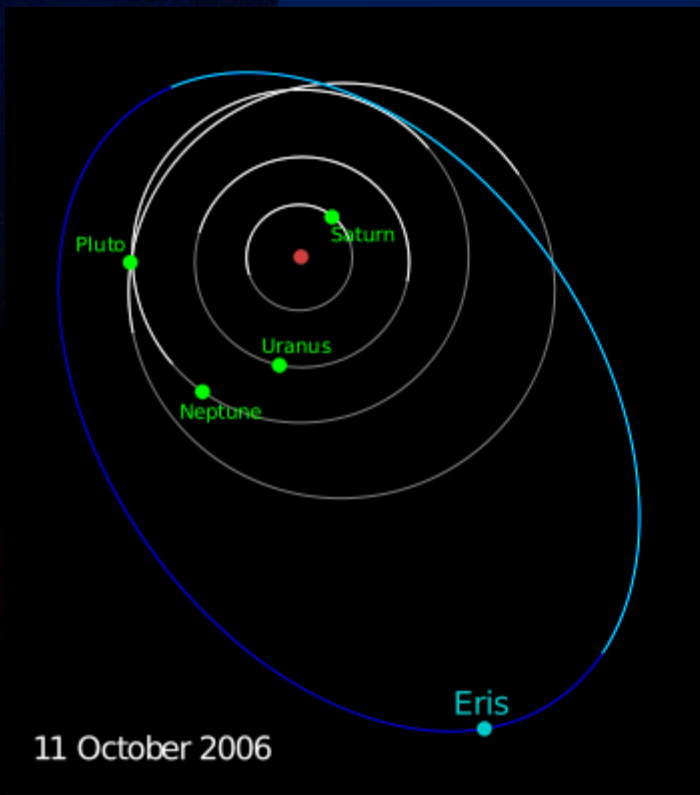

The Oort Cloud
(comprising many
billions of comets)

Oort Cloud cutaway
drawing adapted from
Donald K. Yeoman's
illustration (NASA, JPL)

Obiekty transneptunowe

- ponad 1100 obiektów

Objects (TNOs)

Haumea

Quaoar

Orbit of Eris (136199 Eris)

Perihelion: 37.77 AU

Aphelion: 97.56 AU

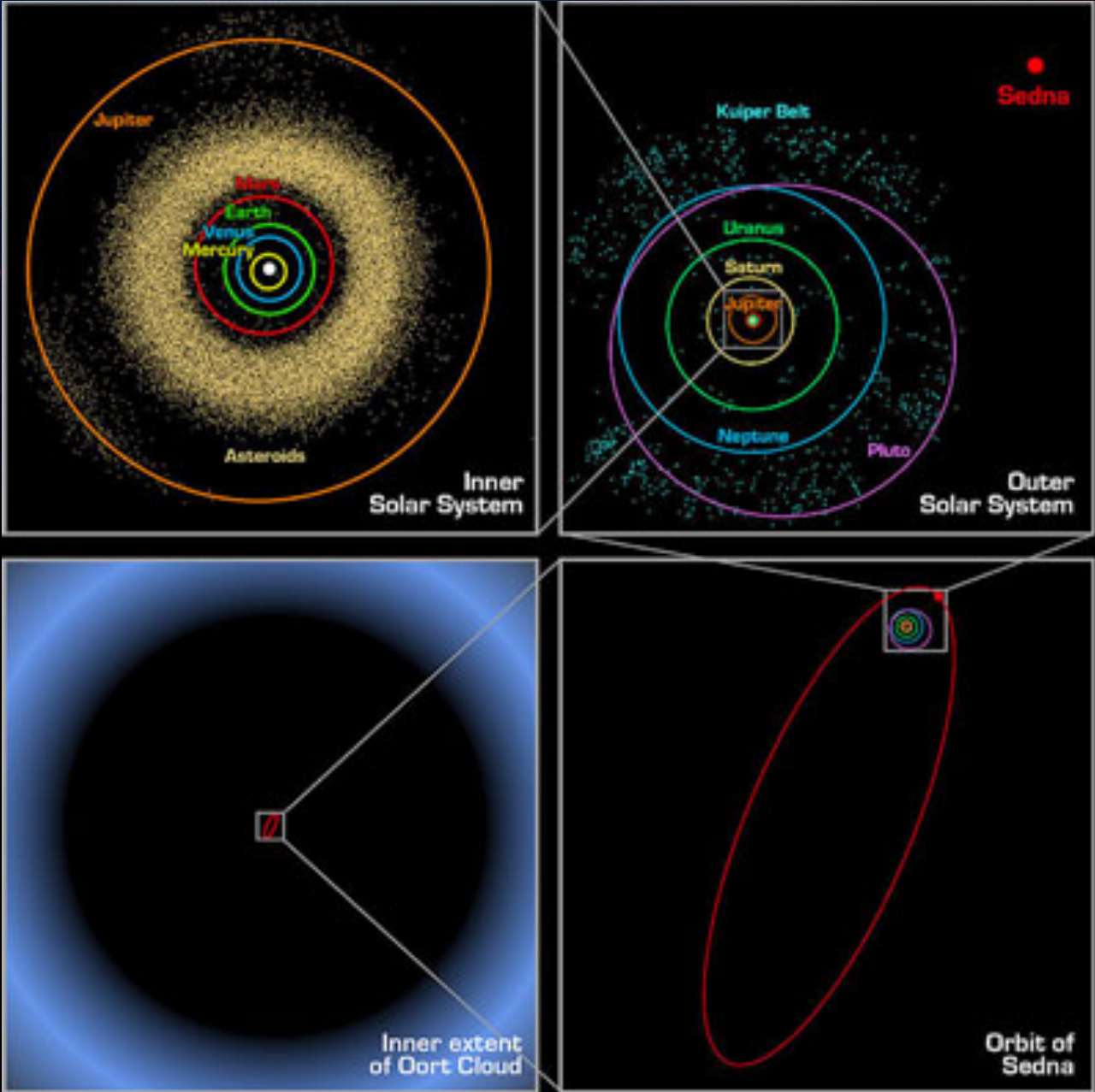
Orbital period: 557 years

Eccentricity: 0.44

Inclination: 44°

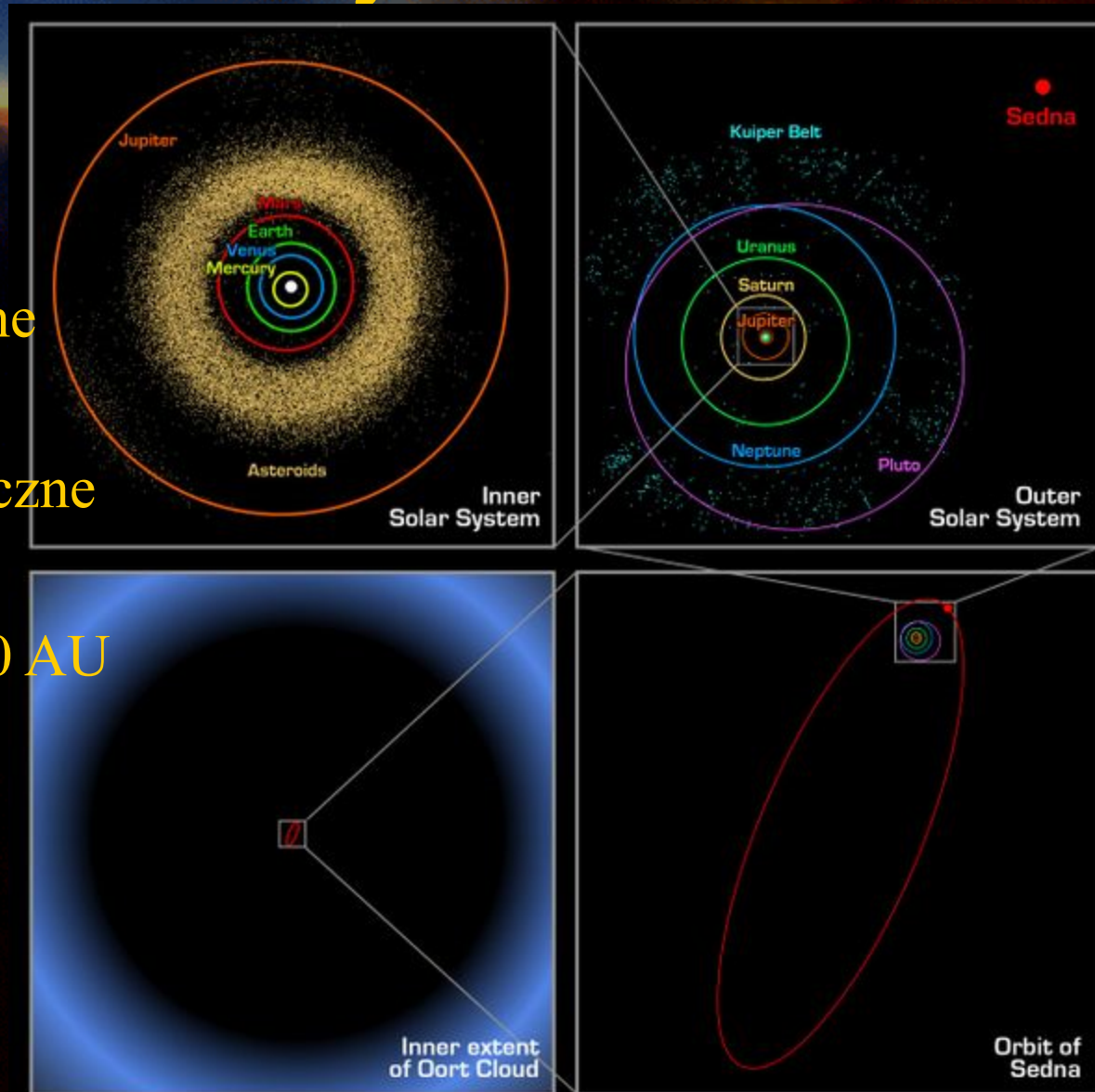

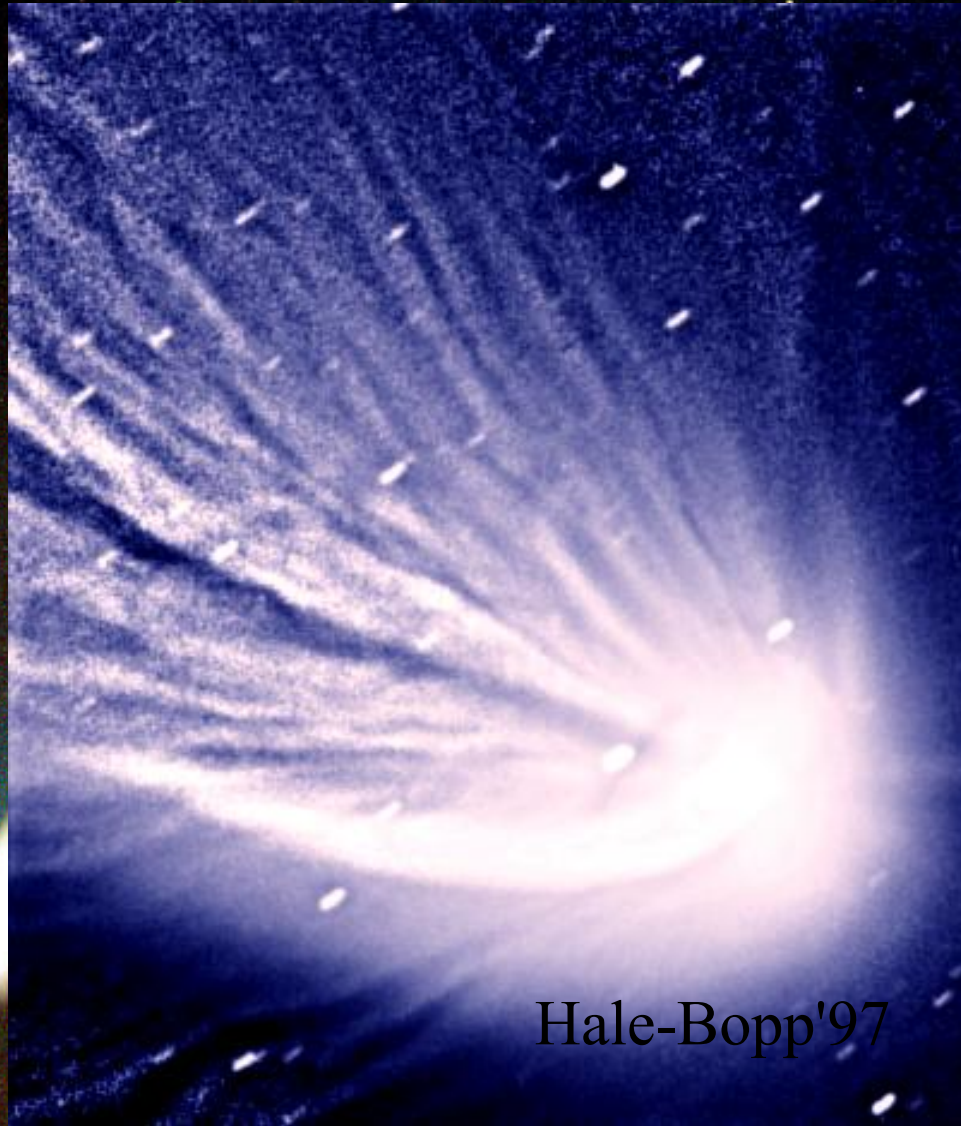
Sedna

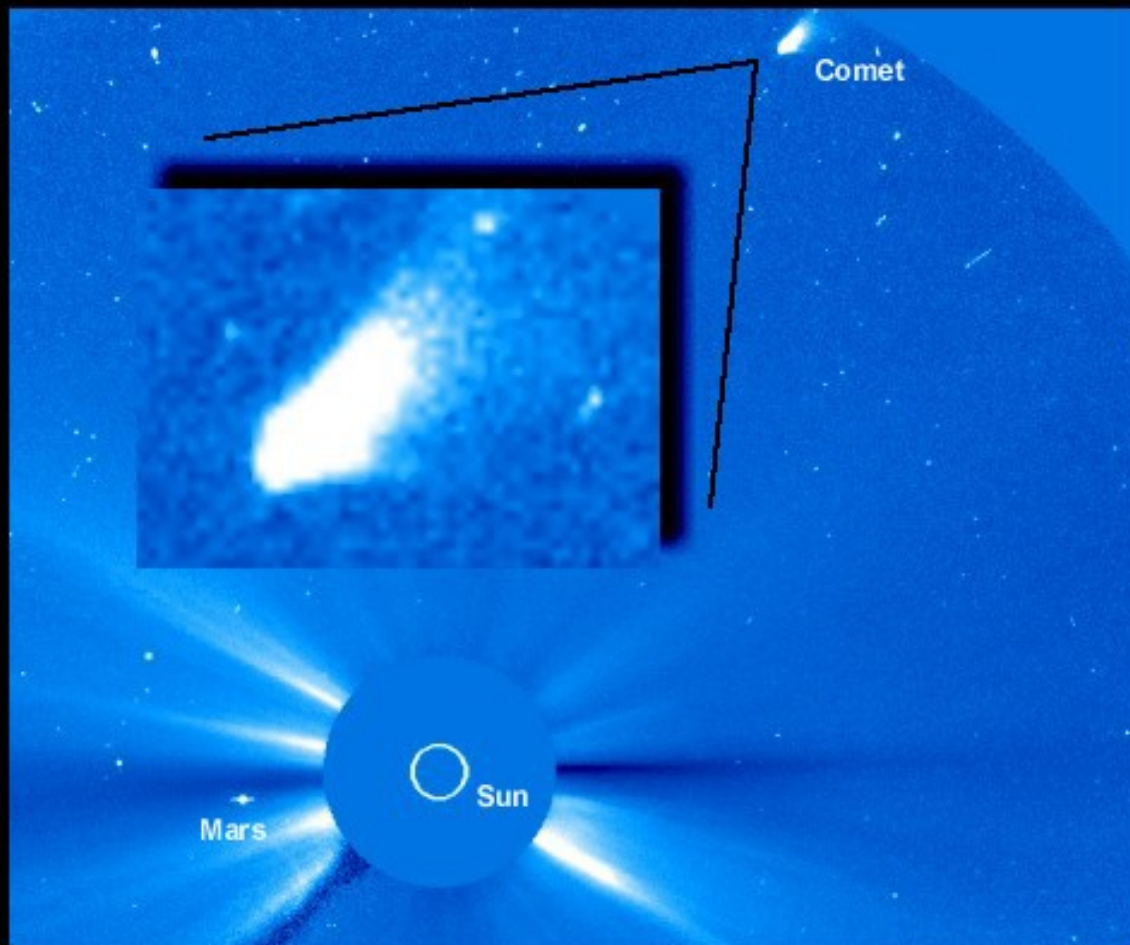
Komety

- Okresowe
  - $P < 200$ lat
  - orbity eliptyczne
- Jednorazowe
  - orbity paraboliczne
- Obłok Oorta
  - 50,000-100,000 AU

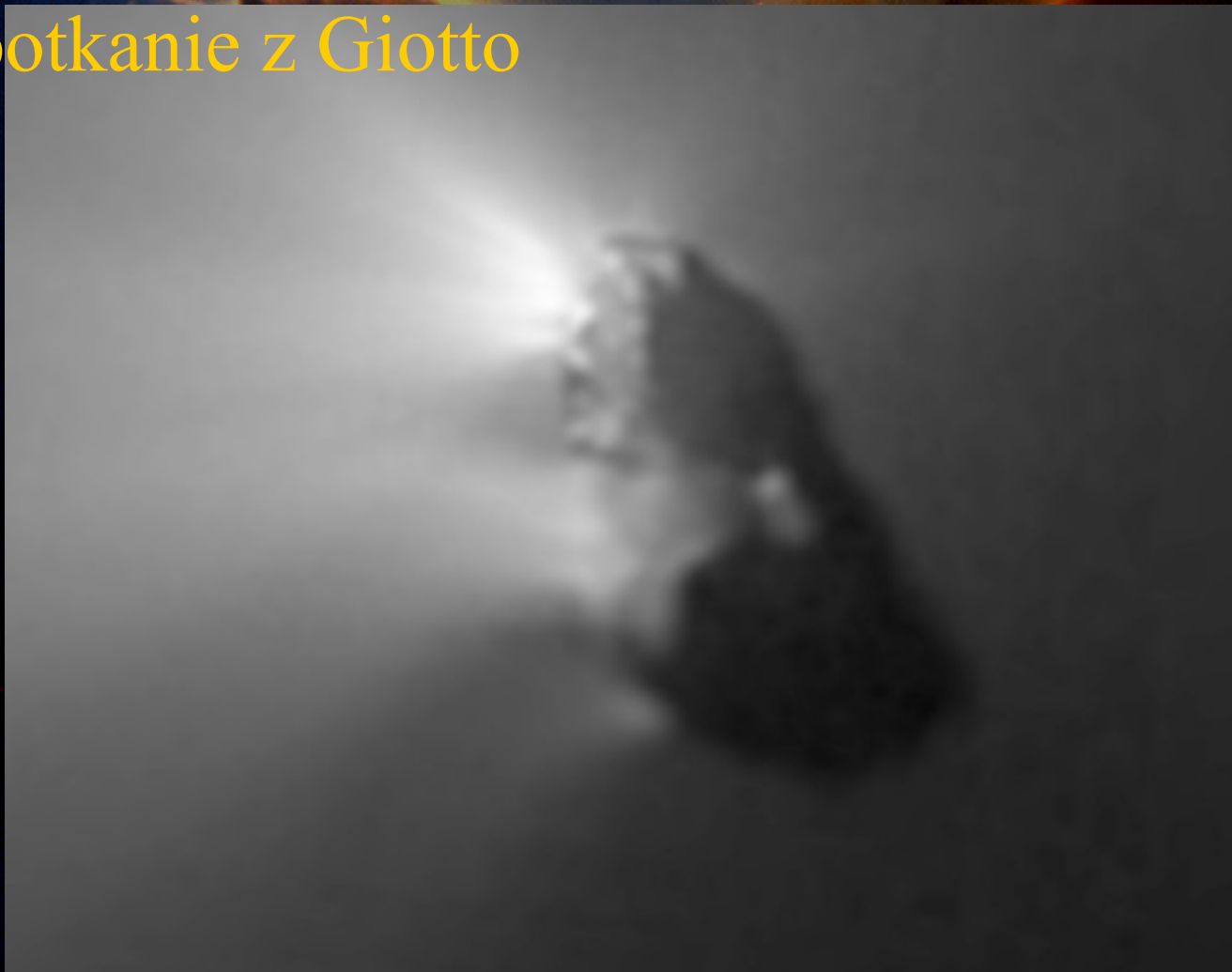

Hale-Bopp'97

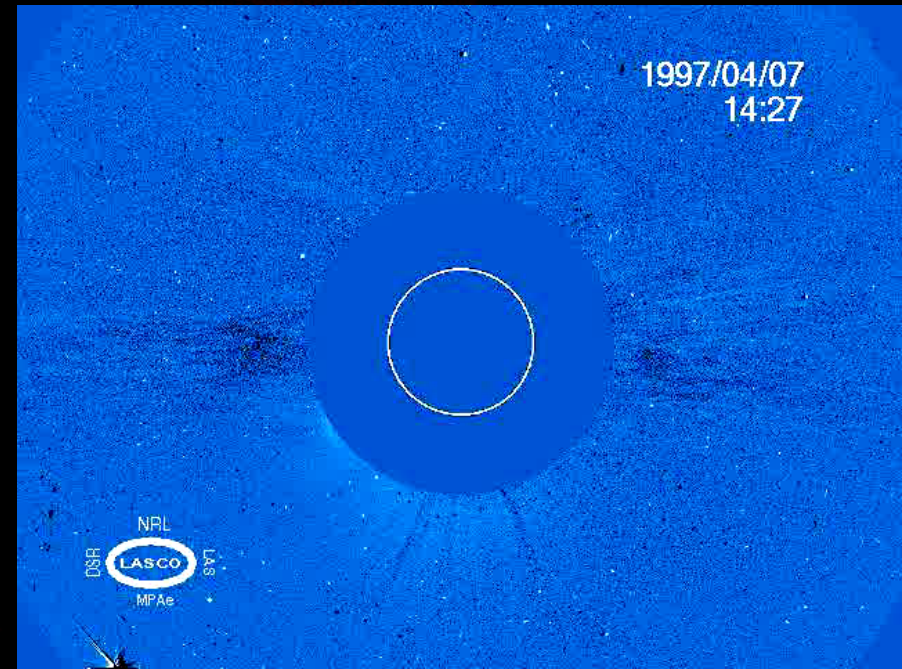
Kometa Halleya - 1986

- Spotkanie z Giotto

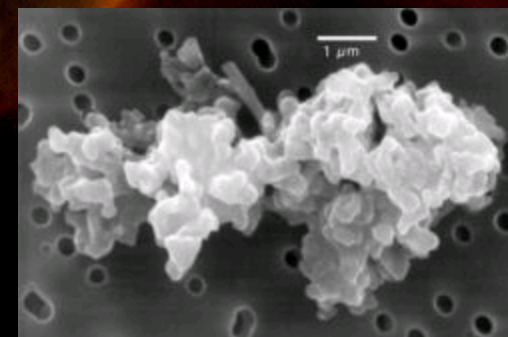
Materia międzyplanetarna

- Wiatr gwiazdowy
  - zjonizowany gaz:
    - protony, elektrony; 500 keV
    - ~ 500 km/s, 10^9 kg/s
  - CME
    - coronal mass ejection

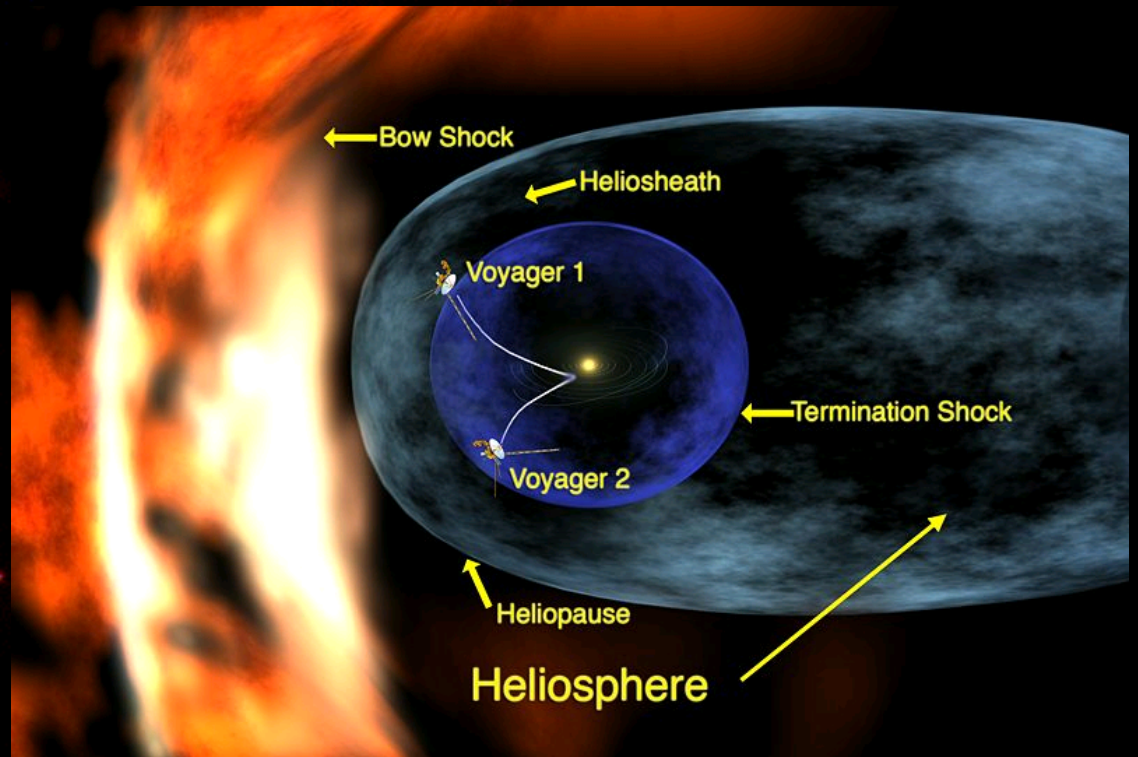
Materia międzyplanetarna

- Pył międzyplanetarny
  - 10-100 μm
  - kilka cząstek/ cm^3
  - zderzenia asteroid
  - obiektów pasa Kuipera
  - pył z komet
- czas życia max 10^8 lat
  - 99.9 % pył *świeży*
  - 0.1 % międzygwiazdowy
- światło zodiakalne

Materia międzyplanetarna

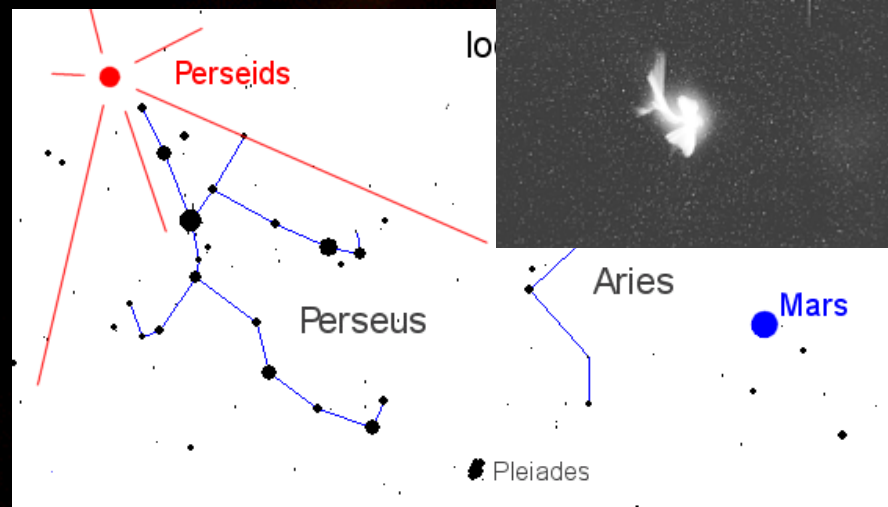
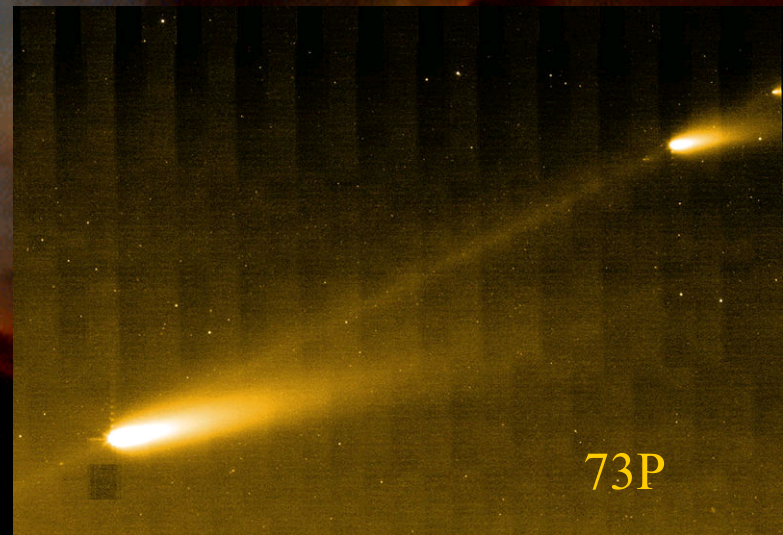
- heliosfera – obszar dominacji nad materią międzygwiazdową – 100 do kilku tys. j.a.
- heliopauza

Materia międzyplanetarna

- meteoroidy,
- meteory, meteoryty
- deszcze meteorów
– radiant

Materia międzyplanetarna

- meteoryty
  - aerolity – kamienne
    - chondryty
    - achondryty
  - syderyty – żelazne
  - syderolity – kamienno-żelazne

Willamette Meteorite – 15 t

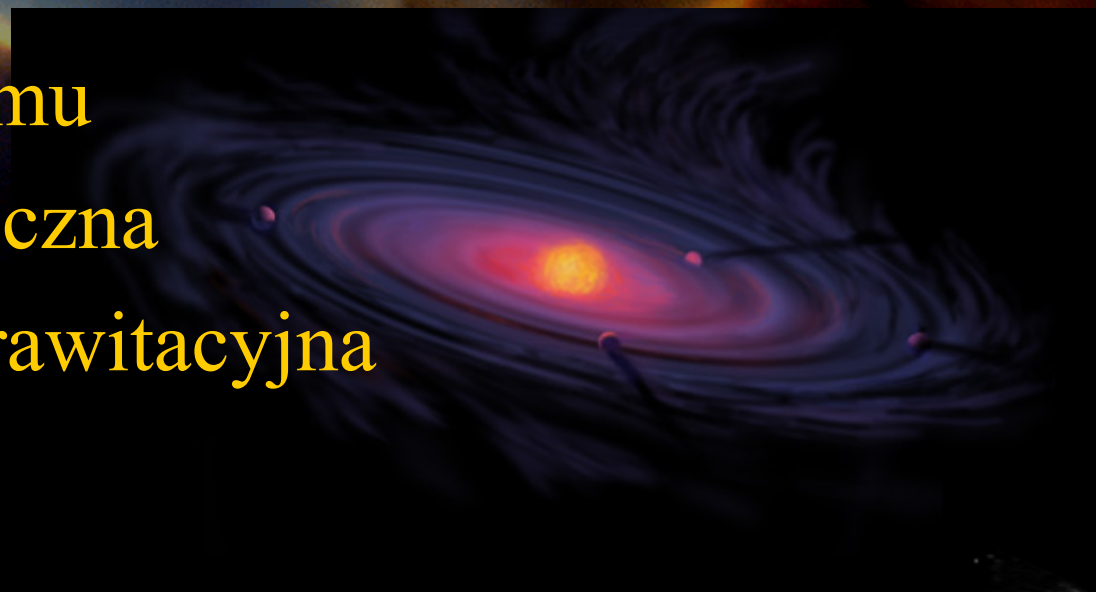
Materia międzyplanetarna

- kraterzy
  - Arizona
  - 1200x170m
- obiekt:
  - 50 m średnicy
  - 200,000 ton
  - 13 km/s

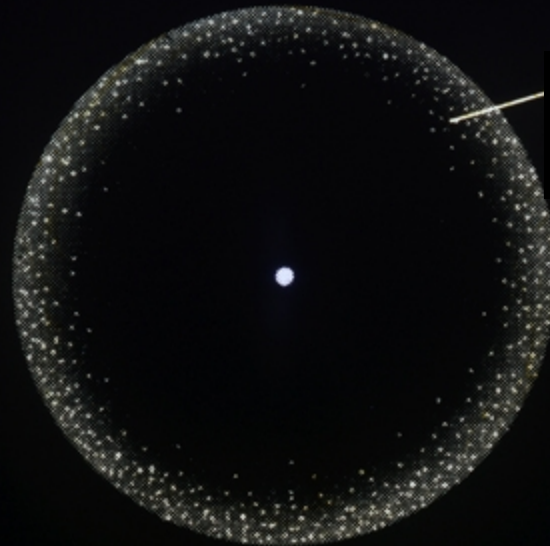
Powstanie Układu Słonecznego

- ok. 5 mld lat temu
- mgławica słoneczna
- niestabilność grawitacyjna
- akrecja
- planetozymale

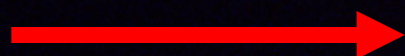
Fala uderzeniowa

- fala uderzeniowa wokół supernowej (otoczka)
- zderzenie obłoków gazu międzygwiazdowego
- skutek – niestabilność grawitacyjna

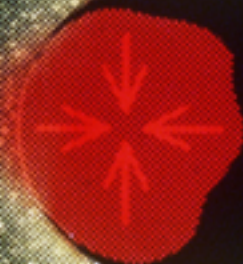

Fala uderzeniowa
wokół supernowej

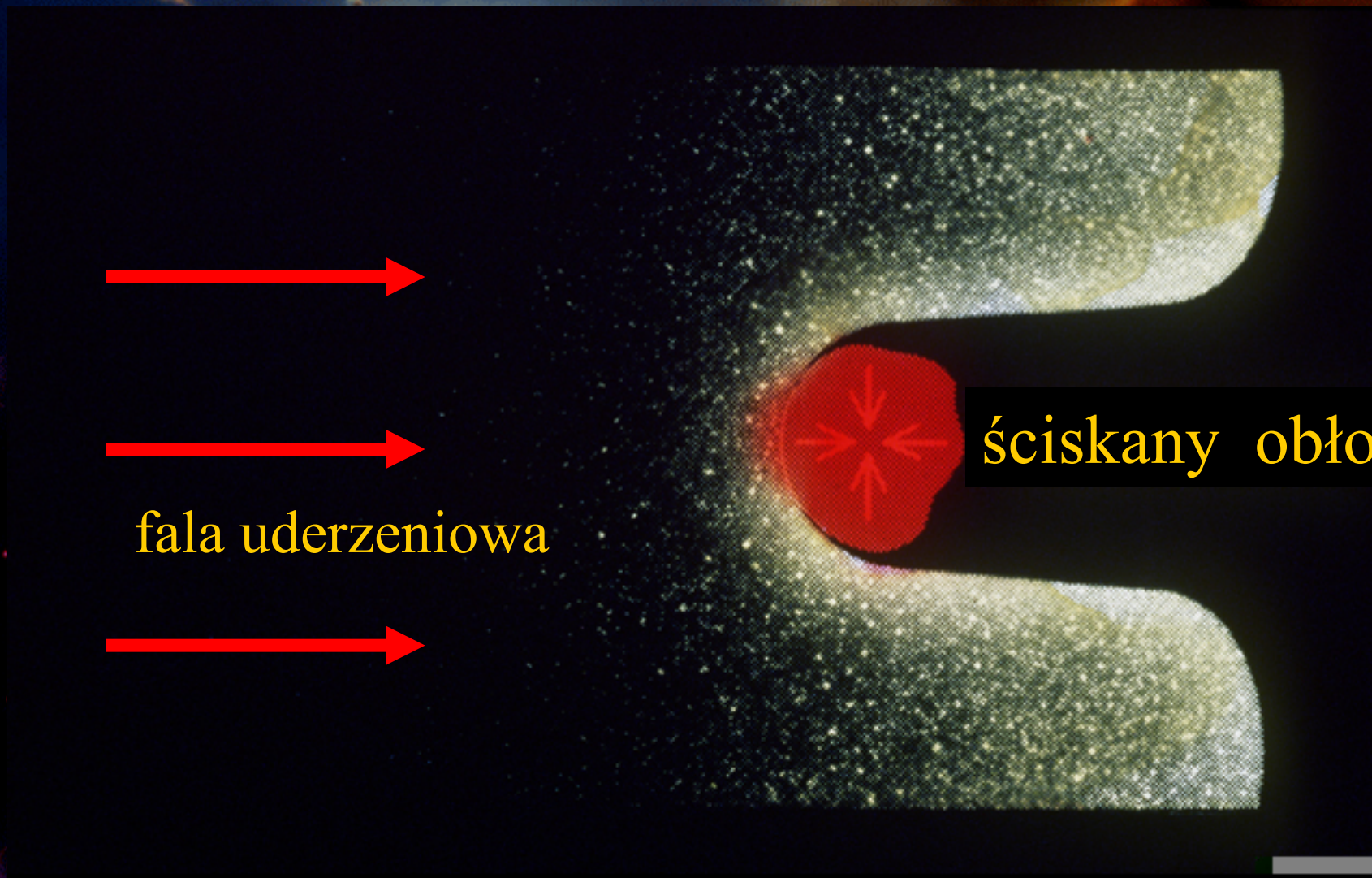
Kompresja obłoku przez falę uderzeniową

fala uderzeniowa

ściskany obłok

Po przejściu fali uderzeniowej

Temperatura planety

$$L = 4\pi R_s^2 \cdot \sigma T_s^4$$

$$f = L/4\pi d^2 = 4\pi R_s^2 \sigma T_s^4 / 4\pi d^2 = \sigma T_s^4 R_s^2/d^2$$

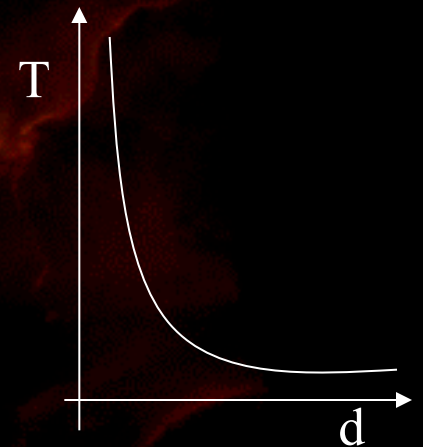
$$E = \pi r^2 \cdot f$$

$$E = 4\pi r^2 \cdot \sigma T_p^4$$

$$4\pi r^2 \cdot \sigma T_p^4 = \pi r^2 \cdot \sigma T_s^4 R_s^2/d^2$$

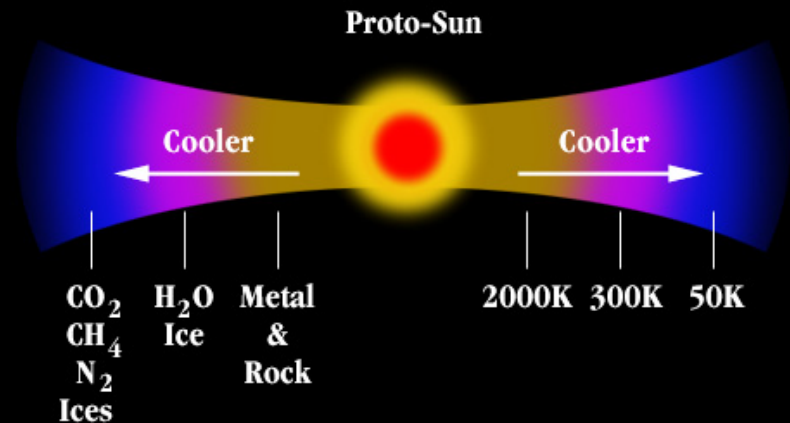
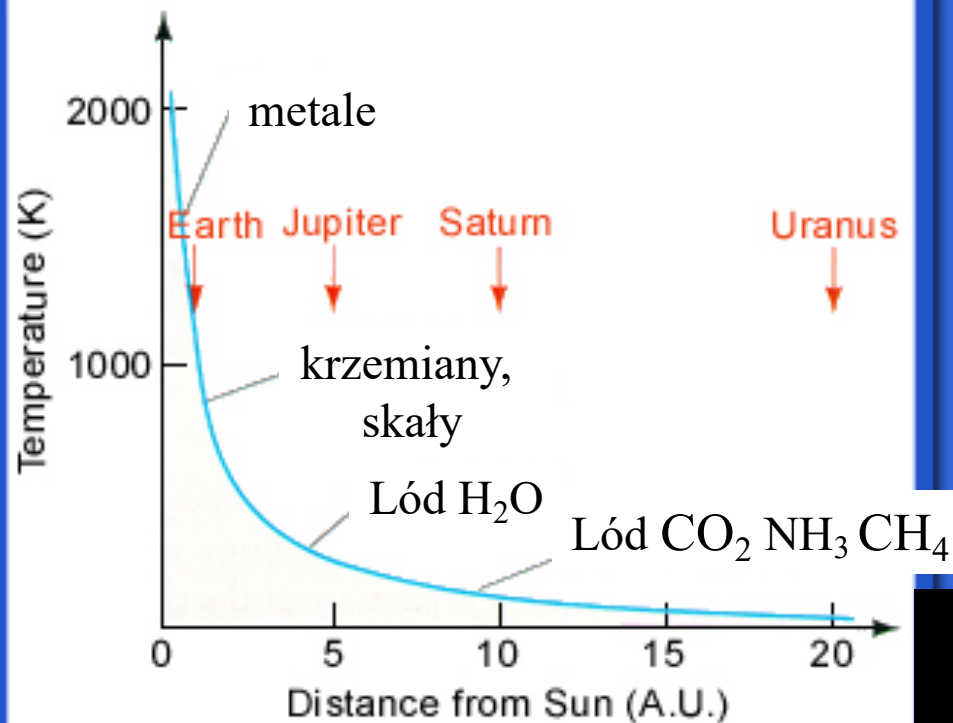
$$T_p = (T_s^4 R_s^2/4d^2)^{0.25} = T_s (R_s/2d)^{0.5}$$

dla Ziemi $T_p = 280 \text{ K}$

Skład chemiczny vs. temperatura i odległość

Powstawanie planet

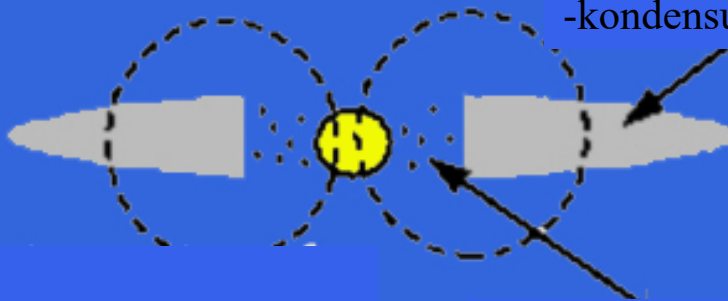
Protogwiazda

Pole magnetyczne

Dysk
akrecyjny

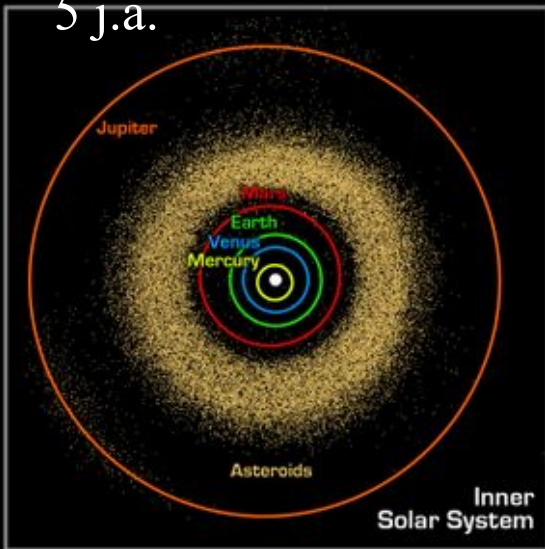
„Lekkie” pierwiastki
-wywiewane na peryferia
-kondensują w niższej temperaturze

„Ciężkie” pierwiastki
-kondensują w wyższej temperaturze
-ale również w niższej !

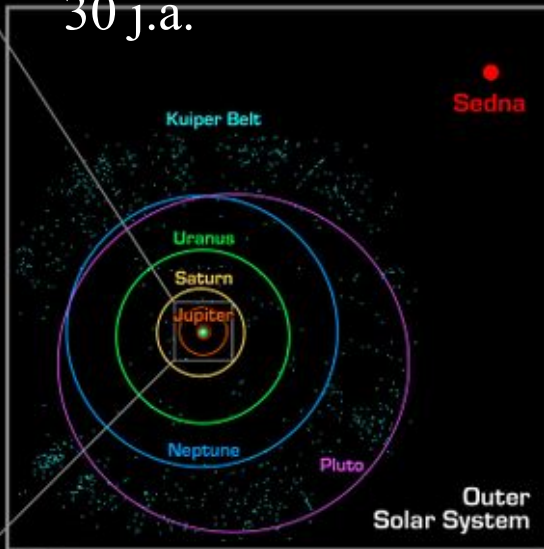
Otoczenie Układu Słonecznego

5 j.a.

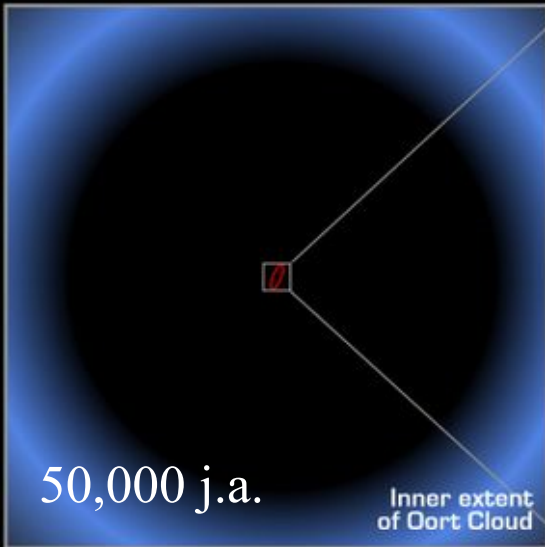
Inner Solar System

30 j.a.

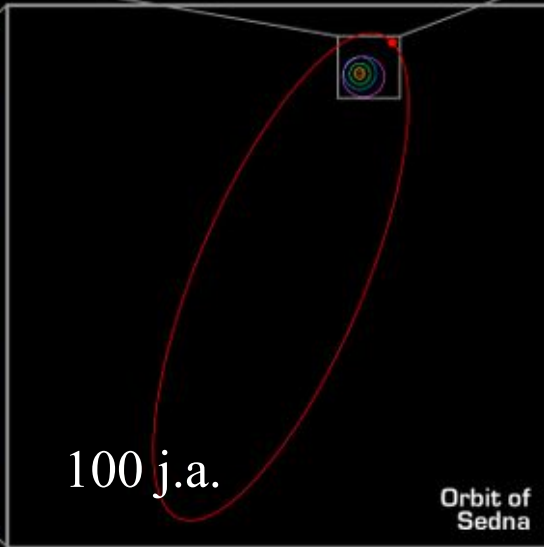
Outer Solar System

50,000 j.a.

Inner extent of Oort Cloud

100 j.a.

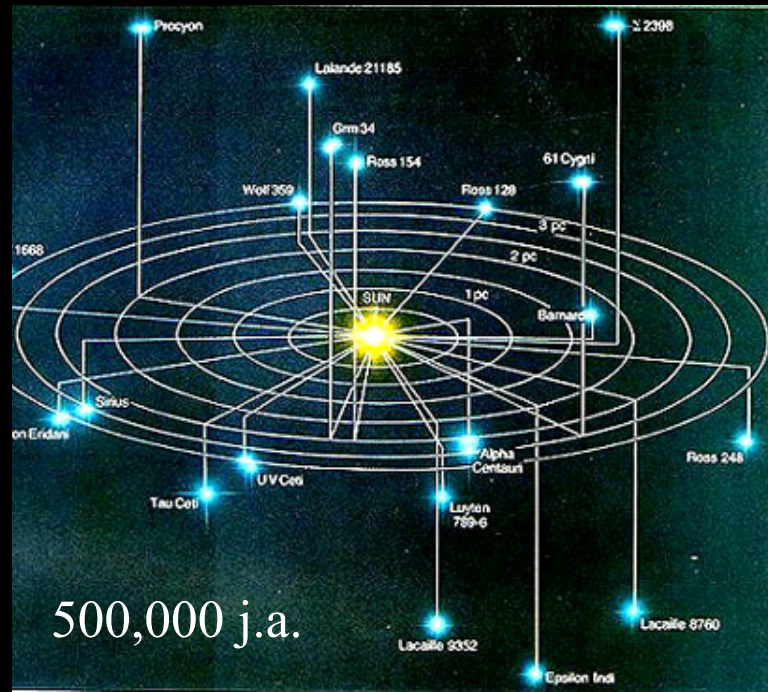
Orbit of Sedna

obszar oddziaływania grawitacyjnego

1,5 r. św. =

0,5 pc =

100,000 j.a.

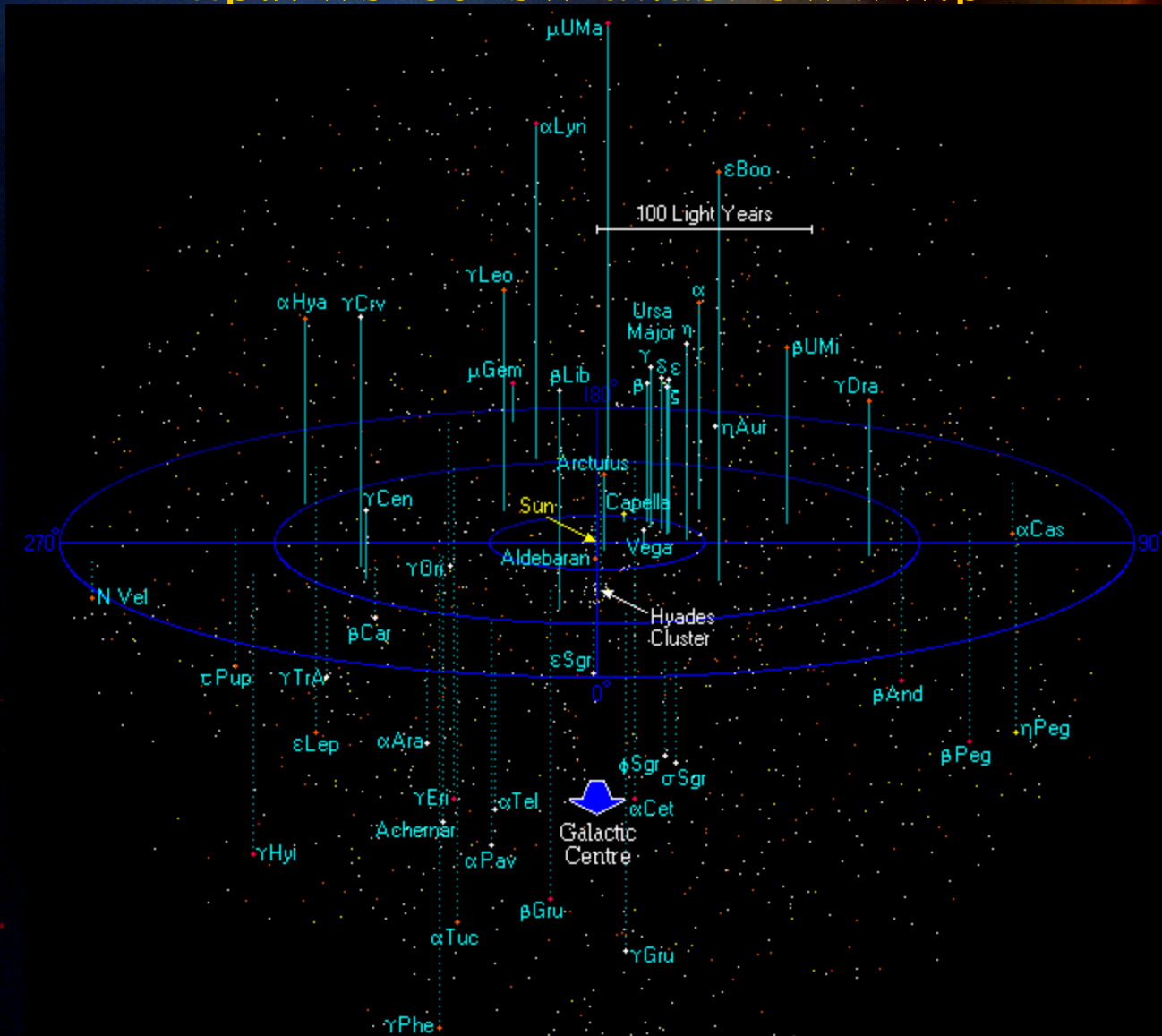
500,000 j.a.

Gwiazdy

A dense field of stars in various colors (blue, white, yellow, orange) against a dark background. The stars are scattered across the frame, with some appearing as bright, multi-pointed diffraction patterns. The word "Gwiazdy" is written in a gold, serif font at the top center of the image.

Sąsiedztwo Słońca

<http://wszechswiat.astrowww.pl>

Droga Mleczna - Galaktyka

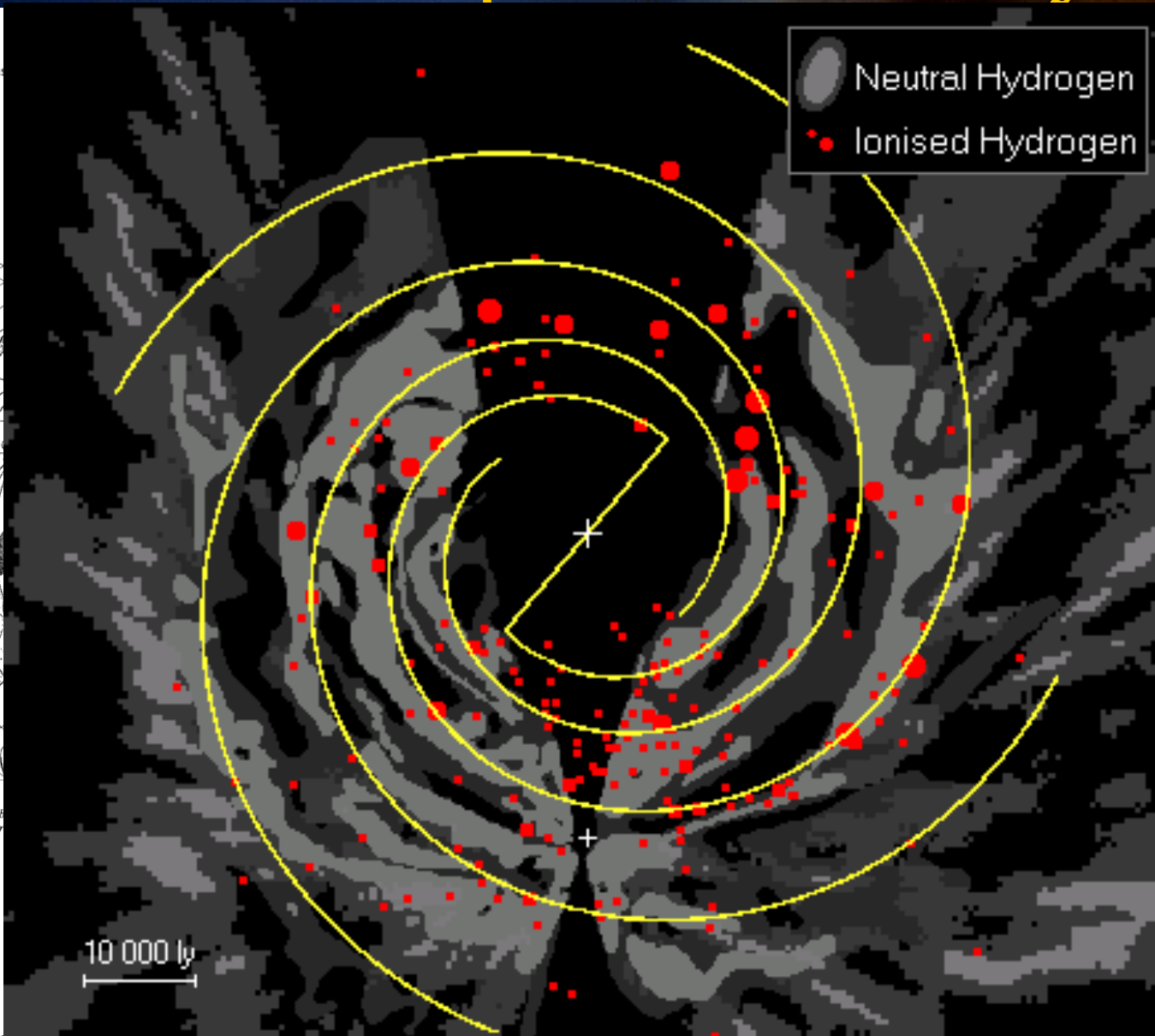

Ramiona spiralne Galaktyki

MONTHLY NOTICES

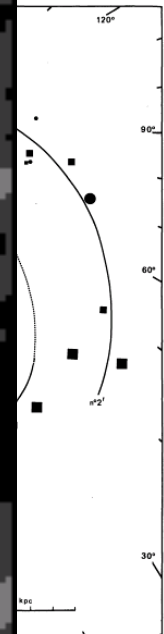

FIG. 4.—Distribution of the z-direction points.

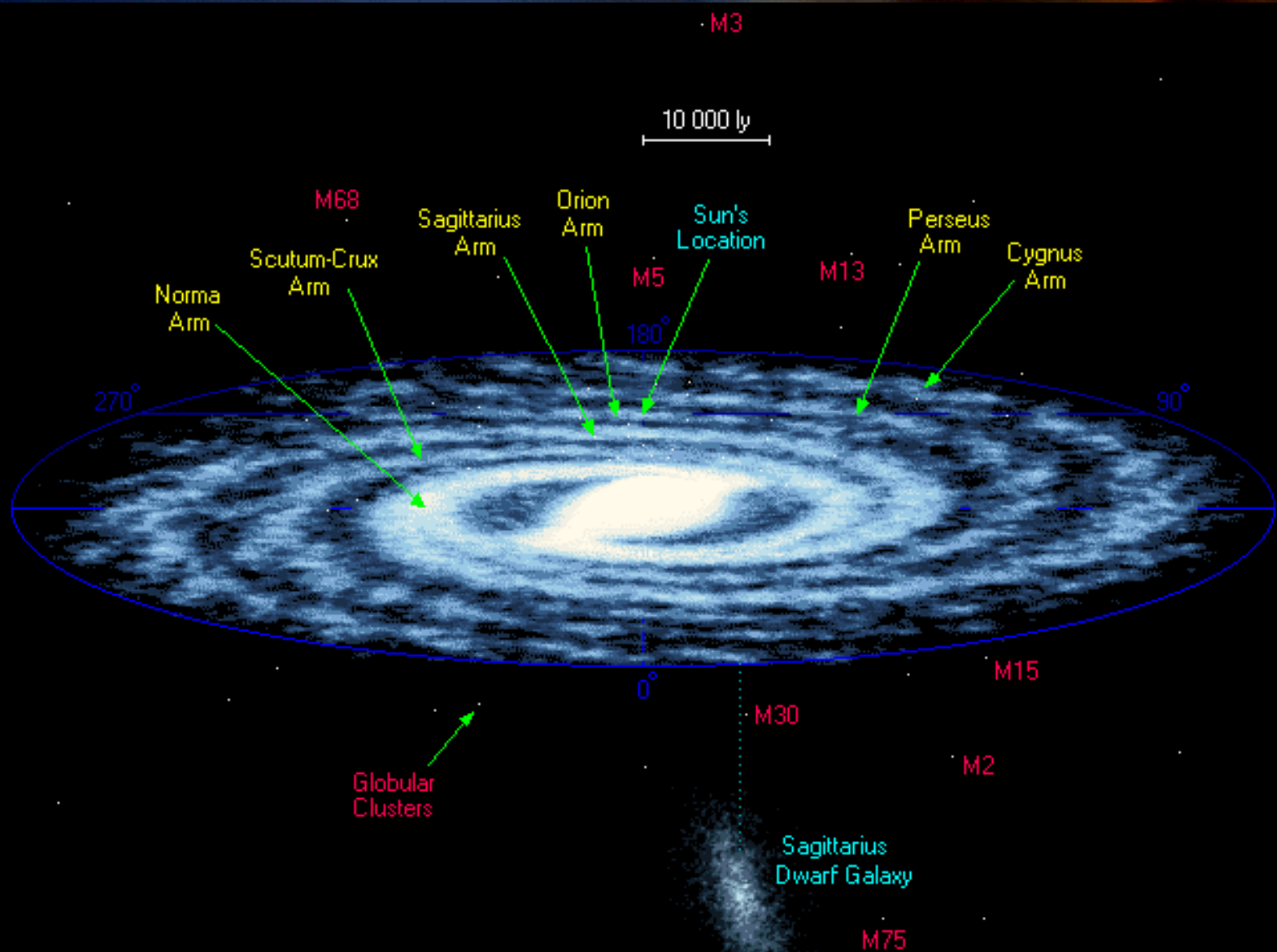
 Neutral Hydrogen
 Ionised Hydrogen

... spiral arm but rather a spur or a branch
 ... in M 51 and M 101. At the present
 ... et possible to decide if it is a branch of
 ... m of the Sagittarius-Carina arm. The
 ... pattern has two symmetrical pairs of
 ... (altogether) with a pitch angle between
 ... 11 we have hatched the five longitudes
 ... exactly to the flux maxima in the radio
 ... in the total 21 cm profile integral:
 ... 50°), Scutum ($\ell = 33^\circ$), Norma ($\ell = 327^\circ$),
 ... and Carina ($\ell = 283^\circ$) as described by
 ... (1970) and Simonson (1970).

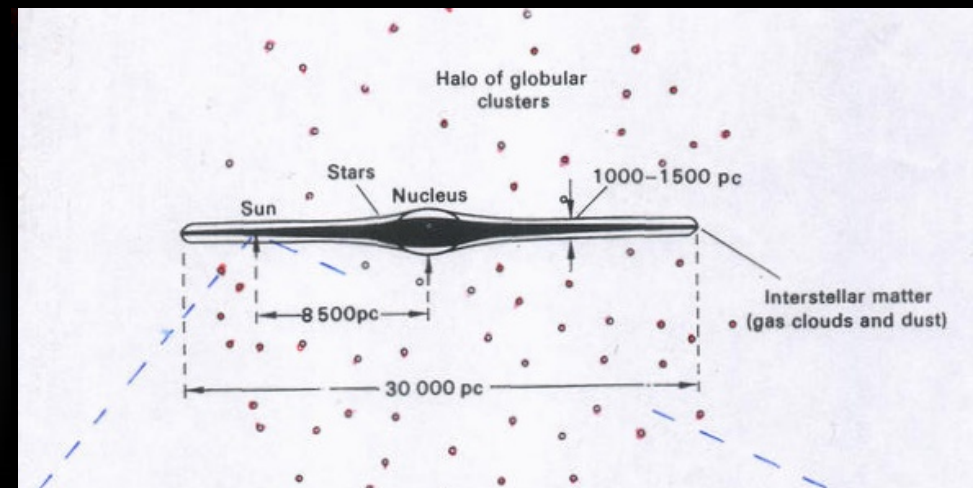
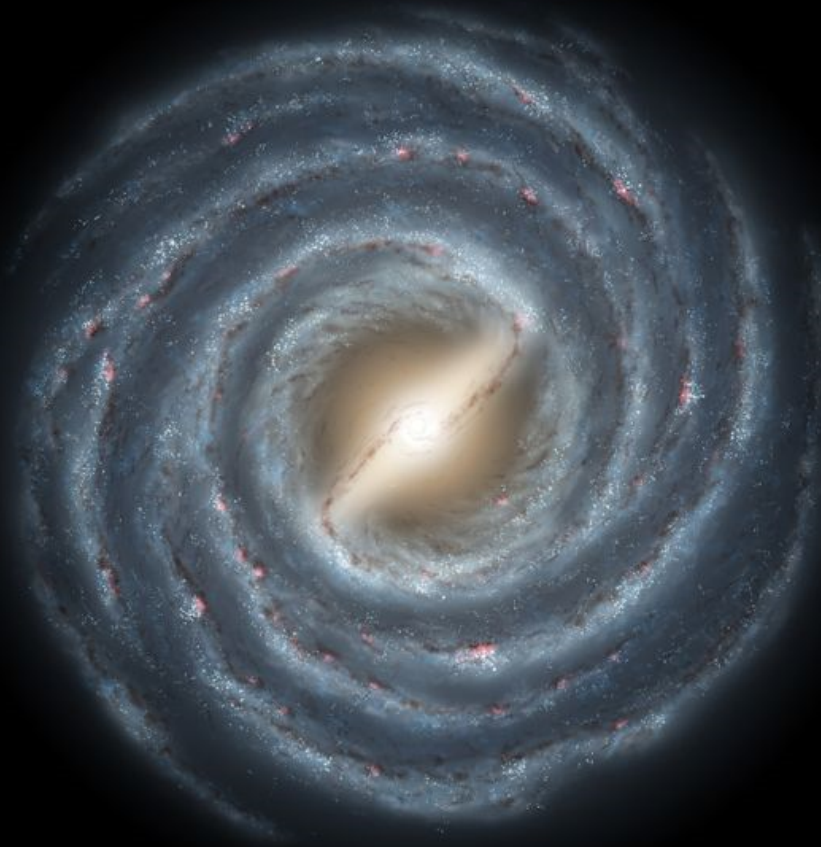
$U > 70 \text{ pc cm}^{-2}$; the resulting spiral pattern has
 ... arm; No. 2. Intermediate arm: Scutum-Crux arm;
 ... and to intensity maxima in the radio continuum

Ramiona spiralne

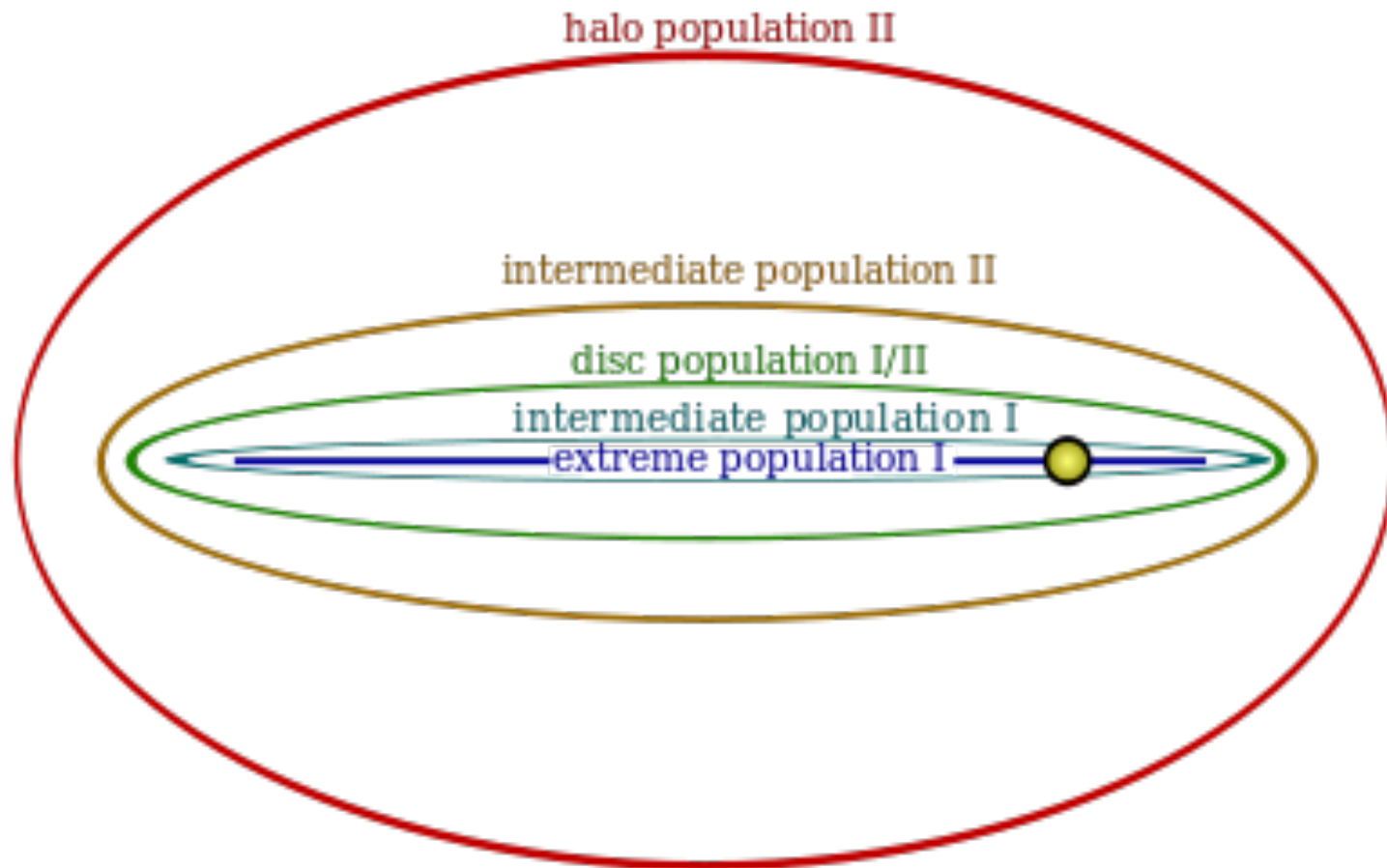

Droga Mleczna - Galaktyka

Populacje gwiazdowe Galaktyki

Distribution of Star Populations
in Milky Way

Populacje gwiazdowe Galaktyki

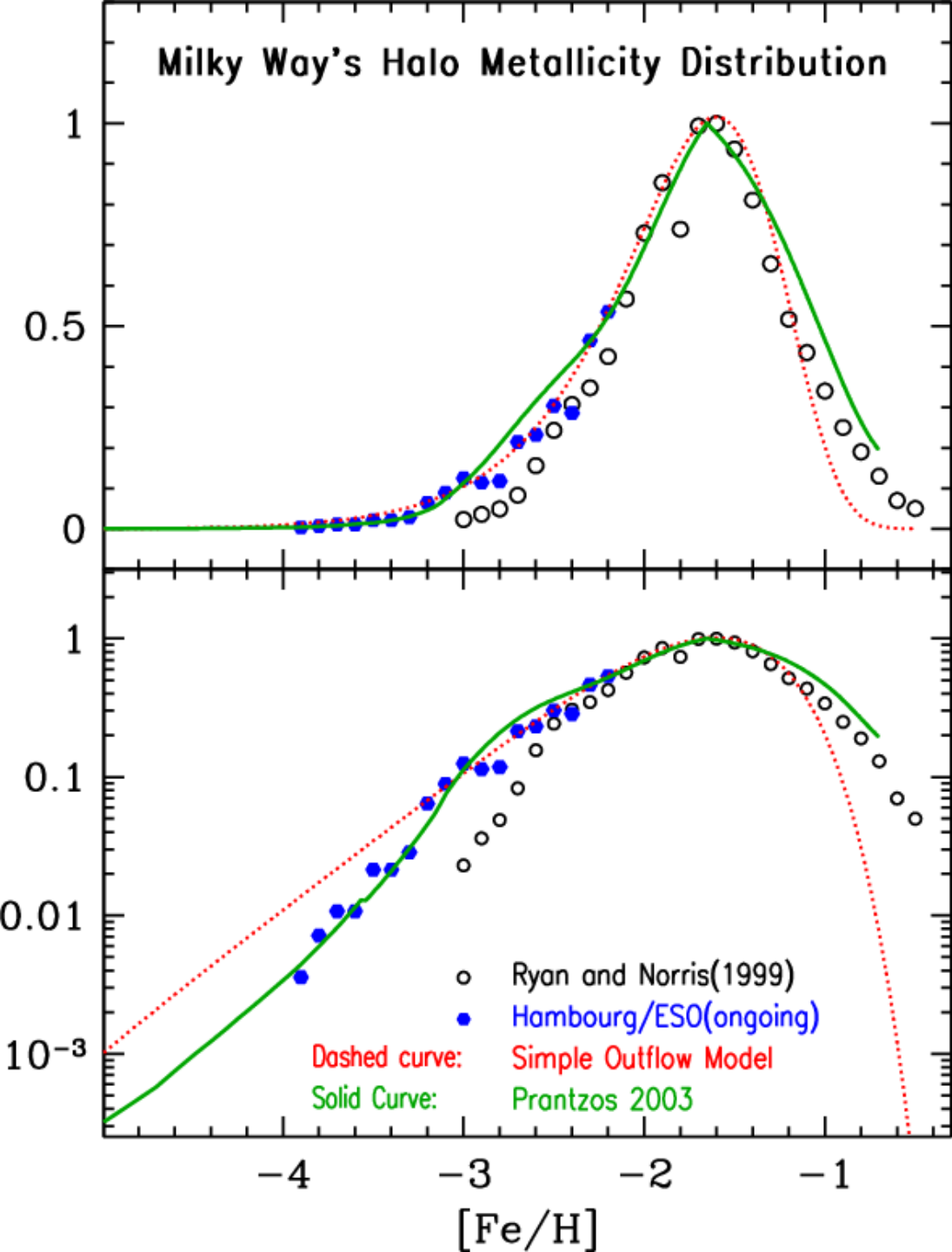
- Populacja I (dyskowa)
  - młode gwiazdy w ramionach spiralnych
  - bogate w metale $[Fe/H] \sim 0$
- populacja II (sferyczna)
  - zgrubienie centralne (bulge)
  - halo galaktyczne
  - niska metaliczność $[Fe/H] \sim -1 \dots -2$

$$[Fe/H] = \log(Fe/H) - \log(Fe/H)_{\odot}$$
$$Z_{\odot} = 0,014$$

Popu

- Popu
  - mł
  - bog
- popu
  - zgr
  - hal
  - nis

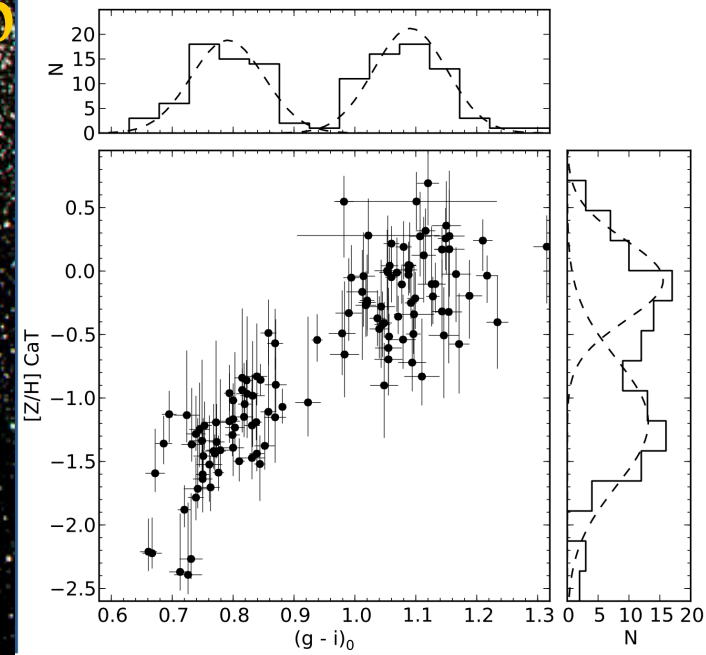
tyki

$(Fe/H)_\odot$
0,014

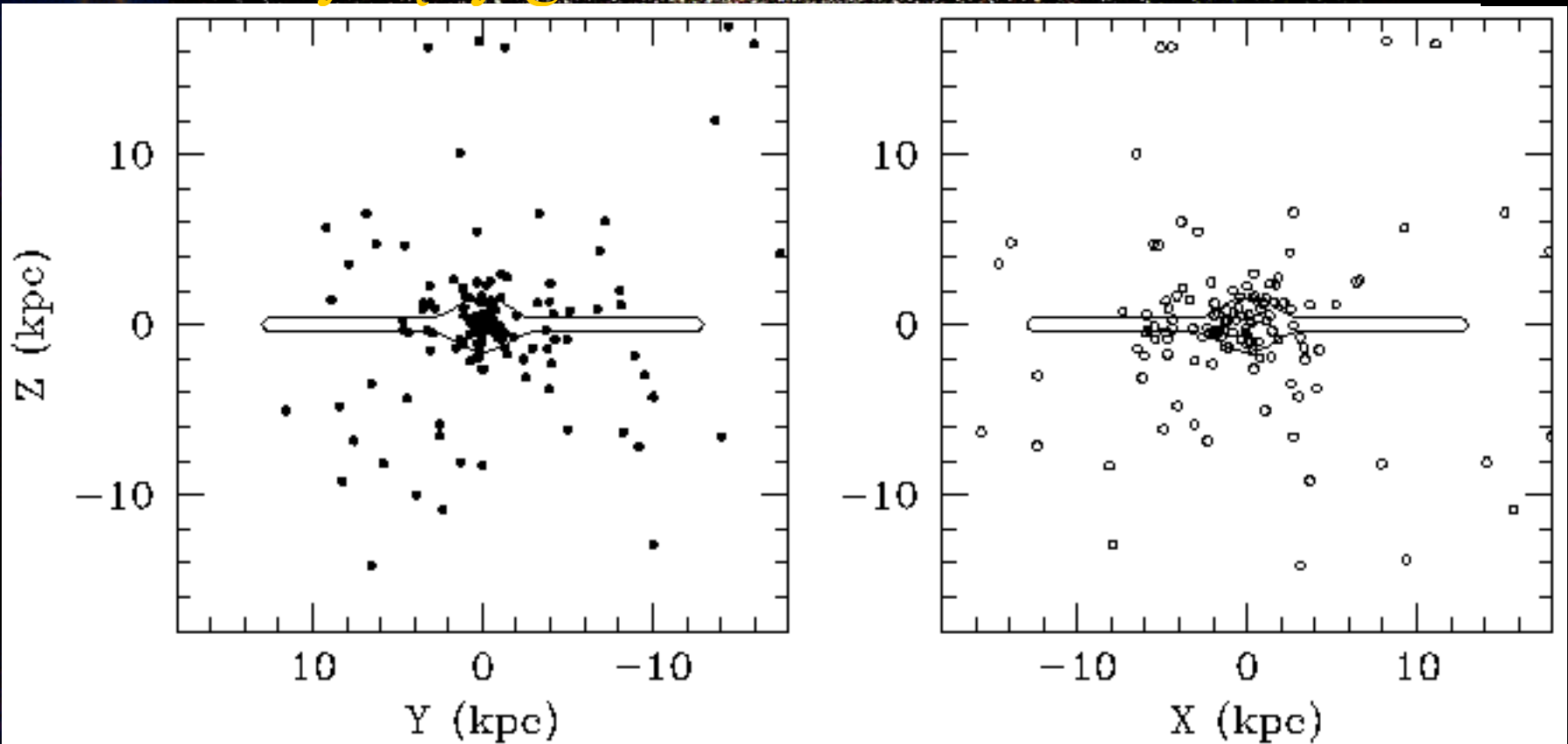
Gromady kuliste

- 150-158 znanych w Galaktyce
- $10^4 - 10^5$ gwiazd
- $D \sim 20-100+$ pc
- stare (>10 Gyr) gwiazdy II p
- niska mataliczność ($[Fe/H] \sim$
- brak gazu

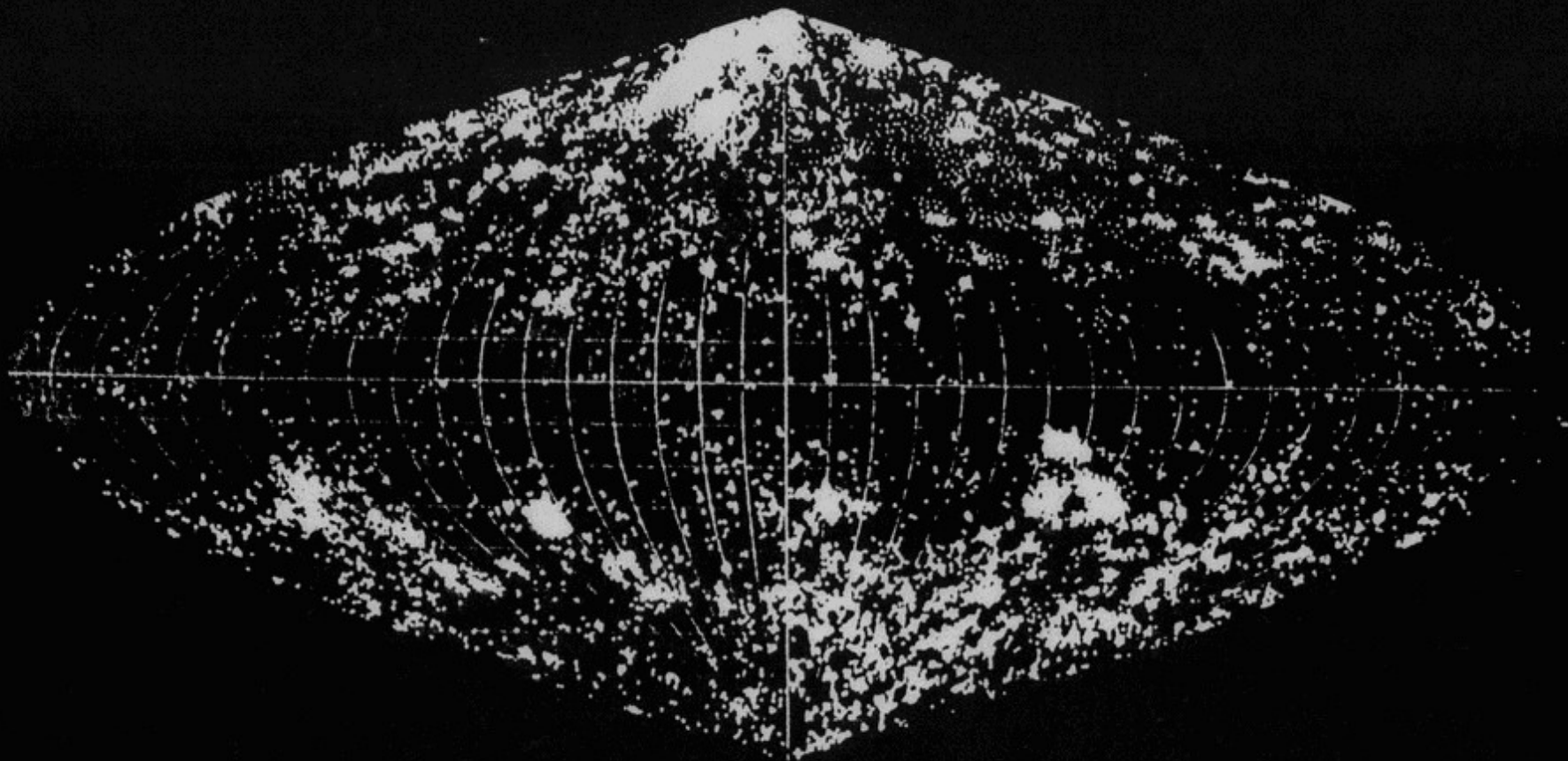
Gromady kuliste

- 150-158 znanych w Galaktyce
- setki tysięcy gwiazd

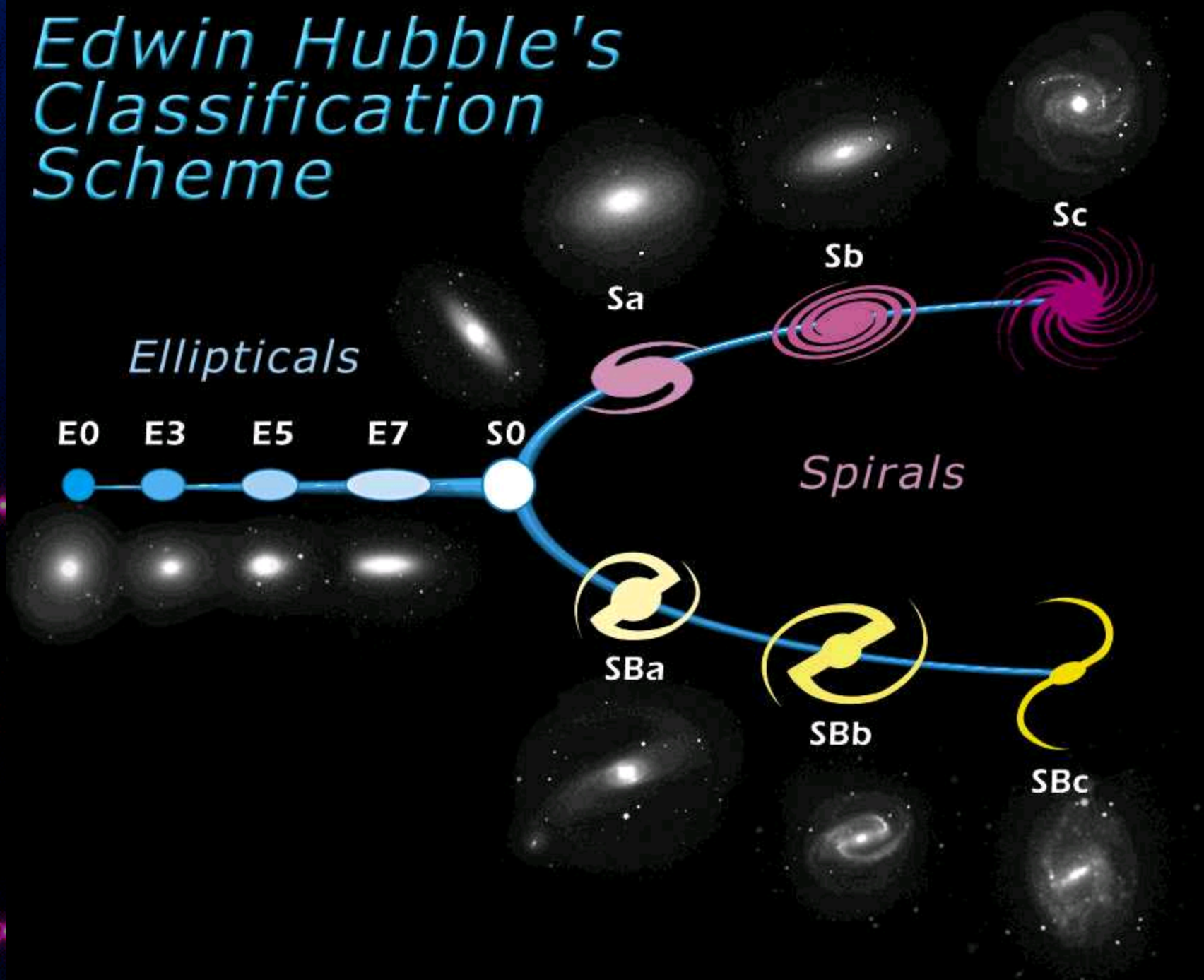
-
- A cosmic background image featuring a dark blue and black space filled with numerous stars of varying colors (red, white, yellow). Large, glowing nebulae in shades of orange, red, and yellow are scattered across the scene, creating a dramatic and ethereal atmosphere. The nebulae have wispy, filamentary structures that catch the light, contrasting with the deep black of the void.
- Koniec części I
  - Pozostałe slajdy połączyć z końcówką części 2.

Rozkład mgławic na niebie: Charlier (1922):

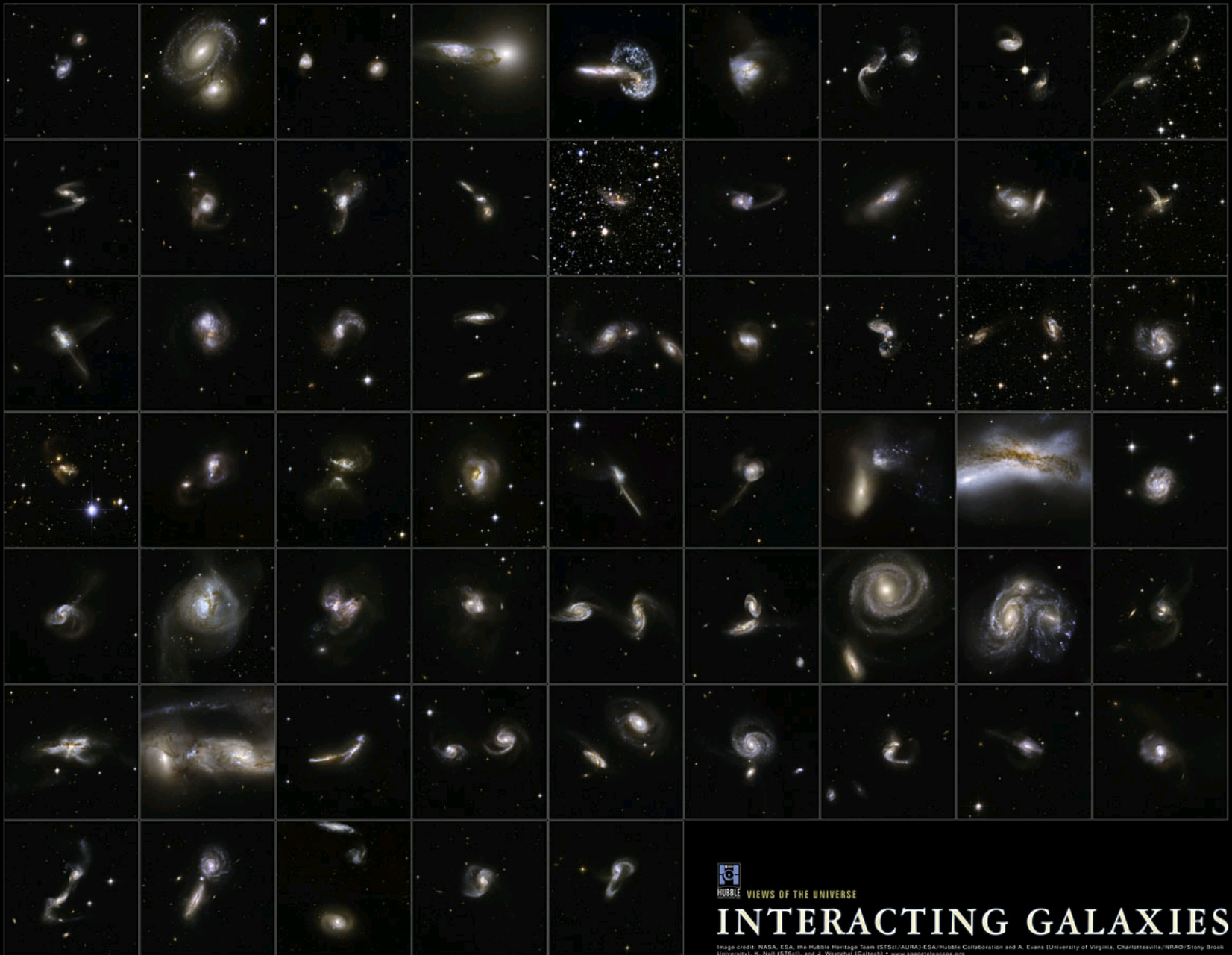

Edwin Hubble's Classification Scheme

VIEWS OF THE UNIVERSE

INTERACTING GALAXIES

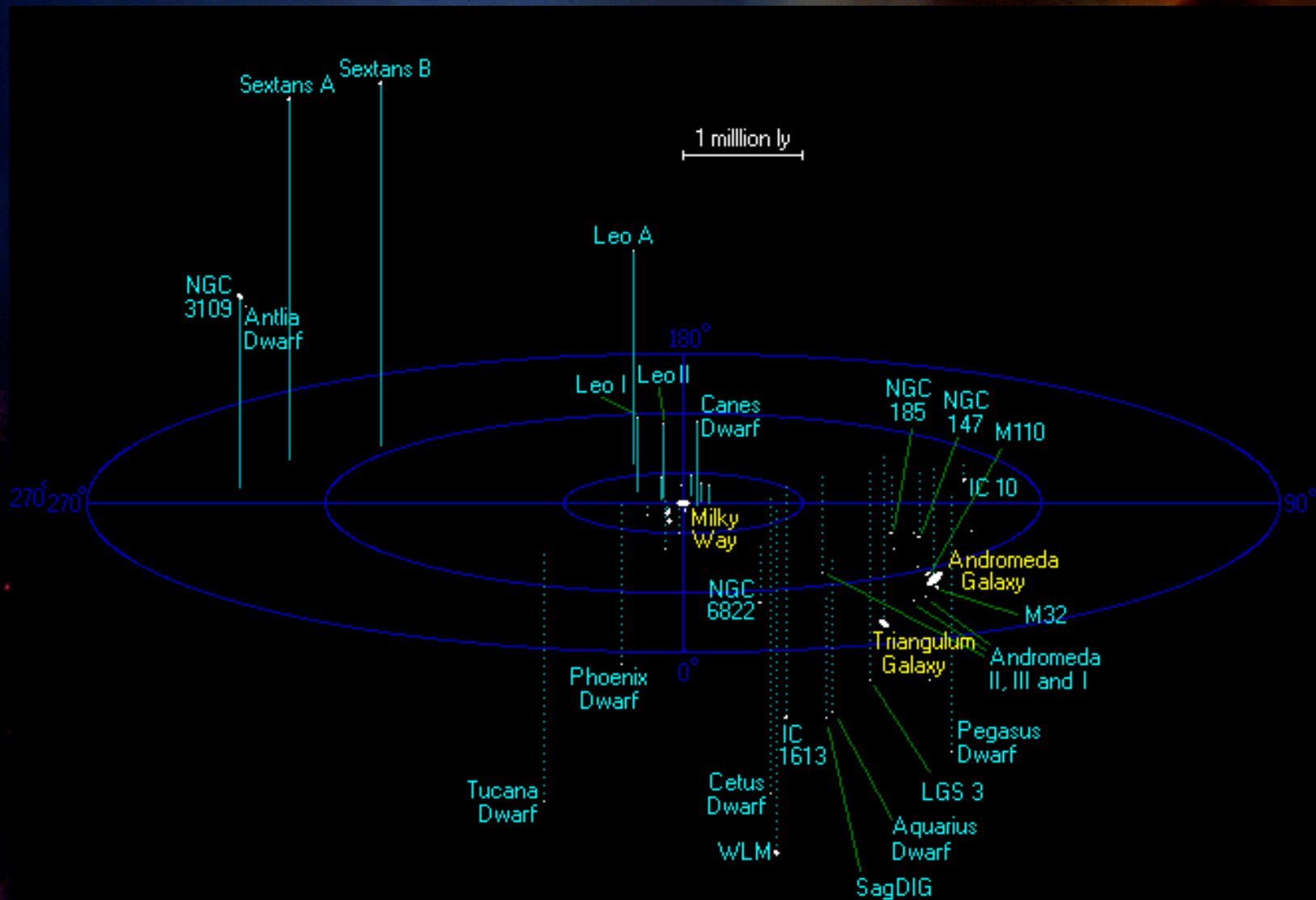
Image credit: NASA, ESA, the Hubble Heritage Team (STScI/AURA), ESA/Hubble Collaboration and A. Evans (University of Virginia, Charlottesville/NRAO/Stony Brook University), K. Nori (STScI), and J. Weingart (Caltech) • www.spacetelescope.org

Sąsiedztwo galaktyki

- SMC - Small Magellanic Cloud
- LMC - Large Magellanic Cloud

Photo Credit: Amit Kamble

Lokalna Grupa Galaktyk

Lokalna Grupa Galaktyk

- Droga Mleczna
- M 31 (w Andromedzie)
- M 33 (w Trójkącie)
- LMC
- SMC
- karłowate galaktyki eliptyczne (30+)
- średnica 2.5-3 Mpc (10 mln l. św.)

Gromady Galaktyk

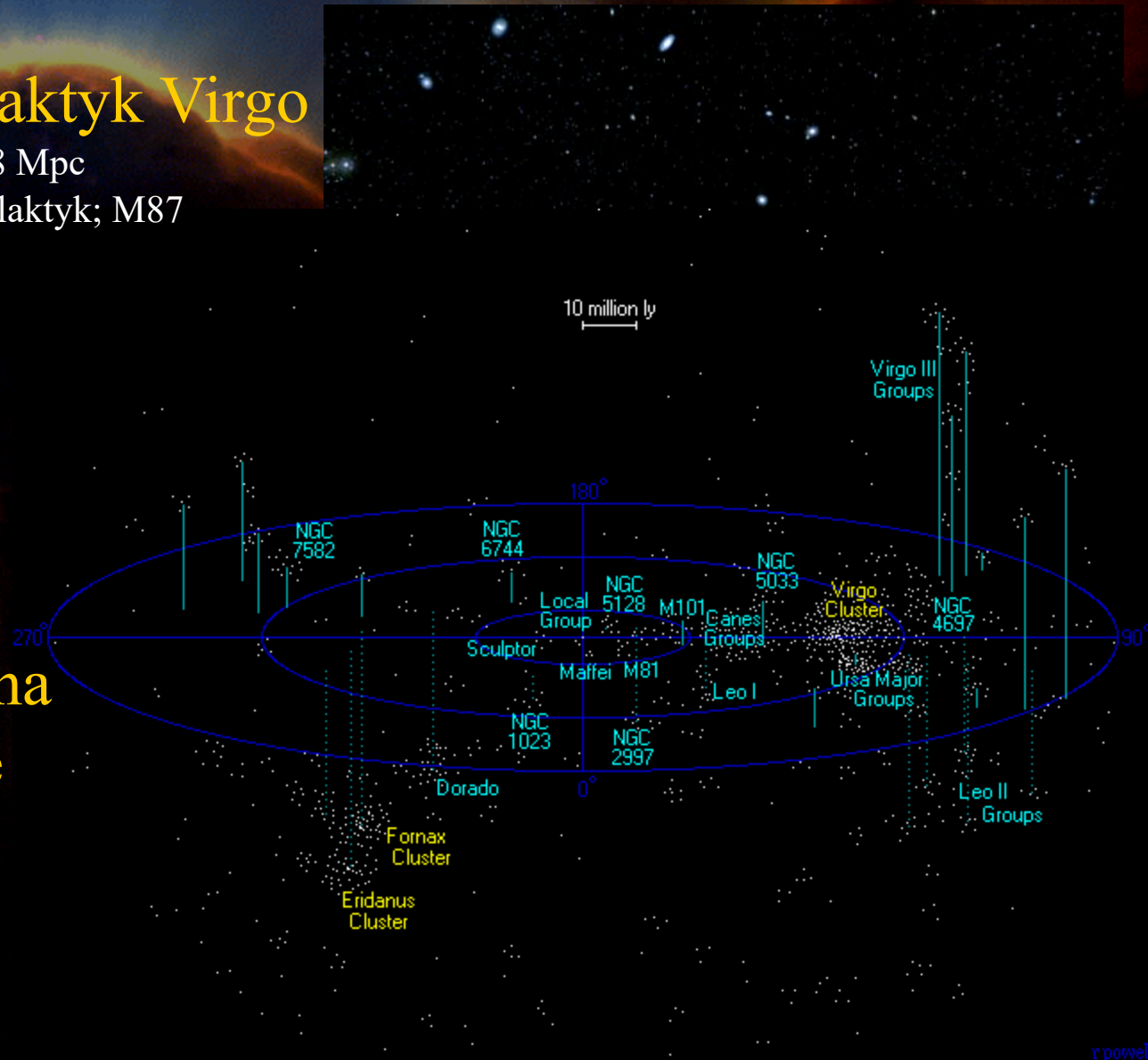
Supergromada galaktyk Virgo

- Gromada galaktyk Virgo

śred. 4.5 Mpc, odl. 18 Mpc
ponad 150 dużych galaktyk; M87

- Grupa Lokalna

- + kilkanaście innych

Przesunięcie ku czerwieni

- Prawo Dopplera:

$$\Delta\lambda/\lambda = v/c$$

- Przesunięcie ku czerwieni – **Redshift**

$$z = \Delta\lambda/\lambda = (\lambda_{\text{obs}} - \lambda_{\text{emit}}) / \lambda_{\text{emit}}$$

$$1 + z = \lambda_{\text{obs}} / \lambda_{\text{emit}}$$

- Prawo Hubble'a

$$v = H r$$

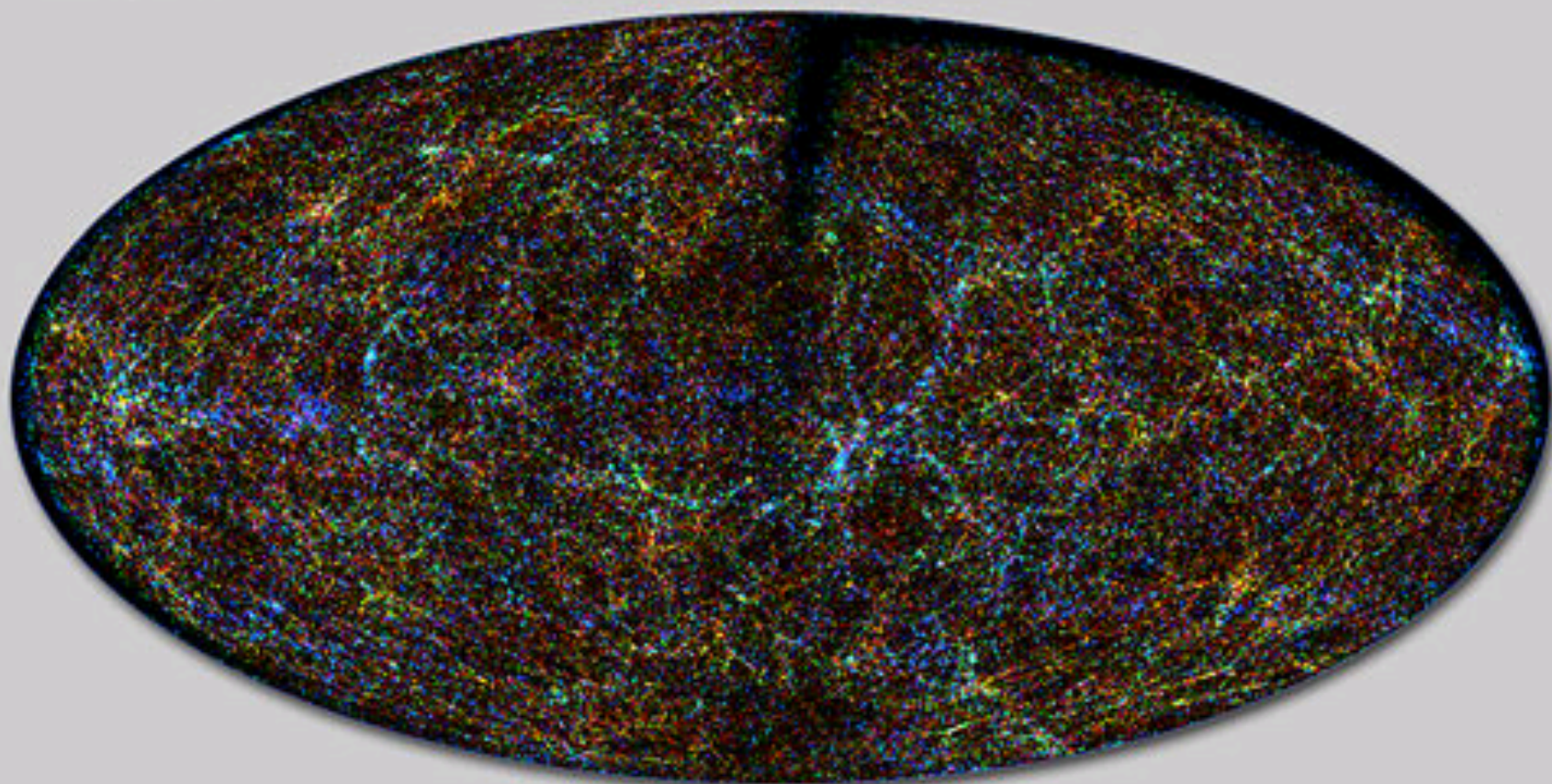
$$H=72\text{k m/s/Mpc}$$

- galaktyki – większość $z < 0.1$ (max: $z < \sim 7$)
- kwazary $0.1 < z < 6.4$
- promieniowanie mikrofalowe tła $z = 1089$

relatywistycznie:

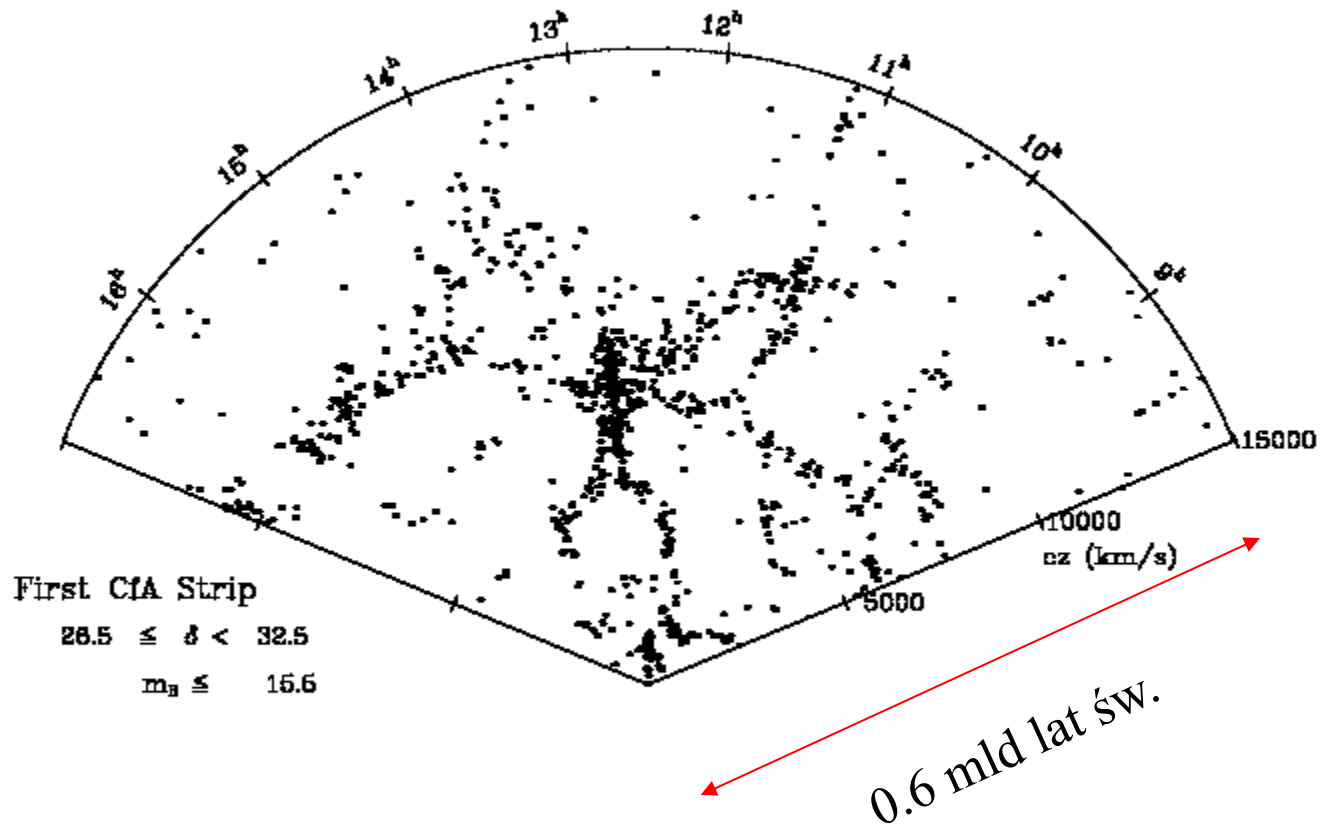
$$1 + z = \left(1 + \frac{v}{c}\right) \gamma$$

2MASS Showcase

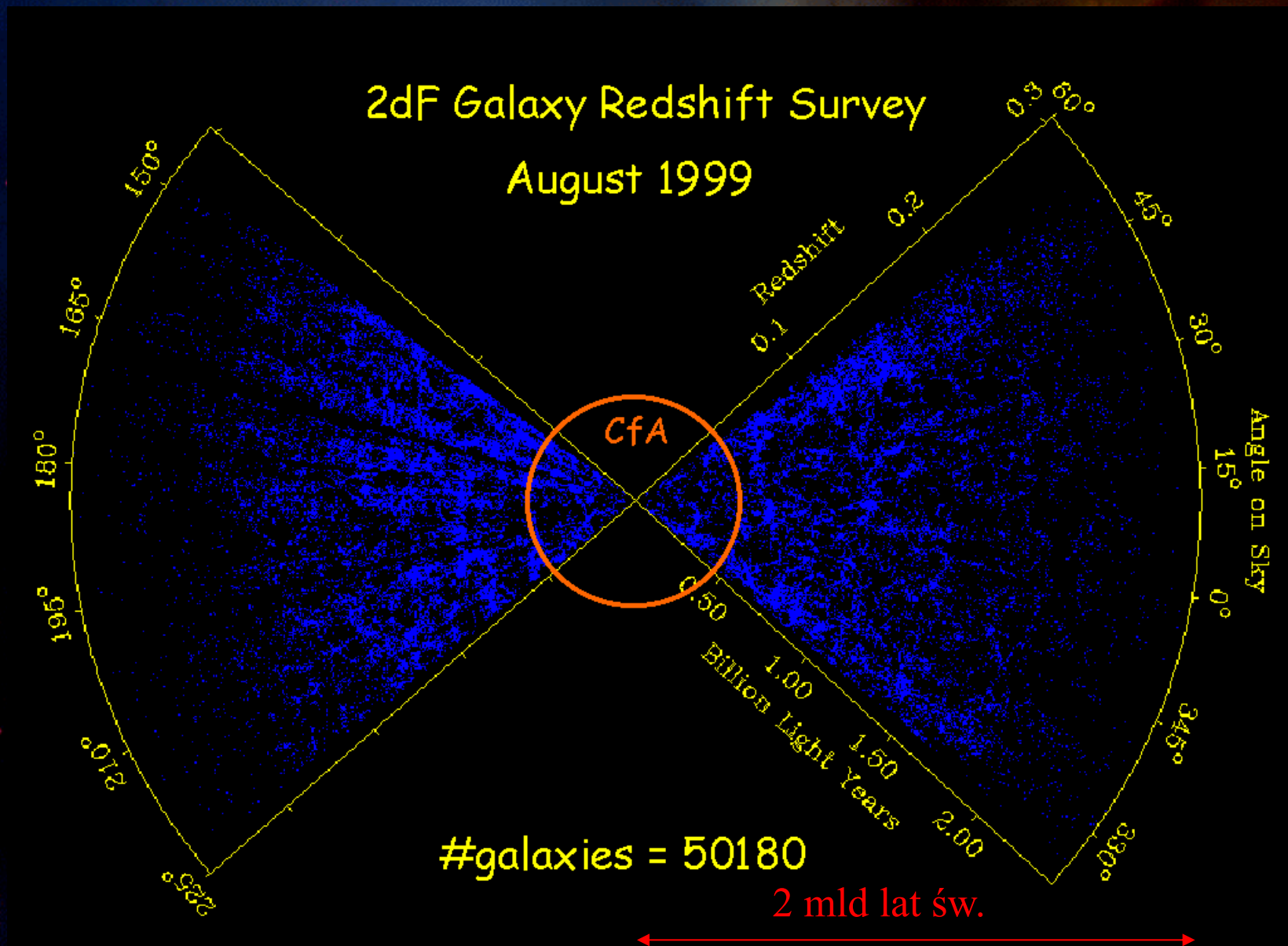

Galaxies of the Infrared Sky Near and far structures in the local universe are color-coded by galaxy brightness

Struktura przestrzenna galaktyk - CfA

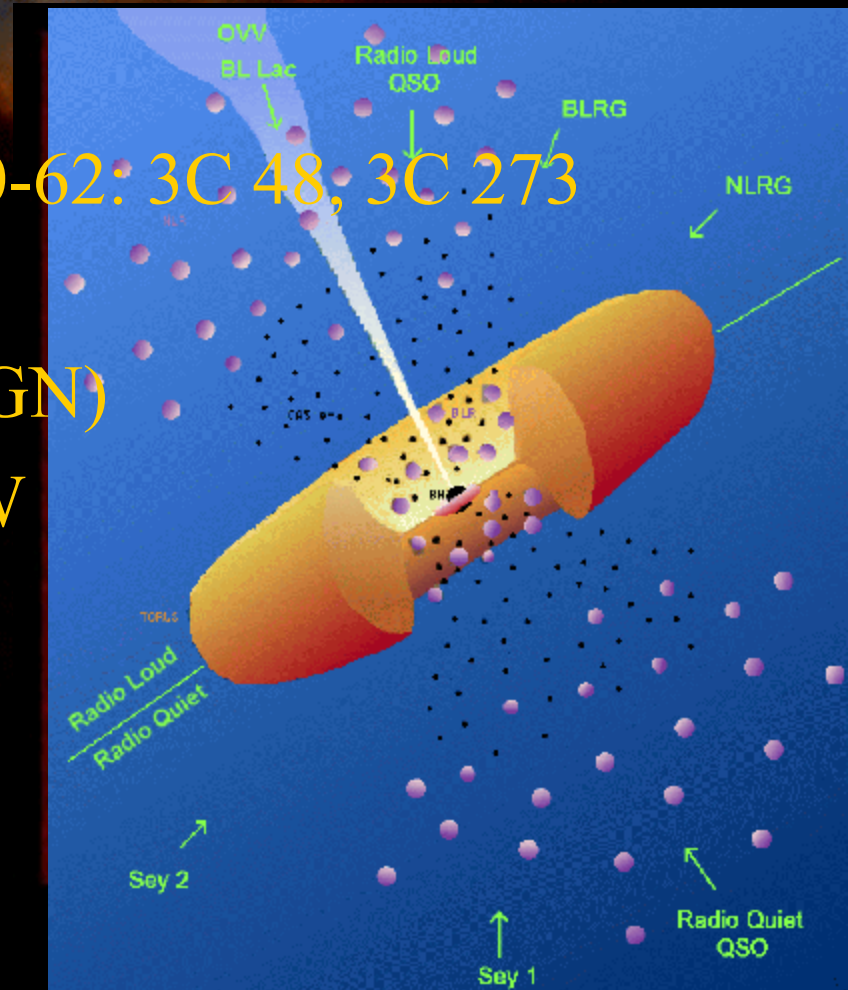

Struktura przestrzenna galaktyk – 2dF

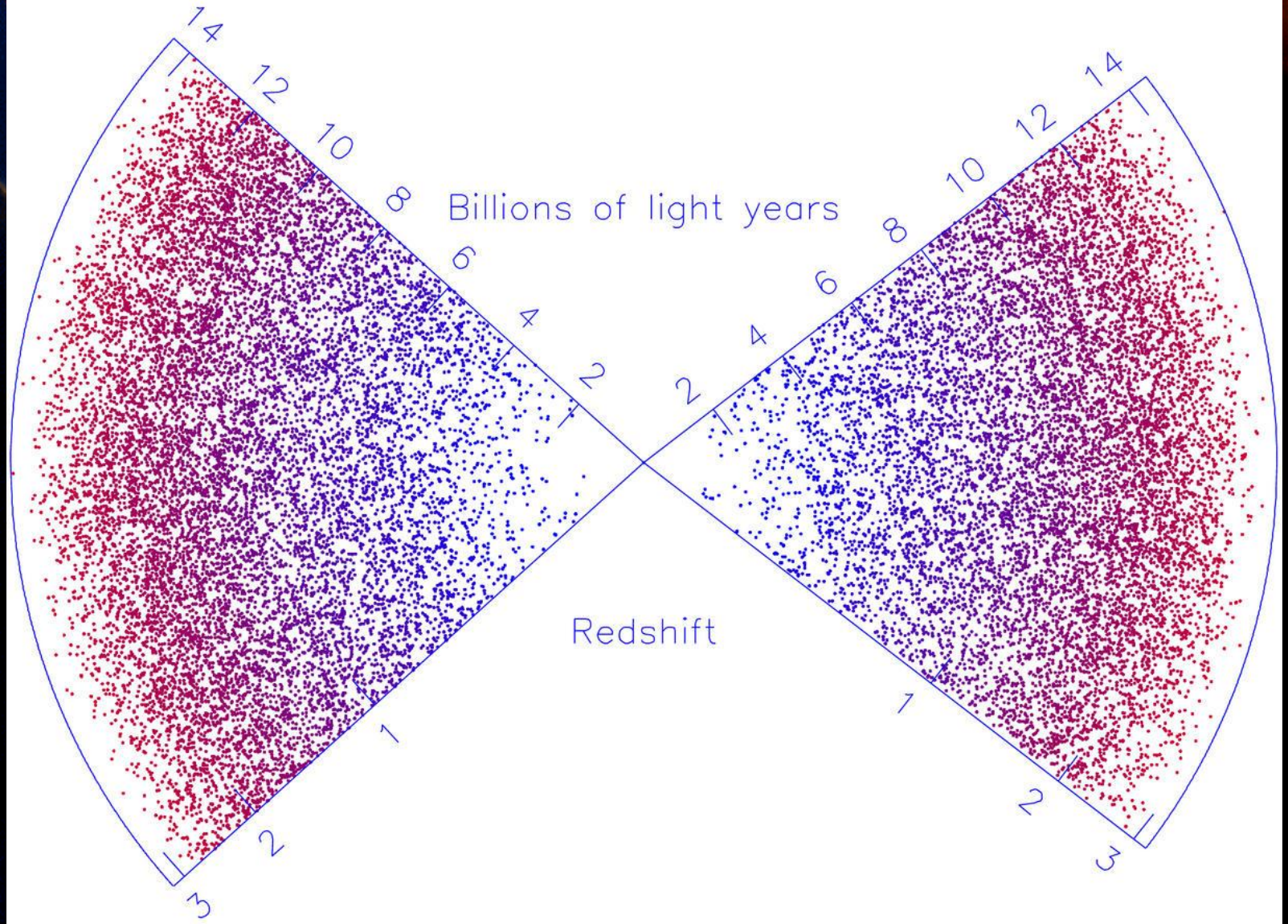
Kwazary

- **QUASi-stellar radio source**
- mgławice radiowe
- identyfikacja optyczna 1960-62: 3C 48, 3C 273
- dzety (jet)
- aktywne jądra galaktyk (AGN)
- moc promieniowania 10^{40} W
- 3C 273
 $z = 0,15$ (47,000 km/s)

Struktura przestrzenna - kwazary

The 2dF Quasar Redshift Survey

Wszechświat wyspowy

- gwiazdy
- gromady gwiazd
- galaktyki   Galaktyka 30kpc
- grupy galaktyk   do LMC 50 kpc
  - Lokalna Grupa Galaktyk 2,5 Mpc
- gromady galaktyk
- supergromady galaktyk, pustki
- skala jednorodności ;   500 Mpc

Mikrofalowe promieniowanie tła

- Przewidywania:
  - 1946 – 1960
  - 4 – 40 K
  - Robert Dickie
  - Jim Peebles
  - David Wilkinson
- Odkrycie – 3 K:
  - Arno Penzias,
  - Robert Wilson
  - 1965
- WMAP – 2.725 K

